

АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ

Библиотека
ЗНАКОВИ

5

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник
др Мирослав Перишић

Издавачи: Андрићев Институт – Одјељење за историју,
Архив Републике Српске, Архив Србије: Архив Југославије,
Историјски архив Београда • Рецензенти: Проф. др Љубод-
раг Димић, редован члан САНУ Проф. др Мира Радојевић,
дописни члан САНУ

ДИПЛОМАТСКИ СПИСИ ИВЕ АНДРИЋА

Приредио, предговор
и коментаре написао
Миладин Милошевић

АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

Андрићев институт
Андрићград – Вишеград, 2020

САДРЖАЈ

Предговор	7
Иво Андрић о дипломатији.....	83
Дипломатски списи	89
Из Женеve	91
Из Београда	235
Из Берлина	429
Регистар личних имена	
Белешка	

ПРЕДГОВОР

„Само неук и неразумни људи могу да сматрају да је прошлост мртва и непролазним зидом заувек одвојена од садашњице. Истина је, напротив, да је све оно што је човек некад мислио и осећао и радио нераскидиво уткано у ово што ми данас мислимо, осећамо и радимо. Уносити светлост научне истине у догађаје прошлости, значи служити садашњости. Стога архивска документа нису мртва, сива и узалудна...“

У југословенској дипломатији између два светска рата било је више књижевника-дипломата који су заузимали значајна места у дипломатским представништвима Краљевине Југославије. Међу најзначајнијим су, без сумње, Милан Ракић,¹ Јован Дучић² и Иво Андрић.³

- 1 О Милану Ракићу дипломати вид.: Андреј Митровић, „Милан Ракић у дипломатији 1919. године“, *Савременик*, 2, 1969, 203–208; „Милан Ракић у југословенско-италијанској кризи после пакта у Тирани“, у *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 3–4, 1969, 213–227; „Милан Ракић „На Каптолу“, *Летопис Майице српске*, год. 146, књ. 405, св. 2, 1970, 194–199; „Савременици о дипломати Милану Ракићу“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1972, XXXVIII, 3–4, 202–214; Милан Ракић, *Конзулска йисма 1905–1911*, приредио, предговор и коментаре написао Андреј Митровић, Београд 1985.
- 2 О Јовану Дучићу дипломати вид.: Јован Дучић, *Дипломатски сѝиси*, приредио, предговор и коментаре написао Миладин Милошевић, Београд 1991.
- 3 О Андрићевој дипломатској активности писало је више аутора, а најцеловитије Желимир Боб Јуричић у *Иво Андрић у Берлину 1939–1941*, Сарајево 1989.

Милан Ракић се из дипломатије повукао по сопственој жељи, Дучић ју је напустио после слома Краљевине Југославије, а Андрићева каријера је прекинута дан уочи бомбардовања Београда, 5. априла 1941.

Ако бисмо судили по ономе што су ова тројица великих књижевних стваралаца у нашој култури дали у дипломатији, Ракић би, свакако, био на првом месту. Њему је чак нуђено да буде министар иностраних послова, што је одбио, а у Европи је важио за врсног дипломату. Дучић је био први југословенски дипломата са звањем амбасадора, а Андрић је достигао највиши положај – био је помоћник министра иностраних послова, дакле, друга личност југословенске дипломатије.

Његов пут и успон у дипломатији били су предмет интересовања, о чему сведоче многе написане странице, било да се ради о новинским чланцима, прилозима у стручним часописима или студијама. Но, без обзира на мноштво покушаја да се расветли ова важна страна Андрићеве професионалне делатности, чини нам се да то још није учињено у довољној мери. Многи су као разлог томе наводили непостојање Андрићевих извештаја, мислећи пре свега на оне из Берлина 1939–1941, занемарујући или потискујући у други план Андрићев рад у Сталној делегацији Краљевине Југославије при Друштву народа у Женеви 1930–1933. или, нешто касније, његову функцију в. д. начелника Политичког одељења МИП-а и помоћника министра иностраних послова, што је била важнија дужност од заиста деликатне, посланичке у Берлину.

Ипак, пажљивим и дуготрајним истраживањима, у сачуваној дипломатској грађи пронашли смо део онога што је Иво Андрић, књижевник-дипломата, запажао, бележио и о чему је извештавао претпостављене или, пак, у функцији помоћника министра давао инструкције и саопштења акредитованим дипломатским представницима на страни. Стога је ова књига покушај да се да прилог проучавању Андрића ди-

пломате у којој ће историчари књижевности, који сматрају дипломатске извештаје посебним, аутентичним, службеним видом књижевног стварања, наћи елементе и за оцену тог стварања. Како је реч о званичној државној дипломатској преписци, она може послужити и као прилог за проучавање спољнополитичког положаја Краљевине Југославије.

Покушаћемо да одговоримо и на давно, с правом постављено питање: шта је с Андрићевим дипломатским извештајима?

Ангажовање културних радника, пре свега књижевних стваралаца, у дипломатској служби новостворене државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца била је уочљива појава. Милош Црњански који је и сам био у предворју дипломатије, то је објаснио речима: „Песници су у то време, улазили у дипломатију лако, јер се литература јако ценила, као један од путева ка уједињењу нашег народа.“⁴ Многи од њих су улазили у свет дипломатије из жеље да виде и упознају свет, да прошире и стекну нова сазнања.

Андрићев животни пут је више него познат. Овде ћемо се бавити само његовим службовањем у дипломатији. О тој страни Андрићеве професионалне делатности написано је доста прилога, чланака, књига, али код појединих аутора има извесних непрецизности у датумима, када је примио одређену дужност, до када ју је обављао и сл. Сматрамо веома битним, са становишта историјске науке, да се тачно и прецизно утврде, поред осталих чињеница, и одређени датуми, поготову у овом случају, јер се ради о функцијама једног дипломате. Из тог разлога ћемо детаљно, на основу документарне грађе – аутентичних извора, изложити његов пут у дипломатији.

4 Милош Црњански, *Ембахадe*, I–III, Београд 1983, 58. Црњански на истом месту каже: „...Дучић, Ракић, и многи мањи – чак и неколико литерарних бубашваба – размилели су се били по нашим посланствима, као омиљена лица.“

Подсетићемо у најкраћем на догађања у његовом животу до почетка рада у државној служби, односно дипломатији. Рођен је 9. октобра 1892. у Травнику, основну школу завршио је у Вишеграду, а Велику гимназију у Сарајеву 1912. Октобра исте године започиње студије на Мудрословном факултету Краљевског свеучилишта Фрање Јосипа I у Загребу, следеће године студије наставља у Бечу, а 1914. на Јагелонском универзитету у Кракову, где га затиче атентат у Сарајеву. Враћа се у Сплит где га полиција хапси и затвара. Тамновао је у шибенском и мариборском затвору, а 1916. интерниран је у Босну у село Овчарево код Травника. Године 1917. налази се у Загребу, у сталном војном кадру. Исте године уписује се на факултет где је и апсолвирао, а од октобра 1918. ради у Секцији за организацију и агитацију Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба у Загребу.⁵

Без сталних и сигурних прихода за егзистенцију, Андрић се марта месеца 1919. из Загреба обраћа писмом свом средњошколском професору др Тугомиру Алауповићу, тада министру вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, с молбом да му помогне око запослења, наглашавајући да би радо прихватио посао у дипломатији. „... Знам пољски и познајем и волим тај народ и пада ми на памет не би ли било какво мјесто за мене код нашег будућег посланства у њих или њихова код нас...”⁶

Након пола године, на заузимање министра Алауповића, престолонаследник Александар потписује указ 12. септембра 1919. којим се, на предлог министра вера, поставља за секретара треће класе у Министарству вера Иво Андрић, апсолвирани слушаца Филозофског факултета.⁷

5 Радован Поповић, *Живот и ис Иве Андрића (1892–1975)*, Београд 1980, 3–12.

6 Р. Поповић, *Живот и ис...*, 12; Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 11.

7 Архив Југославије (даље АЈ), Министарство вера Краљевине Југославије (даље МВ), ф. 234, а.ј. 361, досије Иво Андрић, указ

Андрић је у то време у Загребу и из Министарства вера обавештавају га о постављању, телеграмом од 23. септембра с позивом да се одмах јави на дужност.⁸ По доласку на дужност бива распоређен на рад у Католичком одељењу Министарства вера.⁹

Не одустаје од замисли и жеље да уђе у дипломатску службу, па 3. јануара 1920. упућује молбу министру иностраних дела у којој му саопштава те своје жеље:

„Господине Министре,

Слободан сам замолити Вас за намештење у Министарству Иностранних Дела.

Сада сам на дужности, као секретар, при Министарству Вера, желећи да радим и будем од користи нашој народној и државној ствари у туђини. Молим Вас да ме поставите при Ген.[ералном] Конзулату у Њу Јорку.

Иво Андрић¹⁰

од 12. IX 1919; (Јуричић у наведеној књизи наводи да је реч о указу Министарства вера од 17. IX 1919. У ствари, ради се о акту МВ под наведеним датумом и бројем којим министар вера обавештава И. Андрића о његовом именовању, као и администрацију свог ресора. Указ је могао доносити само краљ, односно престолонаследник у његово име).

8 АЈ, МВ, ф. 234, а.ј. 361, бр. 4.463 од 23. IX 1919.

9 *Истио*, Католичко одељење бр. 1.469 од 26. II 1920.

10 АЈ, Министарство иностраних послова Краљевине Југославије (даље МИП КЈ) – Управно одељење – персонални одсек (УО – ПО) 1941. год, ф. I, дос. Иво Андрић, Андрићево оригинално писмо; Јуричић у својој књизи наводи ово писмо, а у напомени, уколико је превод тачан, стоји „у поседу аутора“. Очито је реч о фотокопији наведеног писма. Ова констатација важи и за низ других напомена у истој књизи које се односе на податке о постављењима и премештајима дипломате Андрића. Оригинали се налазе у наведеном фонду у Архиву Југославије.

На истој молби министру иностраних дела др Анти Трумбићу, који је у то време боравио у Паризу као други делегат југословенске делегације на Конференцији мира, министар Алауповић је 4. фебруара топло препоручио да се Андрић прими у дипломатску службу.

Непун месец и по дана након подношења молбе, Андрићу се отвара перспектива за пут у дипломатију. Указом престолонаследника Александра од 14. фебруара 1920. постављен је за вицеконзула III класе у Генералном конзулату Краљевине СХС у Њујорку.¹¹ Два дана након доношења указа, 16. фебруара, помоћник министра иностраних дела доноси решење којим се Иво Андрић, вицеконзул III класе ГК у Њујорку, упућује на рад у Посланство Краљевине СХС при Ватикану.¹² Сутрадан је МИД известио Министарство вера о донетом указу и решењу,¹³ а министар Алауповић је 18. фебруара писмом обавестио Андрића о његовом пријему у дипломатску службу изражавајући му „похвално признање“ за његов рад у Министарству вера.¹⁴ На основу решења МИД-а, Андрић је разрешен дужности у Министарству вера 18. фебруара и упућен на нову дужност.¹⁵

Андрић се јавио на дужност у Протокол Министарства иностраних дела 21. фебруара када му је издат дипломатски пасош и упут за Посланство Краљевине СХС при Ватикану.¹⁶

11 АЈ, МВ, бр. 1.230 од 18. II 1920, обавештење МИД-а. К. Пр. бр. 324 од 17. II 1920, ф. 234, а.ј. 361, дос. Иво Андрић.

12 АЈ, МИП КЈ Одељење рачуноводства (ОР) Пр. бр. 430 од 16. II 1920, ф. I, дос. А-6.

13 Исто као за напомену 12.

14 АЈ, МВ, бр. 1.230 од 18. II 1920, ф. 234, а.ј. 361, дос. И. Андрић.

15 *Исто*.

16 АЈ, МИП КЈ – ОР, Пр. бр. 430 од 24. II 1920, ф. I, дос. А-6

Посланик у Ватикану Лујо Бакотић известио је МИД преко посланика у Риму В. Антонијевића да је „секретар Андрић стигао, предао акредитивно писмо и примио дужност“ 7. марта 1920.¹⁷

Секретар Андрић је био једини чиновник Посланства Краљевине СХС у Ватикану¹⁸ и он је на том положају остао до почетка новембра 1921. године. Поред својих редовних послова, посебно се ангажовао на кампањи против покушаја повратка аустријског цара Карла на престо, како је М. Црњански касније записао.¹⁹

Октобра 1921. вршен је нови размештај дипломатског особља, па је Андрић указом краља Александра Пр. бр. 5.259, од 1. октобра унапређен у вицеконзула II класе и постављен у Генералном конзулату Краљевине СХС у Букурешту.²⁰

Посланство у Ватикану је извештено о премештају И. Андрића и наложено му је да га одмах упутити на нову дужност. Посланик Бакотић је 10. октобра молио да Андрић остане на дужности, пошто је он једини чиновник, док не дође нови секретар. Сутрадан је из Политичког одељења МИП-а поново тражено да се Андрић одмах

17 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, телеграм из Рима бр. 120 од 7. III 1920, ф. I, дос. И. Андрић; Посланство Краљевине СХС у Ватикану отворено је 24. јануара 1920. када је др Лујо Бакотић предао своја акредитивна писма. Бакотић је остао на тој дужности до 1923. Пре тога, маја 1915. српска влада упутила је у Ватикан као специјалног делегата др Михајла Гавриловића. На тој дужности га је заменио Бакотић јуна 1917. као в. д. делегата док није постављен за посланика (АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, дос. М. Гавриловића и Л. Бакотића).

18 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, Бакотићев телеграм од 10. X 1921, 1940. год., ф. I, дос. И. Андрић. Андрић је примао плату као вицеконзул III класе 1.124, 56 динара.

19 М. Црњански, *Ембахаве*, I–III, 44.

20 АЈ, МИП КЈ – УО, укази ф. I.

упути у Букурешт и да му се путни трошкови исплате из касе Посланства.²¹ Тек по налогу Николе Пашића, председника владе и министра иностраних дела, 4. новембра 1921. Бакотић је разрешио Андрића дужности, после чега је он отпутовао за Букурешт.²²

Андрић је преко Трста и Београда стигао у Букурешт, где је примио дужност 25. новембра 1921. године.²³ Генерални конзул у Букурешту тада је био Добривоје Свилокосић.²⁴

Погоршано здравствено стање са којим је имао проблема и у Риму, као и породични разлози, захтевали су да тражи краћа одсуства ради лечења и опоравка. Тако је боравио у земљи крајем фебруара 1922, а у јуну му је на основу лекарског уверења министар одобрио тронедељно боловање.²⁵ Боравци у земљи, ма како били кратки, омогућавали су му да одржава везе и контакте с књижевним круговима и издавачима, јер Андрић за све време provedено у иностранству није запостављао свој списатељски рад.

21 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, Бакотићев телеграм из Рима бр. 644 од 10. XI; Политичко одељење пов. Бр. 5.387 од 11. X; Бакотић је 15. октобра известио да у каси Посланства нема новца за путне трошкове – 2000 франака колико је Андрићу требало исплатити – дос. И. Андрић.

22 *Истио*.

23 АЈ, МИП КЈ – ОР, извештај Протокола пов. бр. 6.440 од 7. XII – Благајничком одељењу, ф. I, дос. А-6.

24 Генерални конзулат у Букурешту отворен је априла 1914, а укинут маја 1929. Први конзул био је Добривоје Свилокосић од 1914. до јуна 1922. (АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, ф. конзулати).

25 АЈ, МИП КЈ - УО - ПО, акт Политичког одељења од 2. III 1920; Андрићева молба од 19. маја и сагласност министра Нинчића којом се одобрава одсуство ради лечења и одмора, дос. И. Андрић.

Током боравка у Београду почетком новембра 1922, Андрић је упутио писмо-молбу једном одбору Народне скупштине Краљевине СХС у којој је изложио свој национални рад до уједињења 1918. године. Та молба гласи:

„Скупштинском Одбору²⁶
за признање националног рада
Београд

Част ми је упутити томе Скупштинском Одбору следећу молбу:

Још као ђак у Сарајеву, пре балканских ратова, сам био оснивач и председник тајне омладинске организације која је била у вези са сличним студентским организацијама у Београду и радила на томе да међу српском и хрватском омладином прошири и учврсти идеју ослобођења и уједињења са Србијом. У процесу који су аустријске власти водиле против неких чланова те организације (Пјанић–Љубибратић) ја сам компромитован и зван у неколико наврата на полицију и суд.

Доцније као студент на универзитету у Загребу и Бечу, ја сам учествовао у свим омладинским покретима и био један од сарадника или оснивача свих националистичких листова, као Зора, Вихор и др. (да споменем само један напис из тог времена, који је одмах после балканских ратова изашао у Вихору под насловом: „Кад ће доћи Краљеве војске?“ и ради кога сам доцније одговарао пред судом.)

Ради свега тога ја сам врло рано свратио на се пажњу аустријске полиције. И, кад је оглашена мобилизација – био сам тада на лечењу у Сплиту – ја сам био међу првима који су ухапшени. Прошао сам тамнице сплитску,

26 АЈ, Народна скупштина КЈ, ф. 98, а.ј. 316.

шибеничку и мариборску. Тек после годину дана ја сам пуштен испод суђења, али не и из затвора. Преведен сам прво у Травник па после у Зеницу (Босна). Ту сам, интерниран, остао под најтежим условима све до јуна 1917. г. Тада сам, и ако грудоболан, узет у војску где сам, са ознаком „политички сумњив“ и с тога без права да будем у ђачкој чети, имао веома тежак положај. У новембру 1917. ми је успело да дођем у Загреб и да се, ради болести, привремено ослободим војске. Са Др. Владимиром Ђоровићем и Ником Бартуловићем и још неколико нац. радника сам одмах наставио прогонима прекинути рад. Покренули смо Књижевни Југ, лист у коме се по први пут за рата појавила ћирилица и који је и иначе значио много за наш свет у она тешка времена. Његово покретање и издржавање представљало је за нас, који смо се тек ослободили прогона и били још под влашћу војног закона, немалу опасност и тражило знатне жртве. У исто време сам сарађивао у Гласу СХС и Југосл. Њиви који су тада почели да излазе у Загребу. Био сам члан Одбора за исхрану гладне босанске деце, и.т.д. Од 29. октобра 1918. даље био сам члан Народног Вијећа (одсек за пропаганду).²⁷ Ту сам радио свим силама да се мисао државног уједињења под династијом Карађорђевића прошири и популарише у широким масама. Ту сам остао све до марта 1919. када сам се, преморен радом и исцрпен ратним страдањима, поново тешко разболео. Излечен, у септембру 1919. сам ступио у државну службу у којој се налазим и данас.

Као што се из горњег види, ја сам – да не говорим о предратним годинама омладинског рада – сво време

27 Према Богдану Кризману Андрић није био члан Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба већ је био запослен у Секцији за организацију и агитацију Народног вијећа СХС у Загребу којој је био на челу др. Б. Г. Анђелиновић, Б. Кризман, „Андрићев елаборат о Албанији из 1939“, *Часопис за савремену историју*, бр. II, 1977, 78.

од почетка рата па до ступања у државну службу, 1914–1919, провео у националном раду или у прогонима који су били последица тога рада. За то време сам изгубио здравље и, са својом раскућеном фамилијом, страдао материјално. С тога молим да ми се време од 28. јула 1914, када сам ухапшен, па до дана мог ступања у државну службу 12. септембра 1919. урачуна у године службе.²⁸

На крају, част ми је приметити да сам поред тога рада и упркос свим прогонима радио са успехом и на књижевном пољу. Тај рад је довољно познат и о њеми је ме-родавна критика рекла своју реч. За сав свој рад нисам никад ни тражио ни примио никакве одштете, награде или признања.

Истинитост свега што сам навео у овој молби могу да потврде гг Др Владо Андрић, нар. посланик, Др Влад. Ђоровић професор Универзитета, Др Т. Алауповић, подпредседник Држ. Савета и Јурај Деметровић, нар. посланик.

Београд, 1/XI – 1922. год.

Учтив, Иво Андрић,

вицеконзул.“

Новембра 1922. вршен је нови размештај дипломатских службеника, па је и Андрић на властити захтев,²⁹ био премештен. Указом краља Александра Пр. бр. 4.949 од 14. новембра 1922. унапређен је у вицеконзула II класе и постављен у Генерални конзулат Краљевине СХС у Тр-

28 Скупштински одбор за признавање година службе националним радницима разматрао је Андрићеву молбу 18. II 1925. и решио да му се призна време „које је провео на националном раду од 28. јула 1914. год. до 12. септембра 1919. год. тј. свега: пет година један месец и четрнаест дана“. (Исто као за нап. 27.)

29 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 17.

сту.³⁰ Генерални конзул у Букурешту Рајко Винтровић, који је од јуна 1922. на тој дужности, обавештен је 7. новембра о Андрићевом премештају и потреби да одмах буде разрешен дужности.³¹ И поред молбе генералног конзула да Андрић остане на дужности до краја године због обимности послова,³² на Пашићев налог да се Андрић одмах разреши и упути на нову дужност, Винтровић је известио МИП да је Андрића разрешио дужности 30. новембра.³³

Андрић се задржао у Букурешту до 6. децембра јер је очекивао да му се пошаљу питања за испит из дипломатско-конзуларне службе који је био обавезан да положи на основу Уредбе о организацији МИД-а Краљевине СХС у иностранству од 5. маја 1919. Испит је био предвиђен за термин од 1. до 10. децембра, али како је морао отпутовати за Трст, одложен је за јун 1923. године.³⁴

Конзул Краљевине СХС у Конзулату у Трсту,³⁵ Александар Цинцар-Марковић известио је Министарство да се вице-конзул Иво Андрић јавио на дужност 9. децембра 1922.³⁶

30 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, Политичко одељење Пр. пов. бр. 4.949 од 17. XI 1922, дос. И. Андрић.

31 *Истио*.

32 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, Политичко одељење пов. бр. 5.072 од 21. XI 1922, дос. И. Андрић.

33 *Истио*, Генерални конзулат Букурешт бр. 16.595 од 6. XII 1922, дос. И. Андрић.

34 *Истио*.

35 Конзулат Краљевине Србије у Трсту отворен је јула 1888. па затворен маја 1902. и укинут. Поново је успостављен априла 1914, али је отворен тек децембра 1919. Од децембра 1924. подигнут је на ранг Генералног конзулата. Александар Цинцар-Марковић био је конзул од јула 1922. до јула 1923.

36 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, телеграм Цинцар-Марковића бр. 6.628 од 10. XII 1922, дос. И. Андрић.

Службовање у Трсту трајало је кратко. Болешљивом Андрићу није одговарала тршћанска клима па је убрзо тражио, по савету лекара, да буде премештен на друго место. Конзул Цинцар-Марковић је подржао његову жељу и молбу и препоручио министру да га премести у Грац.³⁷

Указом Пр. пов. бр. 105 од 12. јануара 1923. године Андрић је премештен у Конзулат Краљевине СХС у Грацу.³⁸ Сутрадан по доношењу указа обавештени су конзули у Трсту и Грацу. Андрић је разрешен у Трсту 1. фебруара,³⁹ а у Грацу се јавио на дужност 3. фебруара.⁴⁰

У новој средини, у којој људи нису били пријатељски расположени као у Букурешту и Трсту, имао је мање посла и више времена за књижевни рад, али су га мучили здравствени проблеми. Маја месеца тражио је тронедељно одсуство, које му је одобрено, па је 1. јуна отпутовао у земљу.⁴¹ За време тог одсуства, 23. јуна 1923. у Београду, пред трочланом Испитном комисијом за пријем у дипломатску и конзуларну службу положио је испит који је био обавезан за све чиновнике МИД-а.⁴² По савету лекара, који је установио да болује од катара оба плућна крила,

37 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 17.

38 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, дос. И. Андрић; Конзулат Краљевине СХС у Грацу отворен је августа 1921. Први конзул био је Владимир Будисављевић (1921–1924). Од новембра 1934. подигнут је на ранг Генералног конзулата.

39 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, телеграм А. Цинцар-Марковића, пов. бр. 407 од 1. II 1923, дос. И. Андрић.

40 *Истио*, телеграм конзула Владимира Будисављевића од 3. II 1923, дос. И. Андрић.

41 *Истио*, Андрићева молба од 17. маја и сагласност министра Нинчића од 28. V, дос. И. Андрић.

42 АЈ, МИП КЈ – УО, уверење испитне комисије бр. 5 од 23. јуна 1923, „Полагање испита за пријем у дипломатско-конзуларну службу“.

због малокрвности и опште слабости, одобрено му је боловање до 12. августа.⁴³

После више од два месеца проведена на одмору и боловању, вратио се у Грац 13. августа⁴⁴ и посветио конзуларним пословима. Али убрзо се нашао на удару примене нових прописа о државним службеницима (чиновници, званичници и служитељи).

Законом о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, донетим 31. јула 1923, и Уредбом о разврставању и распоређивању чиновника и осталих државних службеника од 31. октобра 1923, на положају вицеkonzула није могло бити лице које нема завршен факултет и које није провело најмање две године у служби у Министарству. Звање вицеkonzула је, према новом разврставању, било у шестој и седмој групи I категорије, зависно од година службе (за седму групу најмање 5 година службе, а за шесту најмање 8).

Како Андрић није испуњавао услове предвиђене новим прописима, указом Пр. пов. бр. 5.633 од 31. децембра 1923. отпуштен је из државне службе на основу члана 243. Закона о чиновницима.⁴⁵ Пошто је знао да ће примена нових прописа ступити на снагу са 1. јануаром 1924, поднео је потребна документа и молбу за одбрану доктората на тему: „Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине“ на Семинару за филологију словенских народа на Филозофском факултету у Грацу. Тему су му одобрили надлежни професори и одређен је рок за одбрану – половином априла – како је известио конзул Будисављевић, у молби коју је упутио Персоналном одељењу МИД-а, молећи да Андрића, у интересу службе, као савесног и вредног чиновника задрже у

43 *Истио*, Андрићева молба од 25. VI; Политичко одељење пов. бр. 2.451 од 4. VII, дос. И. Андрић.

44 *Истио*, извештај Будисављевића пов. бр. 394 од 13. VIII, дос. И. Андрић.

45 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, укази ф. 1.

служби у Конзулату до испуњења квалификације за увршћење у I категорију државних чиновника.⁴⁶

На телеграфско наређење МИП-а од 25. јануара 1924, којим је Иво Андрић на основу Закона о чиновницима отпуштен из службе с правом на двомесечну плату са додацима, генерални конзул В. Будисављевић поново моли Министарство за овлашћење да задржи Андрића на послу још два месеца да би могао завршити „одавно започети рад на докторској дисертацији при овдашњем универзитету“.⁴⁷

Будисављевићу је било заиста стало да Андрић остане у служби због свог марљивог рада, стручног знања, опхођења са странкама, познавања више страних језика, свестраног образовања, па је подржао Андрићеву молбу министру Нинчићу да га постави за протоколисту у конзулату у Грацу.⁴⁸ Из Министарства је одговорено да се Андрић не може поставити за протоколисту пошто, према члану 248. Закона о чиновницима, службеници МИД-а не могу бити постављени у дипломатска или конзуларна заступства на страни ако нису провели најмање две године службовања у земљи. У постојећим околностима могао је бити задржан само као дневничар, па је то и препоручио Андрићу - да поднесе молбу да буде примљен за дневничара.⁴⁹ Андрић је 11. фебруара из Граца упутио

46 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, писмо В. Будисављевића пов. бр. 8 од 5. I 1924, дос. И. Андрић.

47 *Истио*, писмо Будисављевића пов. бр. 23 од 25. I 1924. дос. И. Андрић. Исто писмо Будисављевић је послао и Благајничком одељењу на коме је начелник благајничког одељења забележио: 24. II 1924. – „Благајничком одељењу част је доставити овај акт [Политичком одељењу] са извештајем, да до сада није ништа по њему учињено, пошто је с приватне стране дознало, да се има намера у политичком одељењу да се г. Андрић и даље задржи у служби“.

48 *Истио*, писмо Будисављевића пов. бр. 26 од 30. I, дос. И. Андрић.

49 *Истио*, одговор МИД-а пов. бр. 493 од 2. II на писмо пов. бр. 26, дос. И. Андрић.

молбу МИД-у,⁵⁰ на основу које је министар Нинчић до-нео решење Пр. пов. бр. 681, којим се Андрић привремено поставља за дневничара Конзулата у Грацу са истим при-надлежностима које је имао као вицеkonzул II класе.⁵¹

Андрић се потом ангажовао на завршетку докторског студија који је „подразумевао писање докторске дисерта-ције, полагање два врло строга испита и завршетак слу-шања одређених курсева“.⁵²

У зимском семестру је слушао „предавања из историје Аустрије после 1848, затим увод у студију словенске фило-логије, староцрквенословенску граматiku, црквенословен-ске вежбе и предавања о појму индивидуалитета у филозо-фији природе и филозофској социологији“, док је у летњем семестру 1924. слушао предавања из „историје граматике руског језика, затим словенске старине, похађао семинар из словенске филологије, предавања из историје Аустрије после 1848. године, великонијемецки и малонијемецки, семинар из историје, теорију спознаје и семинар из филозофије“.⁵³

Андрић је 12. јуна 1924. положио завршни испит, а сутрадан му је додељена диплома доктора наука Уни-верзитета у Грацу. Тезу, написану на немачком језику, „Die Entwicklung des geistigen Lebens in Bosnien unter der Entwirkungen der Türkischen Herrschaft“ („Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине“), оцени-ли су позитивно професори филозофских наука Хајнрих Феликс Шмит и Рајмунд фон Кајндл.⁵⁴

50 *Истѿо*, Андрићева молба од 11. II, дос. И. Андрић.

51 *Истѿо*, решење МИД-а, дос. Пр. пов. бр. 681, датирано под 26. II 1924, дос. И. Андрић.

52 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 19–20.

53 Радован Поповић, *Животѿоис Иве Андрића*, 20–21. Андрићева докторска теза објављена је у: Задужбина Иве Андрића.

54 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 20; Р. Поповић, *Животѿоис*, 21–22; *Свеске*, I, 1982, 7–237, уредио и превео Зоран Константиновић.

Стицањем доктората (који је имао вредност дипломе, а не докторске титуле у данашњем значењу) Андрић је испунио битан услов без кога не би могао остати у дипломатији.

Десет дана након добијања дипломе доктора наука, Андрић се обратио Министарству следећом молбом:

„Министарству Спољних Послова
Персонално одељење

Београд

Потписаном је част упутити министарству следећу молбу:

Рођен сам 10. октобра 1892. у Травнику (Босна) а надлежан у Сарајево. Гимназију сам завршио у Сарајеву г. 1912; филозофски факултет сам апсолвирао у Загребу 1919. а докторат филозофије сам положио у Грацу 1924.

Говорим и пишем француски, немачки и италијански, осим тога говорим и читам румуњски, руски, пољски и чешки.

У државну службу сам ступио у септембру 1919. и то као секретар Министарства Вера. У фебруару 1920. сам прешао у Министарство Спољних Послова, као секретар III кл. (по старом). Био сам на раду кратко време у Министарству па после при Кр. Посланству при Ватикану, до октобра 1921. а по том при Кр. Конзулату у Букурешту, Трсту и Грацу.

Решењем Комисије за разврставање чиновника и депешом Министарства Пр. пов. бр. 5633 од 24. јануара 1924. редуциран сам и по члану 243. Закона о чиновницима отпуштен из државне службе. Решењем Министарства Спољ. Послова Пр. пов. бр. 681 од 26. фебруара постављен сам за дневничара при Кр. Конзулату у Грацу с тим да ми се и на даље исплаћују принадлежности које сам до тада примао т.ј.

принадлежности вицеkonzула II кл. у иностранству. У том положају ја сам остао све до данас, вршећи и као дневничар све послове које сам обављао као вицеkonzул и примајући и принадлежности вицеkonzула.

Дне 13. јуна 1924, ја сам, пошто сам предао докторску тезу и са одличним успехом положио све прописане испите, постигао докторат овдашњег Универзитета и тако стекао квалификацију за чиновника I категорије.

На основу свега тога, на основу докумената које прилажем или који се већ налазе код Министарства (Персонални Одсек), на основу чл. 12. као и чл. 17. Закона о чиновницима, молим министарство да би ме изволело вратити на мој првотни положај и поставити за вицеkonzула II кл. при Кр. Конзулату у Грацу.

Моја матурална сведоџба, указ којим сам постављен за секретара Министарства Вера, као и службени лист о годинама provedеним у служби Министарства Спољних Послова, налазе се код тога министарства (Персонални Одсек). Сем тога прилажем уз молбу следеће прилоге:

- 1) Оверену копију докторске дипломе универзитета у Грацу;
- 2) Оверен препис о положеном испиту за чиновника Министарства Спољних Послова;
- 3) Уверење Кр. Конзулата у Грацу, из кога се види да имам услове које тражи чл. 12 и 17 закона о чиновницима;
- 4) Лекарско уверење, да сам умно и телесно здрав.

У нади да ће ми Министарство молби удовољити, учтив

Грац, 24. јуна 1924.

Иво Андрић.⁵⁵

Андрићева молба није могла бити уважена јер је према новом Закону о чиновницима за звање вицеkonzула било потребно најмање пет година државне служ-

55 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, дос. И. Андрић.

бе, што Андрић још није имао, и зато што службеници ресора Министарства иностраних дела нису могли бити постављени у дипломатска и конзуларна заступништва ако нису провели најмање две године службовања у земљи. Из тих прописа произлазило је да је могао бити постављен само за писара у МИД-у. О разлозима неуважавања Андрићеве молбе Конзулат у Грацу и сам Андрић упознати су 7. јула.⁵⁶ Остао је и даље као дневничар, а 15. јула тражи одсуство да посети болесну мајку.⁵⁷ Месец дана касније, одлази у земљу⁵⁸ на одобрено одсуство од десет дана⁵⁹ и истог дана пише нову молбу да се са навршених пет година службе, које пуни 12. августа, постави за секретара III класе у МИД-у.⁶⁰

Нови министар иностраних послова од јула 1924. године, др Војислав Маринковић, донео је декрет Пр. пов. бр. 3.077 од 15. септембра 1924. године, којим је др Иво Андрић, дијурниста (дневничар) Краљевског конзулата у Грацу, постављен за секретара у седмој групи I категорије са другим степеном основне плате у Министарству иностраних дела.⁶¹

56 *Истио*, МИП Пр. бр. 2.179 од 7. VII 1924, дос. И. Андрић.

57 *Истио*, Андрићева молба пов. бр. 235 од 15. VIII дос. И. Андрић.

58 *Истио*, извештај Ген. конзулата пов. бр. 274 од 15. VIII, дос. И. Андрић.

59 *Истио*, МИД Пр. пов. бр. 2.596 од 5. VIII, дос. И. Андрић.

60 *Истио*, Андрићева молба од 15. VIII, из Граца, дос. И. Андрић.

61 АЈ, МИП КЈ – ОР, ф. I, дос. А-6; према Уредби о разврставању и распоређивању чиновника и осталих државних службеника од 31. октобра 1923, у ресору Министарства иностраних дела у I категорији, са завршеним факултетом, било је 9 група: прва група: изванредни посланици и пуномоћни министри на страни; друга група: помоћник министра; изванредни посланици и пуномоћни министри на страни; (министар иностраних дела одређивао је у коју ће групу ући поједини посланици); трећа група: директор политичког одељења; пола од укупног

Месец дана после новог постављења, на основу налога из МИП-а од 25. септембра 1924, Андрић је разрешен дужности у Конзулату у Грацу 15. октобра и истог дана отпутовао за Београд.⁶²

По јављању на дужност у Министарство, упућен је на рад у Главну архиву Министарства, на основу решења помоћника министра од 31. октобра,⁶³ а само десет дана касније, новим решењем од 10. новембра, премештен је на рад у друго политичко одељење МИД-а.⁶⁴ После нешто више од годину дана стекао је услов за ново унапређење па је Указом краља Александра Пр. пов. бр. 70 од 31. децембра 1925. постављен за секретара у шестој групи I категорије са четвртим степеном основне плате.⁶⁵

Андрић ради у другом одељењу Генералне политичке дирекције у коме су веома значајни послови на питањима народних мањина, Друштва народа и односа са Ватиканом.

броја директора и начелника одељења; дипломатски агенти; саветници посланства и генерални конзули – пола од укупног броја; шефови одсека – пола од укупног броја; владин заступник при Друштву народа; стални делегати у Међународној Дунавској комисији;

четврта група: друга половина од укупног броја са звањима која су у групи трећој; шеф Кабинета министра; заменик сталног владиног делегата у Међународној Дунав. ком.

пета група: конзули;

шеста група: пола од укупног броја секретара и вицеконзула и шефови пододсека;

седма група: друга половина секретара и вицеконзула;

осма група: писари;

девета група: приправници.

62 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, Конзулат у Грацу пов. бр. 350 од 15. X – МИП-у, дос. И. Андрић.

63 *Истио*, МИД, ПО, ПР. пов. бр. 3.680 од 31. X 1924, дос. И. Андрић.

64 *Истио*, МИД, политичко одељење, пов. бр. 3.901 од 10. XI 1924, дос. И. Андрић.

65 АЈ, МИП КЈ – ОР, указ, ф. I, дос. А-6.

Његов дотадашњи књижевни рад отвара му врата Српске краљевске академије у којој постаје дописни члан 18. фебруара 1926.⁶⁶

Октобра 1926. уследио је нови премештај. Указом краља Александра Пр. пов. бр. 4.098 од 24. октобра постављен је за вицеконзула у Генералном конзулату Краљевине СХС у Марсељу.⁶⁷ Разрешен је дужности у Генералној политичкој дирекцији 5. новембра,⁶⁸ а Београд је напустио 9. новембра и отпутовао преко Трста за Марсељ.⁶⁹ У Марсељу је генерални конзул био др Велизар А. Нинчић, брат бившег министра Момчила Нинчића.⁷⁰

За време боравка у Марсељу често је ишао и у друге градове Француске. У Паризу је постигао договор са секретаром у Генералном конзулату у Паризу Радованом Петровићем, да предложи министру замену места.

Решењем министра иностраних дела В. Маринковића од 9. децембра, Иво Андрић је упућен на рад у Генерални конзулат у Париз, а Радован Петровић на Андрићево место у Генерални конзулат у Марсељ.⁷¹ Марсељски конзулат је о овом решењу обавештен сутрадан, са налогом да Андрића одмах разреши дужности и упути га у Париз.⁷² То је обављено тек 3. јануара 1928. и Андрић је истог дана отпутовао за Париз.⁷³

66 Р. Поповић, *Животтојис...*, 23.

67 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, указ, дос. И. Андрић.

68 *Истио*, МИП, пов. бр. 10.546 од 5. XI 1926, дос. И. Андрић.

69 *Истио*, МИП, ПО, пов. бр. 4 503 од 15. XI 1926. дос. И. Андрић.

70 Генерални конзулат у Марсељу отворен је јуна 1920, а први генерални конзул био је Д. Миланковић (1920–1922) кога је заменио В. Нинчић (1922–1929).

71 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, решење министра иностраних дела Пр. пов. бр. 5.029 од 9. XII 1927, дос. И. Андрић.

72 *Истио*, телеграм МИД-а од 10. XII 1927, дос. И. Андрић.

73 *Истио*, писмо Генералног конзулата Марсељ бр. 2 од 3. I 1928, дос. И. Андрић.

У Паризу је истраживао у архиву Министарства иностраних послова посебно извештаје Француског генералног конзула у Травнику од 1809. до 1814, што ће, с материјалима касније истраженим у Бечком архиву, бити уграђено у његов роман *Травничка хроника*, који је завршио 1942. године - роман о конзулским временима у Босни из Наполеоновог доба.⁷⁴

На служби у Генералном конзулату у Паризу⁷⁵ био је до 28. априла, када је разрешен дужности⁷⁶ на основу указа краља Александра Пр. пов. бр. 1.089 од 10. априла 1928. којим је постављен за секретара у Посланству Краљевине СХС у Мадриду.⁷⁷ Генерални конзул Мирослав Јанковић тражио је од МИД-а да Андрић остане на раду док не стигне његова замена, али је министар Шуменковић, заступник министра иностраних дела, захтевао да се Андрић одмах разреши дужности и отпутује у Мадрид.⁷⁸

Андрић је истог дана када је разрешен дужности, 28. априла, напустио Париз и отпутовао за Мадрид, где је стигао 30. априла, када је и примио дужност отправника послова.⁷⁹ У југословенско посланство у Мадриду тако је поново дошао књижевник великог угледа. Пре Андрића у њему су били Јован Дучић (1918–1922), као саветник и неко време отправник послова, и др Анте Тресић Па-

74 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 24.

75 Генерални конзулат Краљевине СХС у Паризу установљен је јуна 1920. а отворен новембра 1925. године. Укинут је 19. маја 1929. Генерални конзул, Андрићев шеф, био је др Мирослав Д. Јанковић. Посланство и конзулат били су у истој згради у Паризу.

76 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, телеграм из Париза бр. 463 од 28. IV, дос. И. Андрић.

77 *Истио*, указ, дос. И. Андрић.

78 *Истио*, телеграм из Париза бр. 427 од 18. IV; Шуменковићево наређење – МИД, пов. бр. 1.162 од 20. IV, дос. И. Андрић.

79 *Истио*, телеграм из Мадрида бр. 153 од 1. V 1928, дос. И. Андрић.

вичић, такође песник. Мадрид и Сан Себастијан, где су за време лета прелазили шпански двор и влада, а тиме и скоро сва страна посланства, остали су у лепој успомени свој тројици књижевника-дипломата.

Краљевски посланик у Мадриду био је Јосип Смодлака⁸⁰ који је због слабог здравља већи део свог службовања провео на лечењу и боловању, тако да је Андрић отправљао послове од 15. јула 1928. до 11. марта 1929. године,⁸¹ када је у мадридско посланство стигао нови посланик Драгомир Јанковић.

Андрић је био у Мадриду годину дана и четири месеца. Уследио је нови премештај. Указом краља Александра Пр. пов. бр. 2.174 од 4. јуна 1929. Иво Андрић, секретар у шестој групи I категорије посланства у Мадриду, постављен је у истом звању у Краљевско посланство у Бриселу.⁸² Како

80 Посланик у Мадридском посланству, које је отворено још за време Краљевине Србије октобра 1916, био је др Јосип Смодлака који је наменован фебруара 1927. све до постављења Драгомира Јанковића, јануара 1929. који је дужност преузео тек марта 1929. Јанковић ће остати посланик до укидања Посланства Краљевине Југославије у Мадриду априла 1933. Од тада је посланик у Паризу био акредитован и у Мадриду. Посланство у Мадриду је поново отворено 1935. године.

81 АЈ МИП КЈ – УО – ПО, рачунско одељење МИП-а, бр. 14.324 од 12. XII 1928; перс. одсек, пов. бр. 1.001 од 18. III 1929. Андрић је за све то време примао посебан отправнички додатак што значи и да је практично у том периоду био шеф мисије, дос. И. Андрић. Рачунско одељење МИП-а или благајничко у једном периоду, строго је водило евиденције о сваком одсуствовању са посла, било да је реч о службеном путовању, одмору или боловању; посебно о службеницима који су вршили одређене послове у одсуству наменованог службеника, нпр. за сваки дан отправљања послова од стране саветника или секретара посланства добијала се и посебна новчана надокнада. Строго је вођена евиденција у том одељењу о датуму преузимања или предаје одређене дужности. Из тог разлога је ово одељење увек извештавано о датумима постављања, премештаја, преузимања или предаје дужности и сл.

82 *Истио*, указ, дос. И. Андрић.

је Андрић био једини чиновник Посланства у Мадриду, посланик Јанковић га је задржао нешто дуже од законом предвиђеног рока у коме је морао бити разрешен због наименовања на нову дужност⁸³ (тај рок је био месец дана).

Седмог августа 1929. завршена је и та формалност⁸⁴ и Андрић је упућен на нову дужност у Посланство Краљевине Југославије у Брисел, где је стигао 11, а дужност отпавника послова примио 12. августа.⁸⁵

Дошао је у Белгију, земљу са којом је Краљевина Србија имала дипломатске односе још од јануара 1889. Посланик у Бриселу био је истовремено акредитован и у Луксембургу.⁸⁶

Убрзо по доласку на нову дужност, Андрић је указом од 19. септембра 1929. унапређен за секретара пете групе I категорије.⁸⁷

За време одсуства посланика, Андрић је отпављао послове у Посланству и њиме руководио.

83 *Истио*, Посланство Мадрид пов. бр. 221 од 27. VI – МИП-у, дос. И. Андрић

84 *Истио*, писмо посланика Јанковића, пов. бр. 221 од 7. VIII, дос. И. Андрић.

85 *Истио*, писмо отпавника послова Живадиновића пов. бр. 284 од 11. VIII и телеграм пов. бр. 363 од 12. VIII, дос. И. Андрић.

86 Од успостављања дипломатских односа између Краљевине Србије и Краљевине Белгије од 1889, српски посланик у Паризу био је акредитован и при белгијском двору. Тек од јула 1918. постављен је посланик само за Белгију који је био акредитован и за Луксембург. Посланик у Бриселу у време Андрићевог службовања био је Петар Пешић, армијски генерал.

87 АЈ, МИП КЈ- УО – ПО, указ Пр. пов. бр. 3.778 од 19. IX 1929, дос. И. Андрића. За секретара пете групе I категорије у МИП-у, било је потребно најмање дванаест година одговарајуће службе. Андрићу је био признат у стаж и национални рад за време Првог светског рата, вид. нап. бр. 29 уз Андрићеву молбу упућену Скупштинском одбору за признање националног рада од 1. XI 1922. године, стр. 10 и 11.

Успон у дипломатској хијерархији значио је и одговорније послове. Тако је указом краља Александра Пр. пов. бр. 32 од 1. јануара 1930. Андрић постављен за секретара у Краљевској Сталној делегацији при Друштву народа у Женеви.⁸⁸ Пошто је након више од два и по месеца од доношења указа разрешен у Бриселу 17. марта,⁸⁹ у Женеву је стигао 21. и истог дана се јавио на дужност код сталног делегата Илије Шуменковића,⁹⁰ који је истовремено био и посланик Краљевине Југославије у Берну.

Андрић се нашао у седишту светске организације која је требало да сачува мир у свету, колективну безбедност, политичку независност чланица Друштва народа и сл. Био је непосредни сведок немоћи и неефикасности, као и опадања угледа светске организације у којој су се на крупним и значајним питањима показале све супротности интереса великих сила.

Био је у прилици да се детаљно упозна с питањима и проблемима који су разматрани у разним телима светске организације – са општим европским и светским питањима као што су: разоружање, мањинска питања, ревизија мировних уговора, економска питања, социјална, питања избеглица, емигранти, међународни биро рада и сл. Познавање општих проблема Европе, а тада практич-

88 АЈ, МИП КЈ – УО -ПО, указ, дос. И. Андрић.

89 АЈ, МИП КЈ – ОР, извештај Посланства у Бриселу бр. 34.309 од 7. IV о разрешењу И. Андрића, ф. 1, дос. А-6.

90 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, извештај сталног делегата пов. бр. 207 од 22. III, дос. И. Андрић. Пошто је Краљевина СХС била једна од чланица оснивача Друштва народа (28. IV 1919. на Конференцији мира у Паризу), имала је свог сталног делегата у Женеви. Први делегат владе при ДН био је др Милутин Јовановић, који је истовремено био и посланик у Берну (1921-1924), затим Јован Дучић (1925), поново М. Јовановић, па Константин Фотић (1927-1929), др Илија Шуменковић (1929-1931), поново Константин Фотић (1932-1935) и Иван Суботић (1935-1939).

но и света, значило је лакше схватање и боље разумевање положаја Краљевине Југославије и односа са суседним земљама, са чиме је у то време био добро упознат. Посебно актуелно питање у време Андрићевог службовања у Женеви било је питање разоружања, а што се тиче Краљевине Југославије – мањинско питање, које је нарочито покретано из Мађарске а исто тако и из Бугарске и Албаније. О тим, као и о другим, питањима налазимо сведочанства у Андрићевим извештајима које објављујемо.

Пошто је И. Шуменковић био истовремено посланик у Берну, где му је и било седиште, Андрић је за време његових честих одсуствовања из Женеви отправљао све послове који нису захтевали присуство владиног делегата.

Он ће у многим делегацијама владе Краљевине Југославије учествовати у раду разних тела Друштва народа. Тако је крајем маја и почетком јуна 1930. учествовао на Конференцији за унифицирање меничног права у Женеви, као делегат-заменик.⁹¹

Био је заменик председника југословенске делегације (И. Шуменковић) у Европској конференцији за хигијену села, која је одржана почетком јула 1931. године.⁹²

У Делегацији Краљевине Југославије на заседању Савета Друштва народа и Комитета за Паневропску унију септембра 1931. године био је шеф секретаријата.⁹³ У тој

91 АЈ, Стална делегација Краљевине Југославије при Друштву народа у Женеви (даље Делегација), пов. бр. 421 од 5. V 1930, ф. 7, дос. 8; делегат на тој конференцији био је др Бертолд Ајзнер, председник одељења Врховног суда у Сарајеву.

92 АЈ, Делегација, пов. бр. 668 од 21. VI 1931, решење министра иностраних послова пов. бр. 12.253 од 20. VI 1931, ф. 9, дос. 11; вид. документ бр. 14.

93 АЈ, Делегација, решење министра иностраних послова пов. бр. 16.843 од 20. VIII 1931. Делегацију КЈ сачињавали су: 1. др Војислав Маринковић, министар иностраних послова, шеф делегације и први делегат, 2. др Илија Шуменковић, стални делегат

функцији био је присутан и на XII редовном заседању Скупштине Друштва народа 1931. године.⁹⁴

Андрић је и у веома бројној југословенској делегацији на Конференцији за разоружање. Био је заменик и помоћник шефа бироа Делегације који је бројао седам чланова.⁹⁵

Марта 1932. одржано је II ванредно заседање Скупштине Друштва народа на иницијативу Кине због агресије Јапана на ту земљу. У југословенској делегацији био је и И. Андрић као секретар Делегације.⁹⁶

при ДН, изванредни посланик и опуномоћени министар, први заменик делегата; 3. Константин Фотић, изванредни посланик и опуномоћени министар, в. д. помоћника министра иностраних послова, други заменик делегата; 4. др Милан Тодоровић, професор Универзитета, трећи заменик делегата; 5. др Иво Андрић, секретар, шеф секретаријата у ком су били; 6. др Стојан Гавриловић, секретар у МИП-у; 7. др Славко Рајковић, писар у МИП-у; 8. Коста Павловић, писар у МИП-у, лични секретар шефа делегације, и Владимир Росић, служитељ делегације.

- 94 Чланови делегације КЈ на XII редовном заседању Скупштине ДН били су:

1. др Војислав Маринковић, шеф делегације и први делегат;
2. др Желимир Мажуранић, министар на располагању, бивши министар трговине и индустрије, други делегат;
3. др Илија Шуменковић, трећи делегат;
4. Константин Фотић, први заменик делегата;
5. др Андрија Госар, професор у пензији, бивши министар соц. политике и народног здравља, други заменик делегата, и
6. др Милан Тодоровић.

Секретаријат је био исти као за делегацију у Савету ДН (исто као за претходну напомену).

- 95 КЈ, Делегација, пов. бр. 47 од 16. I 1932 – МИП, пов. бр. 604 од 13. I 1932, ф. 17, дос. 16, – шеф делегације био је министар В. Маринковић, а делегацију су чинили два помоћника делегата, два експерта и један стручњак за буџетска питања (вид. нап. бр. 253).

- 96 АЈ, Делегација, пов. бр. 212 од 29. II 1932, ф. 17, дос. 7. У југословенској делегацији били су: др В. Маринковић, др Илија Шуменковић, К. Фотић, др Ж. Мажуранић, др Иван Перне, експерт, саветник министра иностраних послова. Поред Андрића био је и Коста Павловић, лични секретар министра Маринковића.

На редовном јесењем, XIII заседању Скупштине Друштва народа 1932. године Андрић је као отправник послова Сталне делегације КЈ при ДН био Генерални секретар југословенске делегације.⁹⁷

Андрић ће поново у јануару и крајем марта месеца 1933. бити у Делегацији КЈ на Конференцији за разоружање у Женеви.⁹⁸

За скоро пуне три године проведене на служби у Сталној делегацији КЈ при ДН у Женеви, Андрић је стекао богато искуство у контактима са светским дипломатама акредитованим при ДН. Био је у прилици веома често, у одсутности Илије Шуменковића или, након њега, Константина Фотића, да као први секретар и отправник послова, а на ту дужност је званично постављен новембра 1931.⁹⁹ пошто је Шуменковић пензионисан, руководи пословима југословенске, истина малобројне, делегације¹⁰⁰ да шаље извештаје влади и одговорним фактори-

97 АЈ, Делегација, решење Политичког одељења пов. бр. 15.878 од 16. IX 1932, ф. 17, дос. 7; Чланови југословенске делегације на XIII редовном заседању Скупштине ДН били су: Богољуб Јевтић, министар иностраних послова, председник делегације и први делегат; др Марко Костренчић, сенатор, бивши министар социјалне политике и народног здравља; др Плоја Мирослав, сенатор, трећи делегат; Константин Фотић, први заменик делегата; др Милан Тодоровић, други заменик делегата; др Иван Перне, експерт. У Генералном секретаријату делегације којим је руководио Андрић били су: др Јосип Мацан, секретар, др Милош Радојковић, секретар, др Никодије Јовановић, лични секретар председника делегације и Лазар Филиповић, служитељ делегације.

98 АЈ, Делегација, ф. 20, дос. 18; АЈ, МИП – УО – ПО, решење заступника министра иностраних послова Алберта Крамара пов. бр. 1.293 од 18. III 1933, дос. И. Андрић. Андрић је био кратко у делегацији пошто је 12. марта донет указ о његовом премештају у МИП.

99 АЈ, Делегација, пов. бр. 813 од 29. XI 1932, ф. 17. дос. 9.

100 АЈ, Делегација, у делегацији при ДН у Женеви били су 1930 – 1932. поред сталног делегата (Шуменковић је био вршилац

ма у земљи или пак да прима инструкције од министра о одређеним питањима.

Неки аутори наводе податак да је Андрић био заменик сталног делегата при ДН у Женеви од октобра 1931. У сачуваној грађи тај податак нисмо пронашли. Детаљним истраживањем утврдили смо да та функција није ни постојала. Андрић је истина, замењивао сталног делегата у његовој одсутности, или у периоду од разрешења једног до именовања другог, као отправник послова. Осим тога, ни на једном Андрићевом извештају или писму, депеши, не стоји податак – заменик делегата, већ, најчешће, отправник послова или први секретар, или једно и друго.¹⁰¹ Андрић је 29. новембра 1932, на тражење Градског начелства у Сарајеву одређених података војне природе, преко МИП-а, одговорио, између осталог, да је од новембра 1931. отправник послова Делегације.¹⁰²

функције сталног делегата од 14. II 1929. до 28. II 1931. када је постављен за сталног делегата, до 12. X 1931), Иво Андрић, први секретар и отправник послова. Бранко Димић, секретар, Боривоје Јевтић, канцеларијски приправник (од 15. марта 1932. премештен у МИП), и дневничар – служитељ Арманд Сутер, швајцарски држављанин, пов. бр. 27 од 11. I 1932. ф. 17, дос. 9.

101 Као што смо напред напоменули, у Одељењу рачуноводства као и у персоналном одсеку Управног одељења МИП-а вођене су прецизне евиденције о одсутовању са посла, годишњим одморима, али и о вршењу отправничких послова. Тако у грађи персоналног одсека налазимо документа из којих се види да је Андрић био отправник послова делегације у 1930. години: од 10. до 25. IV, 11. VI до 13. VIII; 1931. од 22. VI до 26. VIII, од 31. X 1931. до 22. I 1932, (од 28. III 1932. користио петодневно одсуство), и целе 1932. године, с тим што је користио годишњи одмор од 29. VII до 23. VIII. У 1933. отправљао је послове од 1. до 15. I (дос. И. Андрић). Константин Фотић је након постављања за сталног делегата био одређен за вршиоца дужности помоћника министра иностраних послова, тако да није био стално у Женеви.

102 АЈ, Делегација, пов. бр. 813 од 29. XI 1932, ф. 17, дос. 9.

Шеснаестог јануара 1933. године Андрић је предао дужност отправника послова сталном делегату Константину Фотићу.¹⁰³ Убрзо потом у Женеви је дошао и примио дужност 2. фебруара нови први секретар Делегације Милан Стевановић.¹⁰⁴

Андрић је свакако, на основу тога, очекивао нови премештај. Краљевим указом Пр. пов. бр. 1.218 од 12. марта 1933. И Андрић, секретар пете положајне групе прве периодске повишице Сталне делегације КЈ при ДН, премештен је у Министарство иностраних послова у истом звању.¹⁰⁵

Неколико дана касније, 18. марта, заступник министра иностраних послова др Алберт Крамар донео је решење којим се Андрић упућује на рад у Делегацију КЈ за разоружање,¹⁰⁶ а 23. марта министар Јевтић налаже Фотићу у Женеви да Андрића разреши дужности при Сталној делегацији тога дана и упути га привремено на

103 АЈ, Делегација, пов. бр. 7 од 16. I 1933, ф. 19, дос. I; Фотић је на пропратном акту уз писмо које је министар иностраних послова упутио генералном секретару ДН о наименовању К. Фотића, изванредног посланика и опуномоћеног министра за сталног делегата при ДН, забележио под датумом 16. I 1933: „Данас примио дужност од секретара Андрића“. Истог дана састављен је и „Протокол“ о предаји и пријему дужности између Иве Андрића, отправника послова и првог секретара Сталне делегације при ДН, и Константина Фотића, сталног делегата. Андрић му је том приликом предао строго поверљиви речник шифара, дипломатске поверљиве речнике, административни речник и четири шифарске таблице за месец јануар 1933, чиме је као шеф мисије – у одсуству делегата – располагао и за шта је био одговоран, Протокол о примопредаји дужности пов. бр. 11 од 16. I 1933, ф. 19, дос. I.

104 АЈ, Делегација, пов. бр. 889/32 од 8. II 1933, извештај МИП-у, ф. 17, дос. 9.

105 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, указ, дос. И. Андрић.

106 *Истио*, персонални лист И. Андрића, дос. И. Андрић.

рад „нашој Делегацији за разоружање“.¹⁰⁷ Андрић је само неколико дана био у тој делегацији и почетком априла дошао је у Београд. Најпре је био запослен у Главној архиви Министарства, а ускоро је распоређен у III одсек Политичког одељења – одсек за мањине,¹⁰⁸ где је почео да ради 4. априла 1933.¹⁰⁹ Богато искуство о мањинским питањима које је стекао у Женеви вероватно је руководило надлежне у Министарству приликом његовог постављења на то место, као и децембра 1933. када је решењем министра Јевтића постављен за шефа III одсека – одсека за мањине у Политичком одељењу.¹¹⁰

Андрић је у овом, најзначајнијем одељењу МИП-а, брзо напредовао. Тек што је прошла година дана од доласка у Министарство, а већ је указом Пр. пов. бр. 3.728 од 23. маја 1934. унапређен и постављен за саветника четврте положајне групе другог степена Министарства иностраних послова.¹¹¹ Почетком 1935. био је пратилац званичне француске делегације која је била у посети Југославији.¹¹²

Јула месеца дошао је у сам врх југословенске дипломатије. Решењем председника Министарског савета и министра иностраних послова др Милана Стојадино-

107 *Истио*, Јевтићев телеграм од 23. III 1933, дос. И. Андрић; делегација је известила да је Андрић разрешен 23. III и упућен на рад Конференцији за разоружање, Делегација бр. 202 од 23. III, дос. И. Андрић.

108 *Истио*, решење начелника Управног одељења по наредби министра пов. бр. 1.378 од 3. IV 1933, дос. И. Андрић.

109 *Истио*, Политичко одељење пов. бр. 6.844 од 8. IV 1933, дос. И. Андрић.

110 *Истио*, решење Пр. пов. бр. 5.196, персонални лист, дос. И. Андрић.

111 *Истио*, персонални лист И. Андрића, дос. И. Андрић.

112 *Истио*, Управно одељење, пов. бр. 368 од 13. III 1935, дос. И. Андрић.

вића, пов. бр. 16.593 од 8. јула 1935, постављен је за вршиоца дужности начелника Политичког одељења МИП-а.¹¹³ Од 10. јула, када је почео да обавља ту дужност, Андрић је практично био трећи човек у Министарству.

Стојадиновић је очито имао пуно поверење у Андрићев рад када га је својим решењем од 22. априла 1937. одредио да заступа министра помоћника¹¹⁴ Владислава Мартинца, који се разболео. Шестог септембра исте године унапређен је за саветника четврте положајне групе првог степена МИП-а.¹¹⁵

Два месеца касније, И. Андрић је постао друга личност југословенске дипломатије. Указом краљевских намесника Пр. пов. бр. 5.727 од 5. новембра 1937, на предлог председника Министарског савета и министра иностраних послова саветник четврте положајне групе првог степена, Иво Андрић, постављен је за помоћника министра иностраних послова друге положајне групе другог степена.¹¹⁶

Као министар помоћник био је други делегат у југословенској делегацији на XIX редовном заседању Скупштине Друштва народа у Женеви септембра 1938. године.¹¹⁷

113 *Истио*, персонални лист И. Андрића, дос. И. Андрић. Дотадашњи начелник Политичког одељења био је Владислав Мартинац који је постављен за посланика у Буенос Аиресу и политичког помоћника министра иностраних послова, дос. В. Мартинац.

114 *Истио*, решење пов. бр. 1.859 од 22. IV 1937, дос. И. Андрић.

115 *Истио*, указ Пр. пов. бр. 4.602 од 6. IX 1937.

116 *Истио*, указ, дос. И. Андрић.

117 АЈ, Делегација, пов. бр. 984, решење министра Стојадиновића пов. бр. 18.227/III од 7. IX 1938, ф. 37, дос. XIV. У делегацији су били, поред Андрића, др Андреј Госар, министар у пензији, и др Иван Субботић, стални делегат при ДН, као делегати; експерти: Славко Стојковић, државни заступник при међународним судовима, и др Стојан Гавриловић, шеф Одсека за ДН у МИП-у; Миленко Милић, секретар, и Евгеније Јуришић, писар у МИП-у.

Положај на коме се налазио Андрић захтевао је максимално ангажовање на дипломатском и политичком плану, поготово у време када се Европа налазила пред крупним догађајима, а Југославија пред избором: да ли се приклонити новом европском поретку, што је значило пристанак уз силе Осовине, или остати уз западне демократије. То је време Стојадиновићевог постепеног окретања и ослањања на силе Осовине, што ће довести до његовог пада 4. фебруара 1939. године. Да је Стојадиновић био на том курсу спољне политике, може да покаже и једна забелешка И. Андрића од 5. фебруара 1939. о разговору с италијанским послаником у Београду Мариом Инделијем, обављеном 4. фебруара увече, у којој помоћник каже: „На крају разговора упитао ме да ли знам штогод о решењу кризе владе и да ли ће остати г. др Стојадиновић на челу Спољних Послова. Одговорио сам да не знам. Нашта је он рекао, То је врло озбиљна ствар. Ми смо у овоме са г. Стојадиновићем.”¹¹⁸

У новој влади Драгише Цветковића од 5. фебруара 1939, коме је кнез Павле поверио мандат, за министра иностраних послова именован је Александар Цинцар-Марковић, краљевски посланик у Берлину.

Цинцар-Марковић је после опроштајне аудијенције код Хитлера, 11. фебруара 1939, којој је присуствовао и Јоаким фон Рибентроп, немачки министар иностраних послова, отпутовао за Београд,¹¹⁹ где је сутрадан по доласку отишао у аудијенцију код кнеза Павла¹²⁰ и преузео министарски портфељ.

Сада је требало поставити новог посланика у Берлину. Избор је пао на помоћника министра, Иву Андрића.

118 АЈ, Збирка Милана Стојадиновића (37) ф. 30, а.ј. 217.

119 АЈ, Централни пресбиро, ф. 49, а.ј. 107, телеграфски извештај дописника из Берлина од 11. фебруара.

120 АЈ, Двор КЈ, књига посета код кнеза Павла 1938–1941.

Министар Цинцар-Марковић је почетком марта 1939. званично затражио сагласност од председника Министарског савета, Драгише Цветковића, да се И. Андрић, помоћник министра иностраних послова премести као опуномоћени министар и изванредни посланик у Краљевско посланство у Берлину,¹²¹ са чиме се председник владе, наравно, сложио. Уобичајена процедура је спроведена, али на нешто другачији начин од уобичајеног. Била је пракса да се преко југословенског посланства затражи од дотичне владе сагласност, агреман, за личност, дипломату који треба да буде постављен. У овом случају, сагласност за прихватање Андрића затражена је преко немачког посланика у Београду, Виктора фон Херена.

Андрић је, без сумње, био личност која је уважавана у дипломатским круговима, како због свог положаја тако и због познавања југословенске спољне политике, свог образовања и наступа у контактима и преговорима. Са неколико језика које је говорио, био је један од најспособнијих људи у тадашњој југословенској дипломатији.

Немачки посланик је, уз веома похвалну оцену о Андрићу као дипломати, препоручио министарству у Берлину да прихвати Андрићево именовање,¹²² што је ово и учинило. Виктор фон Херен је у свом телеграму отправљеном у Берлин 8. марта саопштио да је Андрић упућен у Берлин како би се показало колика се важност придаје месту и личности посланика у Берлину и да се његовим постављењем жели нагласити континуитет политике према Немачкој и од стране нове владе.

Занимљиво је навести и мишљење доајена југословенског новинарства, Предрага Милојевића, који је у разговору на ову тему с професором Андрејом Митровићем рекао да је Андрић послат у Берлин као човек од

121 АЈ, МИП КЈ – ОУ – ПО, дос. И. Андрић.

122 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 56.

поверења бившег министра председника Стојадиновића у кога су Немци имали поверење. Нова влада Д. Цветковића хтела је тиме да покаже како се ништа неће променити у спољној оријентацији Краљевине Југославије – у ослањању на осовину Берлин–Рим.¹²³

Андрић је указом намесника Пр. пов. бр. 1.657 од 28. марта 1939. премештен за опуномоћеног министра и изванредног посланика друге положајне групе другог степена Краљевског посланства у Берлину.¹²⁴

На основу тог указа разрешен је дужности у Министарству 7. априла 1939.¹²⁵ Сутрадан је отпутовао у Берлин, а 10. априла је примио дужност у Посланству.¹²⁶

Берлинско посланство, с обзиром на значај који је имало у односима с Немачком, није било тако бројно.

123 Проф. Андреј Митровић је приређивачу пренео казивање Предрага Милојевића, познатог новинара *Полиџике* и у првим годинама II св. рата шефа Пресбиреоа у Београду.

124 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, указ, дос. И. Андрић.

125 *Истио*, УО, пов. бр. 1.888 од 13. априла, дос. И. Андрић.

126 *Истио*, Андрић је телеграмом пов. бр. 393 од 10. априла јавио МИП-у: „Под данашњим примио сам дужност“, дос. И. Андрић; (Јуричић, *нав. дело*, 57, каже да је Андрић „стигао у главни град Немачке 12. априла“). Андрић је 13. априла упутио и једно кратко писмо у коме каже да је дужност примио 10. априла од саветника Посланства Ивана Ковачевића, Посланство Берлин. Р. бр. 210 од 13. IV, дос. И. Андрић.

Од успостављања дипломатских односа са Немачком, након Првог светског рата шефови мисија били су: Рајко Винтровић 1920-1922. као отправник послова, Бранко Лазаревић 1922, отправник послова, Јован Т. Марковић 1922-1923, посланик, Живојин Балугџић 1923-1926, посланик, др Јосип Смодлака 1926, посланик, поново Ж. Балугџић 1927-1935 као посланик и А. Цинцар-Марковић 1935-1939, посланик. (Краљевина Србија је успоставила дипломатске односе са Немачком 1880. године, који су прекинути са избијањем Првог светског рата. Први српски посланик у Берлину био је Филип Христић, који је истовремено акредитован и у Бечу, где му је било седиште).

Мисија је имала, поред посланика, 15 запослених: саветника Ивана Ковачевића, три секретара: др Стевана Ђирковића, Миодрага Н. Мирковића и др Фрида Погачника; писара Миодрага Симоновића; старешину канцеларије, протоколисту, помоћника протоколисте, три званичника-дневничара и четири служитеља-дневничара.¹²⁷

Девет дана од преузимања посланичке дужности, Андрић је 19. априла у 11,30 часова примљен на свечану аудијенцију код канцелара А. Хитлера. Том приликом предао му је своја акредитивна писма, као и опозивна писма његовог претходника, Александра Цинцар-Марковића. По уобичајеној процедури у таквим приликама, измењани су кратки говори после којих је Хитлер разговарао с Андрићем. По завршетку аудијенције југословенски посланик је дао изјаву новинарима у којој „је нагласио да намерава да продужи рад свог претходника, садашњег министра иностраних послова г. др Цинцар-Марковића. Главни задатак у томе раду биће учвршћење сарадње између Немачке и Југославије на привредном и културном подручју“.¹²⁸

Андрићево службовање у Берлину од скоро пуне две године представља најосетљивији и најделикатнији период његове дипломатске активности, иако је дужност коју је обављао пре доласка у Берлин – као помоћник министра – по природи ствари значајнија.

127 АЈ, МИП КЈ – УО, Посланство Берлин – особље Посланства – П. Бр. 1.157 од 6. јула и 1.161 од 5. јула 1939. године. (Старешина канцеларије био је Симић Жарко, протоколиста Костић Константин, његов помоћник Марија Лешник, званичници Вучковић Радомир, Леонида и Макс Марић и служитељи: Биастох Фриц, Велер Георг, Крањац Антон и Поповић Анђелко) 1939, ф. XII.

128 АЈ, ЦПБ, телефонски извештај дописника Кривошића из Берлина од 19. IV 1939. у 13,10 часова, ф. 49, АЈ 107.
О Андрићевом дипломатском раду у Берлину посебно говори наведена књига Ж. Б. Јуричића.

Његова мисија у Трећем рајху била је посебно тешка и деликатна и он ће сам рећи за те године да су му најмучније у животу. Био је у центру одакле је дириговано рушење версајске Европе и избијање ратног пожара Другог светског рата. Све се то дешавало пред његовим очима. Са друге стране, доживљавао је нимало пријатне тренутке, да се поред и мимо њега, званичног представника своје државе, одржавају тајни контакти и преговори између Берлина и Београда.

Таква пракса, да се одређена питања између двеју држава решавају мимо знања акредитованог дипломате, у свету дипломатије није непозната, али се онда поставља питање места и улоге таквог дипломате. Стога ћемо покушати да, на основу до сада познатих чињеница, дамо прилог одговору на питање какву је улогу Андрић имао у Берлину.

Период од Андрићевог доласка у Берлин до првог доласка тајног емисара премијера Цветковића у главни град Трећег рајха испуњен је, у европским а и светским оквирима, крупним и драматичним збивањима: совјетско-немачки пакт о ненападању од 23. августа 1939. изненадио је свет; окупација Словачке од стране трупа Вермахта 29. августа; немачки напад на Пољску 1. септембра и објава рата два дана касније Немачкој од стране Енглеске, Француске, Индије, Аустралије и Новог Зеланда, чиме је почео Други светски рат; априла 1940. Немачка је напала Данску и Норвешку; јуна су прегажене Француска, Белгија и Холандија, када је и Италија ушла у рат; совјетске трупе су крајем јуна окупирале део Румуније – Бесарабију и део Буковине, а у остатак Румуније у септембру су ушле немачке трупе да штите „нови поредак“ пронацистичке румунске владе генерала Антонескуа који се ставио под војну заштиту Немачке; комадање Румуније – Јужна Добруца Бугарској а Трансилванија Мађарској, уз благослов Немачке; потписивање Тројног пакта 27. септембра – Не-

мачка, Италија и Јапан; напад италијанске војске на Грчку крајем октобра; приступање Мађарске Тројном пакту 20, Румуније 23, а Словачке 24. новембра.

Овај период у југословенско-немачким односима је сте период сталног притиска Немачке да се Југославија политички веже уз њу. Од првог сусрета министра Цинцар-Марковића и посланика Андрића с Рибентропом и Хитлером, 25, односно 26. априла 1939. године, када им је саопштена жеља – у ствари захтев – немачке политике да Југославија покаже гест пријатељства према Рајху и силама Осовине на тај начин што ће приступити Антикоминтерна-пакту и напустити Друштво народа, преко сусрета и разговора кнеза Павла и Цинцар-Марковића с Хитлером и Рибентропом почетком јуна месеца, када су захтеви проширени тражењем од Југославије да напусти и Балканску и Малу Антанту, па све док није реализован немачки план, притисак и уцене нису престајали.¹²⁹ Андрићеви бројни напори у Берлину у преговорима око испоруке ратног материјала Југославији нису могли дати видне резултате јер је Немачка, и поред тога што је до краја 1939. већ доминирала југословенским економским простором, испоруку условљавала политичким везивањем Југославије за земље новог поретка.¹³⁰

Југословенски одлучујући политички фактори били су свесни својих слабости, унутрашњих међународних несугласица, упркос решењу хрватског питања, привредних тешкоћа и озбиљних слабости у наоружању земље. У таквим околностима на западним и источним границама била је немачка армија, на југу у Албанији италијанска, рат у Грчкој, бојазан и страх од напада Италије, ревизионизам Мађарске и Бугарске упркос постојању споразума са тим земљама и, уз све то, немачки

129 Вид. Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 58–61, 64–67 и даље.

130 *Исто*.

притисак. Традиционални савезници Француска и Енглеска, били су у тешком положају. Прва је била поражена, а друга већ у рату и далеко.

Прилике су биле такве да се морао повући одлучујући потез. Прокламована политика неутралности у постојећим сукобима није одговарала Немачкој, а није била гарант сигурности ни самој Југославији. Немачка је хтела да на Балкану има чисту ситуацију, да се Југославија политички веже уз политику Осовине.

Јуна месеца 1940, када је постојала могућност промене владе у Београду и било чак речи о повратку Стојадиновића, али на место министра иностраних послова, и повлачењу Андрића из Берлина на место његовог помоћника,¹³¹ Драгиша Цветковић, председник владе, дао је налог Данилу Грегорићу,¹³² директору листа *Време*, да

131 *I documenti diplomatici Italiani*, serie IX, volume IV, Roma 1960, док. бр. 785. Италијански посланик у Београду Франческо Ђорђо Мамели у телеграму упућеном министру Ђану 6. јуна 1940, каже: „... Кандидовање Божидача Максимовића (садашњег министра просвете) за председника Министарског савета отворено подржава немачки посланик у Београду.

У синоћњем разговору рекао ми је да Цветковић не успева да образује концентрациону владу и да би најпогоднији човек био управо Божидар Максимовић. Као министра иностраних послова навео је без даљњег, Стојадиновића. Додао је да би се Цинцар-Марковић могао вратити у Берлин, а да би садашњи југословенски посланик у Берлину могао заузети место помоћника министра иностраних послова.

Ма колико да је фон Херен (који се овде налази већ шест година и који је активно пратио догађаје из југословенске унутрашње политике) могао унети личног у ова предвиђања и у ове жеље, управо је интересантно забележити један нов елеменат као доказ немачке оријентације у кризи југословенске владе која је сад готово јавно отворена.“

132 Др Данило Грегорић, Словенац по националности, рођен је 22. новембра 1909. у Трсту (син Цветка Грегорића, доктора правних наука који је до 1918. службовао у Трсту, па у Министарству финансија у Бечу, када је по распаду Аустроугарске прешао

разговара са немачким посланством у Београду и да од њега добије „слику о немачким схватањима и намерама које се односе на југоисток а нарочито на Југославију и њену будућност“, да би употпунио сазнања о томе питању која је имао из МИП-а.¹³³

да ради у Љубљану одакле је постављен за инспектора у Министарству финансија новостворене државе Краљевине СХС. Пензионисан је 1922. као начелник у Министарству социјалне политике и народног здравља).

Данило Грегорић је у Београду од маја 1924. где је као студент права Београдског универзитета био један од иницијатора за оснивање Југословенског академског клуба 1929. године. На Правном факултету у Београду на који се уписао 1927. стекао је титулу доктора наука 1936. одбраном тезе под насловом „Привредна и социјална политика националног социјализма и њене доктринарне основе“.

Као присталица националсоцијализма уживао је велико поверење Немаца, што је очито и из извештаја Паула Шмита, немачког дипломате са којим је одржавао контакте и преговарао (вид. стр. 49). Ту околност искористио је председник владе Драгиша Цветковић па га је слао у Берлин као свог емисара да испита намере Немаца према Југославији и припреми терен за непосредне контакте између представника двеју влада. У тајним мисијама боравио је у Берлину у новембру 1940. и фебруару 1941. О тим мисијама говори у својој књизи *Самоудисјтво Југославије*, објављеној 1942. у Београду.

Крајем новембра 1943. одлази у Беч.

Одлуком Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача јула 1945. проглашен је за ратног злочинца због сарадње са окупатором и учешћа у „немачкој протународној пропаганди као новинар и публициста за читаво време окупације“ а посебно књигом *Самоудисјтво Југославије*.

На судском процесу 1946. осуђен је на доживотну робију. Умро је 1957. у Београду.

О његовој мисији у Немачкој налазимо доста посвећеног простора у књигама италијанског историчара Алфреда Брече, *Југославија 1939–1941*, Милано 1978. (Alfredo Breccia, *Jugoslavia 1939–1941, Diplomazia della neutralità*) и холандског историчара Мартина Л. ван Кревелда, *Хитлерова стратегија 1940–1941* (Martin L. van Creveld, *Hitler's Strategy 1940–1941, The Balkan Clue*).

133 Данило Грегорић, *Самоудисјтво Југославије*, Београд 1942, 101

Херен је предочио Грегорићу да је уклањање Стојадиновића пољуљало поверење Немаца у политику Београда, а да антинемачко расположење и манифестације против Немачке негативно утичу на побољшање односа. Немачки посланик је без околишања саопштио (2. новембра) да је Немачка веома заинтересована за Југоисточну Европу и да јој је стало да се одржи мир на тим просторима, али и да Енглеској неће дозволити да се ту учврсти, што ће спречити свим средствима. Грегорићу је речено да Немачка нема територијалних претензија према Југославији. У разговорима вођеним више пута, покренуто је и питање Солуна, као компензације за прилаз Југославије Тројном пакту.¹³⁴

Након ових сазнања Цветковић је дао налог Грегорићу да путује у Берлин и да меродавним личностима каже да Југославија за Солун прилази „антибританском блоку“. Цветковићев емисар боравио је у Берлину у првој половини новембра, где је разговарао са др Паулом Шмитом, Хитлеровим личним преводиоцем, начелником одељења за штампу немачког МИП-а, једним од значајних људи у немачкој дипломатији који се бавио питањима европског југоистока. Шмит је о том разговору известио министра Рибентропа 12. новембра 1940. и у том документу, поред осталог, стоји: „Као што сам већ јавио једном белешком, Грегорић, политички директор југословенског листа ‚Време‘, налази се сада у Берлину. Од одласка Стојадиновића, он је стварно био духовни вођа пронемачке политике у Југославији, а постављен је на нашу сугестију као комесар и политички директор листа ‚Време‘. Он је веома интелигентан човек, беспрекорног карактера. Одавно је желео да дође у Немачку, али ја сам увек одуговлачио да то питање решим, све док ми више није било могуће да његову посету даље одлажем.

134 *Истио*, 103–106.

Одмах у почетку посете он је изразио жељу да га прими министар иностраних послова...¹³⁵

Дакле, Грегорић је, нема сумње, био човек од немачког поверења и њему је Цветковић наменио улогу тајног емисара са задатком да сазна све о питањима која треба расправити између две стране како би дошло до побољшања односа.

У наведеном извештају Шмит каже да је Грегорић разговарао и са државним секретаром Вајцзекером. Шмит закључује да је Грегорићев циљ да испита немачки став о југословенском питању. Што се тиче Солуна, Грегорић му је саопштио да би долазак Италијана у тај град било уже око врата Југославији, па је ставио до знања да би његова земља била спремна да демилитаризује јадранску обалу уколико би Италија и Немачка гарантовале границе југословенске државе.

Са друге стране Грегорић је забележио да је циљ немачке политике да Југославија напусти неутралност и сврста се уз немачки нови поредак, а уколико би дошло до споразума с Рајхом обезбедио би се Југославији излаз на Егејско море.¹³⁶

135 *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945*, (ADAP), серија D, књ. XI, св. 2, Бон 1963, док. бр. 324; овај документ је објављен и у Зборнику докумената *Априлски рат 1941*, Београд 1969, док. бр. 305.

136 Д. Грегорић, *нав. дело*, 114, 116; питање Солуна било је постављено италијанском агресијом на Грчку. Југословенски политички и војни врх је то питање разматрао и министар војни Недић дао је налог војном аташеу у Берлину, пуковнику Владимиру Ваухнику, да сазна какав став имају Немци о том питању. Ваухник је, а не Андрић, добио задатак почетком новембра, пре Грегорићевог доласка у Берлин. Вид. Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 159–161; Јакоб Хоптнер, *Југославија у кризи 1934–1941*; Ријека 1973, 192–194; Колико је Солун био важан у стратегијским плановима југословенског врха, односно бојазан да га не освоје Италијани види се из чињенице да је поводом тог питања министар двора

Грегорић је по повратку из Немачке поднео извештај о разговорима Цветковићу, Цинцар-Марковићу и Двору. Тек што је стигао у Београд, Шмит га је телефоном обавестио да одмах дође на разговор с Рибентропом. Цветковић му је дао инструкције шта да каже Рибентропу: „... овде не желимо ништа друго него да сачувамо мир и да на привредном и политичком пољу сарађујемо са Немачком. Као што рекох, пристајемо и да приступимо и анти-британском блоку, који Немачка сад образује, ако тиме можемо да добијемо потребне гаранције за наше границе и наш интегритет. Нарочито ако бисмо могли да добијемо и Солун можемо одмах доћи до закључка“¹³⁷.

Грегорић је то пренео Рибентропу 23. новембра у Берлину, а сутрадан је упућен позив Цинцар-Марковићу, преко Херена у Београду, да дође на разговоре у Фушл.

Три дана касније, 27. новембра 1940, Цинцар-Марковић је разговарао с Рибентропом у Фушлу, дворцу код Салцбурга у Аустрији, а сутрадан с Хитлером и Рибентропом у Берхтесгадену.

Према Шмитовој забелешци разговора између Хитлера и Цинцар-Марковића, Хитлер је предложио да се закључи пакт о ненападању између Италије и Немачке са једне и Југославије са друге стране и напоменуо да се може ићи и даље како би се учврстила сигурност Југославије. „Поред тога, Југославија би добила излаз на Егејско море. На тај начин југословенски проблем био би трајно решен.“¹³⁸

Док је Грегорић по други пут био у Берлину и састао се с Рибентропом, који није разговарао са Андрићем још од сеп-

Антић послао у тајну мисију београдског адвоката Владислава Стакића, нешто пре него што је Грегорић послат у Берлин. Стакић је о томе оставио сведочење у књизи *Моји разговори са Мусолинијем 1940–1941*, Минхен 1967; Вид. Ј. Хоптнер, *нав. дело*, 196–197.

137 Д. Грегорић, *нав. дело*, 120.

138 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 165; Ј. Хоптнер, *нав. дело*, 197–198. (ADAP, серија D, књ. XI, св. 2, док. бр. 417).

тембра 1939, како наводи Грегорић, и док је Цинцар-Марковић тајно боравио у Фушлу и Берхтесгадену, Андрић је наилазио на све теже препреке у разговорима око испоруке ратног материјала, које је баш тих дана интензивно водио.¹³⁹

За Цинцар-Марковићев боравак у Немачкој Андрић је сазнао од Вајцзекера који га је о томе обавестио након министровог одласка за Београд. Шмит је тим поводом записао: „28. новембра Вајцзекер је обавестио југословенског посланика у Берлину Иву Андрића ,о чињеници посете југословенског министра иностраних послова у Фушлу и Берхтесгадену'. Посланик није имао појма о догађају и такође није био обавештен о садржају разговора. На то се Вајцзекер ограничио да каже да је „разговор протекао у духу добрих намера.“¹⁴⁰

Андрићу је, нема сумње, тешко пало то сазнање, што је изазвало незадовољство које ће кулминирати фебруара месеца 1941, после нових сазнања о поновном тајном емисару и посети Цветковића и Цинцар-Марковића Хитлеру у Салцбургу где такође није позван.

У политичким односима Немачке и Југославије након сусрета Цинцар-Марковића с Рибентропом и Хитлером није остварен никакав помак, а испоруке ваздухопловног наоружања из Немачке обустављене су почетком децембра пошто је југословенска влада одбила да пропусти преко своје територије пролазак 1.000 немачких камиона. Из МИП-а у Берлину је наређено да се не разматрају ни посебни привредни аранжмани између две земље.¹⁴¹

139 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 162–163; ADAP, серија D, књ. XI, св. 2, док. бр. 370.

140 ADAP, серија D, књ. XI, св. 2, стр. 614, напомена уз док. бр. 417 – „Белешка посланика Шмита 29. новембра о разговору Фирера и Цинцар - Марковића у присуству Рибентропа у Бергофу 28. XI 1940“.

141 Ј. Хоптнер, *нав. дело*, 200.

Почетком јануара 1941. Немачка је упутила у Румунију преко 500.000 војника који су били спремни за интервенцију у Грчкој. Југославија се све више налазила у окружењу. У таквим условима поново је уследио пут Данила Грегорића у Берлин, после писма које је упутио Паулу Шмиту 20. јануара у коме предлаже, по Цветковићевом налогу, састанак између Рибентропа и Цветковића.¹⁴²

Уследио је Шмитов позив и Грегорић је у Берлину 5. фебруара разговарао с Рибентропом, а сутрадан је телеграмом обавестио Цветковића да их немачки министар иностраних послова позива – Цветковића и Цинцар-Марковића – „да га посете крајем недеље у Немачкој“.¹⁴³

Уследио је пут у Салцбург и разговор Цветковића и Цинцар-Марковића с Хитлером и Рибентропом 14. фебруара 1941.¹⁴⁴ Хитлер је понудио приступање Југосла-

142 *Априлски рај* 1941, док. бр. 6; Грегорић је писмо послао Шмиту преко Валтера Грубера, представника ДНБ-а у Београду. О овом писму били су одмах упознати Рибентроп и Хитлер, који се сложио да се Цветковић позове у посету и да га лично прими. Грегорић је предлагао да он допутује са Цветковићем без Цинцар-Марковића.

143 *Априлски рај* 1941, док. бр. 23, извештај немачког посланика Херена о разговору са Цинцар-Марковићем 6. II 1941. у Београду.

144 У циркуларном шифрованом телеграму строго пов. бр. 405 од 18. фебруара Цинцар-Марковић је обавестио југословенске посланике на страни о разговорима с Немцима; телеграм је гласио:

„Лично за Посланика.

Разговори са Канцеларом Рајха и фон Рибентропом 14. ов. м. састоје се у следећем:

1. Констатовано је да су односи између Немачке и Југославије добри и пријатељски и да има услова да се и даље развијају у истом правцу.
2. Са стране Немачке нису нам постављени никакви захтеви нити услови ни у војничком ни у политичком погледу.
3. У излагању нашег става настојали смо да тај став доведемо у

вије Тројном пакту, што двојица југословенских мини-стара нису прихватила, остављајући такву одлуку кнезу Павлу.¹⁴⁵

Ни на овим разговорима није било Андрића, нити је био позван. Након сазнања да је Грегорић поново тајно боравио у Берлину и разговарао с Рибентропом, позивање у Салцбург вероватно је био један у низу разлога који су га навели да се писмом обрати министру Цинцар-Марковићу, изражавајући у њему тихи протест због повреде личног достојанства схвативши да је практично посланик „са смањеним ауторитетом“. То Андрићево писмо од 26. фебруара 1941. гласи:

„Господине Министре,

У неколико махова молио сам преко г. Министра

везу са нашом политиком на Балкану подвлачећи све користи које је Немачка имала као и оне које може имати од одржавања мира на Балкану.

4. Настојали смо да дознамо намере Немачке с обзиром на концентрацију немачких трупа у Румунији. Са стране Немачке се истицало да су Енглези већ дошли на Балкан преко Грчке и да Немачка о томе мора водити рачуна. Ни са тим у вези нису нам упућивана никаква тражења.

Канцелар Рајха и фон Рибентроп излагали њихов план о будућем уређењу Европе. Изражавају жељу да би и Југославија у томе учествовала и себи обезбедила место које њој по њеној важности припада. Никакви конкретни захтеви нису нам изрично формулисани.

Изјављена нам је решеност Немачке да поштује сувереност, интегритет и независност наше земље.

Предње Вам достављам искључиво ради Ваше личне информације

Цинцар Марковић.“

(АЈ, Посланство КЈ у Лондону, стр. пов. бр. 174 од 19. II 1941, ф. I, дос. I-11.)

145 Вид. о разговорима код Ј. Хоптнер, *нав. дело*, 214–215.

Помоћника да будем позван на реферисање. Последњи пут сам то молио и писмено, од Вас лично. Како на своја тражења нисам добио одговора, присиљен сам да Вам се обратим овако писмено, бар по неким стварима које сматрам као хитне.

У последњих неколико месеци десило се у два маха да приватне личности из Београда долазе у Берлин и воде разговоре са Министром иностраних послова и другим меродавним личностима Рајха.

Није ми познато ни у чије име дотична личност говори ни шта је предмет, односно резултат дотичних разговора. Сматрам само за дужност да Вам с тим у вези кажем следеће.

Сумње нема да овакав начин разговора са овдашњом Владом отежава, односно онемогућује положај овдашњег Краљевског посланика. Али, остављајући по страни тај више лични моменат, сматрам за дужност да приметим да је моје запажање у току ове две године, да се овакав начин рада показао увек као користан по Немце а као штетан по земље које су са њима тако сарађивале.

Ја овим не дајем суд о овом нашем случају, јер, као што сам већ рекао, нити познајем изближе личност која разговоре води нити знам природу њене мисије ни предмет разговора. Али сматрам да би се огрешио о дужност кад Вам не бих, имајући пред очима искуства других земаља, казао отворено своје мишљење и своје бојазни.

С тим у вези част ми је додати и ово.

У последње време био је цео низ посета страних државника Бергхофу и Фушлу (Шпанија, Италија, Румунија, Мађарска, Бугарска итд.). Изузевши наш случај, нема примера да посланик дотичне земље није отишао у Салзбург да поздрави свога министра. Знамо поуздано како се овај наш случај коментарише међу мојим колегама и како се на то гледа у овдашњем Министарству иностраних послова. И знам да то не подиже углед нашег

посланика и не олакшава његов рад овде.

Предложивши ме у своје време за свога посланика Ви сте ми указали част и поклонили поверење. Поверење које сте ми поклонили намеће ми дужност да Вам искрено и отворено саопштим све што сматрам да је неопходно у интересу службе.

Сматрао сам дакле за дужност да Вам скренем пажњу на предње, и то нарочито из два разлога.

Прво, и главно, јер сматрам да се не би смело десити да Југославија у оваквим временима има посланика са смањеним ауторитетом, који нема пуно поверење своје Владе као и стварну и формалну подршку свога министра.

Друго, јер не желим да заузимам један положај под условима који су у противности како са мојим погледима на службу тако и са мојим схватањем личног достојанства.

Молим Вас, Господине Министре, да ова моја излагања изволите примити као знак моје оданости повереној ми служби и као доказ мога свагдашњег поштовања и захвалности према Вашој личности.¹⁴⁶

Након двадесетак дана, Цинцар-Марковић је 17. марта 1941. из Београда одговорио посланику:

„Драги г. Андрићу,

Примио сам Ваше писмо од 26/II овг. Потпуно се слажем са Вашим изнесеним гледиштем. Што се тиче „приватних личности које из Београда долазе у Берлин и воде разговоре са Министром Иностр. Послова и другим међодржавним личностима Рајха“, у питању је, колико је мени познато, само једна личност. Ја је нисам слао у Берлин.¹⁴⁷

146 Архив Српске академије наука и уметности, Лични фонд Иве Андрића, 14334–1114, препис.

147 Према ономе што је Грегорић написао у својој књизи *Самоудисајство Југославије*, о својим путовањима у Берлин, произлази да је тај задатак добијан од председника Министарског савета Драгише Цветковића.

Толико Вам могу рећи.

Односно Ваше примедбе да Вас нисам позвао приликом мојих посета у Салцбург желим одмах да Вам кажем, да веома жалим да сте ову ствар и сувише строго схватили и да су због тога и закључци до којих сте дошли потпуно неоправдани.

Мој први пут у Салцбург био је строго тајан и то је била изрична жеља нем.[ачке] владе.

Мој други пут са г. Прет. [седником] владе у Салцбург имао је исто тако бити строго тајан и тек у последњем моменту у Салцбургу решено је да се наша посета објави и донесе комунике.¹⁴⁸ Из овога ћете разумети да Вас под оваквим околностима нисам могао позвати у Салцбург. Према томе желим да Вас и овом приликом уверим да питање поверења, подршке Вашег министра итд. остају изван сваке дискусије. Ваш рад у Берлину особито се

148 Министар Цинцар-Марковић је шифрованим телеграмом стр. пов. бр. 346 од 13. II 1941. обавестио посланика у Лондону о путу у Салцбург. У том телеграму стоји:

„Лично за Посланика,

Председник владе и ја имаћемо 14. овог месеца састанак у Салцбургу са канцеларом Рајха и министром иностраних послова фон Рибентропом. Циљ је овим разговорима разјашњавање међусобних односа уз настојање са наше стране за одржање мира на Балкану.

Предње Вам се доставља искључиво ради Ваше личне информације.

Цинцар Марковић.“

(АЈ, ПЛ, стр. пов. бр. 137 од 14. II 1941, ф. I, дос. I-11). Овај телеграм је под истим бројем и датумом упућен и Амбасади КЈ у Анкари (АЈ, Посланство КЈ у Анкари, пов. бр. 178 од 14. II 1941, ф. 37), што може да значи да се радило о шифрованом телеграму-циркулару, а што опет значи да су сви посланици и амбасадори КЈ били упознати на исти начин, па и Андрић. Како није сачувана политичка архива Посланства КЈ у Берлину, то и не можемо са сигурношћу утврдити да ли је Андрић заиста био упознат са путовањем двојице министара у Салцбург. Јуричић у својој књизи каже да Андрић није знао за тај пут.

цени а нарочито од моје стране, коме су познате све тешкоће са којима има да се бори један посланик, а нарочито данас, у Немачкој.

Молим Вас, драги г. Андрићу, да уз ова објашњења примите моје најискреније поздраве и пријатељске жеље у Вашем даљем раду.

Ваш Ал. Цинцар Марковић, с.р.¹⁴⁹

Министрово писмо и образложење одређених потеза нису умирили Андрића. Догађаји који су се у међувремену збили – тајна посета кнеза Павла Хитлеру 4. и 5. марта у Берхтесгадену, састанци Крунског већа на којима је расправљано о приступању Југославије Тројном пакту и контакти у вези с тим између Београда и Берлина одвијали су се без Андрићевог знања или, боље речено, без његове упућености у преговоре око приступања Југославије Тројном пакту. Очито је да су преговори о модалитету за приступање Тројном пакту вођени у Београду, с немачким послаником Виктором фон Хереном, а не у Берлину.¹⁵⁰ Све је то утицало на Андрића да писмом од 20. марта 1941. из Берлина затражи од министра да га повуче с положаја краљевског посланика у Берлину. Андрић му се обратио следећим речима:

149 Архив САНУ, 14334–1114.

150 Цинцар-Марковић је 14. марта известио посланства КЈ: „Наш контакт са немачком владом наставља се увек у пријатељском духу. Наша настојања јесу обезбедити земљи независност, интегритет и сувереност, и отклонити ма какво наше мешање у рат. Исто тако са великом пажњом пратимо развој догађаја на југу Балкана. Предње вам достављам искључиво ради ваше личне информације, а у вези разних тенденциозних и алармантних вести које се шире у иностранству“. (АЈ, ПЛ, стр. пов. бр. 263 од 17. III 1941, ф. I, дос. I-11).

„Господине Министре,

Част ми је потврдити пријем вашег писма од 17. ом. И захвалити на искреним речима, пажњи и поверењу. У толико ми је више жао што ни после тога не могу да променим мишљење о чињеницама које су ме нагнале да Вам упутим своје писмо од 26. фебруара о.г. А све што се дешава од тога времена па на овамо само ме је још више утврдило у моме мишљењу о хитној потреби промене личности на положају Краљ. [евског] посланика у Берлину.

То је моје на искуству засновано и непроменљиво гледиште.

Вољом Њ. В. Кнеза Намесника а по Вашој жељи дошао сам на овај положај на коме сам провео две године. Увек ћу сматрати за част ту одлуку Њ. В. Кнеза и остати захваљан Вама на поверењу, али данас ми у првом реду службени а затим и лични многобројни и императивни разлози налажу да замолим да будем ове дужности ослобођен и што пре повучен са садашњег положаја. Нисам имао, као што сам желео, прилике да Вам све те разлоге изнесем усмено, али Ви ме довољно познајете да ми можете поверовати да сам после озбиљног размишљања донео ову своју одлуку. Молим Вас, дакле, да је тако схватите и, уколико устреба, да будете њен тумач код Њ. В. Кнеза Намесника.

Очекујући Ваша наређења, молим Вас, Господине Министре, да изволите примити уверење о моме дубоком поштовању.

Иво Андрић, с. р.¹⁵¹

Времена за одговор, или за разрешење Андрићево у Берлину, више није било. Цинцар-Марковић је био заузет преговорима с Хереном око формулација југословен-

151 Архив САНУ, 14334–1114, препис Андрићевог писма.

ског приступања Тројном пакту. Тако је 24. марта у шест сати ујутро свим посланицима и амбасадорима на страни упутио строго поверљиву депешу којом обавештава да је Влада КЈ донела одлуку да приступи Трипартитном пакту.¹⁵²

Андрић је позван да дође у Беч и присуствује церемонији потписивања документа у чијој припреми није учествовао иако би било логично очекивати да он, као званични дипломатски представник своје владе, у свему томе активно суделује. Из предочених чињеница можемо само потврдити већ изречени суд о његовом положају у Берлину: „Његово није било да у Берлину води политику ни у оном ограниченом обиму којим просечно узето располаже сваки посланик, а још мање му је било поверено да води пресудне преговоре. Он је у Берлину имао улогу „погрешног оријентира”, служио је да скреће пажњу и привлачи обавештајне службе, што значи да је морао и мало знати о сасвим конкретним тренутним корацима како би уистину деловао искрено.“¹⁵³ Сам Андрић је доживљавао тај положај као посланик „са смањеним ауторитетом, који нема пуно поверење своје Владе, као и стварну и формалну подршку свога министра.“¹⁵⁴ Нема

152 У шифрованом телеграму стр. пов. бр. 759 од 24. III каже се „Лично за посланика. Јављам вам да Краљевска Влада донела одлуку да приступи трипартитном пакту. Поред настојања за одржањем мира и обезбеђење територијалног интегритета постигли смо исто тако отклонити пролаз трупа преко наше територије тако да нашим ставом неће бити причињене тешкоће Грчкој.

У будуће настојаћемо да одржимо као и до сада пријатељске односе са свима другим земљама. Цинцар Марковић.“

(АЈ, ПЛ, пов. бр. 435 од 26. III 1941, ф. I, дос. I-11.)

153 Андреј Митровић, „Андрић као дипломата“, *Свеске Задужбине Иве Андрића*, 7, 1991, 221.

154 Вид. Андрићево писмо од 26. II 1941, 34–35.

сумње да је преговоре о условима и модалитетима за приступање Југославије Тројном пакту уз сагласност кнеза Павла и Д. Цветковића водио сам министар иностраних послова А. Цинцар-Марковић с немачким послаником у Београду В. Хереном.¹⁵⁵

Херен је био и у пратњи седмочлане југословенске делегације која је 25. марта у Бечу у Жутој дворани дворца Белведере присуствовала потписивању Протокола о приступању Југославије Тројном пакту. Драгиша Цветковић и Цинцар-Марковић ставили су своје потписе поред Рибентроповог, Ђановог и Ошиминог (јапански амбасадор у Берлину). Церемонији су присуствовали посланици земаља које су биле приступиле Тројном пакту: мађарски – Стојаи, румунски – фон Боси, словачки – Чернак и бугарски – Драганов. Међу новинарима био је Данило Грегорић, који је извештавао за *Време*.

Уследили су познати догађаји од 27. марта, државни удар, антинемачке демонстрације и Хитлерова одлука истог дана да уништи Југославију. Андрића је позвао у Београд, на реферисање и давање инструкција, нови министар иностраних послова Момчило Нинчић. Пре поласка за Београд Андрића је примио у немачком МИП-у

155 Занимљива је забелешка министра Двора Милана Антића: „У време преговора са Немцима и у њиховој завршној фази, тешко је било наћи, нарочито међу млађим генерацијама, дипломатске службенике који би сталожено и разборито хтели да узму у обзир критичне моменте које смо преживљавали и да својим држањем не трују и без тога тешку атмосферу. Помоћник Цинцар Марковића [Милоје Смиљанић] даје оставку. Посланик у Софији пружа руку Гролу [Милану] најмилитантнијем противнику владе. С. Гавриловић у иностранству одржава везе са енглеским посланством. Р. Николић општи са Симовићем. Пратња Цинцар Марковића у Беч на потпис споразума тужна и невесела као да присуствује неком опелу. Никома не пада на ум да је њихов министар Цинцар Марковић био дуго саветник у Паризу и да је био одличан службеник на том месту.” (Архив САНУ, Заоставштина Милана Антића – 14387–8498.)

Вајцекер,¹⁵⁶ и то је био њихов последњи сусрет пошто га државни секретар након повратка из Београда 3. априла није хтео примити, нити било ко други по наређењу из самог врха Трећег рајха – министра Ј. Рибентропа.¹⁵⁷

Безуспешни су били његови напори да разговара с функционерима немачког МИП-а и да им саопшти жељу југословенске владе, „да може разговарати и понудити било какав уступак који се не коси са националном чашћу“. Ноту југословенске владе за вођу Трећег рајха такође није успео да уручи.¹⁵⁸

Покушао је да преко италијанског амбасадора у Берлину Д. Алфијерија обавести Немце о жељама своје

156 ADAP, серија D, књ. XII, Гетинген 1969, док. бр. 234, „Забелешка државног секретара“ од 29. III 1941. Вајцекер је записао да га је тог поподнева посетио пре одласка за Београд. Андрић му није саопштио становиште нове владе пошто се она састаје тог дана у Београду. Андрић му је саопштио да је реч о унутрашњем удару и да ће се ситуација брзо стишати и престати антинемачки испади.

О разговору са Андрићем Вајцекер је известио Рибентропа. *Истио*, код Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 206–207.

157 ADAP, серија D, књ. XII, у нап. бр. 4 уз документ бр. 279 стоји записано: Вајцекер у својој забелешци од 5. априла каже: „Југословенски посланик се у току 4. и пре подне 5. априла 1941. за разговор код мене три пута најавио. По наређењу госп. министра спољних послова Рајха ја сам то избегавао“.

158 Велимир Терзић, *Слом Краљевине Југославије 1941*, Београд 1984, књ. I, 523. Нота је гласила: „1. Југославија се, чак и у овом часу, нада да ће по сваку цену жртава очувати своју независност и интегритет; 2. Југославија је вољна да сарађује са Трећим Рајхом, стављајући своје железнице на располагање Немачкој за транспорт хране и сировина, али не и за превоз трупа и ратног материјала; 3. Југославија је, као и увек, вољна да сарађује са Немачком; 4. Југославија неће никад објавити рат Немачкој ако не буде нападнута, али ће се одупрети свакој непровокативној агресији; 5. најзад, Југославија ће, 'јавно и отворено' поштовати све основне обавезе према свим својим суседима и бити спремна да са њима разговара у свако доба.“

владе да се криза реши мирним средствима. Са њим је разговарао 4. априла, али тај разговор, који је Алфијери у писменој форми упутио Рибентропу,¹⁵⁹ није имао никаквог ефекта, јер Немци су већ били одлучили – спор ће решити агресијом на Југославију.

И поред Андрићевих покушаја да га неко прими у немачком МИП-у, што је и сам Вајцзекер забележио, из тог истог министарства је 5. априла саопштено отправнику послова немачког посланства у Београду Герду Фојнеу да Андрић „никако не посећује Вилхелмштрасе“. Речено му је да је сваки дипломатски контакт између две земље укинут, да је ситуација „критична и неизбежна“ и да „Југословенска влада у току 8 дана није дала никакав одговор немачкој влади“.¹⁶⁰

Андрићу је, уместо пријема на разговор, истог дана уручен пасош од стране шефа протокола немачког МИП-а, барона Дирнберга, што је значило да је његова мисија завршена.¹⁶¹

Дирнберг му је сутрадан саопштио у протоколу немачког МИП-а да целокупно југословенско дипломатско-конзуларно особље мора напустити Немачку због прекида дипломатских односа. Заштиту југословенских

159 ADAP, серија D, књ. XII, Гетинген 1960, док. бр. 279 „Белешка руководиоца Политичког одељења“ од 5. IV 1941. Начелник Политичког одељења Верман забележио је разговор са саветником италијанске амбасаде у Берлину Замбонијем који га је упознао са суштином Андрићевог излагања Алфијерију, као и то да је Алфијери упутио писмо Рибентропу. „Према Замбонијевом саопштењу југословенски посланик је у суштини рекао следеће: 1. Уопштено жаљење због настале ситуације; 2. Потпуно је могуће неко решење и југословенска влада је за то спремна; 3. Немачке вести о недељима итд. су претеране; 4. Посланик је говорио о жељи југословенске владе да пошаље два министра за Рим, али није обавештен о даљем току догађаја.“

160 В. Терзић, *нав. дело*, 525.

161 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 208.

интереса у Немачкој преузео је швајцарски посланик у Берлину после договора с Андрићем, на шта нису имали примедбе у немачком МИП-у пошто је Швајцарац прихватио и заступање немачких интереса у Југославији. Та заштита интереса кратко је трајала јер је крајем априла из немачког МИП-а саопштено да је због пада југословенске државе таква потреба престала да постоји. Андрић је са особљем Посланства напустио Берлин 7. априла, специјалним возом који их је одвезао у погранични градић са Швајцарском, Констанц, где су 9. априла стигли и остали југословенски дипломатско-конзуларни представници из Немачке и окупираних територија (из Минхена, Диселдорфа и Хамбурга, затим из Прага, Ротердама, Граца, Беча, Клагенфурта, Брисела, Меца, Париза, Нансија и Лила). Било је укупно 201 лице, рачунајући и чланове породица. Андрићу је било понуђено да отпутује у Швајцарску, али је он то одбио не желећи да напусти своје особље.¹⁶² Сви интернирани су у овом швајцарском градићу остали до 30. маја када су специјалним возом упућени у Београд, где су стигли 1. јуна 1941. Након саслушања у Гестапоу, једанаест дипломата, углавном конзула, задржани су у затвору и послати у Немачку. Шесторица су осуђени због шпијунаже и упућени у логоре, а остали су ослобођени и враћени у земљу.¹⁶³

Андрић је остао у Београду. Решењем Министарског савета бр. 1.983 од 15. новембра 1941. он је пензионисан.¹⁶⁴

162 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 209–222.

163 Богдан Смиљанић, „Немачки Рајх и југословенска дипломатија“, *Политика*, 14. VII 1945, 1.

164 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, дос. И. Андрић.

II

Андрића дипломату налазимо у делима наших историчара који су писали о односима Краљевине Југославије и појединих европских земаља, и то углавном из времена када је Андрић био вршилац дужности начелника Политичког одељења МИП-а закључно са његовом мисијом у Берлину.

Коришћени извори који говоре о Андрићевој дипломатској активности углавном су и највећим делом дипломатска документа страних земаља – Чехословачке, Мађарске, Француске, Немачке, Италије.

Навешћемо значајнија дела наше историографије из којих можемо делимично сазнати и о Андрићевом деловању у дипломатији у вези са одређеним спољнополитичким питањима: Вук Винавер, *Југославија и Мађарска 1933–1941*, Београд 1976; *Југославија и Француска између два рата*, Београд 1985; Живко Аврамовски, *Балканска Антанта*, Београд 1986; Душан Бибер, *Нацизам и Немци у Југославији 1933–1941*, Љубљана 1966; Велимир Терзић, *Слом Краљевине Југославије 1941*, Београд 1984, књ. I и II; Михајло Марић, *Уништити Југославију – Хитлер и немачки генерали у априлском рату 1941*, Београд 1984; Милан Ванку, *Мала Антанта 1920–1938*, Ужице 1969.

Од страних историчара, за сврху коју наводимо свакако је најзначајнија књига америчког историчара Јакоба Б. Хоптнера, *Југославија у кризи 1934 – 1941*, Ријека 1973. Ова књига је писана између осталог и на основу докумената из заоставштине кнеза Павла, који ју је био поверио Хоптнеру на чување, а која се сада налази у Одељењу ретких књига и рукописа на универзитету Колумбија у Њујорку. Микрофилмови ове заоставштине налазе се у Архиву Југославије од 2006. године.

Најзначајнија до сада објављена књига о Андрићу дипломати без сумње је она познатог канадског слависте Желимира Боба Јуричића, *Иво Андрић у Берлину 1939–1941*,

Сарајево 1989. У књизи је посебно обрађен, што и сам наслов говори, период Андрићевог посланиковања у Берлину.

Објављено је и низ прилога о Андрићу дипломати у часописима, штампима и књигама. Указујемо само на неке од њих: Коста Димитријевић, „Разговори и ћутања Ива Андрића“, Издавачко-информативни центар студената, Београд 1976; Радован Поповић, *Животом Иве Андрића 1892–1975*, Задужбина Иве Андрића, Београд 1980; *Жудња за фрактом*, Београд 1988 (о И. А. 15–39); Љубо Јандрић, *Са Ивом Андрићем 1968–1975*, Српска књижевна задруга, Београд, 1977; Велимир Терзић, „О дипломатској активности Иве Андрића уочи и у току другог светског рата“, у *Дело Иве Андрића у контексту европске књижевности и културе*, Задужбина И. Андрића, 1981, 532–538; Мило Глигоријевић, „Андрићева дипломатија“, НИН, Београд, 15. I 1984; Драган Јовашевић, „Последњи амбасадор у Хитлеровом Рајху“, *Ослобођење*, Сарајево, 21. III 1988, и низ других.

Овде бисмо посебно указали на прилоге објављене у *Свескама Задужбине Иве Андрића 7/1991.* из разговора о наведеној књизи Ж. Б. Јуричића, и то: Андреја Митровића, „Андрић као дипломата“ (стр. 216–221), којим је изречена и дата права оцена Андрићевог места и положаја краљевског посланика у Берлину; Предрага Палавестре, „Андрић у Берлину“ (211–215) и Петра Џацића, „Андрић у Берлину (1939–1941)“ и у *Данасу* (1990), (222–236).

У мемоарима Андрићевих савременика такође налазимо понеки детаљ о дипломати-књижевнику.

Милан Стојадиновић у својим мемоарима, *Ни рај ни њакш*, Ријека 1970, записао је веома похвалне речи о свом помоћнику, када каже да га је „веома ценио и полагао на његово мишљење у свим важнијим питањима. Он је био Србин,¹⁶⁵ католичке вере, из Босне, књижевник,

165 Андрић је много година касније, 1955. године, у „Евидентном листу“ чланова СКЈ који је својеручно потписао, у рубрици „националност“ уписао „српска“. (АЈ, СКЈ – досијеа чланова, дос. И. Андрић).

паметан и одмерен у мишљењу. Дипломатске ноте, које би он по мојим инструкцијама стилизовао, било је право задовољство читати“ (стр. 514).

О томе да је веома уважавао Андрићево мишљење о одређеним питањима, министар председник је записао да га је консултовао, поред кнеза Павла, по питању Албаније, када је разговарао о томе с италијанским министром иностраних послова, грофом Галеацом Ђаном, јануара 1939. године.

Један други његов савременик, књижевник, који је био у предворју дипломатије као аташе за штампу, Милош Црњански, у својим *Ембахадама*, I–III, Београд 1983, говорећи о књижевницима-дипломатама који су били у Риму, каже „Први је у Риму, после првог светског рата, – у служби, при нашем посланству код Ватикана, – био Иво Андрић. Имао је на свом скромном положају, много успеха. Нарочито за време покушаја повратка аустријског цара, Карла, на престо“ (стр. 44).¹⁶⁶ Према оном што је Црњански записао, Андрић је имао значајну улогу у преговорима Мале Антанте и Мађарске августа 1938. на Бледу, за које каже да су били у Андрићевим рукама (нав. дело 378–379).

Врло ласкаве речи о Андрићу, с почетка његове каријере, записао је његов претпостављени, генерални конзул у Грацу, В. Будисављевић, у писму министру Момчи-

166 На истом месту Црњански за Милана Ракића каже „да је био у Риму, у тешко време... Држао се врло лепо и поносито. Пао је јер је одбио, двору да извештава о кретању Нинчићевом по Риму, када је Нинчић, као опозиционар дошао у Рим, у „приватну посету“.

За Дучића каже да је у Риму брбљао. „Мусолинију је предао копију Мирослављевог евангелија, и питао га је, зашто неће да буде пријатељ српског народа?... Мусолинијев зет, министар спољних послова гроф Ђано, знао је, међутим, како Дука говори, о Италијанима, и Мусолинију, – кад говори приватно, – па је уживао, кад је преместио, из Рима, Дуку.“

лу Нинчићу од 30. јануара 1924. За Андрића каже да „се истакао као врло ревносан, способан и потпуно поуздан чиновник... Својом ретком интелигенцијом, свестраном наобразбом, отменим васпитањем, умиљатим опхођењем са странкама, озбиљним и честитим карактером, познавањем српског, француског, немачког и италијанског језика, чврстом вољом за рад у савезу са до сада стеченом стручном спремом, г. Андрић пружа најбоље гаранције, да ће с временом постати одличан чиновник, који може да буде само на дику конзуларној струци, а на корист држави и нашем народу“.¹⁶⁷

Врло високе оцене о Андрићу изрекао је и Јосип Смодлака у време када је био посланик у Мадриду а Андрић секретар истог посланства. Окарактерисао га је као узорно тачног и савесног у служби, са пуном иницијативом, разумевањем и самосталношћу у свим пословима који се обављају у посланству. Према колегама је био „срдачан и колегијалан“ а према публици „љубазан и сусретљив а уједно отмен“, узорно лојалан, послушан и уздржан према старијима“, записао је Смодлака. Сматрао га је као потпуно поузданог у погледу дискретности. Андрићево узорно понашање, његова темељита упућеност у сва савремена питања спољне политике, нарочито међународне, добро познавање више страних језика, свестрана наобразба, љубазност и финоћа у личном опхођењу, биле су одлике које је Смодлака навео уз констатацију да Андрић може самостално управљати мисијом.¹⁶⁸

У европској штампи налазимо поједине напise и белешке о Андрићу као дипломати. Тако је у париском листу *Иманије* поводом Андрићевог постављења за по-

167 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, пов. бр. 26 од 30. I 1924. дос. И. Андрић.

168 АЈ, МИП КЈ – УО – ПО, Квалификациони лист за И. Андрића. Посланство КЈ у Мадриду, пов. бр. 25 од 29. јануара 1929, 1926–1928, ф. XVI.

моћника министра иностраних послова, изашла једна белешка тим поводом у којој се између осталог каже:

„...Стар 45 година, то је човек ретке интелигенције који је направио бриљантну дипломатску каријеру и који се, у исто време, истакао и као писац...”

А *Ле Тан* је истим поводом објавио:

„Нови министар је веома цењен у француским дипломатским круговима где су његови квалитети и исправности и висока концепција коју има о својој мисији допринели да стекне бројна пријатељства...”¹⁶⁹

Занимљиво је мишљење немачког посланика у Београду, Виктора фон Херена, о Андрићу, које је саопштио у телеграму упућеном свом министарству у Берлин 8. марта 1939. после разговора с Цинцар-Марковићем, када је овај саопштио своју намеру да предложи Намесништву да Андрић буде наименован за посланика у Берлину, тражећи истовремено преко Херена мишљење немачке владе о том предлогу.

Према Јуричићевој књизи телеграм је гласио:

„Ministar vanjskih poslova, Cincar-Marković, upravo me je obavijestio da je bivši pomoćnik ministra (državni sekretar) u Ministarstvu vanjskih poslova, dr Ivo Andrić, izabran za mjesto diplomatskog predstavnika u Berlinu, te me je zamolio da telegrafskim putem dobijem potvrdu da njemačka strana prihvata Andrića.

Andrić, bivši šef Političkog odeljenja u Ministarstvu vanjskih poslova, imenovan je za pomoćnika ministra pre godinu i pol dana od Stojadinovića, koji je u njemu vidio

169 Р. Поповић, *Жудња за фраком*, Београд 1988, 26.

kompetentnog predstavnika svoje vanjske politike. On tečno govori njemački, ima oko 45 godina, neoženjen je, Hrvat¹⁷⁰ je iz Bosne, pisac po zanimanju i uvijek je bio smatran jednim od politički najsposobnijih rukovodilaca u diplomatskoj službi Jugoslavije. Za vrijeme svog dugog djelovanja u Ministarstvu vanjskih poslova Andrić je uvijek održavao vrlo prisne odnose sa poslanstvom Njemačke i u svim pregovorima pokazivao je temeljito razumijevanje zahtjeva i interesa njemačke politike. Svrha njegovog upućivanja u Berlin je da se pokaže koliko se velika važnost pridaje mjestu predstavnika u Berlinu i kako postoji snažna želja da se naglasi kontinuitet sadašnje politike prema Njemačkoj. Andrić je dobio odlikovanje Grosskreuz nakon posjete Gosp. Neuratha Beogradu.

Ja mogu jedino najtoplije zagovarati da mu se prihvati imenovanje.

von Herren.¹⁷¹

Фон Хереново мишљење о Иви Андрићу се не може у целини узети као поуздано. На пример, фон Херен је за Андрића, да ли тенденциозно или случајно, написао да је Хрват, а Андрић се изјашњавао да је Србин, о чему сведоче његова лична документа. Такође и фон Херенова констатација о Андрићевом „temeljitoм razumijevanju zahtjeva i interesa njemačke politike” је под знаком питања. У дипломатији су утисци често варљиви.

Андрића дипломату налазимо и у објављеним дипломатским документима, и то углавном из периода када је био посланик у Берлину. У италијанским – *I documenti diplomatici Italiani*: серија VIII, књига XII, Рим 1952, док. бр. 17; серија IX, књ. I, Рим 1954, док. бр. 242, 374, 651; серија IX, књ. II, Рим 1957, док. бр. 298, 536; серија IX, књ. III, Рим 1959, док. бр. 655; серија IX, књ. IV, Рим 1960, док. бр. 133, 666.

170 У личним документима Иво Андрић се изјашњавао као Србин.

171 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 55–56.

Реч је углавном о депешама и извештајима италијанског амбасадора из Берлина Атолика, а затим Алфије-рија, који извештавају министра Ђана о разговорима с Андрићем преносећи његово мишљење и ставове: о међусобним обавезама чланица Балканског споразума и политици тог савеза; о рату Немачке и Пољске и Андрићевом ставу према Енглеској и Француској; о Андрићевом објашњењу прекида немачких испорука ратног материјала Југославији; о демаркационој линији између Немачке и СССР-а; о Андрићевој информацији о тренутним односима између Југославије и Немачке; о његовом мишљењу о посети Рибентропа Београду; о кризи владе и ситуацији у Београду и сл.

У објављеним немачким дипломатским документима, такође налазимо извештаје, забелешке и слично немачких високих функционера у Министарству иностраних послова, државног секретара Вајцзекера,¹⁷² начелника Политичког одељења Ернста Вермана, начелника привредно-политичког одељења Емила Вила, начелника Одељења за штампу Паула Шмита, Хитлеровог преводиоца. Ти документи налазе се у *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945*, серија D, 1937–1941, књига VI, Баден-Баден, 1956, док. бр. 586, књ. X, Франкфурт, 1963, док. бр. 52, књ. XI, св. 2, Бон, 1963, док. бр. 370, 471, 417, књ. XII, Гетинген, 1963, док. бр. 232, 234, 279.

Цитирани документи говоре, највећим делом, о Андрићевом ангажовању код немачких надлежних кругова у МИП-у да спроведу договорене испоруке ратног материјала Југославији, чиме је немачка страна вешто манипулисала, настојећи да отезањем с испорукама примора Југославију да се политички веже уз њу; о разговору са Вајцзекером о ситуацији на Балкану и о Балканском

172 Занимљиво је напоменути да Е. Вајцзекер у својим *Успоменама* (Erinnerungen, München–Leipzig–Freiburg 1950) не помиње сусрете и разговоре с Андрићем у Берлину.

пакту, за који је државни секретар без увијања скресао у лице Андрићу да је тај пакт „политички живи леш. На њега се може позвати само онај који тражи пуно јуристичко оправдање за своју ратоборност“; о већ поменутом разговору Вајцзекера и Андрића после тајне посете Цинцар-Марковића Рибентропу и Хитлеру 27. и 28. новембра 1940; о хладном пријему Андрића код државног секретара два дана након пуча у Београду и разговору том приликом; о Андрићевим последњим безуспешним покушајима да ступи у контакт с меродавним личностима у немачком МИП-у 4. и 5. априла ради разјашњења ситуације настале променом владе у Београду.

У до сада публикованој домаћој грађи нисмо имали прилике да се сретнемо с Андрићевим дипломатским извештајима, изузев објављеног „Елабората о Албанији из 1939“, који је приредио Богдан Кризман, *Часопис за савремену историју*, бр. II, 1977, 77–89.

У нашој јавности је већ више пута постављано питање: шта је с Андрићевим дипломатским извештајима, а при том се углавном мислило на његове извештаје из Берлина 1939–1941. Око тог питања исконструисале су се разне приче и претпоставке: да Андрићева дипломатска преписка није доступна јавности, да је нестала на мистериозан начин, да је уништена, да је склоњена од очију јавности и науке.

У покушају да одговоримо на то питање морамо поћи од чињенице да није сачувана најзначајнија политичка архива Министарства иностраних послова, као ни политичка архива већине посланстава КЈ између два рата, па самим тим су и Андрићеви извештаји који су били у Политичком одељењу доживели исту судбину. Треба знати да су сви извештаји, анализе, депеше и сл. о политичким односима између појединих земаља и Југославије, као и друга акта политичке природе из дипломатско-конзуларних представништава КЈ, достављани Политичком одељењу МИП-а. Међутим, у сачуваној грађи тог најзна-

чајнијег одељења у целокупној организацији МИП-а нема ниједног извештаја политичке природе из времена када је Андрић био посланик у Берлину. То није случај само с Андрићевим извештајима већ и са извештајима већине осталих посланика КЈ између два рата. Разлози за непостојање те архиве су у следећем: према казивањима појединих чиновника МИП-а, велики део политичке архиве спаљен је и уништен пре уласка Немаца у Београд, априла 1941. Ако је то тачно, онда се намеће практично питање – да ли се могла у једној хаотичној ратној ситуацији за свега неколико дана уништити несумњиво обимна документација од, претпостављамо, хиљаду и више кутија докумената? Други разлог је у покушаној и, очито, неуспелој евакуацији дела политичке архиве, и онај трећи, рекли бисмо не мање важан, јесте то да су добар део заплењене архиве однели Немци, уосталом, као и Аустријанци у току Првог светског рата. Да су то Немци заиста и учинили налазимо потврду на страницама Јуричићеве књиге где се наводи немачки извор који јасно показује да је у Берлин, већ 12. маја 1941, стигао „већи број кутија са дипломатским документима, несређеним и очито спакованим на велику брзину“.¹⁷³

Слична ситуација, у погледу сачуваности грађе, јесте и са дипломатско-конзуларним представништвима Краљевине Југославије. Са изузетком од неколико посланстава (у Лондону, Анкари, Ватикану, Вашингтону, Берну, делимично и у Паризу) од близу тридесет колико их је имала Краљевина између два рата, за већину се може рећи да немају сачуване политичке архиве – и то оне најзначајније. Та констатација важи и за Посланство КЈ у Берлину. У њему би се нашле све копије Андрићевих извештаја, депеша, анализа и сл. које је слао Министарству, као и целокупна преписка између Посланства

173 Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 215.

и МИП-а. Исто се може рећи и за Посланство КЈ у Мадриду и у Бриселу. Ово помињемо стога што је Андрић у време свог службовања у овим посланствима, због положаја који је заузимао (секретар, повремено отправник послова), свакако писао и слао разне извештаје МИП-у.

Нема сумње да је највећи део најважније дипломатске грађе нестао за време Другог светског рата, и то у знатно већој мери у југословенским дипломатским представништвима у земљама под окупацијом нацистичке Немачке. Према одређеним сазнањима, неки дипломатски представници нове Југославије након рата нису се много трудили да спасу оно што је било остало, тако да је и то допринело нашој неповратној ускраћености за историјске изворе првог реда који се тичу спољнополитичких односа КЈ и уопште њеног спољнополитичког положаја.

Но, и поред тога, пажљивим и детаљним истраживањем докумената у фондовима дипломатске грађе, који се чувају у Архиву Југославије (до 1990. били су у Дипломатском архиву ССИП-а) и, мањим делом, у Архиву оружаних снага, пронашли смо део онога што је Андрић писао као секретар и отправник послова Сталне делегације КЈ при Друштву народа у Женеви 1930–1932, затим као в. д. начелника Политичког одељења 1935–1937, као в. д. помоћника министра па као помоћник министра иностраних послова 1937–1939. и као посланик из Берлина 1939–1941. Већи део онога што смо пронашли објављујемо у овој књизи. Али, исто тако, са сигурношћу можемо констатовати да оних најзначајнијих докумената, са оценама политичких односа између Немачке и Југославије, које је слао из Берлина, нема у сачуваној грађи. Такође напомињемо да у сачуваној грађи (Конзуларно-трговачко одељење МИП-а) не налазимо Андрићеве извештаје из времена када је био конзуларни чиновник (1920–1928) пошто је заузимао такво место које од њега није захтевало писање одређених извештаја, а поготово што је у свим

конзулатима где је службовао, постојао конзул који је извештавао надлежне у Министарству.

У ову књигу Андрићевих дипломатских списа уврстили смо 230 докумената различите садржине и намене – од кратких телеграма, извештаја, анализа, елабората и сличног, из периода 1930–1932. и 1935–1941. Налазе се у следећим фондовима: Сталне делегације Краљевине Југославије при Друштву народа у Женеви, посланствима КЈ у Лондону, Ватикану, Анкари, Вашингтону, МИП – Политичком одељењу и Конзуларно-трговинском одељењу, Министарском савету, збирци Милана Стојадиновића (Архив Југославије) и у Пописнику 17 (Војноисторијски институт, Архив оружаних снага). Документа с Андрићевим потписом за време рада у Министарству иностраних послова од премештаја из Женеве априла 1933. па до именовања за вршиоца дужности начелника политичког одељења средином 1935. не налазимо у сачуваној грађи.

Од свих дипломатских представништава у којима је Андрић службовао једино је, у доброј мери, сачувана грађа Сталне делегације КЈ при Друштву народа у Женеви. Андрића као високог функционера Министарства налазимо у грађи сачуваних посланстава, пошто је због положаја био у ситуацији да даје разна обавештења, сугестије, упутства, инструкције југословенским дипломатама на страни. Његове извештаје из Берлина такође налазимо највећим делом у грађи посланстава, пошто је Министарство иностраних послова обавештавало и упознавало одређена посланства о појединим догађајима слањем копија и преписа извештаја појединих посланика из других земаља. МИП је такође редовно слао поједине извештаје, поготово о важнијим питањима, Министарском савету и Двору, чија најзначајнија грађа, на велику штету није сачувана – бар ова, дипломатске природе.

Без обзира што нисмо у ситуацији да читамо Андрићеве извештаје са оценама југословенско-немачких односа,

који су највише занимали и стручну и ширу јавност, и ови које објављујемо представљају драгоцене изворе за проучавање различитих тема, поред оне која ће свакако бити целовито обрађена једног дана – какав је дипломата био Иво Андрић. Не улазећи у критичку анализу ових извештаја, можемо рећи да је Андрић један од оних који су били у врху југословенске дипломатије пред Други светски рат. Елеменат више за оцену Андрића дипломате и његовог политичког става имали бисмо да су сачувани његови месечни извештаји, које је био у обавези да шаље (као уосталом и сви остали посланици) и које је сигурно слао. Те извештаје помињемо зато што знамо шта је требало да садрже. У њима је Андрић био обавезан да извести министра о унутрашњој ситуацији у земљи, о односима Немачке и других земаља уз његове личне оцене тих односа, а посебно оцену односа између Немачке и Југославије, уз навођење свих фактора који су утицали на те односе. Дакле, они су без сумње садржали оцене политичког режима и идеологије нацистичке Немачке, а у оквиру тога и појединих водећих личности Трећег рајха.

Ипак, у извештајима које читамо, налазимо помало од свега тога.

Нема сумње да је Андрић, док је био у Женеви, градио свој лик дипломате високог ранга, јер је био у ситуацији да врло често, ако не и свакодневно, контактира са светским дипломатама. Са друге стране, био је стално у току актуелних збивања која су разматрана у телима Друштва народа. Био је непосредни сведок, већ тих година, уочљивих подела у свету и размимоилажења изазваних различитим интересима водећих сила. То се најочитије манифестовало на питању које се тицало целог света, питању разоружања. Немоћ светске организације схватио је када је разматрано питање осуде јапанске агресије на Кину. Посебно питање које је великог писца-дипломату морало живо занимати и ангажовати било је питање мађина,

нарочито када је посреди била Краљевина Југославија, против које су стизале многе оптужбе и петиције на рачун положаја припадника других народа који су живели у Краљевини. Петиционари су углавном били емигранти из Југославије који су уживали пуну подршку из Будимпеште, Софије, Тиране, а сви заједно из Рима.

Није Андрић случајно, после Женева, постављен да ради у оном одељењу Министарства у чијој је надлежности била и проблематика мањина.

Андрићев брзи успон у дипломатији почиње након доласка Милана Стојадиновића за председника владе и министра иностраних послова. Средином 1935. године Андрић је практично трећа личност у Министарству иностраних послова. Као вршилац дужности начелника Политичког одељења, поред осталог, примао је на разговоре акредитоване дипломате поводом одређених питања, што треба да значи да је био добар познавалац и добро упућен у финесе југословенске спољне политике.

Почетком 1937, у време преговора у Риму између представника Италије и Југославије (за које је терен припремљен после разговора између једног другог књижевника-дипломате, Јована Дучића, тада посланика у Риму, и италијанског министра иностраних послова, грофа Ђана), Андрић је веома активно учествовао у давању инструкција југословенским преговарачима у Риму, наравно, по сугестијама министра председника. Те инструкције су се највећим делом односиле на оне случајеве где италијански преговарачи нису прихватили југословенске предлоге – у питањима која су највише оптерећивала односе двеју земаља: Албанија, питање терориста и питање мањина.¹⁷⁴ У тако деликатним приликама, поготово када

174 АЈ Збирка Ивана Субботића, ф. 1, „Телефонски разговор између г. др Субботића (Рим) и г. др Иве Андрића (Београд) 21. марта 1937. у 12 и по час.“; затим телефонски разговор истог дана у 21 час, па „разговор Драгољуба Јовановића (Рим) са др

се зна да су преговори вођени у извесној тајности, давање упутстава значи потпуно, до детаља, познавање проблематике југословенско-италијанских односа. Андрић је о истом питању веома често био у контактима с италијанским послаником у Београду, Ђорђом Мамелијем.¹⁷⁵

Положај министра-помоћника захтевао је знатно веће ангажовање у преговорима са страним дипломатама а тиме и тумачење југословенске спољне политике. Био је у најужем кругу људи који су били активни протагонисти и тумачи спољнополитичких смерница и потеза југословенске владе и Двора. То је време великих ломова у Европи: Аншлус, Минхенски споразум, комадање Чехословачке, речју – рушење једног система успостављеног париским мировним уговорима. О тим питањима налазимо Андрићеве ставове у страним документима које су акредитовани дипломати из Београда слали својим министарствима. (О томе се говори у напред наведеним делима: Винавера, Аврамовског, Хоптнера...)

Андрић је као помоћник министра био у прилици да прима и критике на рачун одређених потеза у спољној политици министра Стојадиновића, као главног носиоца те политике. Лазар Марковић, бивши министар, упутио му је новембра 1937. писмо у коме излаже критици реализацију југословенско-италијанског споразума из марта исте године, наводећи да са италијанске стране није ништа учињено у погледу положаја хрватске и словеначке мањине у Јулијској крајини и Италији.¹⁷⁶

Ивом Андрићем (Београд) 22. марта 1937. у 19 час. “. Забелешке И. Субботића који је водио преговоре у Риму јануара и марта 1937. са италијанским дипломатама Ђ. Бутијем и Л. Витетијем као и са Ћаном, а који. су претходили закључењу „Београдских споразума” Стојадиновић–Ћано, 25. III 1937. у Београду.

175 *Исто*, Стојадиновић–Субботићу, упутства за преговоре, стр. пов. бр. 603 од 19. III 1937, ф. 1.

176 АЈ, Збирка Милана Стојадиновића – 37–30–217, писмо др Ла-

Из периода док је био помоћник министра сачуван је и познати „Елаборат о Албанији“, који је тумачен на различите начине, зависно од тога како је тумачу одговарало или како је желео. Многи су губили из вида да је тај документ службена експертиза односа између Југославије и Албаније, који се опет не могу изоловано посматрати с обзиром на интересе и политику Италије која је практично била економски, а добрим делом и политички, овладала албанском државом, што свакако није одговарало јасно истакнутој концепцији југословенске спољне политике садржаној у крилатици „Балкан балканским народима“.

И док је код Стојадиновића уживао пуно поверење и уважавање, променом у влади, с падом Стојадиновића 4. фебруара 1939, и Андрић ће се наћи у другој позицији. Са положаја министра-помоћника, са места које му је омогућавало и пружало комплетан увид у целокупну спољну политику Краљевине, премештен је за посланика у Немачку, на веома осетљив спољнополитички задатак, у земљу која је већ била закорачила преко својих граница са циљем да себи обезбеди „животни простор“ и да у Европи створи „нови поредак“ у ком ће она доминирати. Као непосредни сведок једне политике тоталитарног режима који не преза од примене силе где год то сматра за потребно, Андрић је у Берлину доживео и сву горчину свог позива, колико због односа између две земље толико и због, рекли бисмо, дипломатско-политичког маневра који је изведен с његовим постављењем на то место.

Андрићеве извештаје из Женеве, затим обавештења, инструкције, анализе, елаборате и слично, које је писао у својству вршиоца дужности начелника Политичког одељења Министарства и као помоћник министра ино-

зара Марковића Иви Андрићу од 22. новембра 1937. О истом питању стављао је и озбиљне приговоре и Јован М. Јовановић у писму кнезу Павлу које се такође налази у наведеној збирци.

страних послова, и на крају извештаје из Берлина, морамо посматрати у оквирима спољне политике Краљевине Југославије, која чини „истинску основу дипломатске делатности Иве Андрића“.¹⁷⁷

Он није био у кругу политичара који су креирали југословенску спољну политику. Она је креирана на Двору, који је био „арбитар и синтеза политичког живота“,¹⁷⁸ уз учешће појединих чланова владе. Андрић је био један од оних који су ту политику спроводили.

Припадао је једној дипломатији која је у свом врху имала људе чије су се одређене процене показале више него тачне. Миленко Веснић, српски и југословенски дипломата, августа 1914. процењивао је да ће Немачка изгубити рат, али да ће се двадесетак година након пораза вратити на сцену и изнова почети освајања у којима ће вероватно имати Италију за савезника. Никола Пашић, велики државник и дипломата, као председник Делегације Краљевине СХС на Конференцији мира у Паризу у пролеће 1919, писао је Стојану Протићу, тадашњем председнику владе, да ће након двадесетогодишњег мира опет почети рат.¹⁷⁹

У склопу таквих процена кретала се и југословенска спољна политика, која је рачунала с повратком на сцену Немачке као велике силе, што се врло брзо обистинило. Са њом је требало „градити добре односе у првом реду привредне, али и ради тога очувати традиционална блиска пријатељства с Француском и Великом Британијом“.¹⁸⁰ Ова линија југословенске спољне политике

177 А. Митровић, *Андрић као дипломата*, 217.

178 Архив САНУ, Заоставштина Милана Антића – 14387–9268. (Милан Антић о себи као министру Двора и Двору као центру и синтези политичког живота).

179 А. Митровић, *нав. дело*, 219–220.

180 *Истио*, 220.

била је присутна и за живота краља Александра, а посебно изражена у време када је председник владе и министар иностраних послова био Милан Стојадиновић.

Друга врло битна линија југословенске спољне политике за све време између два рата била је очување постојећег стања створеног мировним уговорима у Паризу 1919–1920. То је у југословенским оквирима значило, поред осталог, да Балкан остане балканским народима, у постојећим границама. Уколико би то стање било нарушено, циљ је био покушати да се оствари неутралност.¹⁸¹

Међутим, склоп међународних догађаја, велике и брзе промене у Европи, политика свршеног чина државе која је наступала све безобзирније, реметили су планове југословенске спољне политике, која је морала да се прилагођава новонасталим приликама. Андрић је, с обзиром на положај који је заузимао, то добро осећао.

У његовим извештајима налазимо, поред општих политичких питања Европе и света, односа између појединих држава, и оне који говоре о унутрашњеполитичким и спољнополитичким питањима Краљевине. Тако, из Женева Андрић извештава о мађинском питању, петицијама упућеним Друштву народа против Југославије; о реформи ДН; о деловању и акцијама хрватских емиграната; о питању избеглица; о разоружању; о ставу ДН према јапанској агресији на Кину; о разним питањима која су разматрана у седишту светске организације. Са функције вршиоца дужности начелника Политичког одељења, а затим као помоћник министра он у виду саопштења, сугестија, мишљења, анализа и сл. комуницира с посланствима тумачећи одређена питања која се тичу међународних односа а која су у директној или индиректној вези са спољнополитичким положајем Краљевине Југославије, као и поједина питања југословенске спољне политике.

181 *Исто*.

У њима је поред осталог реч о: ситуацији у Албанији и о односима те земље са Италијом; југословенској политици према албанском питању; турско-бугарским односима; грчко-италијанским; југословенско-турским односима у вези са исељавањем муслимана из Југославије; спољној политици Мађарске и преговорима са Малом Антантом; Малој Антанти; Бугарској и њеној политици према Нејском уговору; Локарнској кризи; политици Француске и Енглеске према Етиопији; односима Чехословачка–Аустрија; Аншлусу; Балканском споразуму; сусретима Хитлера са Мусолинијем, Беком, Чакијем; немачкој и мађарској мањини у Југославији и југословенским мањинама у тим земљама; ситуацији у Друштву народа и сл. У извештајима из Берлина налазимо поједине детаље о: немачкој политици према Румунији, Пољској, Ватикану, Француској, Енглеској; совјетско-немачком пакту; организацији немачке ратне привреде и немачком финансирању рата; политици осовине Берлин–Рим; духовном расположењу у Немачкој; сусретима Хитлера и Мусолинија и односима две земље; бечкој арбитражи; реакцијама у Немачкој на италијански напад на Грчку; политици Немачке према земљама југоисточне Европе; немачкој дипломатској пропаганди за „нови поредак“; питању испоруке наоружања Југославији; односима Немачке и САД; немачким притисцима на Турску; немачким припремама за пружање помоћи Италији и Грчкој; покретима немачких трупа према југоистоку Европе кроз Румунију и Бугарску; припремама Немаца за напад на Енглеску; кампањи у немачкој јавности против Југославије пред напад и сл.

Дајући на увид Андрићеве дипломатске извештаје стручној и широј јавности, мишљења смо да ће послужити као прилог критичком проучавању биографије књижевника-дипломате, али и као прилог проучавању југословенске спољне политике, односно спољнополитичког положаја Краљевине Југославије у четвртој деценији двадесетог века.

ИВО АНДРИЋ О ДИПЛОМАТИЈИ

Богато лично искуство стечено током двадесет једне године у дипломатској служби Краљевине Југославије (1920. до 1941) допринело је да Иво Андрић једанаест година касније, 1952. у својој бележници о дипломатији и дипломатама – дипломатском позиву – забележи своје погледе о томе следећим речима:

„ДИПЛОМАТИЈА

Чини ми се да у дипломатској служби свих земаља има, више него и у једној другој ‘промашених људи’, људи који су погрешили врата па сада нико не може да их изведе а они не умеју да нађу излаз и да се врате. У другим струкама такав ‘залутао’ човек остаје непримећен, пева у хору, не помаже али и не квари, па се његов глас и његов слух и не могу проценити. У дипломатској служби прилике присиле већину људи да морају пре или после да иступе самостално и да покажу какви су и шта умеју.

Нисам прочитао много од оног што је писано о дипломатском позиву, али све што сам прочитао изгледало ми је површно и недовољно. И ја бих био у великој неприлици кад бих морао да дам одређену дефиницију и битне карактеристике тога позива. Само на негативан начин могао бих да кажем нешто о њему. И само на основу искуства.

Не само да дипломатија ‘није за сваког’ него се може слободно рећи да је мали број људи који заиста имају дара и звања за тај посао. Наравно, много је теже рећи какви су или какви би требало да буду ти људи. Но, покушајмо.

То су људи добре или једноставне памети, људи упрошћене и ограничене осетљивости и хладна срца, али не

и лишени срца и без сваке осетљивости; способни за претварање, али не затворени и тајанствени, још мање подли, снажни, али не груби, брзи и одлучни, али не преки и брзоплети; стварни, трезвени, али не и суви и досадни. Они треба да знају доста, али на том што знају не смеју да се виде трагови учења и педантерије, а својим знањем треба да пријатно изненаде па можда и задиве оног са ким говоре, али да га никад не збуне, не увреде и не постиде њиме. Исто тако је и са њиховом храброшћу; треба да је имају, и да је сигурна и добра, али да је испољавају само у крајњем случају и да је носе као што се носи оружје за које сви знају да га имате, али га не показујете. Морају да имају и маште, али само у одређеној количини, колико да човек види сваку ствар са свих страна и са свим њеним могућностиа и непосредним последицама; све што је више од тога опасно је по њих и штетно по службу коју врше.

Ко да утврди и поброји шта све морају да имају они који хоће да се посвете тој служби? Треба бити многострук и једноставан. Не бити личан, али бити природно поносан, чак и горд понекад; не презирати ситнице (нипошто, и ни у чему!), али умети се задржати негде на границама ситничавости и педантерије; бити савестан у свему, али без претеране ревности; ценити тренутак и увек се користити њиме, али умети оставити времену да врши своје дејство; имати многа и разноврсна интересовања за људе, предмете, уметности, игре, и разоноде, али се не препустити страсти ни присности у којој човек заборавља потпуно себе; бити мало човек, али не бити никад нечовек; бити спреман на све и спосбан за све, али не бити бездушник ни чудовиште. То у ствари значи: живети стално на два плана, на личном, човечанском и на службеном, нељудском, али никад ничим не показати и никоме не одавати на ком се плану у том тренутку налазите, али још боље: ни сам не бити потпуно свестан тога, што је најсигурнији начин да се нећете одати.

Укратко, треба бити човек нарочите врсте а нимало не личити на то, него увек и у свему имати изглед обичног, просечног човека. Стотину способности треба имати, али строго и на сто начина дозирањих. Уопште би се за ту врсту људи могло казати да је њихова способност више у добром и правилном сразмеру између разних особина него у вредности тих особина самих. Отприлике тако да свака поједина од њихових особина буде осредња а целина које оне чине да буде оригинална и изнад осредњаости.

И још много тога има што би у тој служби требало имати и – не имати. Све што је о њој речено и што би се још могло рећи може бити мање или више тачно, али погрешно би било мислити да је то довољно и [да] се она дâ кратко и просто, за свагда и за све и свакога дефинисати. Али једно је сигурно: ко нема барем неке главне од побројаних особина ни барем у основи свога темперамента, карактера и васпитања и ко није способан да их у току рада развије и практички примени – за тога је боље да никад не улази у такву службу. А међутим управо та служба има своје спољне, сјајне стране којима привлачи и вара људе. Стога у њој има више него и у једној другој служби људи који су погрешили врата, па сада нико не може да их изведе напоље, а они сами не умеју да нађу излаз и да се врате. То је велика невоља и за службу и за њих лично. Погрешка у избору звања плаћа се у свим службама, али нигде тако скупо и тешко као у дипломатији. У другим струкама такав залутао човек може да се изгуби у множини и остане непримећен, да пева у хору у ком не помаже али и не квари, па се његов глас и његов слух и не могу проценити. У дипломатској служби прилике присиле човека да мора пре или после да иступи самостално и да покаже какав је и шта уме. Ко тај испит не положи постаје и смешна и жалосна фигура у служби за коју није а које више не може да се ослободи, олупина која

још дуго и даље плови. То трује живот и подрива душу и ствара несрећнике нарочите врсте. Од њих та необична и необично тешка струка која и у најповољнијем случају троши и деформише човека, ствара настране људе, мизантропе и кандидате за самоубице.

Тако изгледа ствар приказана у схеми, али разуме се да је та схема помало вештачка и да ни овде нема много честих и изразитих типова успешних и неуспешних дипломата, а има читава скала оних који се крећу између те две крајности. Полууспешних, за четвртину успешних. Таквих који су после првих неуспеха имали снаге или вештине или среће да не потону и да нађу своје место. И обрнуто, таквих који су имали сјајан почетак, али нису успели да се одрже и сада живе од своје раније славе и у сенци неког скромног места чекају срећну прилику која се не јавља.

И све то врви и креће се у непрестаној утакмици и трци за успехом и признањем, у страху од професионале недаће зависти и зла случаја који вреба. Јер у тој служи која изгледа униформисана и укроћена као ни једна друга нема ничег сталног ни извесног, него човек иде као кроз маглу у којој светлост која повремено просијава више збуњује и вара очи него што показује пут и омогућује човеку да се снађе.¹⁸² (© Задужбина Иве Андрића, Београд)

Андрићеви погледи на дипломатију, дипломате – „какви су или какви би требало да буду“ и сл, без сумње доприносе потпунијем сагледавању њега као дипломате. После читања ових редова остаје нам запитаност колико је од свега записаног Андрић поседовао и примењивао у пракси као дипломата и да ли и колико у овом тексту има аутобиографског?

182 Овај Андрићев руком писани текст ћирилицом, налази се у бележници – „шарена књига“, стр. 68-73, која се чува у Архиву САНУ, у личном фонду Иве Андрића – 14334-405. Текст је публикован у: Иво Андрић, *Свеске*, Сабрана дела Иве Андрића, Београд (и др), Просвета (и др), књ. 17, 1981, стр. 134-138.

ДИПЛОМАТСКИ СПИСИ

ИЗ ЖЕНЕВЕ
1930–1932

БР. 1

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 526

Женева, 5. јуна 1930.

Генералној Политичкој Дирекцији

У вези свога писма Пов. бр. 427¹⁸³ од 8. маја ове године и телеграма Министарства Пов. бр. 9008 од 28. маја т. г., Краљевској Сталној Делегацији част је замолити Министарство, да јој изволи доставити материјал који јој је потребан за одговор на петицију Емерика ПРОКОПИ-а.¹⁸⁴

183 Др Илија Шуменковић, стални делегат КЈ при Друштву народа у Женеви упутио је МИП-у 8. маја препис нове петиције коју је Емерик Прокопи под 10. априлом 1930. доставио Друштву народа. Радило се о допуни раније поднете петиције од 20. новембра 1929. о случају отпуштања из службе Павла Зедија и мањинских учитеља – односно о употреби мађарског језика у општинској администрацији у Суботици (АЈ, Делегација, пов. бр. 427 од 8. V 1930, ф. 9 дос. 2).

184 Емерик Прокопи је дуго живео у Сомбору и играо видну улогу у политичком животу мађарске мањине у Југославији. Својевремено је био наименован од Кабинета Михаља Карођија за жупана Бач-Бодрошке жупаније, али због разних околности није заузео то место. Прокопи је напустио Сомбор и одселио се у Мађарску 14. децембра 1927. Тамо га је Бетленов режим веома лепо примио, признао му године професорске службе које је

Нарочито је потребно Делегацији да има податке о службовању Павла ЗЕДИ-а: из којих је разлога он отпуштен из службе? – да ли је вођена истрага пре његова отпуштања, на основу чега, и са каквим резултатом?¹⁸⁵

провео у Сомбору, доделивши му велику жупанијску пензију у коју му је урачуната и служба приватног чиновника у Сомбору 1918–1927 (АЈ, Делегација, пов. бр. 724, извештај конзула из Печуја од 27. V 1930, пов. бр. 321, ф. 9, дос. 3).

Одласком у Мађарску примио је мађарско држављанство. Бавио се новинарством и био активан члан Лиге за ревизију која је основана 27. јула 1927. са циљем: ревизија Тријанонског мировног уговора и успостављање Мађарске у њеним историјским границама. Јуна 1929. основан је у Лиги посебан савет за петиције са задатком да прикупља жалбе мањина и доставља их Друштву народа. На рад Лиге видан утицај имао је енглески лорд Харолд Ротермир који се залагао за рушење новостворених европских држава тражећи ревизију мировних уговора на основу етнографског принципа. Многе мањинске петиције које су упућене у Женеви потекле су из рада ове Лиге и рада Е. Прокопија који је био добар познавалац прилика у Југославији (АЈ, Делегација, пов. бр. 676, извештај Посланства КЈ из Будимпеште, пов. бр. 529 од 13. VIII 1930, ф. 9, дос. 3).

- 185 У одговору МИП-а на допунску петицију Е. Прокопија од 10. априла 1930. дати су поред осталих и тражени подаци о Павлу Зедију. Оповргнуте су тврдње да је отпуштен из освете, како је наведено у петицији, већ због незнања државног језика. Он је био помоћни службеник – дневничар – који је први пут отпуштен 1920. када није хтео да положи заклетву верности новој држави. Службовао је у Суботици, Новом Саду, Сомбору и поново Суботици одакле је отпуштен априла 1928. након провере којом је установљено да не зна државни језик у довољној мери да би могао обављати свој посао. Случајеви отпуштања из службе, каже се у одговору, стриктно су засновани на законским одредбама и оне важе за све без обзира на националну припадност – чиме се демантују наводи да се врши гоњење Мађара из државне службе. У том контексту наведени су подаци да је из државне службе отпуштено крајем 1929, због незнања државног језика, 44 учитеља мађарске народности. Од њих је само један поново примљен, а за остале пријем је био могућ када науче државни језик онолико колико то Закон о основним школама прописује.

Било би такође добро да се Делегацији прибаве подаци о државним службеницима мађарске народности, из којих би се могло видети да отпуштање П. Зеди-а није „типичан случај“, као што се каже у петицији, и да не постоји гоњење Мађара у нашој државној служби.

Поводом ове петиције, Краљ. Делегацији су потребни још и следећи подаци: а) колико код нас има Мађара у државној и општинској служби у опште, а колико специјално у суботичкој општини?¹⁸⁶ и б) колико је било у суботичкој општини свега случајева да је неко од персонала кажњен због непрописне употребе било нашег било мађарског језика у општењу са странкама?¹⁸⁷

Отпуштени су имали рок од 10 година да науче државни језик (АЈ, Делегација, пов. бр. 666, одговор МИП-а на петицију, пов. бр. 12035 од 12. VII, ф. 14, дос. 2).

186 У суботичкој општини било је запослено 30 чиновника мађарске народности од којих 18 на вишим положајима, а у железничкој дирекцији у Суботици 30% од укупног броја запослених. Слична је ситуација и у Сенти; у многим среским местима Бачке такође је био запослен велики број Мађара на вишим положајима, а у неким општинама били су и председници. (Исто као за претходну напомену)

187 У одговору на петицију Е. Прокопија од 20. новембра 1929, који је дат фебруара 1930, наведени су разлози отпуштања из службе чиновника суботичке општине Антуна Зедија. Он је, супротно законским прописима, општио са странкама на мађарском језику, и то са лицем које није знало тај језик, поред чињенице да је био површан и неодговоран у вршењу службе. За лица која нису знала државни језик били су одговорни шефови општинских служби са којима су решавани такви случајеви. Државни језик је законом био предвиђен као службени језик и сви чиновници су се у обраћању са странкама морали њиме служити. Податке о случају Антуна Зедија МИП је добио од општине у Суботици и проследио их Делегацији у Женеви као доказ исправности поступка отпуштања из државне службе. Овај случај, као и још неки, тумачени су од југословенских власти као дисциплинска казна против непослушних чиновника, а не као систем забране употребе мађарског

Моли се Министарство да те и све остале евентуалне податке, које нађе за потребно да прибави, изволи доставити Краљ. Сталној Делегацији што пре, јер рок за наш одговор на ову петицију истиче 28. јула т. год.¹⁸⁸

По н. Ст. Делегата, Први Секретар,
[Иво Андрић]

*/Копија/ АЈ, Сјална делегација Краљевине
Југославије при Друштву народа у Женеви
(Делегација), ф. 9, дос. 3, Мађарска*

језика, како је то представљено у петицији (Делегација, пов. бр. 91, одговор МИП-а, пов. бр. 1209 од 24. I 1930; извештаји градоначелника Суботице од 27. XII 1929, ф. 9, дос. 3).
Према подацима које је имао МИП, Зеди је након отпуштања из државне службе пребегао у Мађарску 20. IX 1929. (Делегација, извештај од 1. II 1930, ф. 9, дос. 3).

- 188 Одговор на петицију од априла 1930. предао је Директору секције за мањине Аскаратеу Иво Андрић 25. јула 1930. (Делегација, пов. бр. 666, ф. 14, дос. 2).
Андрић је 14. октобра 1930. известио МИП да је Секретаријат ДН писмом обавестио Делегацију 29. септембра да је Комитет тројице донео одлуку којом одбацује обе поменуте петиције по свим наводима тужиоца (Делегација, пов. бр. 903 од 14. X 1930, ф. 14, дос. 2).

БР. 2

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
Г. ДР ВОЈИСЛАВУ МАРИНКОВИЋУ, МИНИСТРУ
ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Стр. пов. бр. 612
Женева, 27. јуна 1930.
Господине Министре,¹⁸⁹

Част ми је извести вас да сам од једног пријатеља наше земље из Секретаријата Друштва Народа добио, у поверењу, да прочитам рапорт којим Директор Мањинске Секције, г. Аскарате,¹⁹⁰ обавештава г. Драмонда¹⁹¹ о свом последњем разговору са Д. Шалевићем.¹⁹² – Као

189 Др Војислав Маринковић (1876–1935), министар иностраних послова од 17. априла 1927. до 2. јула 1932, а од 4. априла до 2. јула 1932. и председник владе.

190 Пабло Аскарате (1890–1971), доктор правних наука (1911), професор административног права на Универзитету у Сантјагу де Кампостела, затим у Гранади. Био на специјализацији у Француској и Енглеској. Године 1918. изабран за народног посланика, а октобра 1922. постављен за члана Мањинске секције у Секретаријату Друштва народа. У фебруару 1930. постављен је за директора исте секције. У том својству боравио је у Југославији почетком новембра 1930. у пратњи Иве Андрића који је позван у Београд специјално због те посете. Пре доласка у Београд Аскарате је боравио у Румунији (АЈ, Делегација, пов. бр. 964 од 25. X 1930, ф. 43, дос. 1).

191 Ерик Драмонд, британски дипломата, први генерални секретар Друштва народа 1920–1933. (Октобра 1932. изабран је нови генерални секретар, али је дужност примио јуна 1933) Драмонд је касније био британски амбасадор у Риму.

192 Димитрије Шалевић, син Јанче Шалевића из Скопља који

што је познато, директори одељења подносе редовно Генералном Секретару такве рапорте о сваком разговору у званичној дужности, и те се рапорти сматрају као строго поверљиви.

У рапорту, г. Аскарате саопштава Генералном Секретару, да је 18. т. м. примио Шалевића на његову молбу. Шалевић је одмах рекао да долази поводом изјаве југословенског Министра Иностраних Дела о судбини македонских петиција поднетих Друштву Народа,¹⁹³ и

је живео и радио у Бугарској па се као пензионер вратио у Скопље још за време турске управе. Димитрије је завршио Правни факултет у Софији, а за време ратова борио се у бугарској војсци, као официр против Србије. У Скопљу се настанио 1920. и постао кмет општине Скопља. На том положају је остао до 1927. када је, после открића једне тајне организације, поведена и против њега кривична истрага због сумње да помаже терористичку акцију Бугарског комитета. Био је ослобођен због недостатка доказа. Запослио се као адвокатски приправник код скопског адвоката Косте Томића. Компромитован, и нашавши се у тешкој материјалној ситуацији, почео се задуживати (код Хипотекарне банке 150.000 динара. код Скопске банке „Вардар“ 16.000, код поштанске штедионице 8.000, а од адвоката Томића однео је хартије у вредности од 24.000 динара), да би 21. XII 1929. добио пасош за Солун и отишао са целом породицом. Пасош је био издат на два месеца са визом за Грчку. Потом је прешао у Женеву, преко Грчке, Албаније и Италије, где је затражио продужење пасоша, са Анастасијевићем и Димитријем Илићем, од југословенског конзула у Женеви. После одбијања да им се продужи пасош због њихове сарадње с Македонским комитетом, уложили су петицију ДН 9. маја 1930, коју је југословенска влада одбила, али је Комитет тројице примио октобра 1930. да би је марта 1931. одбацио (АЈ, Делегација, пов. бр. 135 од 18. II 1930, извештај МУП-а КЈ; пов. бр. 579 од 19. VI 1930, одговор МИП-а на петицију; пов. бр. 933 од 14. X; пов. бр. 328 од 8. IV 1931, ф. 13, дос. 1, Бугарска).

- 193 Реч је о петицијама Шалевића, Димитрија Илића и Глигорија Анастасијевића о стању Бугара у Јужној Србији и о пасошкој петицији ове тројице. О овим и другим петицијама поднетим

да моли Секретаријат да поведе рачуна о штетним последицама које може имати по углед Друштва Народа и светски мир просто одбацивање оправданих жалба бугарске мањине.

Шалевић је затим изјавио да верује да се њихова прва петиција не може сматрати као дефинитивно скинута са дневног реда, јер чланови Савета знају за њу и вероватно ће повести рачуна о њој, као и о недавно поднетом меморандуму. Шалевић је даље опширно говорио о том како у Јужној Србији има по предратној статистици око милион Бугара; како су Срби сами чланом 4. Сен-Жерменског Уговора признали постојање бугарске мањине; како се данас та мањина не признаје од Срба и прогони; како је пре кратког времена син једнога од тројице петиционара, Гл. Анастасијевића, искључен са београдског Универзитета и свих Универзитета у земљи; и најзад, како ће све то неизбежно дати маха нелегалној кампањи извесних Македонаца који су изгубили сваку наду у праведно, мирно решење њиховог питања. Ту је Шалевић још једном подвукао да он и његови другови немају никакве везе са Македонским Комитетом, уверавајући да они никако не желе оцепљење од Југославије, него само траже права која су загарантована уговорима о мањинама.

Г. Аскарате је на ово – каже се даље у рапорту – одговорио Шалевићу, да је Комитет Тројице нашао да нема места даљем поступку по њиховој петицији, и да је то све што може да му каже. Што се пак тиче чланова Савета, они и иначе имају увек право да покрену неко питање у Савету, кад то нађу за zgodно и потребно. Што се пак тиче меморандума Шалевића и другова, Аскарате му је рекао да у Секретаријату тај докуменат не могу

Друштву народа, као и одговорнима у влади КЈ, због наведеног угроженог положаја Бугара, вид. у: Делегација, ф. 13, дос. Бугарска.

сматрати као петицију, него само као обавештење, – На то је Шалевић рекао да меморандум и нису доставили као петицију, него за информацију.

Тиме је, према рапорту, завршен овај разговор.

Г. Драмонд, читајући овај рапорт, написао је, код става где Шалевић тврди да смо чланом 4. Сен-Жерменског Уговора ми сами признали постојање бугарске мањине, ове речи: „Ово је јак аргуменат, само ако је верно цитиран“.

Због ове примедбе Ген. Секретара, рапорт је достављен Политичкој секцији на проверу. Реферат те Секције приложен је рапорту; у њему се каже да је проверено тврђење Шалевића и нађено као апсолутно неосновано, јер је у чл. 4. поменутог Уговора реч о праву опције и стицању завичајности, а никако о праву мањина, као што то погрешно тврди Шалевић.

С таквим мишљењем Политичке Секције предмет је враћен г. Драмонду.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом најдубљем поштовању.

И. АНДРИЋ с. р.

Отправник Послова

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 13, дос. 1, Бујарска

БР. 3

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 614

Женева, 27. јуна 1930.

Генералној Политичкој Дирекцији

Краљевској Сталној Делегацији част је доставити Министарству у прилогу текст белешке којом је овдашњи „Журнал де Женев“ објавио предају најновијих мађарских петиција Друштву Народа Е. Прокопи-а, које је Делегација послала Министарству својим актом Пов. бр. 593¹⁹⁴ од 26. овог месеца. Ова белешка објављена је на дан 24. ов. месеца.

Тим поводом Краљевска Делегација скренула је усмено пажњу Секретаријата Друштва Народа на следеће чињенице: а) да се предаје петиција са стране једне мањине саопштава јавности са коментаром који је пун нетачности и увредљив за нашу земљу; б) да се садр-

194 Андрић је 21. јуна „Приватно обавештен да је Секретаријат добио три нове петиције Прокопија: прва о средњој мађарској настави код нас, друга о отпуштању у масама учитеља мађарске народности, трећа о основној настави мађарске мањине“ (Делегација, пов. бр. 585 од 21. VI 1930, Андрићев телеграм, ф. 14, дос. 3).

Секретаријат ДН га је званично, писмом, обавестио 26. јуна, а Андрић је истог дана под пов. бр. 593 проследио те три петиције МИП-у. Оне су упућене Секретаријату ДН 15. и 27. маја и 2. јуна 1930. (Делегација, ф. 14, дос. 3).

(Опширне одговоре на наведене петиције којима су оспорени наводи петиционара вид. у ф. 14. дос. 3, 5, 7, 8)

жина петиција објављује пре него је пало званично решење Секретаријата да ће се те петиције уопште узети у поступак и нама доставити; в) да се такве тенденциозне вести објављују у рубрици „Друштво Народа“ у којој се иначе објављују већином само службена саопштења Секретаријата, тако да публика може лако добити погрешно уверење, да се и овога пута ради о једном службеном саопштењу. Осим овога, Делегација је још нагласила да је поводом ранијих петиција, у два маха, скретала пажњу Секретаријата на сличне некоректне поступке петиционара.

Директор Секције за Мањине, г. Аскарате, сложио се потпуно с тим да је недопуштено уз предају петиције везати политичку кампању против земље из које петиција долази. Он зна да се то не дешава први пут, али уверава да Секретаријат, коме је то врло непријатно, настоји колико може да спречи такве случајеве.

Како је Краљевска Делегација приватно обавештена, изгледа да је ова белешка потекла из овдашње мађарске Сталне Делегације, која је у врло добрим односима са уредништвом листа „Журнал де Женев“.

Краљевској Делегацији част је извести Министарство о предњем, ради евентуалне употребе приликом спремања нашег одговора на поменуте петиције.

Отправник Послова,
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, гос. 3, Мађарска

БР. 4

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 733

Женева, 10. августа 1930.

Политичком одељењу

Комисија од тринаест чланова, под председништвом пољског Сталног Делегата, г. Сокала, којој је било поверено да изради предлог о организацији Секретаријата Друштва Народа, завршила је свој рад и почетком овог месеца објављен је њен извештај (докуменат А.16. 1930.), који ће бити предмет дискусије у IV Комисији Скупштине Друштва Народа септембра месеца.

Још за време заседања те Комисије, знало се да су мишљења о организацији Управе Секретаријата оштро подељена. На једној страни су били делегати Немачке и Италије, а на другој сви представници осталих држава. Сви напори да се супротна гледишта помире нису успели, и извештај Комисије морао је бити објављен са одвојеним мишљењем немачког и италијанског делегата. На први поглед, јасно је да немачко-италијански предлог тежи томе да ограничи моћ Генералног Секретара, да укине место Помоћника Генералног Секретара, и да на чело Секретаријата стави једну „колективну дирекцију“, т. ј. један одбор у коме би све велике силе биле представљене на исти начин, једним Подсекретаром, са подједнаком власти и утицајем. Насупрот овоме, већина чланова Комисије била је

мишљења, да Управа Секретаријата треба да [да] оставке углавном у свом садашњем облику.

Борба између ова два гледишта наставља се и даље и бива све живља уколико се више приближује септембарско заседање Скупштине. О томе се у Секретаријату, од једне добро упућене личности, могло сазнати следеће:

У немачкој штампи организована је у последње време оштра кампања против садашњег уређења Управе Секретаријата и против Сер Ерика Драмонда лично. Иста кампања јавља се сада и у италијанској штампи, а Подсекретар у Друштву Народа Парлучи ди Калболи, за кога се зна да не ради ништа без знања владе у Риму, изјављивао је последњих дана отворено, пред многим новинарима, да Генерални Секретар Драмонд и његов помоћник г. Авнол¹⁹⁵ представљају енглеско-француску диктатуру у Друштву Народа, да је таква ситуација неодржива, да ће се о немачко-италијанском предлогу за реформу Управе Секретаријата морати водити рачуна, итд.

У Секретаријату се пак немачко-италијански предлог сматра као технички неизводљив, политички погрешан, и уопште као непримљив, ако се жели одржати ауторитет и активност Секретаријата. С друге стране, увиђа се да ће бити тешко прећи преко одвојеног мишљења двеју важних држава чланица, као што су Немачка и Италија, простим надгласавањем у Комисији.

Из свега изложеног може се закључити, да ће рад IV Комисије ове године бити тежак и деликатан.

Према мишљењу исте упућене личности, постоји могућност да Немачка не остане до краја при свом предлогу, а да се задовољи тим што ће се уздржати од гласања по овом предмету. У том случају би Италија, за коју нема изгледа да ће хтети попустити, остала усамљена, и надгласавање не

195 Жозеф Авенол (1879-1952), француски дипломата, помоћник генералног секретара Друштва народа, а од 1932, односно јуна 1933, када је примио дужност, генерални секретар ДН све до рата.

би имало исту тежину као кад би се радило о Немачкој и Италији заједно; напротив, оно би било достојан одговор на италијанску непопустљивост. – Ако пак Немачка ипак остане с Италијом до краја, цео рад Одбора Тринаесторице остао би без резултата, али би се тим уједно отворила тешка унутарња криза Секретаријата.

У Секретаријату изјављују наду да ће све државе, заинтересоване на одржању садашњег облика Управе Секретаријата, одредити у IV Комисију такве делегате, који ће својим угледом и активношћу моћи сузбити немачко-италијански покушај, и на тај начин дати потребну моралну потпору Генералном Секретару и његовим сарадницима.

Краљ. Делегацији част је извести о предњем, с обзиром на предстојеће заседање Скупштине Друштва Народа.

Отправник Послова
Иво Андрић

*/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 7, дос. 8 – Друштво народа
– Скупштина*

БР. 5

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 120

Женева, 9. фебруара 1931.

Политичком одељењу

Јуче је у Секретаријату Друштва Народа примљен текст резолуције, коју је изгласао и упутио Друштву Народа последњи конгрес маћедонских емиграната у Софији

У резолуцији се жали на положај „Бугара“ у Јужној Србији као и грчком делу Маћедоније и тражи се од Друштва Народа да створи нарочити орган који ће „бугарској мањини“ у грчкој и југословенској Маћедонији загарантовати слободу и сва права коју једна слободна мањина треба да има, а свима маћедонским емигрантима који се сада налазе у Бугарској осигурати слободан повратак у њихову отаџбину.

Као и све раније резолуције са ових конгреса, ни ова резолуција неће бити узета у поступак у Секретаријату Друштва Народа.

По н. Сталног Делегата,
Први Секретар
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, гос. 2, Бугарска

БР. 6

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 118

Женева, 27. фебруара 1931.

Политичком одељењу

Краљевској Сталној Делегацији част је обавестити Министарство, да је Саветодавна Комисија Влада за Избеглице на својој изванредној сесији, изабрала 6. о. м. Господина Др Илију Шуменковића,¹⁹⁶ Краљевског Сталног

196 Илија Шуменковић, (1884–1962) рођен је у Нишу где се школовао до завршетка средње школе. Правни факултет завршио је у Београду 1906, а докторирао је на Правном факултету у Паризу 1912. Радио је као судски писар пре него што је, јуна 1912, примљен у дипломатију за писара у посланство КС у Софији, али је задржан на раду у МИД-у. Секретар Посланства у Паризу био је 1917–1918. да би био поново враћен на рад у МИД. Указом од 24. децембра 1920. уважена му је оставка на државну службу као саветнику Посланства у Лондону – на раду у МИП-у – у рангу генералног конзула, због избора за народног посланика (1920–1929). Министар трговине и индустрије био је 1924, 1927. министар грађевина, 1928. министар без портфеља и заступник Министра иностраних дела.

У дипломатију је поново враћен указом од 16. фебруара 1929, када је постављен за посланика Краљевине СХС у Берну, а решењем министра иностраних послова од 14. II 1929. одређен је за вршиоца функције сталног делегата при Друштву народа у Женеви.

Указом од 28. фебруара 1931. постављен је за сталног делегата при Друштву народа. Ту дужност је обављао до октобра исте године када је на лични захтев због кандидовања за народног посланика пензионисан (12. октобра 1931).

Делегата, за члана заменика Управног Одбора међународног Нансеновог Офиса за избеглице.

По. н. Сталног Делегата,
Први Секретар
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 10, гос. 17, Издешлице

БР. 7

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 446

Писмо Председника Нансеновој Међун. бироа за издешлице од 22. тт. м. и ттттање укидања београдске атенције ттој бироа

Женева, 27. априла 1931.

Политичком одељењу

Краљевској Сталној Делегацији част је послати Министарству у прилогу писмо г. Макса Хубера, Председника Управног Одбора Међународног Биро-а за избеглице,

Поново је у активној дипломатији као посланик КЈ у Анкари од 20. јуна 1939. (постављен 20. маја 1939), а од 23. августа 1939. као амбасадор, пошто је тога дана Посланство КЈ у Анкари подигнуто на степен амбасаде, као и турско у Београду. На том положају остао је до краја рата иако је августа 1943. био наименован за амбасадора у Лондону, али је тај указ повучен (АЈ, МИПКЈ – УО, досијеа И. Шуменковића 1920–1941).

бр. 20А С0009//16709 од 22. ов. мес., упућено Господину Министру Иностраних Послова по предмету одлуке донете на прошлогодишњој скупштини Друштва Народа о припреми плана за ликвидацију избегличке организације.

Уколико се ово писмо односи на даљи рад београдског представништва Нанзеновог Међун. Биро-а, Краљевска Стална Делегација је под данашњим [датумом] саопштила Председнику Управног Одбора Нанзеновог Биро-а жељу наше Владе (према телеграфском налогу Министарства Пов. бр. 7218), да се представништво у Београду задржи и после 31. децембра ове године.¹⁹⁷

По н. Сталног Делегата,
Први Секретар
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 10, дос. 17, Издејлице

197 Министар иностраних послова др Војислав Маринковић обавестио је Делегацију 21. априла да саопшти Хуберу његово мишљење да Сергеј Јурјев делегат Високог комесара за избеглице у Београду, треба да и даље остане на тој функцији, због великог броја руских и јерменских избеглица (Делегација, ф. 10, дос. 17, телеграм МИП-а, пов. бр. 7218). Шуменковић је јавио Министарству 25. априла да је финансијски комитет Нанзеновог офиса прихватио сугестију краљевске владе да Јурјев и даље остане делегат у Београду (Делегација, ф. 10, дос. 17, пов. бр. 395).

БР. 8

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 541

Нови меморандум Крњевића и Кошутића

Женева, 20. маја 1931.

Политичком Одељењу

Краљевској Сталној Делегацији част је спровести Министарству у прилогу препис меморандума¹⁹⁸ који су Крњевић¹⁹⁹ и Кошутић²⁰⁰ упутили Друштву Народа. Меморандум је предао лично Крњевић директору секције за мањине Г. АСКАРАТЕ-у. Овај је, сматрајући да предмет нема мањински карактер, упутио меморандум политичкој секцији.

Како је Стална Делегација поуздано извештена, у политичкој секцији је решено да се овај меморандум уопште не узима у поступак, а због виолентног тона којим је меморандум написан, неће се Крњевићу дати ни обична потврда пријема.

198 Меморандум је на француском језику на две густо куцане стране, оптужбе против режима у Југославији према Хрватима (Делегација, ф. 48, дос. 8).

199 Др Јурај Крњевић, адвокат, народни посланик за Конституанту, у Народној скупштини 1923. и 1925, министар на расположењу, као члан појединих делегација Краљевине СХС учествовао у раду разних тела Друштва народа, касније ће злоупотребити дипломатски пасош, након завођења диктатуре, да би доспео до појединих функционера у ДН; члан те владе у емиграцији у Лондону; једно време члан и секретар ХСС.

200 Аугуст Кошутић, посланик из редова ХСС, министар на располагању после завођења диктатуре, у иностранству писао апеле за заштиту хрватског народа.

Тако ће и овај меморандум Крњевића и Кошутића, као и онај који су предали лане у ово доба године, остати без последица.

По н. Сталног Делегата,
Први Секретар,
[Иво Андрић]
/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 48, гос. 8,
Ајели емиграната

БР. 9

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 452
Оснивање нове мањинске организације
у Женеви
Женева, 22. маја 1931.
Политичком Одељењу

У вези писма Министарства Пов. бр. 7802²⁰¹ од 24.

201 У наведеном писму Министарство иностраних послова саопштило је делегацији да су добијена обавештења од Пољског посланства у Београду да су Јефтимов и Атанасов, издавачи и уредници листа *La Masedoan*, успешно привели крају рад на стварању једне мањинске групе дунавских земаља у којој би се у највећој мери испољавао италијанско-бугарски утицај. Циљ би био разбијање постојеће мањинске организације на челу са Вилфаном и Амендеом, „пошто она није хтела да прими македонске Бугаре за чланове мањинских конгреса, и пошто се у њој спроводи углавном немачки утицај“. Веровало се да

априла т. год., а у допуни свога писма Пов. бр. 514²⁰² од 16. маја ове године, Краљевској Сталној Делегацији при Друштву Народа част је извести Министарство, да

Италија настоји да се што пре оснује та група (А), Делегација, пов. бр. 452 од 29. IV 1931, ф. 48, дос. VI, Мањине).

202 У писму од 16. маја Андрић је известио да су Шалевић, Анастасијевић и Емерик Прокопи основали у Женеви „Друштво за заштиту мањина у Југославији“ и тим поводом дали коминике за штампу од 12. маја који гласи: <<Les droits des Minorités en Yougoslavie, prévus par le Traité de Saint-Germain-en-Laye et garantis par le Pacte de la Société des Nations, ne sont pas appliqués ni respectés par les autorités yougoslaves, dont la politique tend évidemment a la dénationalisation et de l'assimilation des Minorités.

Les Minorités intéressées, en examinant leur grave situation, se sont mises d'accord pour une action commune légale aux fins de la réalisation de leurs droits légitimes.

Dans ce but, un Bureau permanent vient de se constituer a Genève, qui – en travaillant strictement sur la base des droits minoritaires garantis par le Traité pour la Protection des Minorités –, aura pour tâche: d'organiser, en collaboration étroite et harmonieuse avec toutes les organisations analogues, une action d'éclaircissement et de propagande intensive pour gagner à la cause des Minorités nationales l'opinion publique du monde entier, de même que les organisations internationales compétentes et les amener à prendre enfin position en leur faveur. A ce point de vue, le Bureau compte notamment sur l'appui des Nations dont les Gouvernements sont signataires du Traité de Saint-Germain-en-Laye et du Pacte de la Société des Nations.

Les membres du Bureau sont convaincus qu'en servant leur cause nationale, ils contribuent, en premier lieu aussi à la paix et à la consolidation de leur pays et espèrent, par conséquent, que leurs efforts trouveront partout l'appui effectif nécessaire. Messieurs Emeric prokopy, ancien préfet, Gr. Anastassoff, ancien député au parlement yougoslave, et Dimitri Chaleff, ancien maire de Skopje, sont chargés de la direction des affaires de ce Bureau et de publier le présent Communiqué.

Genève, le 12. mai 1931 >> (АЈ, Делегација, ф. 48, дос. VI, Мањине).

су Шалевић и Атанасијевић²⁰³ још од септембра месеца прошле године, кад су на енергично заузимање Др Вилфана²⁰⁴ одбијени од чланства у Конгресу Мањина, настојали око оснивања једне нове мањинске организације. Та би организација водила мањински покрет у ревизионистичком правцу и, што је главно, признала бугарску мањину у Јужној Србији, и Шалевића и Атанасијевића као представнике те мањине.

Међу првим покушајима у горњем правцу, поменути су се обратили на представнике немачке мањине из Пољске и на поједине групе јеврејских националних мањина, у овом последњем помогли су их представници јеврејске мањине у Бугарској Таџер и Др. Мензани. Међутим, немачке мањине из Пољске одбиле су ову понуду, а исто тако ни једна јеврејска група није хтела да се упусти у макакве преговоре по горњем питању. Једино код Маџара, а којима су још од раније у вези, на[и]шла је

203 Глигор Анастасијевић, рођен у Кавадарцима, где је завршио основну школу. У Солуну је завршио бугарску гимназију, у Загребу Правни факултет 1904. Радио је у Кавадарцима од 1908. до 1923, када се преселио у Скопље као адвокат. Политици се посветио 1925, пошто је изгубио клијентелу и поверење грађана и власти због начина свог живота (пијанство, задуживање, развратнички живот). Те године био је изабран за посланика на листи Демократске странке у Кавадарском срезу. Године 1929. добија пасош и одлази у Женеви и, као плаћеник ВМРО-а, пише, односно потписује петиције против власти у КЈ, заједно са Шалевом и Илијевом. Занимљиво је да је, у исто време када је Анастасијевић (Атанасов) писао петиције, његов рођени брат Милан Анастасијевић био председник општине у Кавадарцима, који га се јавно одрекао и осудио његове поступке на скуповима у Кавадарцима (Делегација, пов. бр. 917, извештај МИП-а од 29. VIII 1931. пов. бр. 17381, ф. 9, дос. 2). У документима га налазимо као Атанасијевић и Атанасов.

204 Др Јосип Вилфан (1878-1955), бивши народни посланик у Римском парламенту, представник словеначке мањине из Италије (заменик директора Одељења за мањине у Секретаријату ДН).

ова акција на добар пријем. Са познатим потписником свих мађарских петиција против нас, Е. Прокопијем, основали су овде у Женеви „Друштво за заштиту мањина у Југославији“. У циљу пропаганде, разаслали су велики број позива на француском и немачком језику представницима свих осталих мањина. До сада је, колико се могло сазнати, једино Хасан бег Приштина²⁰⁵ приступио овом новооснованом друштву.²⁰⁶

Шалевеић и Атанасијевић, као и Прокопи, сматрају ово своје друштво само првом етапом у организовању европских

205 Хасан-бег Приштина (1873-1933), рођен у Вучитрну, из породице Бериша, а по неким изворима потиче из српске властелинске породице Шишковић. Школовао се у Солуну, где је завршио француску гимназију, а у Цариграду је студирао на Управној школи. Биран је за народног посланика 1908. године. Учествовао је у побунама против Турске 1910. и 1912. Од времена Првог балканског рата, у новоствореној Албанији постаје непомирљиви противник Србије и веран сарадник аустроугарских окупаторских власти у време Првог светског рата. По завршетку рата је под покровитељством Италије која га плаћа за рад против новостворене државе Краљевине СХС. Биран је за посланика Народне скупштине. Доласком на власт Ахмед-бега Зогуа 1924, постао је његов противник и одлази у емиграцију, најпре у Италију, а после Зогуовог окретања према Италији и везивања за њу, напушта Италију и путује по Европи правећи планове о отцепљењу Косова, убиствима Зогуа, као и југословенског краља Александра I, бугарског краља Бориса и Кемала Ататурка. Био је члан Косовског комитета чији је циљ био стварање велике Албаније. Писао је више петиција о угрожености Шиптара у Краљевини Југославији и слао их Друштву народа. Убили су га Зогуови људи у Солуну 1933. године. (Милан Ракић, *Конзулска њисма 1905-1911*, приредио, предговор и коментаре написао Андреј Митровић, Београд 1985, 367-369.)

206 О оснивању овог друштва известио је МИП и наш конзул из Печуја 27. маја. У извештају наводи да је вођење канцеларије блока југословенских „мањина“ у емиграцији поверено наведеној тројци емиграната. Наводи податак да је Прокопи „уз професора Бајзу референт за наше прилике у Председништву Министарства у Будимпешти“.

мањина у једну организацију која би радила засебно од Вилфановог Конгреса Мањина, и кад устреба, против њега.

Познати организатор мањинског покрета Др Аменде, који се налази у Женеви, изјавио се најодлучније против овог мађарско-бугарског друштва које ће по његовом мишљењу, ако успе, „створити од мањинског покрета иредентистички покрет, против кога ће бити сви озбиљни међународни кругови“.

По н. Сталног Делегата,
Први Секретар,
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 48, гос. VI, Мањине

БР. 10

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 562

*Петиција Е. Прокопија о њимању мађарских
школа у Југославији*

Женева, 23. маја 1931.

Политичком одељењу

Краљевској Сталној Делегацији част је извести Министарство да је ових дана Емерик Прокопи упутио Секретаријату Друштва Народа, Директору Секције за мањине, петицију којом се скреће пажња Друштву Народа на повла-

стице које је наша влада дала немачкој мањини у школском питању, и жали се што су остале мањине у нашој земљи, у првом реду мађарске мањине, изузете од тих повластица.²⁰⁷

У исто време Прокопи је доставио Секретаријату извесне нове податке о стању мађарских школа у нашој земљи.²⁰⁸

Горње петиције још нису проучене у Секретаријату, и не зна се да ли ће нам бити достављене.²⁰⁹

По н. Сталног Делегата.

Први Секретар,

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, дос. 3, Мађарска

207 Реч је о петицији поднетој 8. маја 1931, која је сматрана као допунска раније поднетим петицијама о истом питању.

208 Друга петиција, од 20. маја, која је такође третирана као допунска, пуна је полемике с тврдњама изнетим у ранијим одговорима краљевске владе на три главне петиције о просветним приликама које је поднео Прокопи 15. и 27. маја и 2. јуна 1930. (Вид. петиције и одговоре на њих, Делегација, ф. 14, дос. 7 и 8.) Петиције Е. Прокопија поднете ДН 1930–1932. вид. у ф. 14, дос. 1, о поступању наших власти са лицима која су прикупљала податке о школама мађарске мањине, пов. бр. 424/30; дос. 2, допуна петиције од 20. XI 1929. о случају отпуштања П. Зедија и мањинских учитеља, пов. бр. 427/30; дос. 3, три петиције о просветним приликама, пов. бр. 593/30; дос. 4, о приватним удружењима, пов. бр. 900/30; дос. 5, допуна петиције од 15. V 1930, пов. бр. 935; дос. 7, две допуне петиције о просветним приликама мађарске мањине (уз три раније – дос. 3), пов. бр. 622/31; дос. 8, допунска петиција о просветним приликама пов. бр. 804/31; дос. 10а, о употреби мађарског језика, пов. бр. 1195/31; дос. 11, о удружењима за физичко васпитање; дос. 12, о наставном језику у мањинским мађарским школама; о мађарским политичким удружењима – из децембра 1932. године. Уз петиције су и одговори краљевске владе.

209 Петиције су достављене Делегацији 9. јуна и одмах упућене МИП-у (Делегација, пов. бр. 622 од 9. VI, ф. 14, дос. 7). Опширан одговор на ове две допунске петиције краљевска влада је дала крајем децембра 1931. (Делегација, пов. бр. 1234 од 21. XII 1931, ф. 14, дос. 7).

БР. 11

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
Г. ДР ВОЈИСЛАВУ МАРИНКОВИЋУ,
МИНИСТРУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА БЕОГРАД

Пов. бр. 679

Женева, 25. јуна 1931.

Господине Министре,

У вези вашег телеграма Пов. Бр. 12024²¹⁰ од 23. ов. мес., част ми је извести вас, да сам јуче саопштио Ди-

210 Министар Маринковић је дао инструкције Андрићу телеграмом пов. бр. 12024 од 19. и 23. јуна у вези с одговором на три петиције Атанасијевића и Шалевића које се односе на ситуацију бугарске националне цркве у Краљевини Југославији. Та инструкција гласи: „Одобравам ваше држање. У случају да Драмонд дође до закључка да не може сам огласити петиције за непримљиве, молим изјавите одмах у име Владе у коначној форми, да из познатих разлога ми нећемо моћи одговорити на те петиције“ (АЈ, Делегација, ф. 13, дос. 3, Бугарска).

Те инструкције су биле одговор на писмо Делегације пов. бр. 643 од 13. јуна (које је вероватно Андрић писао, ценећи према одговору министра Маринковића), у коме Андрић каже да је саопштио генералном секретару Е. Драмонду да не може примити ноту са три петиције Атанасијевића и Шалевића из следећих разлога: „Решењем Комитета тројице од 16. маја 1930. год. Шалевић и Атанасијевић означени су као несигуран извор из разлога које смо ми навели (веза с Маћедонским Комитетом). Поред тога, кад сам у своје време протествовао због пасошке петиције, Драмонд ми је одговорио да решење Комитета Тројице остаје на снази, и да нам се из тог извора неће достављати ниједна петиција која би се односила на питање мањина или на стање у Јужној Србији.

Најзад, нота Генералног секретара по својој стилизацији прима као тачно да постоји некаква национална бугарска црква код нас...“ (вид. Делегација, пов. бр. 643 од 13. VI 1931, ф. 13, дос. 3, Бугарска).

ректору Одељења за мањине, да из познатих разлога нећемо одговарати на те петиције.

Он ми је рекао да прима нашу изјаву на знање, и у исто време скренуо ми пажњу да Секретаријат, према процедури, ову нашу изјаву може схватити на два разна начина, и према томе различито поступити са петицијом, и то: а) схватити нашу изјаву као побијање примљивости и према томе од садашњег председника Савета г. Курциуса²¹¹ тражити да састави Комитет коме ће он бити на челу, и који би решавао питање примљивости ове петиције; б) нашу изјаву протумачити тако, као да се уопште и не поставља питање примљивости ове петиције. У том случају, саставио би се опет Комитет Тројице са г. Курциусом на челу, али не да решава о примљивости, него као Комитет за стварно испитивање петиције. У ствари, тај би Комитет имао сличан задатак који је имао, прошле године, Комитет са г. Хендерсоном на челу, поводом прве петиције Шалевића и Атанасијевића, т.ј. решавао би о природи извора из кога петиција долази.

Свака од ове две могућности има за нас своје предности и своје незгодне стране.

У првом случају, врло је вероватно да би Комитет, коме ће председавати г. Курциус, огласио петицију примљивом. То би уосталом био случај и да није г. Курциус председник Комитета, као што показује пример са пасошком петицијом из прошле године. Зато би пак Комитет који би био састављен после тога, и коме би било поверено стварно испитивање петиције, био без г. Курциуса, а са г. Леруом, као наредним председником Савета, на челу. Директор Одељења за мањине је мишљења да су сви изгледи, да би тај и такав Комитет уважио наше разлоге и одбацио петицију.

211 Јулиус Курциус (1877-1948), немачки министар иностраних послова (1920-1931), тада председник Савета Друштва народа.

Овакво решење питања имало би само ту незгодну страну, што би прва одлука, да је петиција примљива, могла бити искоришћена од петиционара и софијске штампе као нека, иако тренутна, победа.

У другом случају, т.ј. ако Секретаријат узме да ми овом својом изјавом не побијамо примљивост, Комитет за стварно испитивање петиције био би састављен још пре 1. септембра, дакле под председништвом г. Курциуса. Директор Одељења за мањине рекао ми је у поверењу, да је и о тој могућности говорио са Генералним Секретаром, и да би Секретаријат у том случају предложио г. Курциусу као чланове Комитета г. Хендерсона и г. Леру-а, или, на место овог последњег, г. Залеског. Г. Хендерсон, који је лане, са још двојицом чланова Комитета, изјавио да Шалевић и Атанасијевић не дају довољно гаранције као петиционари и одбио њихову петицију, неће, по мишљењу Генералног Секретара и г. Аскарате-а, ни овај пут моћи поступити другојаче. Ово утолико пре, што је то решење Комитета од 16. маја 1930. год. саопштено свима члановима Савета и до данас ниједан од њих није устао против њега. Други члан Комитета, био то г. Залески или г. Леру, придружио би се по свој прилици гледишту г. Хендерсона, тако да г. Курциусу не би остало друго, него да се сложи са већином, или, ако то не хтедне, да целу ствар изнесе пред Савет, што би било од озбиљних последица и на што би се он, како у Секретаријату мисле, у данашњим приликама тешко решио.

Ово друго решење у питању поступка са петицијом имало би ту незгодну страну, што је председник Комитета за стварно испитивање петиције г. Курциус, који би, ако и буде био приморан да се сагласи са њеним одбацивањем, вероватно настојао да то учини на начин што повољнији за петиционаре, или бар за ствар коју они бране. Осим тога, горња предвиђања Секретаријата о држању г. г. Хендерсона и Курциуса, иако вероватна, могу се показати не сасвим тачна.

Директор Одељења за мањине изјавио ми је, да је њима свеједно којим ће се од два горња правца упутити петиција; процедура им даје право да нашу изјаву протумаче у једном или другом смислу. Они су спремни да поступе онако како ми желимо. Ако ли ми не хтеднемо одређивати ближи смисао наше изјаве у погледу процедуре, Секретаријат, то ми је речено, неће ни постављати питање примљивости,²¹² него ће одмах приступити решењу изнетом под тачком б).

Саопштавајући вам предње, част ми је замолити вас, Господине Министре, за инструкције, ако сматрате да је потребно одређивати ближи смисао наше изјаве, и на тај начин утицати на ток процедуре са овом петицијом.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом дубоком поштовању.

Иво АНДРИЋ с.р.
Отправник Послова

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 13, дос. 3, Бугарска

212 Комитет Тројице је 7. новембра 1931. обавестио Андрића да се одлаже испитивање петиција Шалевића и Атанасијевића пошто ће о истом предмету бити достављена петиција бивших егзархистичких епископа и свештеника (Делегација, пов. бр. 1110 од 10. IX 1931, ф. 13, дос. 3, Бугарска).

БР. 12

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 740

Извештај о раду Поткомисије за беспосленост

Женева, 4. јула 1931.

Политичком одељењу

Ова поткомисија је створена од стране Комисије за проучавање Европске Уније, уз помоћ Управног Одбора Међународног Бироа Рада, на последњем заседању маја о. г.

Комисија за проучавање Европске Уније одредила је ове земље за чланове Поткомисије за беспосленост: Немачку, Аустрију, Данску, Енглеску, Чехословачку и Југославију. Управни Одбор Међународног Бироа Рада одредио је са своје стране представнике влада: представнике Италије и Пољске; чланове послодавце гг. Оливетија (Талијана) и Фогела (Немца) и Л. Рибоа (Француза као заменика) и чланове из радничке групе гг. Жуо-а (Француза) и Ширша (Швајцарца).

Поткомисија се састала 1. о. м. у Међународном Бироу Рада, и заседала је два дана. Поткомисија је изабрала за председника представника Италије г. Де Микелиса, и на предлог Управног Одбора Међ. Бироа Рада примила да учествује на дискусијама представника Француске, као земље имиграције. Представник наше Краљевине био је г. Душан Јеремић, Начелник Министарства социјалне политике и народног здравља.

На дневном реду су била ова три питања:

- 1) Координација искустава разних бироа за пласирање појединих земаља Европе, путем повремених састака које би организовао Међународни биро Рада;
- 2) Проблем исељавања између разних земаља света;
- 3) Питање јавних радова од европског значаја (вреди поменути да је ово исто питање већ поднесено Поткомисији за кредите, коју је установила Комисија за проучавање Европске Уније).

Поткомисија је свој рад поделила на три разна поткомитета, који су јој поднели три разне резолуције и које је она једногласно примила (види прилог број 1).²¹³

Ради припремања дискусије око треће тачке дневног реда, Директор Међународног Бироа Рада упутио је свима владама које су пришле Комисији за проучавање Европске Уније један телеграм (види страну 20 прилога број 2).²¹⁴ Одговори које су поједине владе имале да пошаљу на овај телеграм, имали су да послуже Поткомисији за беспосленост ради подношења конкретних предлога Комитету за Кредите, о коме је мало час било речи.

Многе владе су доставиле брзо своје одговоре, од којих за нашу Краљевину могу бити од већег интереса одговори суседних земаља (види страну 22 прилога број 2 и остале).

Г. Д. Јеремић, наш делегат у Поткомисији, поднеће Министарству детаљан извештај о њеном раду.

Отправник послова
Иво Андрић

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 10, дос. 15, Међународни биро рада

213 Прилог на француском уз ово писмо, ф. 10, дос. 15.

214 Прилог на француском уз писмо, ф. 10, дос. 15.

БР. 13

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 760

Извештај о раду Комитета економских експерата
Женева, 6. јула 1931.

Политичком одељењу

У допуну извештаја г. Сталног Делегата Пов. бр. 666²¹⁵ од 20. јуна о. г. Краљевској сталној делегацији част је извести Министарство да је Комитет економских експерата коме је Европска Комисија ставила у задатак: „изучавање једне боље организације производње и измене добара”, заседао овде од 24. до 29. јуна о. г. Комитет коме је председавао г. Трип (Холанђанин) поделио је свој рад на три поткомитета (за индустрију, за трговину и за финансијска питања).

Овај Комитет, од кога се очекивало да ће спремити потребан материјал за рад Комитета за координацију који је требао да буде сазван у Женеви 13. јула о. г. нашао се услед ситуације створене Хуверовим предлогом²¹⁶

215 Нисмо пронашли извештај Илије Шуменковића који наводи Андрић.

216 Реч је о плану преседника САД Хувера о једногодишњој обустави међувладиних исплата – државних дугова и репарација, познатог као Хуверов мораторијум. Повод за Хуверов план била је молба председника немачке републике маршала Хинденбурга да се одложи исплата немачких обавеза по страним зајмовима и репарацијама које су приспевале 15. јуна 1931, а које Немачка није могла испунити због катастрофалне финансијске кризе у земљи. После неуспешних преговора са британском владом, уследио је Хуверов предлог који су подржале Италија и В. Британија. Француска је инсистирала на „безусловном плаћању“

пред непрелазним тешкоћама. Ипак су финансиски и индустриски поткомитети успели да израде какве такве рапорте, док је поткомитет за трговину морао одустати од тога. Рад овог потоњег Комитета морао се одложити док се не виде резултати енглеских трговинских билатералних преговора, као и док не буде позната пресуда Хашког Суда по питању аустро-немачке Царинске уније. Услед свега тога Комитет није могао да изради заједнички извештај за Европску Комисију, него је одложио овај рад с тим да се поново састане 18. августа о. г. у Женеви. Чланови Комитета се надају да ће се дотле решити и рашистити сва горе поменута питања и тако створити повољнија ситуација за доношење конкретних предлога.

Због свега овога одложен је *Комитет за међународне кредитне* који се требало одржати 6. јула о. г. у Паризу, као и Комитет за координацију заказан за 13. јули о. г. у Женеви. Рачуна се да ће се ова два комитета моћи састати тек последњих дана месеца августа.

Краљевској сталној делегацији част је доставити знања ради у прилогу извештаје двају поменутих комитета, као и предлоге белгијског делегата г. Франкиа и француског делегата г. Дишмена. Нарочито је предлог г. Франкиа скрепнуо на себе пажњу и изазвао живе дискусије.

Сва ова документа нису (од стране Секретаријата) достављена владама појединих држава.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, дос. 9,
Економска вештања

репарација. Уследио је састанак премијера у Лондону 20. јула 1931, када су одобрени кредити Немачкој. (Потемкин, *Историја дипломатије*, III, 372–373).

БР. 14

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 767

*Извештај о раду Европске конференције**за хигијену села*

Женева, 9. јула 1931.

Политичком одељењу

У вези телеграма Министарства Пов. бр. 12253 од 20. јуна и Пов. бр. 12471 од 24. јуна о. г., Краљевској сталној Делегацији част је извести да је Европска Конференција за хигијену села, која је отпочела 29. јуна о. г. под председништвом шпанског делегата професора Питалу-ге, завршила свој рад.

Наши делегати на овој конференцији били су: Председник и први делегат г. Др И. Шуменковић, Стални Делегат, делегат и заменик првог делегата г. Др Иво Андрић, Секретар Ст. Делегације, Др Људевит Прохаска,²¹⁷ Др Миливој Ранков,²¹⁸ Др Иво Пирц,²¹⁹ инж. Миливој Петрик²²⁰ и Др Карло Шнајдер.²²¹

217 Др Људевит Прохаска, председник Савеза здравствених задруга и начелник у Министарству пољопривреде.

218 Др Миливој Ранков, вршилац дужности Хигијенског завода у Скопљу.

219 Др Иво Пирц, вршилац дужности директора Хигијенског завода у Љубљани.

220 Инж. Миливој Петрик, шеф санитета техничког одељења Школе народног здравља у Загребу.

221 Др мед. Карло Шнајдер, представник Савеза здравствених задруга.

Према плану који је детаљно израдила припремна комисија, на програму ове Конференције била су три следећа питања:

- 1) Главни принципи и методе за обезбеђивање ефикасне лекарске помоћи у селима;
- 2) Најефикасније методе за организацију хигијенске службе у селима;
- 3) Најефикасније и најјевтиније методе за санацију села.

За проучавање ових питања образоване су три засебне Комисије. Четврта Комисија имала је задатак да изради заједнички програм рада за идуће конференције и за даљи рад хигијенских завода. Ова комисија је нарочито проучавала могућности сарадње лекара хигијениста са осталим гранама јавног и државног живота (агрономи, инжењери итд.).

Наша делегација је узела учешћа у дискусијама на пленарним седницама као и у раду свих Комисија, јер је наша делегација била заступљена у свим комисијама. И председник Конференције и поједини известиоци су у више махова истицали нашу државу као пример активности на подручју хигијене.

Г. г. делегати Министарства социјалне политике и народног здравља као и они који су претстављали Здравствене задруге поднеће о овом раду на овој Конференцији стручне и детаљне извештаје.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, дос. 12,
Социјална питања

БР. 15

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 802

Женева, 22. јула 1931.

Политичком одељењу

Краљевској сталној делегацији успело је да прегледа поверљив досије Секретаријата Друштва Народа у коме су садржани најновији протести и апели хрватских емиграната. У прилогу се доставља списак телеграма разних општина и удружења која су протествовала поводом осуде у процесу противу убица поч. Тони Шлегела, као и копије писмених протеста разних удружења из Сјед. Америчких Држава.²²²

222 »Pored pismenih protesta čiji se prepisi šalju u prilogu, stigli su Sekretarijatu Društva Naroda još i sledeći telegrami:

I Georg CIPLICA – 25. aprila 1931. – iz ROB (Indiana) protestuje u svoje ime protiv tlačenja hrvatskog naroda

II SERIJA TELEGRAMA RAZNIH HRVATSKIH DRUŠTAVA U INOSTRANSTVU kojima se traži intervencija Društva Naroda u korist osuđenih u procesu za ubistvo T. Šlegla:

ŽUVANIC, KOLUSI, ZRINSKI – 3. jula 1931. – iz BUENOS-AIRES-a u ime Hrvata iz Juž. Amerike.

VICTOR VLAŠIĆ, THERESIA PAYRICH, Dr IVAN JAGŠIĆ – 4. jula 1931. – iz EISENSTANDT-a (Burgenland)

u ime Društva hrvatskih mladića i devojaka iz Burgenlanda

(Bez imena) – 4. jula 1931. – iz SIEGENDORF-a

u ime social-demokratske mesne organizacije iz Klingebach-a (Burgenland).

4) OPŠTINA TRAUERSDORF (Burgenland) – 5. jula 1931. – iz EISENSTADT-a.

Краљевској сталној делегацији част је скренути пажњу Министарства на велики број протестних телеграма који потичу од Бургенландских Хрвата, који се, бар овде, до сада нису никад појављивали у тој улози.

Из досијеа се види да је Политичка Секција Секретаријата све ове протесте бацила у акта, а због њихове неумесности и виолентности у изразима закључила да се не потврђује пријем онима који су их упутили.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 48, дос. 8,
Айели емираната

-
- 5) OPŠTINE BAUMGARTEN i DRASSBURG (Burgenland) – 7. jula 1931.
 - 6) U ime Udruženja hrvatskih radnika iz SERAING-a (Belgija)
gen. sekr. Stjepan MARUSIĆ
predsednik Luka ĆULIĆ
sekretar Mate BRCIĆ
potpredsednik Ante ŠOLA
članovi odbora: Mase LJUBIŠIĆ
Stjepan BRNČIĆ
Mijo ANČIĆ, i
Jozo MAMIĆ – od 6. jula 1931.
 - 7) Predsednik Opštine HORNSTEIN (Burgenland) – 7. jula 1931.
 - 8) Opština NEUDORF kod PARNDORF-a (Burgenland) – 7. jula 1931.
 - 9) Predstavnici Hrvatske manjine u Burgenlandu iz EISENSTADT-a
poslanik Tomšić i SPRINGSCHITZ – 7. jula 1931.
 - 10) Opština SIEGENDORF (Burgenland) – 8. jula 1931.
 - 11) Opštine MINIHOFF i NIKITSCH – 11. jula 1931.
- Svih jedanaest telegrama imaju od reči do reči istovetan tekst: u ime čovečnosti i pravde moli se Društvo Naroda da poradi kod jugoslovenske vlade u Beogradu, da se obustavi izvršenje presude na smrt osuđenim hrvatskim patriotima, Hranilovićem i drugovima.« (АЈ, Делегација, ф. 48, дос. 8).

БР. 16

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА – МИНИСТАРСТВУ
ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 804

Нова дојунска петиција Емерика Прокопија

Женева, 23. јула 1931.

Политичком Одељењу

Краљевској Сталној Делегацији част је послати Министарству у прилогу нову допунску петицију Емерика ПРОКОПИ-а, датирану под 18. јуном ове године, по предмету средње наставе мађарске мањине код нас, као и писмо заменика Генералног Секретара од 22. т. м. којим нам се доставља ова петиција ради евентуалних примедба наше Владе.

Као што се из овога види, Секретаријат Друштва Народа, и поред наших поновљених примедба, и протеста (в. Писма Сталне Делегације Пов. Бр. 935 од 15. X 1930. и Пов. Бр. 636 од 10. VI 1931), прима и даље све нове допунске петиције Е. Прокопи-а и доставља нам их за примедбе наше Владе. И овога пута очигледно је да Прокопи полемиче и покушава да побија тврдње из нашег мемоара о средњој настави мађарске мањине у Југославији (В. документ С. 89. 1931. I. од 21. I 1931.),²²³ иако садржина тога

223 У одговору владе на петицију стављене су примедбе готово на све елементе оптужбе, иако поменута петиција о средњим школама није заснована на међународним обавезама јер Сен-Жерменски уговор о заштити мањина говори о основним школама. Отуда је тражење петиционара да се омогући оснивање мађарских аутономних средњих школа окарактерисано као тражење нечега што је у супротности са међународним обавезама. Но и

мемоара не би требало да му је позната. (Као што је познато, према постојећој процедури, догод једна петиција није саопштена Савету сва документација која се на њу односи сматра се као поверљива, и као таква не саопштава се никоме, па ни петиционару.). Сем тога, овакав поступак са стране петиционара онемогућује правилан поступак са једном петицијом, т. ј. да се питање покренуто по њој уопште оконча, што изгледа да и јесте намера петиционара. На све ово потписани је и овога пута скренуо пажњу заменику Директора Одељења за мањине.

Достављајући предње, Краљевској Сталној Делегацији част је замолити Министарство за извештај да ли ћемо Секретаријату Друштва Народа давати примедбе на ову петицију.

Рок за побијање примљивости, као и рок за давање стварног одговора по овој петицији, почиње тећи од данас.²²⁴

поред тога, просветне власти су одобриле постојање паралелних одељења средње наставе у Суботици, Сенти и Великом Бечке-реку – 24 одељења са 997 ученика у школској 1929/30. години. У мађарским одељењима настава је извођена на државном језику из српскохрватског језика, југословенске историје и географије Југославије, а остали предмети на мађарском.

Примедбе петиционара да југословенске власти не дозвољавају Немцима и Јеврејима да се уписују у мађарска одељења, влада је протумачила да би то значило мађаризацију Немаца и Јевреја. У одговору на ову петицију који је дат у виду мемоара на све примедбе петиционара које су окарактерисане као низ нетачних и тенденциозних тврдњи (отварање одељења, наставак школовања, третман наставника, школске зграде, архиве школа, финансирање наставе и сл.), речено је да она има више пропагандистички него оптужни карактер, пошто је према мишљењу владе писана у седишту Лиге за ревизију уговора. (Текст одговора видети у: Делегација, ф. 14, дос. 3.)

224 Одговор на ову петицију краљевска влада дала је 16. децембра 1931. Вид. Делегација, пов. бр. 1235 од 21. XII 1931 (Делегација, ф. 14, дос. 8). У одговору на допунску петицију о средњој наста-

ви пов. бр. 25202 од 16. XII 1931. влада КЈ саопштава Делегацији да је одговор већ дат у јануару 1931. (вид. претходну напомену), али подвлачи да се мањинска средња настава не налази међу обавезама које проистичу из уговора о заштити мањина и да према томе односне петиције не могу бити предмет њених примедба. Обавештења која се дају имају за циљ да покажу неоснованост оптужбе коју формулише петиционар и да илуструју добру вољу југословенске владе да осигура свим народним мањинама једнак поступак у погледу мањинске средње наставе. Влада сматра да питање мањинске средње наставе прелази оквир међународних обавеза (Сен-Жерменски уговор о заштити мањина изрично не гарантује народним мањинама средњу наставу на матерњем језику), али и поред тога она је одобрила отварање три мађарске средње школе, у Суботици, Сенти и Великом Бечкереку (Зрењанин), са 24 одељења и 997 ученика са готово искључиво наставницима мађарске народности. Све трошкове тих школа сноси држава (и плате наставника и остале трошкове око издржавања поменутих школа).

Главна оптужба петиционара односила се на одлуку југословенске владе од августа 1920. којом су укинуте све вероисповедне, општинске и приватне школе са мађарским наставним језиком, односно на неодобравање југословенске владе да се поново оснују поменуте школе и да се у ствари врати стање из 1913–1914. које се није разликовало од стања у школској 1919/1920, када су поменуте школе укинуте. Петиционарима није одговарало то што су отворени паралелни разреди при државним средњим школама са наставом на мађарском језику, уместо укинутих школа.

Југословенска влада је отворила паралелне разреде при државним средњим школама, према броју ученика, који је законом утврђен. У њима су наставници, који су били искључиво припадници те народности, предавали на матерњем језику ученика. По Закону о средњим школама од 27. септембра 1929, средње школе су могле бити само државне или самоуправне. Изузетно, приватне средње школе могле су постојати ако су се затекле на дан ступања на снагу тог закона под условом да се саобразе одредбама новог закона. Та одредба важила је на целој територији земље и није се могла применити на вероисповедне, општинске и приватне средње школе са наставом на мађарском језику, пошто су оне биле укинуте 1920, каже се у одговору владе.

Према мишљењу владе КЈ, петиционар је према изнетом у петицији хтео да се врати стање које је постојало до августа 1920, а то би зна-

Отправник послова
Иво Андрић с. р.

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 14, дос. 8

чило припрему терена за мађаризацију немачког и јевреског становништва, које за време мађарске управе није имало ни основну наставу на свом матерњем језику.

У одговору владе каже се да се све школе отварају према броју ученика а не према броју становника, како је то петиционар хтео да представи (АЈ, Делегација, пов. бр. 1235, одговор владе на допунску петицију Е. Прокопија о средњој настави, пов. бр. 25205 од 16. XII 1931, ф. 14, дос. 8).

Уместо одговора на наведену петицију, И. Андрић је предао лично Аскаратеу, директору одељења за мањине, меморандум 21. јануара 1932. године (Делегација, пов. б. 1235, ф. 14, дос. 8).

У том меморандуму је, поред осталог, наглашено мишљење владе КЈ о карактеру петиције и самом петиционару – да, као и више пута до тада, петиција не долази од припадника мађарске мањине са југословенске територије, већ од бранилаца њених права са друге стране границе, иако нису били познати случајеви да су власти спречавале припаднике мађарске мањине да штите своја права. За југословенску владу то је значило да се у Мађарској систематски ради на томе да се честим петицијама о стању мађарске мањине у Југославији створи забуна о мањинском питању и да се та забуна искористи у интересу оних који су је створили. За аутора петиције каже се да је у то време плаћени секретар Лиге за ревизију мировних уговора са седиштем у Будимпешти и један од тројице оснивача сталног бироа за мањинска питања у Женеви, чије трошкове подмирује из својих средстава Македонски револуционарни комитет. То је довољно, према мишљењу владе КЈ, за дисквалификавање петиционара да може заступати интересе мађарске мањине. Обиљем нетачних и неоснованих података он жели да допринесе пропаганди против КЈ, па отуда ова петиција има и полемичке намере петиционара (Делегација, пов. бр. 1236, одговор МИП-а, пов. бр. 25206 од 16. XII 1931, ф. 14, дос. 8).

БР. 17

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 811

Подаци француске владе о наоружању

Женева, 24. јула 1931.

Политичком одељењу

У вези писма г. Сталног Делегата Пов. бр. 557²²⁵ од 21. јуна о. г, а поводом одговора који је дала Француска Влада на циркуларно писмо Генералног Секретара (S. L. 23. IX), и који је прекјуче разаслат Владама (док. S. 440. M. 187. 1931. IX), Краљевској сталној делегацији част је извести Министарство о следећем:

Из Секретаријата Д. Народа сазнаје се да је француски одговор достављен Секретаријату још првих дана месеца јула с тим да се објави и саопшти владама. Међутим, док је француска нота била још у штампи, Министарство иностраних послова из Париза затражило је телефонски

225 У цитираном писму–извештају, Шуменковић је обавестио министра В. Маринковића да је Генерални секретаријат ДН на препоруку Савета ДН од 23. маја затражио податке о војном стању држава које ће учествовати на Конференцији за разоружање, које би требало доставити до 15. септембра. Једнообразност у слању података предложила је В. Британија, што је усвојено, и прва држава која је испунила то тражење биле су САД иако њу не везује 8. члан Пакта. Тај потез САД протумачен је као веома позитиван с обзиром на одбијање Немачке да удовољи захтеву Генералног секретаријата. Шуменковић је затражио од министра да се удовољи тражењу јер је Маринковић на седници Савета ДН 20. маја изјавио да прихвата општа начела из енглеског предлога, уз резерве у погледу значаја тих података и њиховог обима (АЈ, Делегација, ф. 9, дос. 10, Разоружање).

да се за који дан обустави објављивање те ноте. Три дана после тога, јављено је да се штампање може наставити и нота објавити таква каква је.

То задржавање тумаче у Секретаријату тиме што је г. Хендерсон за време своје посете у Паризу настојао склонити Француску Владу да свој одговор измени и ублажи. Међутим, и после поновног испитивања, показало се да Француска Влада не може свој одговор изменити, и остало се при објављивању првотног текста.

Они кругови у Секретаријату и изван њега, који овде претстављају немачко, енглеско и американско мишљење примили су са негодовањем француски одговор. Нарочито се у томе истичу Немци. Помоћник Генералног Секретара г. Дифур Феронс изјавио је пред неким члановима Секретаријата да овакав одговор Француске мора наићи на рђав пријем у Немачкој, и да може имати најгоре последице по резултат Конференције за разоружање.

Француској Влади се, даље, пребацује с те стране што уместо стварног одговора, какав су дали Америка, Јапан и Белгија, даје, за сада, само једно оправдање политичке природе. То може навести друге државе да, бар у овај мах, даду уместо података о наоружању слична политичка оправдања за своје оружање. Тако ће се пре времена отворити дискусија по питањима која су само у стању да помуте атмосферу пред Конференцију за разоружање.

Иначе, поред тих замерака са поменутих страна, општи је утисак, и у томе се слажу и они који не одобравају француско гледиште, да је француски одговор писан са много вештина и убедљивости.

Отправник послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, дос. 10, Разоружање

БР. 18

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 818

Ајел Сџејана Салоека и Луке Грбића

Друшћиву народа

Женева, 30. јула 1931.

Политичком одељењу

У вези свога писма Пов. бр. 802,²²⁶ од 22. о. м, Краљевској Сталној Делегацији част је доставити препис и превод новог протеста који су у име Хрватског Националног Комитета у С. Франциску упутили Стјепан Салопек и Лука Грбић Друштву Народа.²²⁷

226 Вид. документ бр. 15.

227 „Примљено у Секретаријату Друштва Народа 23. јула 1931. Достављено Политичкој Секцији 24. јула 1931.

Препис

Лига за Хрватску Националну Слободу.

Сан Франциско, 13. јула 1931.

Пошт. Ерик Драмонд

Секретар Друштва Народа,

Женева, Швајцарска.

Поштовани господине,

Част нам је скренути Вам пажњу на случај г. Храниловића и г. Солдина, које је специјални суд у Загребу (Хрватска), установљен од српског диктатора у циљу одбране диктаторске управе у Хрватској, осудио на смрт вешањем.

Разлог осуде ове двојице је што су они мирно протестирали против горепоменуе управе над хрватским народом.

Хрватско парламентарно представништво које законито представља цео хрватски народ није никада признало право

Као и ранији, и овај протест бачен је у акта без потврде пријема.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 48, дос. 8,
Ајели емиграната

БР. 19

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 824
Подаци држава о Разоружању.
Пољска ноћа.
Женева, 31. јула 1931.
Политичком одељењу

У вези својих извештаја Пов. бр. 557,²²⁸ од 21. јула 1931. г, и Пов. бр. 811, од 24. јула 1931. г, Краљевској Сталној Делегацији част је извести Министарство о следећем:

српског војног диктатора над хрватским народом, услед чега ми апелирамо на поштовано Друштво Народа да оно у своје име упути протест српској влади против извршења ове пресуде.

Како је ово хитна ствар, амерички Хрвати високо ће ценити вашу брзу интервенцију у одашиљању горњег протеста.

С дубоким поштовањем:

ХРВАТСКИ НАЦИОНАЛНИ КОМИТЕТ НА ОБАЛИ ТИХОГ ОКЕАНА,

Стјепан Салопек, Предс. с. р.

Лука Грбић, Секр. с. р.“

(АЈ, Делегација, ф. 48, дос. 8)

Сазнаје се да је пољска влада предала Секретаријату Друштва Народа ноту, у којој објашњава зашто за сада не може да достави податке о свом наоружању, у смислу препоруке Савета од 25. маја о. г. у форми предложеној од енглеске владе, како су то већ учиниле неке друге државе.

Пољска влада сматра да је од важности да државе даду не само једнообразно него и једновременно своје податке, а према томе она не може дати податке у горњој форми док Совјетска Русија није дала још ни онолико података колико су све државе дале за Војни Годишњак 1931. године.

То је отприлике садржина пољске ноте коју је Секретаријат одмах саопштио влади у Москви, али је иначе, на захтев пољске владе, неће саопштавати ни јавности ни владама.

У Секретаријату су очекивали да ће пољска влада заузети овакав став. Ствар, наиме, са совјетским подацима о наоружању стоји овако:

Подаци у Војном Годишњаку Друштва Народа који се односе на Совјетску Русију нису дати од Совјетске владе; њих је сакупила Секција за разоружање уколико је могла да их добије приватним путем из података и саопштења објављених у Русији. Почетком јуна месеца о. г. Совјетска влада је упутила Секретаријату Друштва Народа ноту којом одговара на препоруку Савета од 23. маја о. г. али у тој ноти, како се сазнаје, не даје готово никакве стварне податке, и поред тога тражи да Секретаријат ту ноту не саопштава ни јавности ни владама држава. Пољска влада сазнала је ипак за постојање овог совјетског одговора и сад је на њега реагирала својом горњом нотом.

У Секретаријату се боје да би овако држање Пољске могло утицати и на Румунију да и она, као други сусед Совјетске Русије, заузме сличан став и тако увећа број

тешкоћа које се јављају пре састанка Конференције за разоружање.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, дос. 10, Разоружање

БР. 20

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 863

*Акција црногорској емигрантској Крсто Мартиновићу
Мартиновића код Друштва народа*
Женева, 19. августа 1931.

Политичком одељењу

Краљевској Сталној Делегацији част је извести Министарство, да је црногорски емигрант Крсто Мартиновић из Сан-Марина упутио у последње време Секретаријату Друштва Народа читав низ протеста против наше Краљевине, а за „самосталност и слободу“ Црне Горе. У досијеу црногорских протеста, у Политичкој Секцији Секретаријата, налази се 17 Мартиновићевих представки само из 1931. године.

На прве две-три представке, Секретаријат је Мартиновићу потврдио пријем обичним штампаним формуларом, али видећи да он наставља да шаље све нове апеле и

да постаје све насртљивији, у Секретаријату сада бацају његова писма у акта, не потврђујући му пријем истих.

Последња представка Мартиновићева упућена је из Сан-Марина 15. ов. месеца.²²⁹

229 4. 5. 1928. Ing. Krsto Martinovich,
Republica San Marino.

18. 6. 1928. Jean Cicbanovitch,
8 Berteau Dumas, Neuilly-sur-Seine.

21. 9. 1928. Direktorijum Crnogorske Narodne Odbrane
Republica San Marino

Dostavio je Sekretarijatu jedan memorandum od 13 stranica na писаој машини, u kome se govori o zverstvima srpskih okupatorskih vlasti u Crnoj Gori i moli Društvo Naroda da dejstvuje na uspostavi nezavisnosti Crne Gore.

Memorandum nosi naslov: Najveći zločin u istoriji.

Potpisali su ga:

Av. Eugene Popovich, biv. predsednik vlade i min. in. dela;
Av. Vladimir Popovich, biv. ministar pravde; Dušan Drecun, biv. ministar; General Burham; Paul Michov, biv. ministar; General Krsto Popovich; Živko Nikčević, biv. državni potsekretar; General Voin Lazovich; Andre Prlia, biv. državni potsekretar; Ing. Krsto Martinovich; General Vušerakovic; Prof. Dušan Osmokrovic; Major Milo Petrovich-Njeguš; Major Marko Zekov; Dr Oskar Dolejan; Ing. P. Chlapek; George Chicharevich, Directeur de la Presse; Naid Petanovich, novinar; Jean Chiubranovich, novinar.

3. 2. 1928. American Committee pro Montenegro

dostavio je Sekretarijatu jedan štampani pamflet protiv srpskih okupatorskih vlasti u Crnoj Gori sa zahtevom da se Crnoj Gori povрати oteta državna nezavisnost. Urednik toga pamfleta – koji je nesumnjivo trebao da izlazi periodično – jeste gekn Luigi Crisenolo. Pamflet nosi naslov „Montenegro” i adresa njegovog sedišta je: 53 East 65th Street – New York .

18. 2. 1928. Crisenolo D'Antivari,
New York

nesumnjivo opet isti Luigi Crisenolo.

3. 12. 1928. Milo Petrovich-Njeguš,

21. 1. 1929. Komitet Crnogoraca iz Los Angelesa

dostavio je Sekretarijatu Društva Naroda kopiju pisma koje je uputio na adresu: Captain the Right Honorable Edward A. Fritzory M. P. Speaker of the House of Communs London. Ovo je pismo potpisano od sledećih lica:

Marko Popovich, Jovan Radovan, Ivo Martinovich, Paul Michuno-

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 48, дос. 8,
Айели емиранайџа

vich, Milo Petrovich Njegoš, Labud A. Marichevich, Jovo K. Milanovich, Masan Jovchitch, Savo P. Drecun, Stojan V. Buturovich, Pero G. Dapcevi-
ch, Micho S. Vuckovich, Marko Drecun, Savo Petranovich, Niko Kaluđe-
rovich, Blazo M. Banovich, Tomo Nikolich, Tomo J. Vukosavovich, Ilija
Markovich, Savo Ajkavich, Blazo Gurovich, Marko A. Stanisich, Misho
Kapa, Milo Stojanovich, Andje M. Jovetich, Stojan V. Janicich, Mara S.
Janinicich, Blazo Kilibarda, Marko Pesikan, Lazar Vucurovich, Tomo M.
Batricevich, Djuro Jovetich, Bozo Markovich, Savo Radoman, Milan G.
Draskovich, Milo Djurkovic, Blazo M. Petrovich.

21. 3. 1929. Komitet Cmogoraca iz Los Angelesa.

Iste ličnosti, koje su potpisale memorandum od 21. 1. 1929. g.
potpisale su i ovaj memorandum, kojim se, kao i gornjim zahteva
ustopava nezavisne Crne Gore.

Januar 1930. George Chicharevich (telegram) iz Chicaga.

4. 3. 1930. Dir. The American Voice of Montenegro.

1655 West Adams Street, Chicago 111. U.S.A.

14. 3. 1930. Ing. Krsto Martinovich,
Republica San Marino.

5.4. 1930.

10. 4. 1930. Sve je ove memorandume potpisivao Krsto
Martinovich i dostavljao ih Sekretarijatu

16. 4. 1930. Društva Naroda u ime „Directoire de la Défense
Nationale du Montenegro”.

26. 4. 1930. Prvo su ti memorandumi bili pisani na hartiji sa
antetom Komiteta u kome su bila

8. 5. 1930. sadržana sva imena pomenuta u memorandumu od

21. 9. 1928. Zatim Martinovich

9. 5. 1930. šalje memorandume na hartiji sa pretencioznim
antetom koji sadrži grb Republike San

12. 5. 1930. Marino. Najzad, u poslednje vreme dostavlja
memorandume na običnoj hartiji.

15. 5. 1930.; 18. 5. 1930.; 21. 5. 1930.; 7. 6. 1930.; 9. 6. 1930.; 17. 6.
1930.; 6. 7. 1930.; 16. 7. 1930.; 21. 7. 1930.; 25. 7. 1930.; 30. 7.
1930.; 8. 6. 1931.; 14. 8. 1931.

Svi se memorandumi ističu veoma violentnim jezikom protiv
naše zemlje i argumentima sasvim detinjaste prirode.“

(АЈ, Делегација, пов. бр. 888 од 22. VIII 1931, ф. 48, дос. 8)

БР. 21

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 893

Заседање Централној комисији за опијум

Женева, 24. августа 1931.

Политичком одељењу

Краљевској сталној делегацији част је извести да је стални Централни Комитет за Опијум заседавао у Женеви од 10. до 20. овог месеца, под председништвом г. Лајала.

Комитет се бавио, у првом реду, испитивањем резултата постигнутих у овој години у смањивању светске фабрикације опојних дрога уопште. Констатована је корисност статистичких прегледа које поједине државе шаљу у све већем броју, а који омогућују Комитету све тачнији и јаснији преглед постојећих стокова. Исто тако су испитивана и извесна противуречја и разлике у статистикама појединих земаља.

Секретар Комитета поднео је поверљив извештај о свом путу у Румунију, где је имао да проучи непримењивање Конвенције и где му је од стране Владе и свих међународних фактора обећано да ће садање стање поправити и одредбе Конвенције стриктно примењивати. Комитет је решио да сачека резултате тих мера, пре него узме у поновно проучавање стање у Румунији.

Комитет се нарочито дуго бавио стањем производње опојних дрога у Турској. Узете су у разматрање корисне последице новог турског закона о производњи опојних дрога од 15. фебруара 1931. г., као и неправилности које

још увек постоје, и закључено да се дискусија одложи док се не буду видели коначни резултати горњег закона.

Стањем у нашој земљи Комитет се овај пут није нарочито бавио.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 10, дос. 12, Оиџум

БР. 22

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 900

*Извештај о заседању Саветодавне комисије
за избелице*

Женева, 25. августа 1931.

Политичком Одељењу

У Женеви је одржано четврто заседање Консултативне Комисије за Избеглице 20. и 21. о. м. Нашу Владу је представљао г. Др Иво Андрић, први секретар Делегације, као заменик Сталног Делегата г. Др И. Шуменковића.

Извесни чланови Комисије, нарочито представници приватних избегличких удружења, предлагали су да Комисија узме иницијативу за склапање једне међународне конвенције која је, по њиховом мишљењу, најефикасније средство да се помогну избеглице и стално обезбеде њихови интереси. У том циљу они су спремили и

један пројект такве конвенције, у намери да се он уз овај извештај достави Савету и да се тако државе ставе, на неки начин, пред готов чин. Већина представника Влада, међу њима и потписани, успротивили су се одлучно таквом начину рада. Прво, такав поступак био би противан пракси Друштва Народа, јер, сходно резолуцији Скупштине Друштва Народа од октобра 1930. год., иницијативу за пројект једне конвенције треба да дâ Савет а никако да се он ставља пред готов чин; друго, ниједан од представника влада није имао по тој ствари инструкције своје владе, јер ни у дневном реду овог заседања, ни у ранијим упитницима на које смо одговарали није нигде било речи о питању неке међународне конвенције. Зато су предлагачи повукли свој пројект, а у извештај је ушао само њихов предлог о евентуалном склапању конвенције.

Треба имати у виду да би се склапањем такве конвенције знатно повећале обавезе које државама намећу досадашњи аранжмани, и да ми који ни аранжмане нисмо хтели да усвојимо као обавезу међународног карактера не бисмо могли примити конвенцију; зато је лакше и згодније по нас спречити њено склапање него одбити њено потписивање кад буде склопљена.

Код тачке V Извештаја, потписани је инсистирао на томе да се појам „избеглице“ не може проширивати ни произвољно примењивати, противно постојећим аранжманима.

Код тачака VI, VII, VIII и IX потписани је учинио резерве у смислу нашег одговора на упитник, који је по овим питањима упутио у своје време Офис Нансен.

Код тачке XI, представник бугарске владе затражио је међународну помоћ за руске инвалиде који се налазе као избеглице у Бугарској, а који су на терет бугарске владе. Потписани је искористио ту прилику и на основу акта Министарства Пов. бр. 4284²³⁰ од 9. марта 1931. год.

230 Цитирани акт МИП-а је одговор краљевске владе на циркуларно писмо Секретаријата ДН од 30. октобра 1930. у вези са извесним препорукама о избеглицама. У њима се, поред

изнео о жртвама које наша Влада чини за руске инвалиде. Председник Комисије подвукао је тај гест наше Владе, која је, поред Бугарске, једина у Европи која даје организовану и систематску помоћ руским инвалидима. Представници руских избегличких удружења молили су за то да се југословенској влади достави њихова захвалност.

Закључено је да се у јануару месецу идуће године одржи ванредно заседање ове Комисије; на њему ће се извесно поново покренути питање о склапању једне међународне конвенције, којом би се регулисало стање избеглица у Европи.

Краљевској сталној делегацији част је доставити у прилогу извештај горње Комисије у два примерка.

ОТПРАВНИК ПОСЛОВА

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 10, дос. 17, Избејлице

осталог, наводе и подаци о помоћи руским инвалидима који се налазе у Југославији: „Руски ратни инвалиди уживају права према члану 111. Инвалидског закона од 4. VII 1929. године, а који гласи: „Признати руски ратни инвалиди, настањени на територији Краљевине Југославије, имају права на бесплатно снабдевање протезама и другим помоћним ортопедским средствима, бесплатно лечење, посредовање рада и на вожњу у смислу одредаба овог закона. Ближе одредбе по томе прописује Министар социјалне политике и народног здравља.“

У писму се наводи да Министарство социјалне политике и народног здравља издржава руски инвалидски дом у Прчњу, где је смештено 55 руских претешких ратних инвалида. Влада КЈ сваке године издваја 6.000.000 динара за издржавање руских ратних инвалида. Став владе је био да ова помоћ треба да буде још већа јер се у Југославији налази највећи број руских ратних инвалида, више него у другим земљама света. Према извештају Средишњег одбора Удружења руских ратних инвалида у Београду, Југославија их више помаже него све остале земље у којима живе руски инвалиди (АЈ, Делегација, пов. бр. 270 од 21. III 1931, ф. 10, дос. 17).

БР. 23

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 919

Извештај о седмом Конгресу мањина у Женеви

(један прилог)

Женева, 2. септембра 1931.

Политичком одељењу

Поводом Седмог Конгреса Мањина, одржаног у Женеви од 29. до 31. августа о. г., Краљевској сталној делегацији част је поднети следећи извештај:

Конгрес је и ове године одржан у Женеви, уочи састанка Савета и пленума Друштва Народа. На Конгресу је представљено 35 разних народности, из 14 европских земаља. Као и приликом ранијих конгреса мањина, конгресу је председавао г. Др Јосип Вилфан, бивши народни посланик у Римском парламенту и представник словеначке мањине из Италије.

У раду конгреса су узеле учешћа и некоје народносне мањине из наше Краљевине. Немачку мањину из наше Краљевине заступао је на конгресу бивши народни посланик Др Грасл; мађарска мањина била је представљена од г. Др Стрелицког, бившег народног посланика, и г. Деака – који се је такође пријавио као бивши народни посланик. Као заступник бугарске мањине из Југославије пријављен је конгресу професор Димитров из Софије, а „питање других делегата бугарске мањине из Југославије” имало је бити решено од стране Бироа Конгреса.

Под овим се је подразумевала молба Димитрија Малева и Григорија Анастасова, који су се, као и прошле године, пријавили Конгресу Мањина са молбом да буду примљени као представници „Бутара са југословенске територије“.

Ове године није ни пријављивана конгресу румунска мањина из наше Краљевине, те је према свима изгледима ово питање дефинитивно скинуто са дневног реда. Као што је познато, из извештаја са прошлогодишњег конгреса мањина, под утицајем са нама непријатељски расположене стране, имала се је на конгресу да појави и румунска мањина из Југославије. Као представник те мањине имао је доћи у Женеу г. Професор Сохард Триф, пореклом из Вршца.

Имена представника осталих мањинских група, заступљених на Конгресу Мањина, види се из прилога под /1.²³¹

Већ првог дана председник Конгреса је морао, на тражење г. Јакобфиа, мађарског делегата из Румуније, саопштити Конгресу да представници мађарске мањине из Југославије, г. Деак и г. Стрелицки, нису стигли, јер им од стране југословенских власти нису издати пасоши. Међутим Краљевска стална делегација проверила је ту ствар телефонски преко Министарства унутрашњих послова и констатовала да су оба ова делегата добили пасоше и отпутовали преко Пеште за Швајцарску. Краљевска стална делегација је о том известила г. Вилфана који је то саопштио Конгресу и тако поправила утисак изазван изјавом у првом дану. Оба ова мађарска делегата стигли [су] сутрадан и узели учешћа у даљем раду Конгреса.

У име њихово говорио је г. Деак; он је умереним тоном приказао Конгресу стање мађарске мањине у Југославији као мало задовољавајуће и изјавио жељу да се и њима учине исте олакшице које су учињене немачкој мањини.

Поред ових овлашћених представника мађарске мањине у нашој земљи, дошли су у Женеу и г. Др Габор Санћо, Др Селеши Јосиф и Др Кецељи, да као представ-

231 Прилог уз извештај у ф. 48, дос. VI.

ници нове оријентације мађарске мањине у нашој земљи прате као приватна лица рад Конгреса.

Они су посетили Краљевску сталну делегацију, имали су састанак са осталим представницима мађарских мањина, па и са г. Прокопијем, познатим аутором многобројних петиција против наше владе. По казивању г. Др Санћа они су настојали да убеди ове Мађаре о користима које мађарска мањина у Југославији може имати од лојалне сарадње са Владом и о неплодности политике пркоса коју су до сада водили г. Деак, Стрелички и др. Г. Др Санћо је посетио и г. Аскарата, директора Одељења за мањине у Секретаријату Друштва Народа.

Већ првог дана Биро Конгреса одржао је седницу и решавао о молби Малевића и Атанасијевића, којом су они на основу пуномоћија бивших егзархистичких митрополита Бориса охридског и Неофита скопског тражили да буду примљени на Конгрес „као представници бугарских мањина у Југославији“. Г. Вилфан, као председник, устао је и овај пут одлучно против пријема ове двојице доказујући да пуномоћија који они подносе нису основана а да Малевић и Атанасијевић ни иначе немају квалификација да представљају једну мањину. Од чланова 4 су гласали за пријем а 5 против. Тако је и овај пут осујећен рад ове двојице агената Комитета. Од мањина из наше земље није иначе нико узимао реч. Представник бугарских мањина из Румуније Тошев који је лане говорио и о „стању бугарских мањина у Југославији“, ограничио се ове године само на реферат о стању Бугара у Добруци.

Иначе на овогодишњем Конгресу најживљу акцију развила је украјинска мањина из Пољске, иступајући најоштрије против Пољске Владе.

По н. Сталног Делегата
Први Секретар
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 48, дос. VI, Мањине

БР. 24

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
Г. ДР ВОЈИСЛАВУ МАРИКОВИЋУ,
МИНИСТРУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 1132

Женева, 18. новембра 1931.

Господине Министре,

На своје циркуларно писмо од 30. септембра о. г., којим је тражио мишљење свих заинтересованих држава, по питању једногодишњег примирја у наоружању, Секретаријат Друштва Народа, био је примио у свему 43 одговора. Сем држава које су на основи постојећих уговора разоружане и сем Италије, која је у овогодишњем заседању Скупштине и предложила то примирје, све су државе одговориле да идеју о примирју примају уз извесне резерве.

Већина учињених резерви била је таква да су се, према мишљењу Секретаријата, могли евентуално измирити се текстом извештаја и резолуције Савета. Извесне државе учиниле су резерве такве природе да су тиме угрожавале и саму идеју примирја. Нарочито је у томе погледу далеко отишла Пољска, која је у свом одговору тврдила да она не може усвојити предлог о примирју док се не установи контрола и санкције за оне државе за које се установи да одредбе примирја не извршују.

После овога било је очекивати да ће се, уколико се тиче самог усвајања примирја, поћи путем који је приликом дискусије у Савету био индициран. Изненада, Секретаријат је изменио процедуру и пошао другим путем. Писмом Пов. бр. 1129 од 16. о. м. доставио сам вам ноту Генералног Секретара С. Л. 293. 1931, која се односи на ту ствар. Та нота је један интересантан пример методе рада у Друштву Народа.

По резолуцији Савета све одговоре појединих држава требало је доставити заинтересованим владама да их оне процене и донесу своје дефинитивно решење о примирју. Из писма Генералног Секретара види се да је Председник Савета узео на себе ту дужност и проценио да су одговори повољни и сагласни са резолуцијом и извештајем Треће Комисије. Кад се има на уму колико су извесни одговори неповољни, на пример пољски, види се колико је ово тумачење натегнуто. Како сам обавештен, овако се поступило из бојазни да би процене појединих влада биле неповољне, што би довело примирје у питање.

Из писма Генералног Секретара излази да је Председник Савета сам констатовао да примирје ступа на снагу од првог новембра, ако ни једна држава не протестује, и то хитно, против оваквог схватања. Рачуна се да ће владе радије прећи ћутке преко ове ствари него се изложити незгодама појединачног протеста.

Како сазнајем, Секретаријат је поступио овако тек пошто је добио за то пристанак француске владе. Директор Секције за разоружање био је лично у Паризу и после разговора са меродавним добио тај пристанак. Ако су тачна обавештења која имам из Секретаријата – а она се могу лако проверити у Паризу – француска влада, пристајући на овакво решење Секретаријата, сматрала је да је то најбољи начин да се питање примирја оконча и да се о њему не говори.

За овакво решење ствари потребно је било још и да Пољска ублажи на неки начин своју резерву о контроли и санкцијама. Како у Секретаријату уверавају – а и то се може проверити – са пољске стране је дато на знање да ће они прећи ћутке преко ове ствари.

Пошто је тако добио пристанак Председника Савета и француске владе и пошто се осигурао од стране Пољске, као државе која је најдаље отишла у својим резервама, Секретаријат је мислио да може поступити овако као што је поступио, и да може са вероватноћом рачунати да појединачних протеста неће бити.

У Секретаријату знају добро каква је вредност примирја закљученог на овај начин и са оволико резерви. Они ипак очекују да ће овај закључак имати извештан морални и психолошки утицај и олакшати почетак рада Конференције за разоружање. Поред тога, изгледа да је за Секретаријат најважније да на овај начин, заобилазећи стварне тешкоће, избегне један велики неуспех који би му био врло тежак сада пред саму Конференцију.

У заинтересованим Делегацијама преовлађује мишљење да би ради даљег опредељивања требало видети, хоће ли бити каквих протеста, што ће се знати убрзо.

Изволите примити, Господине Министре, и овом приликом уверење о моме особитом поштовању.

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, дос. 10, Разоружање

БР. 25

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
Г. ДР ВОЈИСЛАВУ МАРИНКОВИЋУ, МИНИСТРУ
ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 1189

Женева, 3. децембра 1931.

Господине Министре,

У одговор на Ваше писмо Пов. бр. 24136²³² од 30.

232 Министар иностраних послова тражио је од Делегације да извиди како ствар стоји са одговором турске делегације која „неће да узима никакву обавезу док не добије још нека објашњења па тек онда има да тражи одобрење Велике Народне скупштине“ да прими предлог о примирју наоружања (АЈ, Делегација, писмо МИП-а пов. бр. 24136 од 30. XI 1931, ф. 9, дос. 10).

ноцембра 1931. г., а у вези извештаја Сталне Делегације Пов. бр. 1132²³³ од 18. нов. 1931. г., част ми је извести Вас о следећем:

У Секретаријату Друштва Народа одговор турске владе по питању примирја наоружања не сматрају за противан духу примирја. Они за то наводе следеће разлоге:

1) Турски одговор није у суштини противан идеји примирја, јер се на крају алинеје 2 каже да турска Влада „нема намеру да повећава своје наоружање уопште а преко већ утврђеног програма“.

2) Одмах по пријему турског одговора, Директор Секције за разоружање имао је, по наредби Генералног Секретара састанак са турским послаником у Берну. (Састали су се у Лозани). На том састанку турски посланик је, како Директор Секције за разоружање тврди, уверавао да је Турска апсолутно за примирје и да не жели никако да она буде она држава због које би цела ствар пропала. Накнадна објашњења и пристанак турског парламента тражени су само због нарочитог положаја Турске према Друштву Народа из начелних разлога.

Директор Секције за разоружање тврди да је имао заиста утисак да је турска влада дала овакав одговор само с тога што жели, као увек, да подвуче свој став према Друштву Народа и због свога односа према Совјетској Русији, али да у ствари не мисли да иде тако далеко и да својим ветом онемогући прихватање примирја за које се са толико напора коначно успело добити пристанак свих држава.

3) У исто време Генерални Секретар је упутио турској влади одговор на њено писмо. У том одговору он каже, да Генерални Секретар сматра да Турска прихвата у начелу примирје наоружања. Што се тиче тражених накнадних обавештења, он жали што не може дати друга обавештења сем оних која се већ налазе у извештају и резолу-

233 Вид. документ бр. 24.

цији. Израђивању извештаја и резолуције присуствовао је, у септембру ове године, и турски делегат и тада је имао прилике, ако је хтео, да у име своје владе ставља примедбе и тражи објашњења по питању примирја, које је од 1. новембра о. г. ступило на снагу за све државе које су позване на Конференцију за разоружање, сем оних које хитно и изрично не изјаве да то примирје не примају.

На то писмо, које је упућено још 13. новембра у Анкару, Генерални Секретар до данас није добио никакав одговор.

Због свега горњег, у Секретаријату сматрају и даље да примирје наоружања важи од 1. новембра о. г., и да је обавезно за све државе, у границама учињених резерви, све дотле док нека држава не извести Секретаријат да примирје не прима. До сада то није учинила ни једна држава.

На моје питање, шта ће бити ако то Турска на крају ипак учини, речено ми је да би тада, наравно, цела ствар дошла у питање и морала бити подвргнута поновном испитивању и новим консултацијама. Они се ипак надају да Турска то неће учинити.

Као што се види, у Секретаријату су решени да у овој ствари и даље наставе са тактиком о којој је било речи у горепоменутом извештају Сталне Делегације. Заобилазећи стварне тешкоће, Секретаријат настоји да одржи по сваку цену бар идеју примирја, као чисто морални фактор, од кога се нада повољном утицају на атмосферу пре састанка Конференције и за време њеног рада.

Изволите, Господине Министре, и овом приликом примити уверење о моме дубоком поштовању.

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, дос. 10, Разоружање

БР. 26

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
Г. ДР ВОЈИСЛАВУ МАРИКОВИЋУ, МИНИСТРУ
ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 1196

Женева, 7. децембра 1931.

Господине Министре,

Поводом вести које се у последње време проносе у штампи о евентуалном одлагању Конференције о разоружању, част ми је извести Вас о следећем:

Прву вест о потреби одлагања Конференције лансирао је овдашњи дописник листа ФОСИШЕ ЦАЈТУНГ. Овде је одмах запажена та чињеница да идеја о одлагању потиче од Немаца, дакле са стране која је још до јуче била највећи противник сваког одлагања и форсирала сазив Конференције. Овај преокрет у држању Немаца објашњава се овде њиховом жељом да прво виде, какве ће резултате дати предстојећа Међународна конференција о репарацијама и немачким дуговима. Како ће та Конференција отпочети рад тек крајем ове или почетком идуће 1932. године,²³⁴ лако је могућно да другог фебруара 1932. неће бити још завршена. Немцима би било незгодно да имају у исто време две велике међународне конференције на којима они треба да стављају тако велике захтеве и бране своје крупне интересе. Истовремено заседање тих двеју конференција имало би за Немце и ту незгодну страну што би се на њих аргументима фи-

234 Конференција за репарације одржана је у Лозани од 16. јуна до јула 1932, а Конференција за смањење и ограничење наоружања почела је са радом 2. фебруара 1932.

нансијске природе могао вршити притисак у питањима разоружања, и обрнуто.

Поред тога главног разлога, од извесног утицаја на овакво немачко држање могле су бити и друге чињенице, на пример да је г. Хендерсон,²³⁵ будући председник Конференције за разоружање, претрпео политички пораз у својој земљи да се кинеско-јапански спор налази још увек пред Саветом²³⁶ и да узима све веће размере, да је Француска пред изборима, да у Немачкој очекују политичке промене, и слично.

Све је то могло довести Немце до мишљења да је најбоље да се сазив Конференције одложи за неко време, ако не желе да Конференција отпочне под условима најповољнијим по Француску а најнеповољнијим по Немачку. Званично, наравно, Немци не признају ову намеру, него остају одлучно при томе да сазив Конференције не треба одлагати. Чланак Фосише Џајтунга бачен је у свет са намером да се по овом питању отвори дискусија и да евен-

235 Артур Хендерсон, британски дипломата, министар иностраних послова (1929–1931), октобра поднео оставку на свој положај.

236 Ради се о јапанско-кинеском рату који је почео нападом Јапанаца у Манџурији на кинески гарнизон 18. септембра 1931. Кина је упутила апел ДН 21. септембра а расправа у ДН отпочела је сутрадан. Енглеска и Француска нису биле посебно заинтересоване, као ни две велике силе које нису биле чланице Друштва народа, САД и СССР. Завршило се на апелу да се одржи статус кво. То је Јапанце охрабрило па су кренули у освајање. Уследиле су нове кинеске жалбе па је савет ДН 24. октобра изгласао другу резолуцију којом се Јапану налаже да се повуче из окупираних делова Манџурије. Јапан је ту резолуцију одбацио, условљавајући повлачење својих трупа уговорним гаранцијама Кине за јапанске привилегије у Манџурији. Трећа расправа о Манџурској афери почела је у Савету Друштва народа 16. новембра 1931. Кинеска влада је тражила примену санкција против Јапана, на шта Савет ДН није био спреман. Уместо тога, формирана је Анкетна комисија, „Комисија петорице”, 9. децембра (Чедомир Попов, *Ог Версаја до Данциниа*, Београд 1976, 417–422).

туална иницијатива за одлагање дође са друге уместо са немачке стране.

Тако овде тумаче овај немачки покушај.

У самом Секретаријату Друштва Народа сматрају тај покушај као неуспео. Они рачунају с тим да ни једна држава неће хтети преузети иницијативу и отворено иступити са таквим предлогом, с тога се надају да ће Конференција, ако не наступе нове и нарочите запрете, моћи отпочети рад 2. фебруара 1932. године. Међутим, дефинитивно ће се ствар моћи утврдити тек кад се Генерални Секретар врати из Париза где се са већином директора налази већ више од три недеље. Тада ће Директор Секције за разоружање отићи у Лондон и Париз да још једном консултује меродавне факторе по свима питањима која се односе на предстојећу Конференцију.

Изволите, Господине Министре, и овом приликом примити уверење о моме дубоком поштовању.

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, дос. 10, Разоружање

БР. 27

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 1203

*Извештај о Конвенцији о међународном друштву за
пољопривредни хипотекарни кредит*

Женева, 9. децембра 1931.

Политичком одељењу

Конвенцију о међународном друштву за пољопривредни хипотекарни кредит, потписале су 24 европске државе. У септембру ове године тај резултат се сматрао као веома повољан и мислило се да ће се рад нове банке моћи отпочети већ првих дана 1932. године. Међутим, привредне и финансијске тешкоће у којима се у последње време налази већина држава, успорице су знатно рад на ратификацији те конвенције. Тако се из Секретаријата сазнаје да су до данас ту Конвенцију ратификовале само три државе (Грчка, Швајцарска и Летонија). Према обавештењима које има Секретаријат може се сматрати као вероватно као да ће [је] до краја ове године ратификовати још 4 државе (Пољска Румунија, Аустрија и Бугарска). Француска и Холандија учиниле су прве кораке за ратификацију те Конвенције али се не може предвидети, када ће је стварно ратификовати.

Како изгледа, Енглеска и Немачка немају у опште намеру да [је] ратификују; прва због насталих промена у њеној привредној и финансијској политици, друга због тешкоћа у којима се налази.

При таквом стању ствари, може се већ сада предвидети да до заседања Савета, у јануару 1932. године, улози држава које су [је] ратификовале неће досећи суму од 25 милиона швајцарских франака, која се, по члану 16 Конвенције, тражи за ступање ове на снагу.

У Секретаријату мисле да Савет у јануару идуће године неће сазвати конференцију држава које су ратификовале Конвенцију, као што то њен члан 16 предвиђа, јер то не би имало никаквог практичног резултата, него се рачуна с тим да ће Савет као и Комисија за Европску Унију позвати све државе да по могућности ратификују ову Конвенцију што пре, и да ће се цела ствар одложити до маја месеца 1932. године. До тада се надају постићи довољан број ратификација и тек тада ће се моћи почети са проучавањем пласмана обвезница у финансијским центрима. Тако ће стварна активност Међународног Друштва за пољопривредне кредите моћи, у најбољем случају почети тек у јесен идуће 1932. године.

Овде сматрају да би се ратификација капиталистичких земаља убрзала, кад би аграрне земље, које су показивале највеће интересе за ову установу, што пре ратификовале Конвенцију; у том смислу Секретаријат ће настојати утицати на све аграрне земље, па и на нашу.

Краљевској сталној делегацији част је извести о предњем Министарство, ради знања и евентуалне употребе.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, дос. 9,
Економска питања

БР. 28

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 1211

*Извештај о заседању Комисије Међународног бироа
рада за незапосленост*

Женева, 12. децембра 1931.

Политичком одељењу

Од 7. до 9. о. м. заседавала је Комисија Међународног Бироа рада за незапосленост, састављена од 12 чланова Управног Одбора самог Бироа.

Комисију је сазвао Директор Међународног Бироа по одлуци Управног Одбора: „Да би је обавестио о развоју већ предузете акције и да би она испитивала могућност примене што боље расподеле радног времена било путем међународних споразума опште природе, било само за поједине индустрије“.

Након обилне дискусије Директоровог извештаја, Комисија је завршила рад усвајањем пројекта једне резолуције, која ће се поднети на одобрење Управном Одбору Међ. Бироа рада у његовом јануарском заседању идуче године.

Резолуција констатује све већу опасност кризе незапослености, признаје да њено решење зависи од економских, финансијских и политичких мера, које превазилазе компетенције Међ. Бироа рада. У њој се настоји да Владе у својим земљама, или преко међународних установа, буду активне у циљу стварања запослења, но пре свега да се најенергичније заузму за успех међународне акције на остварењу јавних радова. Напослетку, у резолуцији се препоручује ратификација Вашингтонске Конвенције о осмочасовном радном

дану и да фабрике, уместо што би отпуштале део радника, смањују број радних часова свију.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

*/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 10, гос. 15, Међународни
биро рада*

БР. 29

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 1244
Женева, 22. децембра 1931.
Политичком одељењу

У допуну ранијих извештаја по истом предмету, Краљевској сталној делегацији част је извести Министарство о следећем:

Директор Секције за Разоружање посетио је г. А. Хендерсона који се сада налази у Кану. Пре поласка Директора на тај пут, одржана је у Секретаријату Друштва Народа седница свих директора под председништвом Главног Секретара. На тој седници утврђени су извесни технички детаљи будуће Конференције за Разоружање као и извесна лична питања у вези са тиме. Директор Секције за разоружање упознао је г. Хендерсона са одлукама Секретаријата и претресао са њиме остала питања у вези са Конференцијом.

Одлуке донесене у Комитету Директора и употпуњене за посету у Кану, углавном су следеће: Конференција ће имати поред председника 10 подпредседника. За подпредседничка

места долазе у обзир: све велике силе, затим једна или две јужноамеричке државе, и евентуално Пољска. Конференција ће се поделити у пет Комисија. 1) Политичка комисија (Комисион Женерал), 2) Комисија за копнену војну силу, 3) Комисија за поморско наоружање, 4) Комисија за авијацију, 5) Комисија за буџетска питања. Претседници тих комисија нису дефинитивно утврђени али су назначене следеће личности и државе. за Прву Комисију г. Хендерсон, за Другу Комисију г. Политис,²³⁷ за Трећу Комисију један Белгијанац, за Четврту Комисију шпански амбасадор Мадаријага, за Пету Комисију један Бугарин, по свој прилици г. Молов, као представник побеђених и разоружаних малих држава.

Г. Бенеш²³⁸ добио би положај Генералног известиоца, тиме би требало да се да једно видно место Малој Антанти и уједно сатисфакција г. Бенешу за његову неуспелу кандидатуру наместо председника Конференције.

Председник, потпредседници Конференције и председници комисија сачињаваће Биро Конференције у коме ће бити око 15 лица. Биро ће утврђивати дневни ред, као и начин и поделу рада. Дужност секретара појединих Комисија вршиће чиновници Секретаријата; они су већ одређени као што се види из приложеног списка под 1).

Част ми је напоменути да сам све ове податке добио приватним путем и у поверењу, с тим да се од њих не прави никаква употреба, нарочито не у јавности. Ова подела утврђена је провизорно и може претрпети измене у појединостима, као и у питањима личности.

237 Николас Политис (1872–1942), грчки дипломата и политичар, министар иностраних послова.

238 Едуард Бенеш (1884–1948), министар иностраних послова 1918–1936, председник Чехословачке републике 1936–1938. После Минхенског споразума емигрирао у Лондон, да би се 1945. вратио у Чехословачку, где је био председник републике 1945–1948. Био је на челу Народне странке.

Питање датума сазива Конференције сматрају у Секретаријату решеним и тврде да се не може ни помишљати на одлагање, док год нека држава не учини формалан предлог за то. Исто тако они сматрају да г. Хендерсон треба да задржи председништво Конференције и поред неодређеног положаја који има у својој земљи, као и поред све кампање која се у последње време јавља у француској штампи против њега.

Краљевској сталној делегацији част је доставити предње Министарству ради знања и евентуалне употребе.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, гос. 10, Разоружање

БР. 30

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
Г. КОНСТАНТИНУ ФОТИЋУ, ПОМОЋНИКУ
МИНИСТРА ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 1246

Женева, 22. децембра 1931.

Господине Министре,²³⁹

239 Константин Фотић (1891–1959), југословенски дипломата, рођен у Шапцу. Студирао у Француској у Бордоу где је завршио Правни факултет 1912. У министарство иностраних дела Краљевине Србије примљен је септембра 1915, али је почео да ради тек у октобру 1917. као писар у Посланству КС у Берну. Августа 1918. премештен је Посланство у Паризу, а октобра исте године у МИД. Почетком фебруара 1919. упућен је на рад у Делегацију Краљевине СХС на Конференцији мира у Паризу. Марта исте године постављен је за секретара Посланства Краљевине СХС у Стокхолму, али је задржан на раду у Делегацији. Након завршетка Конференције мира премештен је у Посланство у Бечу, а почетком 1921. поново у МИД, где је септембра исте године унапређен за секретара. Убрзо потом распоређен је на рад у Беч као конзул, а затим као саветник у Посланство у Риму, али је задржан на раду у МИД-у. Фебруара 1927. постављен је за сталног владиног делегата код Друштва народа у Женеви. Дужност делегата обављао је до 10. априла 1929. јер је фебруара те године постављен за директора Политичког одељења МИП-а. Ту дужност је обављао од 15. априла да би 7. децембра 1929. био унапређен за изванредног посланика и опуномоћеног министра у Москви, али је остао у МИП-у као вршилац дужности директора Генералне политичке дирекције. Решењем министра од 29. октобра 1930. на функцији је вршиоца дужности првог помоћника министра иностраних послова.

Поново је постављен за сталног делегата при Друштву народа у Женеви 3. јануара 1932. у рангу изванредног посланика и опуномоћеног министра. Ту дужност је обављао од 16. јануара

У вези нашег телефонског разговора од 21. овог месеца, а у допуну мога извештаја Пов. бр. 1244 од 22. о. м, част ми је извести Вас о следећем:

1) Речено ми је да је г. Хендерсон инсистирао код Секретаријата Друштва Народа да се г. Бенешу даде неко видно место на Конференцији за разоружање.

2) Идеја да се за председника Буџетске Комисије узме Молов или неки други Бугарин дошла је отуда што се на сваки начин жели да се, поред Немачке, да неко председничко место и једном представнику мањих побеђених и разоружаних држава. Помишљало се на грофа Апоњи-а,²⁴⁰ али се у Секретаријату боје да он, по обичају не искористи свој положај за пропаганду у корист Мађарске. Међу аустријском делегацијом нема, изгледа, ни једне виђеније личности. Тако је пао избор на Бугарску. Скрепуо сам пажњу у Секретаријату да би и бугарски делегат могао искористити свој положај за пропаганду. Речено ми је да ће се Секретаријат побринути да се то не деси.

3) Према једном ранијем плану г. Хендерсон требао је пре састанка Конференције да обиђе престонице Великих Сила и да изврши тако политичку припрему Конференције.

Међутим, с обзиром на опште стање и на лични положај г. Хендерсонов, Генерални Секретар му је саветовао да одустане од тога пута и да не предузима ништа.

4) Сазнавши да се одређују функционери за Конференцију, настојао сам у приватном разговору и на дискретан начин да сазнам да ли би се нашој држави могло осигурати неко место. Том приликом сам сазнао да су Румуни настојали да добију неко председничко место

1932. до 21. августа 1935, када је напустио Женеву јер је 7. августа постављен за посланика КЈ у Вашингтону. У Вашингтону је преузео дужност 25. октобра 1935. и тамо остао све до 1945. године. Фотић је од 4. новембра 1942. постављен за амбасадора пошто је посланство у Вашингтону подигнуто на степен амбасаде.

240 Алберт Апоњи, мађарски гроф, политичар, делегат у Женеви.

за г. Титулеска,²⁴¹ али да им то до сада није успело. Имао сам утисак да се сматра да је давање изузетног и важног положаја г. Бенешу учињено довољно за Малу Антанту. Речено ми је да ће бити више врло важних поткомисија као и известилачких места, код чије ће се поделе водити рачуна о угледнијим личностима које су до сада узимале учешћа у раду Друштва Народа.

Извештавајући Вас о предњем, молим Вас, Господине Министре, да и овом приликом примите уверење о моме особитом поштовању.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 9, гос. 10, Разоружање

БР. 31

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 1254

Сасијав Анкејтне комисије за Манџурију

Женева, 24. децембра 1931.

Политичком одељењу

У Секретаријату Друштва Народа ради се још увек на саставу Анкетне Комисије која према одлуци Савета од 9. децембра 1931. године треба да буде упућена у

241 Николае Титулеску (1883–1941), румунски дипломата, министар иностраних послова до краја децембра 1937.

Манџурију. После дугих преговора успело је саставити следећу Комисију: Француска, Генерал Claudel, инспектор колонијалних трупа, члан Ратног Савета. Енглеска, Лорд Lytton, делегат на прошлогодишњој Скупштини Друштва Народа, врло активан радник на хуманитарним питањима. Сједињене Државе, Walker D. Hines, стручњак за саобраћајна питања, био је директор америчких железница у Француској за време рата, познат је и код нас јер је био у своје време председник комисије за поделу бродова на Дунаву. Немачка, Dr Schnee, бивши гувернер немачких колонија у Африци. Италија, Conte Aldovrandi, бивши амбасадор у Берлину.

Међутим сада је састав Комисије поново дошао у питање, јер је у последњем часу г. Hines одбио да учествује²⁴² а од Лорда Lyttona још није добивен коначан пристанак.

Генерални секретар ове Комисије биће г. Naas, Директор Саобраћајне Секције у Д. Народа – који се већ налази у Кини. Као помоћници биће му додељени следећи чиновници: Charer (Италијан), Пастухов (Чехословак), Пелт (Холанђанин) и von Kotze (Немац).

Пре поласка за Манџурију, чланови Комисије одржаће састанак у Женеви. Рачуна се да ће то моћи бити тек половином јануара.

Краљевској сталној делегацији част је извести Ми-нистарство о предњем знања ради.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

*/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 10, дос. 14,
Друштво народа, Скупштина*

242 Уместо Хајнса, члан Анкетне комисије из САД био је Мек Кој, генерал у пензији. Тако је комисија састављена тек почетком јануара 1932. године. Са саставом комисије сагласили су се и Кина и Јапан (Делегација, пов. бр. 29 од 11. I 1932, Андрићев телеграм, ф. 17, дос. 14).

БР. 32

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
Г. КОНСТАНТИНУ ФОТИЋУ, ПОМОЋНИКУ
МИНИСТРА ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 4
Женева, 5. јануара 1932.
Господине Министре,

У вези својих извештаја Пов. бр. 1244²⁴³ од 22. децембра 1931. г. и Пов. бр. 1246²⁴⁴ од 22. децембра 1931. године, част ми је извести Вас да је Директор Секције за Разоружање прекјуче отпутовао за Лондон, где ће са г. Хендерсоном и Генералним Секретаром г. Драмондом, који је већ у Лондону утврдити последње детаље у питању организације Конференције за Разоружање.

У разговору који сам имао са њим непосредно пред његов одлазак за Лондон, Директор Секције за Разоружање ми се жалио на тешкоће на које наилази при састављању листе председничких и подпредседничких места Конференције. Утицаји појединих влада и амбиције појединих личности чине тај посао необично тешким и деликатним.

Искористио сам ту прилику па рекао му да ми са наше стране нисмо до сада постављали никакве захтеве, али да смо уверени да ће се и без тога водити рачуна о нама и да ће нам се дати прилика да на Конференцији дођемо да изражаја сразмерно важности наше земље и њеном географском и политичком положају.

243 Вид. документ бр. 29.

244 Вид. документ бр. 30.

Како сам поуздано обавештен, расподела председничких места онаква каква је била утврђена у Кану, између г. Хендерсона и г. Агнидеса као изасланика Генералног Секретара, и о којој сам имао част извести својим писмом Пов. бр. 1224, наишла је код Француза на одлучан отпор.

Уистини, према тој подели, у Бироу Конференције теза коју брани Француска и њени савезници била би заступљена једном незнатном мањином. У Бироу Конференције за француску тезу биле би ове државе: Француска, Јапан, Белгија и можда Пољска, док би осталих десет држава биле противне или у крајњем случају неутралне. Зато је, како сазнајем, г. Авнол и тражио од Генералног Секретара, да се по овој ствари ни у ком случају не доноси дефинитиван закључак, него да се попуњавање председничких места и избор Бироа обави између 25. јануара и 1. фебруара, у време кад ће представници важнијих држава већ бити у Женеви. Сваку листу која се раније утврди између Секретаријата и г. Хендерсона Французи ће сматрати провизорном и само као базом за дискусију. Они, даље, траже да се Пољској на сваки начин да подпредседничко место, да г. Хендерсон не буде ни у ком случају председник Генералне Комисије, као што је предвиђено у ранијем плану, него да се задовољи местом Председника Конференције које му само по себи даје велики утицај и сва права.

Исто тако, онај део Секретаријата који представља француско мишљење замера г. Хендерсону што ће као председник Конференције имати за личног секретара г. Бекера који је познат као вехементан противник француске тезе. Зато с те стране настоји да се избором подесног персонала из Секретаријата паралише евентуална активност г. Бекера.

У Секцији за Разоружање не спремају материјал ни по једном од конкретних питања ограничења наоружања. Све више превлађује мишљење да ће ово прво заседање

Конференције трајати кратко, до краја марта месеца од прилике, и да ће се углавном ограничити на начелну дискусију по основним питањима.

Постављање једног Бугарина за подпредседника Пете Комисије, доведено је потпуно у питање, јер г. Молов, кога је Генерални Секретар намеравао да узме, не долази више у обзир пошто је у опозицији и не заузима сада никакав положај у својој земљи, а неког другог Бугарина нису ни имали у виду. Сви су изгледи да ће се то место дати неком Аустријанцу.

Изволите примити, Господине Министре, и овом приликом уверење о моме особитом поштовању.

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 16, Разоружање

БР. 33

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 54

Извештај о 56. заседању Управног одбора М. Б. Р.

Женева, 18. јануара 1932.

Политичком одељењу

Краљевској сталној делегацији част је поднети Министарству следећи извештај о 56. заседању Управног Одбора Међународног Бироа Рада.

Управни Одбор Међ. Бироа Рада заседавао је од 13. до 16. о. м. у Женеви, под председништвом г. Маама, и бавио се овим питањима:

1) Испитивао је активност Међ. организације рада у запошљавању жена, па је решио да образује Дописни Комитет од експерата Бироа Рада, који ће проучавати проблеме рада жена. Избор ових експерата ће извршити на идућој сесији У. Одбора.

2) Испитивао је и усвојио извештај Анкетне Комисије за услове рада у текстилној индустрији.

3) Решио је да стави на дневни ред Међ. Конференције рада 1933. године: а) питање осигурања у беспослици и разне форме помоћи незапосленима и б) питање модалитета одмора и смене радничких „екипа“ у аутоматским стаклама.

4) Одредио је 16. април о. г. за почетак 16. Међународне Конференције рада, у Женеви.

5) Одлучио је да, на позив шпанске владе, овогодишња октобарска сесија Међ. Конференције рада буде у Мадриду.

6) Упутио је својој Комисији за Правилник пројекте амандмана члана 393 Версаљског Уговора и неких других чланова Правилника Међународне Конференције Рада, које је упутила талијанска влада.

7) Усвојио је извештај своје Комисије за беспослицу о проблему смањивања радног времена с погледом на кризу. По овом питању, које се сматра начелно врло важним, усвојена је једна резолуција, чији се текст прилаже.

8) Ставио је у дужност Директору М. Бироа рада да настане код Друштва Народа, да оно убрза примену свих пројеката који могу ублажити беспослицу, а нарочито пројекта о јавним радовима.

9) Г. Директору је стављено у дужност да изради један извештај, у коме би се утврдили општи принципи који регулишу односе Међ. Бироа рада са међународним ор-

ганизацијама побројаним у чл. 24 Пакта Друштва Народа, и са организацијама приватног карактера.

10) У принципу је усвојено образовање једне Анкетне Комисије за услове рада у индустрији гвожђа и челика, чији ће се састав одредити на идућем заседању и

11) Решено је да се образује један Комитет од 3 члана, који ће се бавити проблемима синдикалне слободе.

Идуће заседање Управног Одбора Међународног Бироа рада одржаће се од 4. до 9. априла о. г.

Отправник Послова

[Иво Андрић]

*/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 12,
Међународни биро рада*

БР. 34

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 55

Женева, 18. јануара 1932.

Политичком одељењу

У вези својих извештаја Пов. бр. 802,²⁴⁵ 863²⁴⁶ и 888²⁴⁷ од прошле године, Краљевској сталној делегацији част је

²⁴⁵ Вид. документ бр. 15.

²⁴⁶ Вид. документ бр. 20.

²⁴⁷ Вид. нап. бр. 228.

известити Министарство да је Секретаријат Д. Народа у последње време примио следеће протесте и представке од хрватских сепаратистичких удружења на страни.

1) Представка датирана 2. јула 1931. г. из Taumanguni и New-Zeeland-a, у име Хрвата настањених у тим крајевима тражи да се Д. Народа заузме „да се Хрватској врати њена слобода и независност, да српска војска евакуише Хрватску и да Србија плати отштету за насиља и штете начињене за време ових дванаест година“. Потписан С. Мерчеп.

2) Удружење Хрватски Домобран из Буенос Аирес (боца), Calle Necochea 1037, у писменој претставци датираној 13. септембра 1931. г., тражи од Д. Народа исто, и готово истим речима, што и прва претставка. Потписали су у име удружења Ј. М. Colin (?), Јуре Перлаин и инг. Р. Милетић.

Хрватски Савез Узајамних помоћи из Seraing-а (Белгија) у писму датираним 8. новембра 1931. г., поводом избора у Југославији „које је организовао Краљ Србије у циљу да уништи хрватску народност“ протестује код Д. Народа против тих избора и тражи исто што и прве две претставке. Потписан: Марушић.

Очито је да су се све ове претставке као и оне раније писане по једном обрасцу.

У Секретаријату Друштва Народа сви ови протести бачени су у акта.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 15,
Акција емиграната

БР. 35

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 70

Женева, 22. јануара 1932.

Политичком одељењу

У вези свога телеграма Пов. бр. 21,²⁴⁸ Краљевској сталној делегацији част је извести да су се чланови Анкетне Комисије за Манџурију састали јуче у Секретаријату Друштва Народа. Били су присутни сви чланови,²⁴⁹ сем америчког делегата Мас Соу-а кога је замењивао овдашњи генерални конзул Сједињених Држава.

Комисија је дискутовала о материјалним питањима у вези са организацијом путовања и рада Комисије. Комисија је изабрала за свога председника енглеског делегата лорда Литона.

Чланови Комисије и чиновници Секретаријата крећуће на пут првих дана фебруара месеца, и путоваће

248 Андрић је цитираним телеграмом јавио 11. јануара 1932. да је „Анкетна комисија за Манџурију дефинитивно састављена и добијен пристанак Кине и Јапана. Делегат из САД је Мек Кој генерал у пензији“ (Делегација, ф. 17, дос. 14).

249 Вид. документ бр. 31.

преко Сједињених Америчких Држава и Јапана за Манџурију.²⁵⁰

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 14

250 Литонова комисија стигла је у Манџурију априла. Њена испитивања завршена су почетком септембра, а 2. октобра 1932. био је објављен њен извештај. Комисија је констатовала да је Манџурија део Кине и да је стварање „независне“ Манџуко државе (створене 1. марта 1932) резултат ратних дејстава јапанске војне силе. Констатовала је да је Јапан повредио одредбе пакта Лиге нација, Бријан–Келоговог пакта и Уговора деветорице са Вашингтонске конференције из 1922. Комисија је предложила да Друштво народа нареди Јапану да се повуче из Манџурије, коју треба организовати као аутономну област у оквиру кинеског државног суверенитета.

Извештај Литонове комисије изазвао је недоумице на ванредном заседању Скупштине ДН децембра 1932. Многи нису били спремни да прихвате предлоге, али са новом јапанском агресијом на Кину јануара 1933, Друштво народа је осудило поступак Јапана али та осуда је била само морална. Скупштина ДН није прогласила Јапан за агресора, нити је предвидела санкције уколико се Јапанци не повуку из Манџурије. Јапанци су наставили са освајањем, а 27. марта 1933. напустили су Друштво народа указујући тиме на његову немоћ – што је изазвало пад угледа Друштва народа у свету (Ч. Попов, *нав. дело*, 425–427).

БР. 36

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 169

*Сјор са аустријским железничким друшћвом
Zeltweg-Wolfsberg и Unterdrauburg-Wöllan*

Женева, 20. фебруара 1932.

Политичком Одељењу

У вези свога писма Пов. бр. 125,²⁵¹ од 10. о. м., Краљевској Сталној Делегацији част је доставити у прилогу препис писма Саобраћајне Секције Друштва Народа по питању жалбе аустријског друштва железничких пруга Zeltweg-Wolfsberg и Unterdrauburg-Wöllan.²⁵²

251 Андрић је 10. фебруара упутио МИП-у писмо Секретаријата Друштва народа заједно са копијом писма Министарства иностраних послова аустријске републике, које садржи примедбе аустријске владе о питању тражења анонимног друштва за железничку линију – с молбом на надлежност (Делегација, пов. бр. 125, ф. 17, дос. 6).

252 Текст наведеног писма упућеног 15. фебруара 1932. сталном делегату, министру Константину Фотићу, гласи:

„Monsieur le Ministre,

Comme suite à ma lettre du 5 février 1932, j'ai l'honneur de vous faire connaître que le Président de la Commission consultative et technique des Communications et du Transit, en vertu des pouvoirs que lui confère le règlement intérieur de la Commission, a cru utile de charger un petit Comité de trois experts composé de:

Jhr. Mr. Dr. E. L. Elias, Secrétaire des Chemins de fer néerlandais à Utrecht;

M. Grimpert, Conseiller d'Etat, Directeur général des Chemins de fer, à Paris;

M. le Directeur ministeriel Vogel, du Reichsverkehrsministerium, à Berlin; de l'étude de la question au sujet de laquelle le Conseil de la So-

Краљевској Сталној Делегацији част је замолити Министарство да хитно настане код Министарства Саобраћаја да ово изволи послати једног од својих експерата који ће Комитету тројице моћи дати потребна обавештења и бранити наше гледиште у овој ствари.

Према обавештењима која Стална Делегација има из саобраћајне секције као и према ранијој пракси, потребно је да експерт кога пошаље Министарство Саобраћаја поред правничке спреме и техничког познавања предмета зна француски или енглески језик, јер ће се дискусија пред Комитетом водити на једном од та два језика.

Исто тако било би добро да наш експерт буде у Женеви већ 1. марта о. г. како би се могао упознати са извесним детаљима и последњим стадијем овога питања.

Према предвиђању надлежне секције заседање овог Комитета неће трајати дуго.

Отправник Послова
Иво Андрић

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 6,
Саобраћајна вийшања

ciété des Nations a demandé, lors de sa dernière session, à la Commission consultative et technique de lui soumettre à bref délai un rapport.

Le Comité d'Experts se réunissant le 2 mars 1932, à 10 heures 1/2 du matin, au Secrétariat de la Société des Nations, je me permets d'inviter le Gouvernement yougoslave a désigner, s'il le désire, des représentants pour fournir au Comité tous renseignements complémentaires.

Je n'ai pas manqué d'envoyer des lettres semblables au Gouvernement autrichien ainsi qu'à la Société anonyme des chemins de fer, demanderesse.

Veillez agréer, Monsieur le Ministre, les assurances de ma haute considération.

Le Secrétaire général p.i. de la
Commission consultative et technique des
Communications et du Transit."

[потпис нечитак]

(Делегација, ф. 17, дос. 6)

БР. 37

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 187

Женева, 24. фебруара 1932.

Политичком одељењу

У вези свога телеграма Пов. бр. 177²⁵³ од 23. о. м. Краљевској сталној делегацији част је доставити Министарству препис писма Директора Саобраћајне Секције Друштва Народа по питању наших пројеката јавних радова од међународног значаја.²⁵⁴

253 Министар иностраних послова Маринковић, који је боравио у Женеви на заседању Конференције за разоружање, упутио је следећи телеграм МИП-у: „Да би надлежни комитет у Друштву народа узео у разматрање наше предлоге о исушењу Скадарског језера и о каналу Дунав–Егејско море, потребно му је знати како арбанашка односно грчка влада гледају на евентуалност тих јавних радова међународног значаја.

Молим наредити посланику у Атини да на сходан начин сазна мишљење грчке владе о евентуалној изградњи једног канала Дунав – Егејско море, исто тако посланик у Тирани да испита мишљење арбанашке владе о евентуалним радовима на исушењу Скадарског језера. Молим известите ме о резултату.“

(Делегација, пов. 177, ф. 17, дос. 6; вид. напомене бр. 258 и 259).

254 Текст писма директора Саобраћајне секције ДН упућеност Сталном делегату КЈ у Женеви 24. фебруара 1932. гласи:

„Monsieur,

J'ai l'honneur d'accuser et de vous remercier de votre lettre № 177, du 19 février, par laquelle vous avez bien voulu me communiquer la réponse du Gouvernement yougoslave contenant les renseignements supplémentaires demandés par le Rapporteur chargé de l'étude du projet de canal Danube–Mer Egée et de celui des travaux hydrauliques à effectuer au lac de Scutari, soumis par le

На први део овога писма – питање исушења Скадарског Језера и питање Канала Дунав-Егејско Море – Краљевска стална делегација дала је, по наређењу Господина Министра Др В. Маринковића, одговор чији се препис доставља у прилогу (прилог 2).²⁵⁵

Да би се могао дати одговор и на други део приложеног писма Саобраћајне Секције, по питању приоритета радова, Краљевској сталној делегацији част је замолити да јој се по тој ствари достави што је могућно пре мишљење надлежних Министарстава.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 6,
Саобраћајна ишћања

Gouvernement yougoslave.

Je ne manquerai pas de communiquer ces renseignements au Rapporteur.

Veillez agréer, Monsieur, les assurances de ma haute considération.

Pour le Secrétaire général,

Le Directeur p.i. de la Section des Communications et du Transit:
Romein“

(Делегација, ф. 17, дос. 6)

255 Маринковићев одговор је гласио:

”да југословенска влада није досад предузимала званично никакве кораке ни код Јелинске владе за канал Дунав–Јејејско море ни код Арбанаске владе за исушење Скадарског језера. Међутим, не само да Југословенска влада верује у пристанак тих влада на извршење тих радова који су и у њиховом интересу, него је од ауторитарних личности добијала и официозна уверавања да те владе желе извршење тих радова. Шта више на тражење Југ. владе Арбанаска влада је допустила те су југословенски технички органи вршили потребна техничка снимања и мерења на арбанаској територији за један аванпројект за извршење ових радова. Сад ће се југ. влада и званично обратити обема владама и извести о одговору“ (Делегација, пов. бр. 187, ф. 17, дос. 6).

БР. 38

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 196

*Извештај о досадашњем раду Конференције
за разоружање*

Женева, 24. фебруара 1932.

Политичком одељењу

Данашњим даном завршена је генерална дискусија која је отпочела са даном отворења Конференције, 2. о. м. У дискусији су узели учешћа претставници готово свих држава заступљених на Конференцији.

Већ после првих важнијих говора, песимизам који је владао у свима круговима још уочи састанка Конференције, почео је да уступа место једном оптимизму без стварног и дубљег основа. Тај оптимизам, подржаван много од штампе и кругова око Секретаријата Друштва Народа, долазио је не од неког приближења опречних гледишта појединих држава него услед [тога] што су у генералној дискусији та гледишта изношена *ујоредо*, у великим линијама и помирљивом тону, без дискусије и могућности реплике. Жеља за миром која је у истини долазила до израза у говорима свих делегата без разлике, нарочито је истицана и подвлачена у јавности, а мања је пажња обраћана на разлику која постоји у схватањима како да се обезбеди и организује тај мир. Стварне тешкоће тога посла показале се тек кад отпочне рад у комисијама.

Несумњиво, најважнији догађај у генералној дискусији било је подношење француског предлога о „стварању војне снаге којом би располагало Друштво Народа“,²⁵⁶ интернационализацији цивилне авијације, заштити цивилног становништва и организацији мира у опште. Важност француског предлога је нарочито у томе што се њиме основној тези коју заступа Француска и њени савезници: „безбедност, арбитража, разоружање“, даје позитиван основ и одузима карактер негативности који јој је толико замераван. И по својој садржини и по психолошки подесном моменту у ком је поднесен, француски предлог је такав да ни једна држава није могла јавно и отворено одбити да о њему дискутује, и поред свих многобројних и разноврсних тешкоћа и резерва на које ће несумњиво наићи кад се буде о свему дискутовало.

Теза Немачке и осталих земаља разоружаних на основу мировних уговора била је: проблем општег разоружања треба да буде решен „на основи једнаких права и подједнаке безбедности за све народе“, а разлике које,

256 Француски премијер Андре Тардје на почетку Конференције за разоружање поднео је врло разрађен програм разоружања чије су најважније тачке биле: 1) најтеже наоружање – авиони-бомбардери, тешка артиљерија, тенкови, оклопњаче на мору – требало је бити стављено под команду Друштва народа. Ово наоружање могло би се употребити само у циљу одбране властите територије, у случају да земља буде нападнута; 2) стварање међународних полицијских снага ради интервенције Друштва народа против случајева агресије. Те снаге чинили би контингенти појединих земаља и биле би у надлежности одговарајућих органа Друштва народа; 3) у случајевима војних сукоба између појединих земаља требало је обавезно примењивати арбитражу Друштва народа, а у случају неуспеха – санкције. Овај план прихватиле су само три земље Пољска, Чехословачка и Белгија. Већина осталих га је критиковала. У критикама сви су испољавали своја виђења и властите интересе. (Вид. више о конференцији о разоружању Ч. Попов, *нав.дело*, 427–434).

у питању наоружања, постоје између држава на основу мировних уговора, мора да нестану и да буду замењене једном општом конвенцијом на основу члана 8 Пакта Друштва Народа.

Тезу побеђених држава о једнаком праву наоружања прихватили су и потпомогли Италија, Совјетска Русија и Турска.

Италијанска делегација се изјаснила за квалитативна и квантитативна смањења у великом обиму. Нарочито је инсистирала на укидању ратних бродова велике тонаже и подморница.

За укидање подморница изјасниле су се и енглеска, америчка, шпанска и кинеска делегација.

Совјетска делегација тражила је да се „за базу рада Конференције узме принцип општег потпуног разоружања“.

Поред ових главних гледишта, изнесени су у току генералне дискусије и појединачни предлози и детаљи на које су поједине делегације полагале нарочиту важност. Тако је пољска делегација, поред свога принципијелног става који је идентичан са ставом Француске и њених савезника, инсистирала нарочито на важности моралног разоружања које треба да претходи материјалном; Аргентина је захтевала да се забрани блокада вароши и цивилног становништва и т. д.

Све су се делегације, без изузетка, изјасниле против хемијског и бактериолошког рата.

Из говора шефа наше делегације,²⁵⁷ г. Министра

257 Делегацију Краљевине Југославије на Конференцији за редукцију и ограничење наоружања чинили су: шеф делегације др Војислав Маринковић, министар иностраних послова; делегати: др Желимир Мажуранић, секретар и бивши министар трговине и индустрије; др Илија Шуменковић, стални делегат при Друштву народа у Женеви; Константин Фотић, в. д. по-

иностраних послова Др В. Маринковића, биће, поред осталог, као предмет за дискусију у Генералној Комисији, узете следеће тачке:

1) Потреба дискриминације између офанзивног и дефанзивног оружја; 2) Што већа ограничења у авијацији као новом роду оружја који је тек у развоју; 3) Евантуално укидање свих ратних бродова који не служе непосредно одбрани обале и сигурности земље; 4) Забрана хемијског и бактериолошког рата, али у исто време остварење санкција за сваки прекршај те забране без којих је забрана илузорна.

Генерална Комисија у којој ће ова опречна гледишта бити подвргнута првој детаљној дискусији одпочиње свој рад већ сутра. Дискусија ће почети по совјетском

моћника министра иностраних послова; дивизијски генерал Петар Косић, први помоћник начелника Главног генералштаба; вицеадмирал Никола Станковић, помоћник команданта морнарице. Помоћници делегата: артиљеријски бригадни генерал Михајло Ненадовић, војни изасланик у Паризу; генералштабни бригадни генерал Димитрије Живковић, начелник оперативног одељења Главног генералштаба. Експерти: др Иван Перне, саветник у МИП-у, шеф одсека за Друштво народа; ваздухопловни потпуковник за генералштабне послове Бранко Наумовић, в. д. команданта 4. ваздухопловног пука. Секретаријат делегације: шеф бироа Јован Вучковић, посланик и опуномоћени министар на располагању; заменик и помоћник шефа бироа др Иво Андрић, први секретар и отпавник послова Сталне делегације КЈ; секретари: Бранко Димић, секретар Сталне делегације, др Славко Рајковић, писар МИП-а; Душан Драшковић, писар С. Д. и Коста Павловић, писар у МИП-у, лични секретар шефа делегације (Делегација, пов. бр. 47, решење министра иностраних послова пов. бр. 604 од 13. I 1932, ф.17, дос. 16).

Од јуна 1932. шеф делегације био је Богољуб Јевтић, нови министар иностраних послова.

Делегацији је био придодат и одређен број стручњака за буџетска питања – у својству секретара.

предлогу као оном који се највише удаљава од пројекта Конвенције коју је израдила Припремна Комисија.²⁵⁸

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 16, Разоружање

258 Друштво народа је децембра 1925. образовало Припремну комисију Конференције о разоружању, са задатком да размотри све аспекте сложеног проблема разоружања и да за Конференцију припреми сва потребна документа. У Комисију су ушли представници 26 земаља. Комисија је радила до 1931. године када је Савет Друштва народа усвојио предлог конвенције на седници од 23. јануара, када је донета одлука о датуму и месту одржавања Конференције о разоружању. У току рада Припремне комисије дошли су до изражаја различити интереси и погледи Великих сила које су настојале да свака за себе осигура доминантан утицај и позицију: Французи су настојали да очувају надмоћност у погледу копнене силе и да задрже што јачу армију као гаранцију своје безбедности; Енглеска је била за смањење сувоземне армије и изједначавање војних снага ради равнотеже у Европи, а против смањења поморског наоружања јер би тиме била угрожена њена хегемонија; САД су настојале да се разоружањем ослабе Француска на копну и Енглеска и Јапан на мору; Немачка се демагошки изјашњавала за свеопште разоружање, а у супротном тражила равноправност са осталим силама; Италија је подржавала захтеве побеђених, да им се скину ограничења у наоружању; СССР је тражио потпуно разоружање.

У таквим околностима, након 118. седнице, Припремна комисија је „усвојила предлог једне уопштене, неконкретне конвенције о разоружању, чијих је 60 чланова требало да представља платформу будуће Конференције о разоружању“ (Ч. Попов, *нав. дело*, 428–429).

Ток и резултати Конференције о разоружању показали су практично немоћ Друштва народа да то питање реши у интересу мира и безбедности у свету.

БР. 39

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 235

Женева, 21. марта 1932.

Политичком одељењу

У одговор на писмо Министарства Пов. бр. 3979 од 7. марта о. г., Краљевској сталној делегацији част је извести, да су наши пројекти јавних радова узети сви у разматрање. Те радове проучавају три разна Комитета, и то један хидрауличке радове, други друмове а трећи железнице. Питање приоритета поставило се само за случај да ми не могнемо постићи споразуме са Грчком или Арбанијом за хидрауличне радове. Како су, међутим, владе тих земаља изјавиле да су по питању радова који тангирају и њихове земље потпуно споразумне са нашом владом (види телеграме Министарства Пов. бр.

3680²⁵⁹ од 2. марта о. г. и Пов. бр. 4486²⁶⁰ од 14. марта о. г.) и како је о томе Стална Делегација известила Секретаријат Друштва Народа, то се питање приоритета радова неће уопште више постављати, него ће се сви пројекти испитивати као подједнако важни и хитни.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

*/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 6,
Саобраћајна вештања*

259 На тражење МИП-а наш посланик из Тиране послао је следећи телеграм: „Арбански министар иностраних дела и министар грађевина изјавили да њихова влада стоји при ранијим споразумима са нашом владом око исушења Скадарског језера.

Готови су примити сваку солуцију којом би се код Друштва Народа добила средства за рад. Пристају да по потреби у идентичној форми са нама ургирају код Друштва Народа. Желе конкретан предлог са наше стране.“

Тексту телеграма заступник министра иностраних послова А. Крамер додао је: „Мешовита техничка комисија југословенско-албанска која се састала 1928. године дала је мишљење да се радови изведу заједнички и трошкови поделе, али због недостатка кредита са југословенске стране та комисија се није састала“ (Делегација, пов. бр. 213, телеграм из Београда пов. бр. 3680 од 2. марта 1932, ф. 17, дос. 6).

260 О градњи канала Дунав–Егејско море, наш посланик из Атине јавио је: „Грчка влада данас известила да се у начелу слаже са нашим предлогом о грађењу канала Дунав–Егејско море“ (Делегација, пов. бр. 244 од 15. III 1932, телеграм из Београда пов. бр. 4486, ф. 17, дос. 6).

БР. 40

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 268

Женева, 22. марта 1932.

Политичком одељењу

При Политичкој Комисији на Конференцији за разору-
жање основан је нарочити Комитет од 20 држава, коме је
поверено да испита проблем „моралног разоружања“. У том
Комитету представљена је и наша Краљевина. Овдашњи
бугарски агенти већ су почели са пропагандом против наше
земље код чланова тог Комитета. Тако је овдашњи орган „Ла
Маседуан“ донео већ два чланка под насловом „За морално
разоружање. – Политика Београда у светлу докумената“, у
којима настоји да прикаже нашу политику као опасну по
мир и добре односе међу балканским народима. Није ис-
кључено да ће ово питање бити покренуто у горепомену-
том Комитету Конференције за Разоружање.

Краљевској сталној делегацији част је замолити Министар-
ство да изволи наредити Краљевском Посланству у Софији да
оно набави најкарактеристичније школске уџбенике, географ-
ске карте и остале бугарске публикације писане у духу реван-
ша и против интегритета наше државе, и да их достави било
преко Министарства било непосредно овој Делегацији.

Отправник Послова

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 16, Разоружање

БР. 41

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 326

Женева, 6. априла 1932.

Политичком одељењу

У вези свога телеграма Пов. бр. 177²⁶¹ од 22. фебруара о. г. и писма Пов. бр. 235²⁶² од 12. марта о. г. Краљевској сталној делегацији част је извести да је Комитет за јавне радове заседао у Паризу од 30. марта до 2. априла и испитивао пројекте појединих држава. У овом заседању је испитивано тринаест пројеката поднесених од пет разних држава (Грчка, Бугарска, Летонија, Пољска и Југославија).

Грчка: испитивали су пројекат за градњу извесних друмова и пројекат за исушење долине Вардара и Струме. Први је отклоњен а други усвојен под резервом експертизе на лицу места по стручњацима Друштва Народа.

Бугарска: од свих бугарских пројеката испитиван је само један, и то пројекат железничке везе са Румунијом (мост код Корабије на Дунаву, веза с једне стране са Солуном, а с друге са Пловдивом). Овај бугарски предлог није усвојен јер по овом питању не постоји споразум између Бугарске и Румуније, а иначе представља извесне техничке тешкоће.

Летонија: усвојен је предлог о друмовима; остало одбијено.

261 Вид. напомену бр. 252.

262 Вид. документ бр. 39.

Пољска: од десет предложених железничких пруга, усвојене су две. Осим тога усвојени су предлози о изградњи неких друмова као и хидротехничких радова мањег обима.

Југославија: Комитет је испитивао свих пет наших пројеката. Усвојен је систем путева аустријска граница – Љубљана–Загреб–Београд–Ниш–Солун, са свима ограницима. Није усвојен предлог о изградњи пута Сушак–Котор, пошто његова изградња мање одговара принципима и интересима којима се Комитет руководи у своме раду.

Усвојен је потпуно пројекат пруге Кучево–румунска граница са мостом на Дунаву, и призната његова важност за међународни саобраћај. При том је Комитет узео у обзир да између наше државе и Румуније постоји споразум о подизању моста на Дунаву.²⁶³

Од хидротехничких радова усвојен је пројекат о исушењу Скадарског Језера, при чему је узето у обзир да по томе питању постоји начелан споразум са Албанијом. Међутим, ако би дошло до реализације овог пројекта, Комитет сматра да је пре него би се приступило извођењу радова, потребан један детаљан споразум између наше и албанске владе, како о расподели трошкова, тако о техничким појединостима. Како у случају грчких хидрауличних радова и овде Комитет сматра да би пре евентуалног

263 Питање изградње моста на Дунаву, који би повезивао Србију и Румунију и железницу двеју земаља, било је актуелно и пре Првог светског рата. Једанаестог децембра 1913. закључена је конвенција између Србије и Румуније о вези српских и румунских железница мостом на Дунаву. Светски рат је онемогућио реализацију те конвенције па је то питање поново покренуто тек 1933. године да би после многобројних преговора и одлука била потписана конвенција о вези југословенских и румунских железница мостом на Дунаву између Кладова и Турн-Северина. До реализације није дошло због одуговлачења око одређивања места за мост и међународних прилика пред Други светски рат. (Глигор Попи, *Југословенско-румунски односи 1918–1941*, Вршац 1984, 260–265).

извођења радова била потребна експертиза стручњака Друштва Народа на лицу места. Експертиза [би] се имала извршити о трошку заинтересованих држава.

Пројекат Канала Морава–Вардар–Егејско Море, Комитет није могао усвојити, јер му његово евентуално извођење не изгледа ни технички ни економски оправдано у границама принципа ове међународне акције; то се нарочито односи на део од Сталаћа до Егејског Мора.

Тако се може рећи да су наши предлози релативно најбоље прошли пред овим Комитетом.

Комитет је израдио у горњем смислу извештај који ће поднети Савету Друштва Народа, који ће имати да расправља о финансирању ових радова. Тек тиме ће ово питање ући у одлучујућу фазу и тек тада ће се моћи видети да ли је овај план остварљив и у којој мери.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 6,
Саобраћајна вештања

БР. 42

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ
ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 330

Женева, 8. априла 1932.

Политичком оделењу

Извештај Директора Међународног Бироа Рада за XVI Међународну Конференцију Рада, која почиње 12. о. м, представља као и досад важан докуменат за међународну социјалну и економску политику. Ове године, више но раније, овај извештај биће предмет врло важне дискусије на Конференцији.

Извештај је подељен на четири дела. *Први гео* говори о резултатима акције Међународне Организације Рада у протеклој години и о главним тешкоћама на које је наишла. Број ратификација Конвенција је опао, износи 28 од којих 11 отпада на ваневропске земље. Но, крај свега, сматра се да је ток ратификација задовољавајући и да оправдава уверење да је прогрес остао релативно нормалан.

Међу разлоге поверења у будућност, Директор наводи неограничено одобравање рада Међународне Организације Рада од стране Шпанске Републике, обећање Албаније да ратификује три Конвенције и ратификације ваневропских држава. Међутим чини се општи прекор великим индустријским земљама, троструко заступљеним у Управном Одбору Међ. Бироа Рада, да су „не само споре у ратификовању, него да заборављају Међ. Организацију Рада и према њој су чак и индиферентне“. Даје

се за пример Француска, која неће да продужи обавезно школовање деце до 14 године и тиме да омогући ратификацију Конвенције о пријему деце на рад.

Г. Директор инсистира о случају дискусије верификовања мандата талијанског радничког делегата на досадашњим Конференцијама. Наиме, на последњој Конференцији талијанска влада дала је на знање да је оваква дискусија вређа као државу и крњи њена права. Директор изјављује да ће се трудити да се некако реши ово питање, тим пре што би можда ово решење навело Италију да промени своје држање према члану 393 Версаљског Уговора, који предвиђа повећавање броја чланова Управног Одбора Међународног Бироа Рада. (Италија је, према свему, очевидно намерно досад одбијала да ратификује члан 393 да би манифестовала своје незадовољство према непријатељима фашизма који овај на Конференцијама Рада врло оштро нападају). Директор сматра да морално изоловање Италије утиче непосредно на углед Међународног Бироа Рада. „Међународни Биро Рада је увек сматрао и показивао да талијански експеримент садржи, нарочито за земље Западне Европе – ако се остави на страну свака политичка мисао – иницијативе, покушаје организације и методе које заслужују да им се поклати пажња исто толико колико и руском експерименту.“

Други део извештаја третира питање економске кризе и радничког законодавства. Цифрама се показује да је према прошлој години криза појачана: појачала се беспосленост, смањена је производња, цене на велико су стално падале, наднице су смањиване, социјална политика је назадовала. Из овога стања извучена су два главна закључка. Први, да су се присталице социјалног прогреса сувише узнемирили услед кампање која је за ово време вођена против социјалне политике. Други, Управни Одбор Међународног Бироа Рада је одбио да му и за

кратко време суспендује своју активност путем Конференције Рада.

У *шрећем делу* се говори о акцији Међународне Организације Рада против беспослице. На седницама Управног Одбора Међ. Биро Рада инсистирао је на потреби ширења осигурања за случај незапослености, расподеле рада, стварања установа за налажење рада, на потреби једне практичне политике миграције, редуцирању радног времена и измени политике наднице. Напослетку, питање Јавних радова од међународног значаја је покренуто иницијативом М. Бироа Рада. О њему је Краљевска стална делегација последњи пут реферисала Министарству својим писмом Пов. бр. 326 од 6. о. м.

Четврти део извештаја је најглавнији. У њему се развија теза потребе међународне организације целокупне привреде светске. Последња, трагична етапа економске кризе, намеће „бруталном силом“ испитивање проблема „економског и социјалног“, те се г. А. Тома пита: „да ли су економски закони привреде крути и непроменљиви као и закони природе, па да се пред њима морају да повињују све социјалне револуције, појмови о правди, тежње за бољим животом и вишом културом? Постоји ли неки аутоматски механизам економског живота, који би свака интервенција могла само нарушити? Зато се износе разлози да је у међународном економском животу систем „лесе фер, лесе пасе“, економски либерализам одиграо своју улогу. Први покушаји националне и интернационалне организације привреде били су опробани за време рата те би можда било интересантно проучити их.

Међународни привредни систем је немогуће променити од данас до сутра. Извештај набраја неколике хитне мере у циљу међ. организације привреде. „Циљ актуелне привреде мора бити методично успостављање најефикасније контроле кредита“. Изгледа да треба почети пре

свега са дисциплиновањем монетарних система, иначе новац од слуге постаје господар, који спречава размену робе. Куповна моћ злата се страховито мења, тако да је у Америци од августа 1929. до децембра 1931. његова куповна моћ код цена на велико порасла за 48%. – И радници и послодавци имају исте интересе у овом случају. Био би оправдан и исплатио би се један јединствен монетарни систем. „Добра организација светске привреде захтева универсалну новчану подлогу.“ Зато је потребно повратити се на златну подлогу, која би била строго контролисана и чија би куповна моћ била утврђена. Потребна је дакле једна заједничка и договорна акција, којом би се реагирало против досадашње политике пасивности која нас је довела овде где смо. – Потребно је разбити атмосферу узајамног неповерења које [је] обухватило све народе. „Ова Међународна Конференција рада очекује много од Конференције за разоружање, очекује помоћ за решење економске кризе.“ Данас је на терету грађана света 25 милијарди швајцарских франака који се троше на војску и оружје.

Директор Међународног Бироа Рада изражава жељу да ова Међ. Конференција Рада допринесе успеху Разоружања, тиме што ће једном потврдити тежњу за идеалом друштвене правде и свим оним што је до сад могла остварити на зближењу међу народима.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

*/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 12,
Међународни биро рада*

БР. 43

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ
ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 409

Рад XV саветодавне комисије за опијум

Женева, 6. маја 1932.

Политичком одељењу

Краљевској сталној делегацији част је извести Ми-
нистарство да је Саветодавна Опијумска Комисија одржа-
ла своје XV заседање у времену од 15. априла до 4. маја о. г.

За председника овога заседања изабран је г. Бургеон
(Француз) а за подпредседника Казарес (Шпанац); на
првој седници, председник је прочитао писмо г. К. Фо-
тића, Помоћника Министра иностраних послова, којим
извештава да, заузет многим пословима, неће моћи више
учествовати у раду Комисије. Председник је том прили-
ком изразио у име Комисије благодарност и признање г.
Фотићу на његовој дугогодишњој активној сарадњи.

Поред питања која су редовно предмет дискусије при
сваком заседању Саветодавне Комисије, овога пута била
су на дневном реду и ова важнија питања: испитивање
резултата „Конференције за потискивање навике пу-
шења опијума на Далеком Истоку“ у новембру прошле
године; 2) Израда узорног правилника о примени Кон-
венције од 1931. године односно ограничења фабрика-
ције; и 3) припремни радови за једну конференцију која
би имала за задатак да проучи могућности ограничења
културе мака и кока-лишћа.

Од редовних питања пажњу Комисије задржали су нарочито случајеви нелегалног промета о којима је један нарочити одбор спремио извештај пре отварања заседања. Из тога извештаја види се да је кријумчарење опојних дрога у свету није ни мало попустило у току 1931–1932. године. Египат, Далеки Исток и Северна Америка били су и даље главни терен за нелегалан промет. Египатски представник је назначио Комисији као главне изворе нелегалног промета Цариград и Пиреј, што је изазвало турског и грчког делегата који су били за ту прилику позвани да присуствују раду Комисије, да даду извесна објашњења да би свели на праву меру оптужбе изнесене од египатског делегата. Том приликом турски делегат је изјавио да је турска влада решена да приђе Хашкој и Женевској Конвенцији. Грчки делегат је изјавио да је грчка влада поднела парламенту предлог закона којим се мења поступак консуларног суђења у Египту, како би тиме олакшала египатској влади сузбијање нелегалног промета и хватање и кажњавање криваца грчких поданика.

Комисија је по овом питању донела читав низ препорука у сврху пооштрења казни против кријумчара и што ефикасније међународне сарадње у гоњењу криваца.

Затим се прешло на испитивање годишњих извештаја појединих држава. Нарочит предмет дискусије биле су нове одредбе француске владе којима се знатно пооштрава контролни режим у тој земљи.

Немачки делегат је изјавио да су естери морфина пали под удар немачког закона о опијуму од првог јануара 1930. и да је од тога датума Немачка престала да фабрикује те дроге.

Том приликом наша делегација саопштила је Комисији текст нашег новог закона о опојним дрогама који је ступио на снагу првог јануара 1932.

II Конференција у Банџоку

Ова конференција била је сазвана, у новембру прошле године као ужа конференција заинтересованих држава, ради проучавања опијоманије на Далеком Истоку. Јавно мишљење светско очекивало је од те конференције један споразум о стварном потискивању опијоманије на Далеком Истоку или бар о ограничењу пушења на већ затроване пушаче опијума, путем регистравања пушача и забране уношења. Међутим, Конференција се задовољила да прецизира извесне одредбе споразума о пушењу опијума од 1925. г. и да истакне могућност прохибиције пушења док све произвођачке земље не уведу ефикасну контролу увоза опијума. Овакви резултати били су предмет оштрих критика, нарочито од стране кинеског и италијанског који су инсистирали на потреби искренијих и енергичнијих мера, док су представници заинтересованих земаља, Енглеске, Француске и Холандије, бранили резолуције Конференције у Бангкоку као минимум који се дао постићи према данашњој стварној ситуацији и енергично одбијали приговоре да се забрана пушења не доноси из финансијских разлога.

Оба предлога која су том приликом поднесена – предлог шпанског делегата о анкетној комисији на Далеком Истоку и предлог г. Лајала о регистравању пушача – одбачени су.

Не улазећи у оцену овога замршеног проблема, може се констатовати да у питању сузбијања опијоманије на Далеком Истоку ни овај пут није учињен никакав напредак.

III Узорни њравилник

У закључном акту Конференције за ограничење фабрикације опојних дрога од 1931. г. предвиђено је било

да Опијумска Комисија изради један Узорни Правилник за примену Конвенције донете на тој Конференцији, да би се владама олакшало доношење законских одредаба и постигла једнообразност о режиму законодавства које предвиђа та Конвенција.

Комисија је изабрала један Пододбор коме је стављено у задатак да изради предлог таквог правилника. У току овога заседања Пододбор није могао да сврши тај опсежан посао, те је решено да се састане поново у јесен како би чланови Комисије могли добити и проучити предлог пре XVI заседања Комисије, које ће се одржати у мају месецу идуће године.

Пошто наша држава није потписала и не мисли потписивати поменуту Конвенцију, то делегација није сматрала за потребно да учествује у раду овог пододбора.

IV Пријремни радови за Конференцију о ојраничењу културе мака и кока-лишћа

Савет Друштва Народа одлуком својом од 22. јануара 1931. г. позвао је Опијумску Комисију да изврши припремне радове у циљу сазивања једне конференције која би имала да испита могућност ојраничења и контроле културе мака и кока-лишћа. Комисија је приступила овоме питању на садашњем заседању. Увидевши приликом дискусије сву сложеност овога питања, Комисија је закључила да се претходно изради један упитник по коме би се од заинтересованих земаља могли добити сви податци потребни за рад Конференције и решавање проблема. Према томе, рад Комисије по овоме питању ојраничиће се овога пута на начелну дискусију о саставу тога упитника.

Боливијски делегат је изјавио да његова влада, иако је приступила Женевској Конвенцији, није у могућности да третира питање ојраничења културе кока-лишћа.

Турски делегат је саопштио готовост турске владе да у начелу узме у разматрање проблем ограничења производње опијума.

Персијански делегат је дао такође начелни пристанак за ограничење производње опијума, уз резерве које је већ раније формулисала персијска влада а која се односи на финансирање акције на замени опијума другим културама.

Наша делегација истицала је нарочито економску страну овога проблема, дајући сугестије о предметима по којима би требало тражити податке од појединих држава.

Комисија је закључила да се упитник изради на идућем заседању, а у међувремену да Секретаријат путем личне преписке са члановима Комисије установи један пројекат за упитник по коме би се Комисија имала да изјасни.

Имајући у виду предње резерве најзаинтересованијих држава као и сву сложеност овог посла, може се рећи да до сазива Конференције неће доћи у догледном времену и да од целе ове акције не треба очекивати неке стварне резултате. С тога разлога није потребно да се противимо мерама које иду за сазивом ове Конференције.

Приликом дискусије упитника турски делегат је прочитао кратак коминике о садржини турско-југословенског споразума од 14. априла о. г. о чијем је потписивању наша делегација већ раније известила Комисију. Пошто су у овом коминикеу изнете само контролне одредбе нашега споразума, то није дошло до дискусије, иако су неки чланови Комисије показали велико интересовање за овај уговор. Свакако, треба очекивати да, када текст буде објављен, неће изостати оштре критике од стране извесних земаља којима наша политика цена опијума не може да конвенира.

Наш делегат на овом заседању био је г. Сава Обрадовић, Секретар Министарства трговине и индустрије. Пошто г. Обрадовић, заузет званичним послом у Риму,

није могао стићи на време у Женеви, то га је у првим данима заседања Комисије замењивао потписати.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 8, Ойџум

БР. 44

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ
ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 481

Заседање Саветодавне саобраћајне комисије

Друштва народа

Женева, 6. јуна 1932.

Политичком одељењу

Од 1–4. о. м. заседала је у редовној сесији Саветодавна Саобраћајна Комисија Друштва Народа. На дневном реду, поред питања општег карактера која не интересују непосредно и искључиво нашу земљу, било је и питање спора између наше државе и аустријске железничке компаније Zeltweg-Wolfsberg и Unterdrauburg-Wöllau.

Као што је Министарству познато, Комитет Тројице експерата донео је још трећег марта о. г. одлуку која усваја потпуно тезу аустријских компанија према којој члан 320 Версајског Уговора треба да буде примењен на овај спор (прилог I).²⁶⁴

264 Прилог уз ово писмо на француском, Делегација, ф. 17, дос. 6.

После дискусије у којој су дошла до израза опречна мишљења, једна за нашу а друга за аустријску тезу, и у којој је наш делегат г. Бончина узео учешћа, Комисија је дошла до уверења да се по питању да ли се овај спор може подвести под члан 320 Версајског Уговора о Миру не може донети одлука и да се рапорт Комитета тројице експерата усваја само утолико уколико се њиме предлаже даље преговарање између заинтересованих страна у изгледу на споразум о откупу, и за то оставља рок од 6 месеци (прилог 2).²⁶⁵

Наш делегат г. Бончина поднеће о овоме опширан извештај и Министарству Саобраћаја и Министарству иностраних послова.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

*/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 6,
Саобраћајна вештања*

265 Исто.

БР. 45

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ
ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 537

Женева, 2. јула 1932.

Политичком одељењу

Јуче је одржана седница изванредне Скупштине Друштва Народа. На дневном реду су била два питања. 1) Да се продужи рок од шест месеци, који је, према члану 12 Пакта, дат Литоновој Комисији за подношење извештаја о стању у Манџурији. 2) Да се упути позив Турској да ступи у Друштво Народа.

Пре састанка Скупштине Комитет Деветнаесторице одржао је седницу на којој је коначно утврђен начин рада у Скупштини. Генерални Секретар је том приликом саопштио у строгом поверењу да га је Литонова Комисија известила да би признање Манџурске владе од стране Јапана знатно отежало ситуацију, и да је тражила да се у том смислу утиче на Јапан. Поново се могло утврдити да је Комитет Деветнаесторице једнодушан у томе да се ово продужење рока мора сматрати као посве изузетно и да ни у ком случају не може да представља преседан. На самој седници Скупштине поново су учињене сличне резерве; тако исто у резолуцији Скупштине јасно је изражена та резерва која је од важности, и која за нас представља главни интерес у овој ствари.

У име двадесет и осам држава које су потписале позив Турској да уђе у Друштво Народа (међу њима и наша

Краљевина) говорили су шпански делегат Мадаријага и грчки министар Михалакопулос. По овом питању ће ванредна Скупштина одржати још две седнице; на првој ће бити дискусија о овом позиву, а на другој ће бити прочитан пристанак Турске и извршено и формално њено примање. Ако не буде никакве промене, све ће се ово извршити у првој половини овога месеца, као што је Краљевска стална делегација имала част извести Министарство својим телеграмом Пов. бр. 505 и 506. Нашу државу на овој седници представљао је г. др Илија Шуменковић.

Отправник Послова

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 7, Друштво народа,
Скујшћина

БР. 46

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ
ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 538

Избор Х. Б. Бајлера за новој дирекћора

Међународној бироа рада

Женева, 6. јула 1932.

Политичком оделењу

Првог о. м. Управни Одбор Међународног Бироа Рада изабрао је за новог Директора Међународног Бироа Рада досадашњег Помоћника Директора г. Харолда Б. Батлера.

Према информацијама које су се до избора могле имати, именовање новог Директора требало је бити извршено тек октобра о. г. тако да је садашњи избор значио опште изненађење. Наиме, избору је претходила дугачка и жучна дискусија око тога да ли ће се избор Директора извршити у овој сесији Управног Одбора или у његовој октобарској сесији, у Мадриду. По томе питању је дошло и до гласања, са резултатом 11 : 11. После оваквог исхода гласања дошло је до појединачног саветовања група: послодавачких, владиних и радничких чланова Управног Одбора. Након овог саветовања Управни Одбор је гласањем, тајним, са 21 против 3 изабрао новог Директора. Од 6 радничких делегата 3 су гласала за г. Батлера, дакле раднички чланови Управног Одбора су се поцепали и само овој поцепаности има се приписати што је још у овој сесији изабран нов Директор. Енглески, шведски и још један радник гласали су за г. Батлера. Изгледа да је шпански владин делегат гласао против инструкција свог Министра Рада г. Кабалера, по претходном споразуму, да у замену Шпањолац Фабра Рибанс, Подсекретар у влади, буде доцније именован за Помоћника Директора. – Управни Одбор дотакао је и питање евентуалног укидања места Помоћника Директора, што би значило пораз радничке персоналне политике, јер раднички чланови Управног Одбора желе да бар Помоћник Директора буде човек изразито социјалистичких тенденција. Али ако Фабра Рибанс буде изабран за Помоћника Директора, односно ако га именује Директор, радници у Управном Одбору могу бити задовољени, јер је Ф. Рибанс стари социјалистички првак и као такав био је лични пријатељ пок. Алберта Томе.

Г. Харолд Батлер био је врло лојалан сарадник пок. Алберта Томе и са њиме никад није долазио до озбиљнијих сукоба. Чак шта више, сам г. Алберт Тома за свога

живота није искључивао могућност да се г. Батлер именује једнога дана за његовог заменика.

Г. Батлер је посетио већ два пута нашу земљу, једном званично, једном незванично т.ј. пре три месеца пропустио је кроз Југославију при повратку из Египта. Он је пријатељ Југославије, што је у више махова могло бити опажено и према ономе што он говори о нашој земљи и према ономе што се да посредно утврдити.

У прилогу се шаље званична биографија новог Директора Међународног Бироа Рада. Из ње се неће моћи да закључи да је г. Батлер обележени присталица неке политичке партије, он је био и остао врло либерални социјални радник и заштитник радничког права у духу Устава Међународне Организације Рада који је у своје време помогао да се донесе.

Има везе са телеграмом Пов. бр. 536.²⁶⁶

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 12,
Међународни биро рада

266 Андрић је тим телеграмом од 2. јула јавио да је на место директора Међународног бироа рада, упражњеног смрћу Албера Томе, административни савет изабрао дотадашњег помоћника директора Харолда Батлера (Делегација, пов. бр. 536, ф. 17, дос. 12).

БР. 47

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ
ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 550

Женева, 16. јула 1932.

Политичком одељењу

Јучерашња седница Савета Друштва Народа сазвана је због тога што је требало поднети одлуке Савета по два важна и хитна питања, која нису могла чекати редовно септембарско заседање Савета. То су: 1) питање сазива светске економске конференције; 2) питање аустријског зајма.

Енглески Министар спољних послова Сер Џон Сајмон²⁶⁷ известио је Савет о новом енглеско-француском споразуму, коме су приступиле већ Италија и Белгија и коме могу приступити све остале европске земље које хоће. Енглески Министар спољних послова подвукао је нарочито две ствари: 1) Да овај споразум није уперен против Америке или ма кога другог континента него једна „породична ствар“ европских земаља, која је идејно

267 Џон Сајмон, британски министар иностраних послова након оставке Артура Хендерсона 1931. године.

врло блиска идеји А. Бријана²⁶⁸ о Европској Унији;²⁶⁹ 2) да овај споразум није противан Пакту Друштва Народа нити има намеру да ствара неку организацију изван Друштва Народа.

Затим се прешло на два горе поменута питања.

1) Као што је познато, Лозанска конференција²⁷⁰ је

268 Аристид Бријан (1862–1932), правник, политичар, двадесет пет пута министар, први пут 1906, више пута председник француске владе (11 пута), први пут 1909–1911, најпознатији као министар иностраних послова 1925–1932, заговорник идеје мира у Европи, за шта је добио Нобелову награду за мир 1926. године (вид. код: Андреј Митровић, *Време нејирљивих*, Београд 1977, 510–512).

269 Аристид Бријан сачинио је пројекат Европске уније који је саопштио на Десетој скупштини Друштва народа у Женеви 5. септембра 1929. Пројекат је био примљен с одушевљењем. Образлажући га, истакао је потребу федералних веза између земаља Европе, које би биле ојачане економски, а потом политичком сарадњом без мешања у национални суверенитет било ког народа. Свој предлог о стварању Европске уније формулисао је у виду меморандума који је упутио Друштву народа 1. маја 1930, у ком је предвиђао: оснивање Европске конференције у којој би заседали представници свих држава Европе – чланице Друштва народа; Конференција би имала Стални политички комитет као свој извршни орган; административне послове оба ова органа обављао би Секретаријат. Иако је предлог првобитно био одушевљено прихваћен, услед промењених међународних околности, меморандум су поред Француске прихватиле само Југославија и Бугарска (Ч. Попов, *нав. дело*, 408–410).

270 Лозанска конференција одржана од 16. јуна до 9. јула 1932. била је посвећена репарацијама. Одржана је након истека једногодишњег мораторијума (Хуверов предлог) на плаћање свих обавеза проистеклих из Првог светског рата. Непосредан повод за одржавање конференције била је изјава немачке владе да не може наставити са плаћањем ратних репарација. Конференција је одлучила да Немачка плати савезничким земљама још 3 милијарде марака, а да се после тога ослободи, на неодређено време, плаћања репарација. (Немачка је требало да плати 132

својим писмом од 9. јула о. г. позвала Друштво Народа да сазове и организује једну светску конференцију за монетарна и привредна питања и да одреди шест стручних лица, три за привредна а три за финансијска питања који ће, заједно са одбором од 12 стручњака која је одредила Лозанска конференција, проучити сва питања и спремити материјал за конференцију.

Извештач по овоме питању био је Сер Џон Сајмон, енглески Министар спољних послова.

У дискусији која се по том питању развила, представници Шпаније и Француске и Италије настојали су да се прошири одбор стручњака ако се за то укаже потреба, у сваком случају да се позову представници Међународног Бироа Рада и Међународног Института за Агрикултуру.

Наш представник у Савету г. Др Илија Шуменковић придружио се француском мишљењу о потреби учествовања Бироа Рада, а са своје стране нарочито је подвукао да се нада да ће шесторица стручњака припадати и мањим земљама које имају великог интереса на привредној ресторацији света, и то тим пре што ће она дванаесторица стручњака које има да одреди Лозанска конференција припадати искључиво великим силама.

Известилац је усвојио већину примедаба, међу осталима и горњу нашега представника. За свршавање ових привредних радова Савет је одредио нарочити одбор са Сер Џон Сајмоном на челу.

По другом питању, усвојен је протокол о аустријском зајму онако како је Краљевска стална делегација имала част извести својим телеграмом Пов. бр. 549²⁷¹ од

милијарде златних марака на име ратне одштете, а платила је само 23). Лозанска конференција је означила крај и репарација и ратних дугова.

271 Андрић је цитираним телеграмом известио МИП да је на седници Савета ДН 15. јула „саопштен и усвојен протокол о аустријском зајму. Аустрија добија зајам од 300 милиона

15. о. м. У допуну горњег телеграма, Краљевској сталној делегацији част је напоменути да се 100 милиона шилинга које је уписала Енглеска односе на исту суму коју Аустрија већ дугује енглеској Народној Банци и коју је требала ових дана да регулише, и према томе да ће ефективно бити уписан само остали део зајма.

Краљевској сталној делегацији част је известити о предњем знања ради.

Отправник Послова

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 14,
Друштво народа, Савей

шилинга у ком ће учествовати Енглеска, Француска, Италија и још неколико мањих држава. Немачка се није прикључила овом зајму јер није хтела да потпише политички услов против аншлуса који садржи протокол о зајму..." (Делегација, пов. бр. 549 од 15. VII 1932, ф. 17, дос. 14).

БР. 48

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ ДРУШТВУ
НАРОДА – ГОСПОДИНУ БОГОЉУБУ ЈЕВТИЋУ,
МИНИСТРУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. број 571

Женева, 23. јула 1932.

Господине Министре,

Као што сам имао част извести Вас, Турска је од неки дан члан Друштва Народа.²⁷² У овдашњим политичким круговима као и у Секретаријату самом, та чињеница није изазвала ни нарочито одушевљење ни неке коментаре које би вредело опширно понављати. Уистини, Турска је и раније, на основу уговорних обавеза или по нужди, била присиљена на прилично живу ако и не увек срдачну сарадњу са Друштвом Народа: у питању измене становништва, заштите мањина, производње опијума итд. Тако је у ствари ово приступање Турске у многومه само легализовање једног стања које одавно траје.

Према извесним коментарима који се јављају у штампи и чују у Женеви, Турска би имала да буде мост између Истока, нарочито Совјетске Русије, и Западне Европе; према другима, Турска би имала да се стави на чело исламских народа и да организује и поведе њихову активност у Друштву Народа. Тим коментарима не треба поклањати много вере; они потичу или од самих Турака или од необавештених кругова који још увек мисле да се уз име Турске нужно везује и мисао о некој политичкој активности већега значаја.

272 Турска је примљена у Друштво народа на ванредној седници Скупштине народа 18. јула 1932. Одлука о пријему била је једногласна (Делегација, Андрићев телеграм пов. бр. 552. ф. 17, дос. 7).

Овдашње добро упућене личности не верују да би Турска могла играти и једну од тих улога.

Међутим, извесно је да ће Турска можда већ у септембру ове године показати једну активност мањег обима али која нас непосредно интересује. – Као што је познато, Турска је одавно преговарала о свом уласку у Друштво Народа. Преговори су записивали редовно на претензијама Турске на једно место у Савету. Зна се да је најпре тражила стално, па полустално, па затим једно алтернативно место које би се дало групи земаља Турска–Грчка–Бугарска, као што га има Мала Антанта. На крају Турска је пристала да уђе у Друштво Народа без услова, што не значи да јој није ништа стављено у изглед, бар у смислу овог последњег решења. – У круговима који су од утицаја у Секретаријату, постоји, како се сазнаје, тенденција да се ротативно место које има Мала Антанта, а које ће у септембру месецу припасти Чехословачкој, пусти још овај пут Малој Антанти, због Бенешове личности, али да се по истеку од три године уступи Грчкој или Турској. То, наравно, ако те три земље дотле заиста створе једну такву групу и као такве иступе у Женеви.

Међутим, ако и не дође до тога, Турска ће наћи начина да да израза својим претензијама. Тежња за реформом Савета постоји, на томе раде нарочито Португалија и неке друге мање земље, незадовољне његовим садашњим саставом. Постоји и нарочити Одбор Савета изабран у циљу да проучи потребу и могућност такве реформе. Рад тога одбора успоравала је и спречавала до сада Енглеска и друге силе које не желе да се Савет мења.

Извештавајући вас о предњем, молим вас, Господине Министре, да изволите примити уверење о мом дубоком поштовању.

Отправник Послова

Иво Андрић

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 18, дос. 21, Остале земље

БР. 49

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ ДРУШТВУ
НАРОДА У ЖЕНЕВИ – Г. БОГОЉУБУ ЈЕВТИЋУ,
МИНИСТРУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 653

Женева, 6. септембра 1932.

Господине Министре,

На дневном реду наредног заседања Савета Друштва Народа налази се и жалба аустријског железничког друштва Zeltweg-Wolfsberg и Unterdrauburg-Wöllau из Беча. У вези свога писма Пов. бр. 481²⁷³ од 6. јуна ове године, част ми је извести Вас, да се у Саобраћајној Секцији Секретаријата спрема извештај Савету по овом нашем спору.

Колико сам могао сазнати, извештај који ће ових дана бити завршен и предложен известиоцу, представнику Пољске, гласио би углавном овако:

„Савет прима знању извештај Саветодавне Комисије, као и раније извештаје комитета тројице експерата. Како оба та извештаја предвиђају могућност решења спора à l'amiable,²⁷⁴ а за то траже рок од шест месеци, то Савет, не улазећи за сада у испитивање правне стране питања (т. ј. да ли је чл. 320 Версајског Уговора применљив или није), не приступа још наименовању арбитара, него одобрава рок од шест месеци, у нади да ће се спор решити à l'amiable и тако интервенција Савета постати непотребна.

То би, према обавештењима које имам, требала да буде садржина извештаја који је још у раду. У случају да

273 Вид. документ бр. 44.

274 Мирним путем.

до састанка Савета настану ма какве промене у овом извештају, известићу накнадно о њима.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом дубоком поштовању.

Отправник Послова

Др Иво Андрић с.р.

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 6,

Саобраћајна вийшања

БР. 50

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 742

Женева, 19. октобра 1932.

Политичком одељењу

Краљевској сталној делегацији част је извести Ми-
нистарство да је Технички Комитет Специјалног Коми-
тета за Ефективе (види докуменат Конф. Д/С. S.F/СТ/, од
15. октобра о. г.) одржао три седнице, од 17 до 19 о. м. и да
је на њима решио први део повереног му задатка. Испит-
ао је уколико разне гране полицијске службе у поједи-
ним државама могу доћи у обзир код процењивања војне
снаге тих држава.

На седницама овога Комитета г. Генерала Косића за-
ступао је г. Др. Иво Андрић, Отправник Послова.

Дискусија у којој је учествовао и наш делегат у смислу добивених инструкција, водила се у главном између италијанске и француске делегације. Делегат Сједињених Америчких Држава потпомагао је италијанско гледиште. Резултат те дискусије дат је у приложеном Упитнику.²⁷⁵

Како су сви чланови Комитета војници и специјалисти у питањима о којима је реч у Упитнику и како сви они располажу војним персоналом и потребним подацима овде у Женеви, Комитет је изразио жељу да се одговори на упитник даду одмах, у року од 2 до 3 дана. На тражење нашег и јапанског представника тај је рок продужен, али је остало при томе да све државе које су у Комитету даду свој одговор за време заседања Комитета за Ефективе које почиње 27 о. м.

Како је замишљена у Техничком Комитету, процедура давања података била би иста као она која је употребљена код буџетских питања. Свака држава даће писмен одговор, а поред тога ће сваки члан имати право да представнику те државе постави накнадна питања и тражи нова обавештења о већ датим подацима. Ти ће се одговори давати усмено, у Комитету самом.

Наравно да податци који се дају могу бити дати у крупним потезима и цифре само апроксимативне. То важи нарочито за оне врсте полиције која слабо или никако не долази у обзир код одбране земље или неке војне акције (као што су општински стражари и т.д.).

Краљевској сталној делегацији част је замолити Министарство да јој изволи што пре послати податке у од-

275 Упитник и одговор на њега нисмо пронашли. Из писма МИП-а пов. бр. 18461 од 2. новембра 1932. упућеног Делегацији види се да су под тим датумом послати тражени подаци. На полеђини акта Андрић је забележио: „Ови подаци су израђени и предати Секцији за разоружање“ (Делегација, пов. бр. 772 од 8. XI 1932, ф. 17, дос. 16).

говор на приложени Упитник, као евентуалне инструкције за држање нашег делегата у Комитету за Ефективе.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 16, Разоружање

БР. 51

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 748

Рад Шесте комисије на XIII Скупуштини

Друштва народа

Женева, 21. октобра 1932.

Политичком одељењу

Програм рада VI Комисије био је ове године нарочито опсежан. Он је обухватао следећа питања: Мањине, Интелектуална сарадња, Штампa и организација мира, Женска удружења и организација мира, Ропство, Мандати, Комисија за Европску Унију.

По питању мањина немачка делегација је и ове године интервенисала, тражећи либералније примењивање и евентуално проширење процедуре и препоручујући стварање Консултативне Комисије. Немачкој делегацији су се придружиле, као обично, аустријска, бугарска и мађарска делегација. Са више или мање одређености и енергије заузели су се за проширење мањинске процедуре и норвешка, шведска и холандска делегација.

У име пет заинтересованих држава, Југославије, Чехословачке, Румуније, Пољске и Грчке, наш делегат г. Фотић²⁷⁶ дао је заједничку изјаву којом се 1) пориче надлежност Скупштине да испитује примену уговора, што је у искључивој надлежности Савета; 2) изјављује да су заинтересоване државе противне сваком проширењу процедуре и да би га могле примити једино под условом да се оно примени универзално на све државе без изузетка.

У дискусији која се по томе развила узео је учешћа и наш делегат инсистирајући нарочито на томе да многе петиције по своме субверзивном циљу и злонамерној садржини не заслужују публицитет који би извесне стране желеле да им се да. У потврду наше тезе г. Фотић је цитирао мишљење највећих поборника за права мањина. Ова дискусија завршена је без икакве резолуције.

Мандати. Шеф наше делегације Господин Министар иностраних послова Г. Богољуб Д. Јевтић²⁷⁷ био је извештач по питању скидања мандата са Ирака, као и по

276 На редовној годишњој скупштини Друштва народа, која је почела 26. септембра 1932, југословенску делегацију сачињавали су: шеф делегације и први делегат Богољуб Јевтић, министар иностраних послова; заменик првог делегата – Константин Фотић, изванредни посланик и опуномоћени министар, заменик министра иностраних послова; експерти: др Милан Тодоровић, професор универзитета, др Иван Перне, саветник у МИП-у и шеф III политичког одсека у МИП-у; генерални секретар делегације др Иво Андрић, отправник послова и први секретар Сталне делегације; лични секретар шефа делегације др Никодије Јовановић, секретар у МИП-у (Делегација, пов. бр. 684, решење министра иностраних послова пов. бр. 15880 од 16. IX 1932, ф. 17, дос. 14).

277 Богољуб Јевтић (1895–1967), министар иностраних послова од јуна 1932. до јуна 1935, а од 20. децембра 1934. и председник владе до 24. јуна 1935. када га је заменио Милан Стојадиновић. Као министар иностраних послова био је шеф југословенске делегације на редовним скупштинама Друштва народа – XIII, XIV и XV (1932–1934).

питању пријема Ирака у Друштво Народа. Приликом свечаног пријема ове државе наш Министар иностраних послова одржао је говор, који је био запажен, а рад наших представника у Савету, као известилаца по овоме питању, наишао је на опште признање нарочито са стране енглеског представника Сер Џон Сајмона.

Европска Унија. За председника је на место поч. А. Бријана изабран француски Министар Ерио.²⁷⁸ Примљен је извештај о раду Конференције у Стрезии²⁷⁹ иако са много резерви. Решено је да Комисија за проучавање Европске Уније настави свој рад и у наредној 1932/33 години.

По питању сарадње штампе на делу организације мира развила се дискусија у којој је узела учешћа и наша делегација, наглашавајући штетност ширења лажних вести и алармантних и тражећи да свака држава учини све што може на спречавању тога зла.

По питању побијања ропства, донесена је одлука да се установи Саветодавна Комисија. Видећи у томе председан за евентуално оснивање саветодавне комисије за мађине, пољска, наша и румунска делегација су примиле то оснивање са резервом да рад нове комисије треба да буде универзалан и да ниједна држава не буде изузета.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 7, Друштво народа, Скупиштина

278 Едуар Ерио (1874–1957), француски политичар и државник. Након Бријанове смрти председник владе од 1932. Први пут постао министар 1916. у Бријановој влади. У периоду 1924–1936. био више пута министар и председник владе, а 1936–1940. и 1946–1953. председник Народне скупштине.

279 Реч је о Конференцији за привредну обнову Средње и Источне Европе, одржаној од 5. до 20. септембра у Стрезии.

БР. 52

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ ДРУШТВУ
НАРОДА У ЖЕНЕВИ – Г. БОГОЉУБУ ЈЕВТИЋУ,
МИНИСТРУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 749

Женева, 21. октобра 1932.

Господине Министре,

Као што сам имао част извести вас, за Генералног Секретара Друштва Народа изабран је од стране Савета досадашњи Помоћник Генералног Секретара г. Авенол. У исто време, постигнут је у Савету споразум и, у начелу, решено питање реформе највише управе Друштва Народа.

Место Генералног Секретара обезбеђено је Француској само на тај начин, што су учињене концесије и Немачкој и Италији и мањим, неутралним, државама. Уместо једног Помоћника Генералног Секретара, биће у будуће два. Место Првог Помоћника добила би Италија, док ће место Другог Помоћника припасти вероватно некој од скандинавских држава. У исто време, морао је бити усвојен принцип да у будуће ни једна држава не може заузимати у управи Секретаријата више од два места. То је био немачки услов. Према томе принципу, Французи и Италијани изгубиће по једно од директорских места која сада заузимају.

У ствари, тек у јуну месецу идуће године, пред одлазак досадањег Генералног Секретара, приступиће се образовању нове управе. Како међутим немачки подсекретар, г. Difour-Feronce, и италијански, г. Paolucci, напуштају Секретаријат ових дана, приступиће се ускоро постављењу њихових заменика. Због овога, Sir Eric Drummond путује у Рим и Берлин, да са тамошњим владама преговара о личностима које би могле доћи у обзир за те положаје. Нарочито је важан избор италијанског подсекретара, по-

што ће он већ у јулу месецу идуће године заузети место Помоћника Генералног Секретара. Исто тако немачки подсекретар неће више имати као ресор Интелектуалну сарадњу, него економска питања, и утолико ће његов положај добити у важности.

У Секретаријату су одлучно противни да на место италијанског подсекретара дође г. Auriti, садашњи италијански посланику Бечу, чија се кандидација помиње у италијанској штампи. Они би желели да на то место добију човека који је близак Друштву Народа и његовој активности, који је добро виђен од римске владе, а да ипак није агресиван фашиста. Са стране Секретаријата помињу се тим поводом имена новопостављеног амбасадора у Вашингтону Rosso и правног саветника Piloti.

За место немачког подсекретара помињу се бивши министар Trendelenburg и посланик у Атини Eisenlohr.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом дубоком поштовању.

Др Иво Андрић

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 7, Друштво народа

БР. 53

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ
ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ – МИНИСТАР-
СТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 753

Извештај о сесији Централној олимпијској одбора
Женева, 25. октобра 1932.

Политичком одељењу

Последње заседање Одбора у овој години одржано је од 17. до 22. октобра. Дневни ред је био кратак. Као и обично вршени су прегледи података о увозу, извозу и трговини сировина и опојних дрога. Пало је у очи да од стране наше владе нису још послати подаци о увозу и извозу за I полугође 1932. године.

Питање на коме се је Одбор највише задржао односило се на захтев немачке владе да Одбор у будуће не публикује своје статистичке прегледе, наводећи као разлог да се тиме доводе у опасност легитимни интереси немачких фабриканата дрога. – Ово питање јавило се први пут на прошлом заседању Одбора у августу. Онда је одлучено да се немачки захтев поднесе Савету Друштва Народа. Савет је на своме последњем заседању одлучио да о захтеву Немачке Одбор сам донесе решење.

Због тога је Одбор у два маха имао разговоре са немачким генералним конзулом, који је у једном писменом елаборату покушао да објасни да према тексту Конвенције Одбор нема право да објављује статистичке прегледе, већ да то право припада Савету.

Одбор је проучивши то питање донео следећу одлуку:

1) Одбор је властан, а не Савет, да објављује статистичке прегледе и о њима решава;

2) Одбор сматра да легитимни интереси немачких произвођача нису повређени јер се не ради о нелојалној већ о лојалној конкуренцији; и

3) Одбор је одлучио да се три колоне статистичких података који се односе на три немачка специјалитета споје у једну статистичку колону, условно да то важи само ако и док Одбор то буде сматрао за умесно.

Овај сукоб између једног органа Друштва Народа и једне државе чланице, вредно је забележити као преседан.

Наш делегат Г. Милићевић присуствовао је овом заседању и узео учешћа у дискусији по свима питањима.

Отправник Послова

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 8, Оиџум

БР. 54

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 754

Извештај о раду Техничкој комисији

Специјалној комисији за ефективне

Женева, 25. октобра 1932.

Политичком одељењу

У вези свога писма Пов. бр. 742²⁸⁰ од 19. о. м, Краљевској сталној делегацији част је извести Министарство да је Технички Комитет Специјалног Комитета за ефек-

280 Вид. документ бр. 50.

тине завршио и други део повереног му посла (тачка 2, докуменат Conf. D//.C.S.E/C./T1) и после дуже дискусије у којој су учествовали нарочито енглески, француски, амерички и италијански делегати усвојио принципе који су унесени у приложеном документу.

Затим се прешло на испитивање података о полицији и сличним организацијама уколико су до сада дати. До сад су испитивани подаци шест разних држава. Сталној делегацији част је доставити, примера ради, у засебном омоту, податке оних држава које су одговориле на упитник. Као што се види, одговори су доста суморно дати. На питања која су у Поткомитету постављена представницима ових земаља, они су давали усмене одговоре нешто прецизније и са више појединости. Та питања су редовно постављана од представника суседних држава заинтересованих на прецизирању елемената који могу ући у обзир код одређивања ефектива. Питања се у највише случајева односе на две рубрике упитника: на ОРГАНИЗАЦИЈУ и на НАОРУЖАЊЕ, индивидуално или колективно, дотичне полицијске формације. У главном, у свима овим одговорима, усменим као и писменим, види се јасна тенденција да се умањи војничко значење полиције и сличних формација. Утолико је добро што смо ми већ у нашем одговору датом 1931. године (види докуменат С.763.М.361.1931.IX. страна 4) изјавили да наша жандармерија и пограничне трупе нису равне чисто војним јединицама ни по спреми ни по наоружању.²⁸¹

281 Према подацима које је МИП саопштило Делегацији на Конференцији за разоружање 19. новембра 1932, југословенска жандармерија је имала 219 пушкомитраљеза који су распоређени по жандармеријским пуковима према одређеним потребама. Граничне трупе су, према истом саопштењу, имале 206 пушкомитраљеза, који су распоређени по пододсецима и четама граничних трупа (Делегација, пов. бр. 803 од 21. XI 1932, ф. 17, дос. 16).

У нашем одговору на овај садањи упитник било би добро дати и извесне конкретне податке о тој неједнакости.

Ових дана Технички Комитет ће наставити са испитивањем података које су дале Француска, Енглеска и Пољска. Од држава које су у Техничком Комитету још једино Чехословачка и ми нисмо дали податке. Краљевској сталној делегацији част је замолити Министарство да јој изволи вратити што пре попуњене послате формуларе као и доставити евентуалне инструкције и напомене које би могле бити од користи нашем делегату за одговоре на питања која ће му бити постављена у Техничком Комитету усмено.

Отправник Послова

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 16, Разоружање

БР. 55

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 759

Извештај о раду Техничкој комисији

Специјалној комисији за ефективне

Женева, 28. октобра 1932.

Политичком одељењу

У вези својих писама Пов. бр. 742²⁸² од 19. и Пов. бр. 754²⁸³ од 25. овог месеца, Краљевској сталној делегацији

282 Вид. документ бр. 50.

283 Вид. документ бр. 54.

част је извести да је Технички Комитет Специјалног Комитета за ефективе данас завршио свој рад. Све државе представљене у Техничком Комитету дале су тражене податке о полицији и сличним организацијама у дотичним земљама. Наш делегат је скренуо пажњу Техничког Комитета на податке које смо у своје време дали о жан-дармерији и граничној трупи код нас као и на примедбе које смо дали уз те податке, напоменувши да остале сличне организације код нас (општинске полиције и сл.) не могу по готову бити од неког утицаја на процену ефектива. Комитет се задовољио изјавом нашег делегата.

Поводом италијанских података (види doc.Conf.D/CSE/CT//16) наш делегат је учинио резерву у питању милиције, изјављујући да за сада нема ништа да примети на податке о милицији као полицији, пошто ће питање милиције бити у начелу третирано у пленарној седници Комитета. И та резерва је усвојена.

Рад Техничког Комитета завршен је доста лако. Подаци појединих земаља примани су у целости, често без икакве дискусије, јер су сви осећали да немачка држава која је дала повод за оснивање Комитета није присутна²⁸⁴ и да према томе цео посао губи много од важности и значења.

Комитет за ефективе састаће се не 27. о. м. него 2. новембра о. г.

Краљевској сталној делегацији част је доставити у прилогу извештај који ће Технички Комитет поднети Комитету за ефективе, као и податке које су још некоје државе накнадно доставиле.

284 Немачка влада је нотом од 16. септембра 1932. обавестила Генералног секретара да не може учествовати на седници Бироа због непризнавања правне једнакости. У ноти је саопштено да ће немачка влада пратити рад Конференције, али да у њој не може више учествовати (Делегација, пов. бр. 682 од 16. IX 1932, Андрићев телеграм МИП-у, ф. 17, дос. 16).

Краљевској сталној делегацији част је замолити Министарство за тражене податке и евентуалне инструкције по овоме питању.

Отправник Послова
[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 16, Разоружање

БР. 56

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ ДРУШТВУ
НАРОДА У ЖЕНЕВИ – Г. БОГОЉУБУ Д. ЈЕВТИЋУ,
МИНИСТРУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 760

Извештај о њују и. Драмонда у Италију

Женева, 28. октобра 1932.

Господине Министре,

У вези свога писма Пов. бр. 749²⁸⁵ од 21. о. м. част ми је извести вас да се Сер Ерик Драмонд вратио са свога пута у Италију и Немачку.

Из најближе околине Генералног Секретара, из доста поуздана извора сазнајем да је Сер Ерик задовољан својим путем. Према истом обавештењу, у Берлину је постигнут споразум по коме г. Тренделенбург треба да узме место немачког потсекретара у Друштву Народа. То би се решење могло изменити једино у случају да предстојећи немачки избори донесу неке велике промене у унутрашњој немачкој политици.

285 Вид. документ бр. 52.

Разговор Сер Ерика са Мусолинијем обухватио је, изгледа, не само питање личности новог помоћника Генералног Секретара него целокупну ситуацију Италије у Друштву Народа. Што се тиче личности новог помоћника Генералног Секретара, Сер Ерик је отворено изјавио Мусолинију да ће се при постављању новог помоћника држати стриктно скупштинске резолуције од 15. октобра о. г., према којој се високи функционери Секретаријата Друштва Народа бирају једино због способности, личних заслуга, и користи коју од њих може да има Друштво Народа. Конкретно говорећи, Генерални Секретар је отклонио г. Ауритиа или неку сличну личност. Напротив, г. Драмонд је изјавио отворено да сматра да би г. Росе, новоименовани амбасадор у Вашингтону, био најподеснија личност за то место, због личних способности као и због дугогодишње сарадње на делу Друштва Народа. Мусолини је одговорио да му је г. Росе потребан у Вашингтону, а и да сам г. Росе не би примио место помоћника Генералног Секретара. На то је Сер Ерик поменуо као подесну личност г. Пилотиа. Мусолини се сложио са њиме у мишљењу о г. Пилотиу, али је одмах додао да му је г. Пилоти веома потребан као правник и као експерт у питањима Друштва Народа.

Изгледа да у овом разговору, коме је присуствовао и г. Алоизи, Шеф Кабинета, није донета коначна одлука по овоме питању. Међутим, пре одласка из Италије, г. Драмонд је упутио Мусолинију лично писмо у коме још једном инсистира на своме гледишту и сугерише г. Пилотиа на место помоћника Генералног Секретара.

Изволите примити, Господине Министре, и овом приликом уверење о моме особитом поштовању.

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, дос. 7,
Друштво народа, Скупиштина

БР. 57

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 761

Женева, 29. октобра 1932.

ШИФРА

И поред извесних покушаја да се одложи Биро Конференције за разоружање, он ће се састати 3. новембра, као што било предвиђено. Сазнајем да француска делегација неће моћи поднети већ првих дана свој план о разоружању,²⁸⁶ као што се мислило. План ће бити поднесен у Женеви тек после повратка Ерио-а из Мадрида. У међувремену Французи ће консултовати савезнике и отпочеће генералне разговоре у Женеви. Како се и Комитет за ефективе састаје 2. новембра, било би потребно

286 Нови француски план о разоружању који су саставили Е. Ерио и Пол Бонкур, био је у ствари једна модификација ранијег Тардјеовог плана. Он је предвиђао свођење свих европских армија на статус милиције која би имала кратак рок службе, спору мобилизацију и ограничену количину офанзивног наоружања. Наоружање би било под међународном контролом. План је предвиђао постојање једне међународне ваздухопловне снаге – и то само бомбардерске авионе – која би била под непосредном управом Друштва народа. Југословенски војни изасланик у Паризу, генерал Михајло Ненадовић био је први који је упознат са садржином француског плана о разоружању. Саопштио му га је шеф секције за Друштво народа у француском МИП-у и један од чланова Француске делегације за разоружање у Женеви Масиљи. О томе је војни изасланик упутио опширан извештај Генералштабу у Београд (Делегација, пов. бр. 845 од 5. XII 1932, ф. 17, дос. 16). (Вид. код Ч. Попов, *нав. дело*, 433.)

да један од наших делегата као и један војни експерт буду у Женеви.

Андрић

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 16, Разоружање

БР. 58

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПРИ ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 769

Извештај о 60. сесији Управног одбора

Међународног бироа рада

Женева, 5. новембра 1932.

Политичком одељењу

На позив шпанске владе, Управни Одбор Међународног Бироа Рада одржао је своје шесто заседање од 24. до 28. октобра у Мадриду.

На почетку заседања, Алберт Далимиер, француски министар рада, нарочито је инсистирао на томе да Међународна Организација Рада мора играти једну од главних улога на Економско-финансијској Конференцији у Лондону, у циљу оздрављења међународне економије и пружања рада радницима, и сигурности њиховим породицама (изгледа да је француска влада послала свога министра рада баш у намери да помогне сталне напоре Међународног Бироа Рада да на идућој Економској Конференцији у Лондону игра једну од главних улога). Директор Међ. Бироа Рада је такође подвукао важност

одлука које ће Управни Одбор имати да донесе уочи Лондонске Конференције, „у тренутку кад, у пркос економског национализма, апсолутна потреба једне међународне акције наилази на општи пријем“.

После дуге дискусије, са 14 гласова против 7 (енглеска влада и 6 чланова послодавачке групе) примљен је предлог стављања на дневни ред на Конференцији од 1933. питање „Редукције часова рада – Извештај Трипартитне припремне конференције“. Затим је Управни Одбор решио да сазове за 10. јануар у Женеви Припремну трипартитну Конференцију о редукцији часова рада, и молио Директора да ступи у разговоре са државама нечлановима Међународне организације рада, ради учествовања на њој. Свака држава, дакле, имала би послати три члана на ову конференцију: владиног, послодавачког и радничког.

Управни Одбор је приступио првом испитивању питања која би се евентуално имала ставити на дневни ред Конференције 1934. године и провизорно узео у обзир следећа четири питања:

1) Проширење листе професионалних болести које дају право на одштету, додајући јој болести као: силикоза, тровање фосфором, арсеником и т.д.;

2) Упошљавање жена на подземне радове рудника свих категорија;

3) Мере за борбу против специјалних последица незапослености младића;

4) Плаћена одсуства радника.

Сходно правилнику, дефинитивну одлуку о стављању на дневни ред горњих питања Управни Одбор донеће на своме заседању од јануара идуће године, после извештаја Директора по свим тим питањима у појединим земљама.

Испитивани су пројекти извештаја Међ. Бироа рада, који се праве сваких десет година о примени Конвенција примљених на Конференцијама 1920. и 1921. године и то: Одштета за случај незапослености морнарима услед пропасти брода; Права удружења и коалиције пољопривред-

них радника; Одштете у случају несреће у пољопривредним радовима; Употреба оловног белила; Доба примања деце на радове у пољопривреди; Недељни одмор у индустријским предузећима. Ни једна од Конвенција, које су већ десет година на снази, није била предмет предлога за ревизију, те је Управни Одбор решио да све пројекте извештаја Међународног Бироа Рада по њима стави на дневни ред идуће Конференције Рада.

Последња Конференција Рада примила је била, на предлог послодавачког делегата Југославије, г. Ђурчина, једну резолуцију која се тицала „примирја злата“ и ова је достављена на мишљење финансијском Комитету Друштва Народа. Управни Одбор је сад примио знању одговор овога Комитета који каже да је предлог г. Ђурчина већ био садржан у извештају његове Делегације за Злато, у коме се расправља проблем расподеле злата и могућних побољшања у садашњем механизму златне подлоге.

Управни Одбор изабрао је новог Председника, г. Сир Атул Чатерџе, представника индијске владе у Управном Одбору. Зна се, наиме, да је после смрти Артура Фонтена, Управни Одбор за избор свога председника установио систем наизменичности између 12 чланова који представљају владу, тако сваки од њих има да буде по годину дана председник (У прилогу се шаље кратка биографија новог председника г. Чатерџе).

Напошетку, Управни Одбор је заказао идућу Међународну Конференцију Рада за 31. мај 1933. године у Женеви.

61. заседање Управног Одбора Међународног Бироа Рада одржаће се у Женеви почетком месеца јануара идуће године.

Отправник Послова

[Иво Андрић]

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 17, гос. 12, Међународни биро рада

БР. 59

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ
ДРУШТВУ НАРОДА У ЖЕНЕВИ –
МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 771

Женева, 7. новембра 1932.

Политичком одељењу

У вези својих извештаја Пов. бр. 754 од 25. октобра и Пов. бр. 759 од 28. октобра о. г., Краљевској сталној делегацији част је извести Министарство да је 2. о. м. одржана пленарна седница Комитета за ефективе.

Нашу Краљевину је представљао у Комитету за ефективе као и у Техничком Комитету г. Др Иво Андрић, Отправник Послова.

На тој седници Комитет је примио на знање извештај Техничке Комисије (Conf.D/C.S.E./13(l)) од 2. новембра 1932. год. У исто време Комитет је проширио и потврдио мандат Техничке Комисије (документ Conf.D./C.S.E./C.T.22(l)) ставивши му у задатак не само да одређује карактеристике по којима би извесне полицијске јединице могле доћи у обзир код одређивања висине ефектива него и да сам даде мишљење за сваку поједину државу и сваку поједину полицију или сличну установу.

Технички Комитет је одмах приступио раду и већ је одржао две седнице. Одмах у почетку, енглески делегат је предложио да технички испитује особине појединих полиција али да се не изјашњава о њиховој војној вредности, него да свака држава сама изјави да ли извесне делове својих полицијских установа сматра војнима, или не, и

које. Осим талијанског делегата сви остали чланови Техничког Комитета изјаснили су се против овог енглеског предлога који би, у ствари, поништио цео досадашњи рад а будући учинио излишним. (Мисли се да је овај енглески предлог у вези са противпредлозима које енглеска влада спрема на француски план,²⁸⁷ и да има за циљ да спречи француску кампању против немачке Schutzpolizei²⁸⁸ и да тако олакша Немачкој повратак у Конференцију).²⁸⁹

Остало је дакле, на мандату повереном од Комитета за Ефективе и у том правцу већ су испитивани јапански, шведски и холандски податци. За јапанску и шведску полицију и остале сличне формације, Технички Комитет

287 Енглески план о разоружању познат као Мекдоналдов, предвиђао је да европске континенталне земље: Француска, Немачка, Италија и Пољска сведу своје копнене снаге на по 200.000 војника у року од 5 година. За поморско наоружање предлагао је да се сазове посебна конференција 1935. која би понудила решење. Авијација би се постепено смањивала, а тешки бомбардери били одмах елиминисани. Контролу предложеног вршила би стална међународна комисија. Британци су хтели да њиме ослабе континенталне партнере а да задрже своју поморску хегемонију (Ч. Попов, *нав. дело*, 433–434).

288 Специјална полиција.

289 Да би се Немачка придобила да се врати на Конференцију о разоружању, западне силе су јој 11. децембра 1932. признале једнака права у безбедности свих нација. После тога, немачка делегација је учествовала на Конференцији. Све је то било тактизирање које је окончано октобра 1933. када је Конференција прекинута. Југословенски министар иностраних послова, који је у то време био у Женеви, јавио је МИП-у под 11. децембром: „После врло живих преговора јуче цео дан до синоћ под председништвом Мекдоналда постигнут је споразум о враћању Немачке на Конференцију. Заједничка декларација је објављена. Како је Немачка са осталим побеђеним државама добила стварно овом декларацијом признање једнакости, Пол Бонкур и Бенеш сматрају да је успех што се Немачка враћа на Конференцију примајући на тај начин и одговорност ако Конференција не успе...” (Делегација, пов. бр. 851 од 11. XII 1932, ф 17, дос. 16).

је једногласно решио да ни једним својим делом не могу ући у обзир код евентуалног одређивања војних ефектива. Код холандске полиције нашло се да извесне јединице по свом наоружању (ради се о митраљезима и моторним чамцима) могу евентуално доћи у обзир. Овом приликом наш делегат је узео учешћа у начелној дискусији, имајући у виду наше прилике и оне наших суседа.

Сви овакви случајеви за које Технички Комитет реши било једногласно било већином гласова да би требали ући у рачун кад се буду одређивали ефективи, биће обављени у накнадној дискусији на крају заседања Техничког Комитета.

Према ономе како су до сад испитиване ове три земље, можемо се надати да ћемо једино код дискусије о нашој пограничној трупи имати извесних тешкоћа и да ће она бити остављена као CAS DOUTEUX²⁹⁰ за коначну дискусију, док ће нам жандармерију и финансијску стражу изоставити потпуно из сваког рачуна у питању ефектива.

Отправник Послова

[Иво Андрић]

/Копија/ Делегација, ф. 17, дос. 16, Разоружање

290 Сумњив случај.

БР. 60

СТАЛНА ДЕЛЕГАЦИЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРИ ДРУШТВУ
НАРОДА У ЖЕНЕВИ – Г. БОГОЉУБУ ЈЕВТИЋУ,
МИНИСТРУ ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД

Пов. бр. 796

Женева, 28. децембра 1932.

Господине Министре,

Као што сам имао част извести Вас, за време вашег последњег боравка у Женеви, Секретаријат Друштва Народа доставио је 17. новембра о. г. Сталној Делегацији, ради евентуалних примедба наше Владе, једну петицију потписану од дванаесторице мађедонских избеглица у Софији. Одмах сам могао констатовати да се у петицији налази знатан број изузетно увредљивих израза (тако се, на пример, наш режим у Јуж. Србији карактерише као „domination serbe“, ²⁹¹ а о нашем живљу тамо говори се као о „des intrus serbes corrompus“ ²⁹²), и решио сам да протестујем у надлежној секцији Секретаријата, и да скренем пажњу на последице које може имати по целу мањинску процедуру достављање владама оваквих докумената. Јер, сама чињеница да нам Секретаријат Друштва Народа доставља овакву петицију, значи да наведене изразе не сматра нарочито увредљивим, и да се на неки начин солидаризује са оваквим тоном преписке између петиционара и Секретаријата, односно појединих влада.

Директор Секције за Мањине рекао ми је да је Генерални секретар лично проучио ту петицију, да се решио

291 domination serbe – српска доминација.

292 les intrus serbes corrompus – покварени српски уљези.

да нам је достави, и да је незгодно да је наш представник враћа пре него што је доставио својој влади, која увек има право и могућност да побија примљивост петиције због увредљивих израза у њој. На ово сам одговорио да ми је жао што морам остати при свом гледишту, и не могу примити и спровести никакав докуменат у коме се о нашем народу говори као о „уљезу“ у једној нашој покрајини, која нам је припала на основу међународних уговора, оних истих уговора које је Друштво Народа дужно у првом реду да брани.

Генерални Секретар је на то затражио да му се петиција врати, с тим да је он још једном размотри и достави Правној Секцији Секретаријата на проучавање.

У овом случају реферисао сам Г. К. Фотићу, Помоћнику Министра, који се у то време бавио у Женеви, а по вашем доласку у Женеву, ви сте изволели одобрити мој поступак.

Јуче ме је позвао Директор Секције за Мањине и саопштио ми, да је Генерални Секретар дошао до уверења да би у поменутих изразима наша Влада заиста могла видети увреду, да је с тога одустао од своје намере да нам ову петицију упути, и да можемо сматрати као да нам она није ни достављена.

Извештавајући вас о предњем, част ми је доставити вам у прилогу један препис петиције²⁹³ о којој је реч.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом дубоком поштовању.

И. Андрић, с.р.

Отправник Послова

/Копија/ АЈ, Делегација, ф. 13, дос. 5а, Бујарска

293 У прилогу овог извештаја налази се наведена петиција, која је на француском језику, на седам куцаних страна (Делегација, ф. 13, дос.

ИЗ БЕОГРАДА
1935–1939.

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 1022/IV

Побуна у Арбанији

Београд, 23. августа 1935.

Министарство²⁹⁴ иностраних послова има извештај из поузданог извора, да међу енглеским официрима, који се налазе као инструктори жандармерије у Арбанији, влада уверење да су Италијани потплатили Рустем Мустафа Крању, жандармеријског официра у Фијери, да се побуне, поред осталог и због тога да би показали Ахмеду Зогу,²⁹⁵ да енглески официри нису добри организатори жандармерије и да би их требало сменили.²⁹⁶ Енглески

294 Ово писмо послато је под истим бројем и датумом Главном генералштабу.

295 Ахмед-бег Зогу (1895–1961), председник владе и републике, од 1. септембра 1928. до 7. априла 1939. краљ Албаније Зогу I. Пре доласка у Албанију и освајања власти, живео у Југославији и уживао њену помоћ, као и приликом доласка на власт 1924. године. Као председник републике 1926. са Италијом закључио Тирански пакт, којим је практично признат италијански протекторат над Албанијом. После италијанске инвазије на Албанију 7. априла 1939. побегао из земље у емиграцију, где је и умро.

296 Вид. документ бр. 64. Ради се о побуни у Фијери која је избила 15. августа. Министарство иностраних послова располагало је подацима да су на челу побуне били новинар Чекрези и командант жандармеријског одреда у Фијери Муса Кроња. Вођи побуне, који су били у сталном контакту с Италијанима, побегли су у Италију. (ПЛ, пов. бр. 777, извештај МИП-а стр. пов. 1131 од 13. IX 1935, ф. I, дос. I-1). Ова побуна, инструисана из Рима, требало је да изврши притисак на краља Зогуа да

официри верују у овакав поступак Италијана, пошто знају да Италијани стално инсистирају код арбанске владе да смени енглеске официре и да на њихово место узму као инструкторе Италијане.

Ово исто уверење има и енглески новинар г. Џефри Портхем, сарадник Морнинг Поста, Дели Хералда и Дели Експреса, који је био за време побуне у Арбанији и који је по повратку изјавио једном нашем новинару у Сарајеву, да је уверен да је у последњим догађајима у Арбанији постојао утицај Италије, пошто италијанска влада није задовољна што су енглески официри инструктори арбанске жандармерије. Он каже да је то италијанско незадовољство познато у Енглеској.

Министарство иностраних послова има част доставити предње Краљевском посланству, ради евентуалне употребе.

прихвати италијанске услове да би Албанија добила нови зајам, пошто се налазила у тешкој финансијској кризи. Преговори који су вођени 1930–1931. нису били окончани јер је Италија постављала тешке услове, између осталог: да команда албанске војске буде поверена једном италијанском генералу, а важнија командна места италијанским официрима; да у финансијама и привреди буду и италијански контролори; царинску унију; да се енглески инструктори у жандармерији замене италијанским; насељавање италијанских колониста у Албанију. (Вид.: Живко Аврамовски, „Италијанска економска пенетрација у Албанију 1925. до 1939. године“, у *Историја XX века*, зборник радова, V, Београд, 1963, 176–201).

Југословенски посланик у Риму Јован Дучић, у разговору с Ериком Драмондом, енглеским амбасадором у Риму, 25. августа изнео му је „...како сам првих дана побуне имао утисак да италијански агенти можда покушавају да на Балкану направе какву диверзију у циљу да збуне данашњу опозицију против Мусолинијеве експедиције за Абисинију”. На то га је Драмонд запитао „можда случајно, како би било да Арбанија добије један неутрални режим као што је имала Белгија пре 1914. г.“ (ПЛ, пов. бр. 719, Дучићев извештај из Рима пов. бр. 1547 од 25. VIII 1935, упућен МИП-у, ф. I, дос. I-1).

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, Посланство Краљевине Југославије у Лондону (ПЛ), йов. др. 656 од 29. VIII 1935, ф. I, дос. I-1, Албанија

БР. 62

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Пов. бр. 19624/IV

Гласови о новој њобуни у Арбанији

Београд, 28. августа 1935.

Министарству иностраних послова част је извести,²⁹⁷ знања ради, да се у Арбанији, према извештају Краљевског Посланства у Тирани, тек што је угушена скорашња побуна, већ почело говорити о припремама за нов покрет против режима.

Краљевско Посланство није још у стању да тачно утврди, да ли је ово само реакција на репресије владе,²⁹⁸ или

297 Ово писмо упућено је и Министарству унутрашњих послова, Главног генералштабу и посланствима КЈ у Риму, Паризу, Бечу, Прагу и Букурешту.

298 Репресије владе према побуњеницима биле су жестоке. Мучења најтеже врсте примењивана су да би се изнудила жељена признања. Према подацима којима је располагало Министарство иностраних послова, до 9. септембра ухапшено је око 600 људи, суд је изрекао 38 смртних пресуда од којих је 11 извршено; 72 лица је осуђено на доживотну и дугогодишњу

је Италија решила да провоцира више мањих побуна у Арбанији. Предње се доставља ради информације.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 679 од 13. IX 1935,
ф. I, дос. I-1

БР. 63

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Пов. бр. 19929/IV, Т-22
*Турско-бујарски односи*²⁹⁹
Београд, 2. септембра 1935.

Да би се ублажила оштрина кампање коју у последње време узајамно воде бугарска и турска штампа и у циљу

робију. Поједини судови састављени од судија без икаквих квалификација доносили су пресуде на смрт, што је показивало намере владе да се ослободи својих противника.

Приликом ове побуне поједини кругови у Албанији и у иностранству покушали су да протуре тенденциозне вести да је и Југославија умешана у те догађаје на што је МИП обавестио дипломатска представништва да Југославија са тим нема апсолутно ништа (ПЛ, пов. бр. 777, извештај МИП-а пов. бр. 1131 од 13. IX 1935, ф. I, дос. I-1).

299 Овај извештај упућен је и Главном генералштабу и посланствима КЈ у Атини, Букурешту и Паризу.

поправке атмосфере у бугарско-турским односима, турски Министар иностраних послова г. Ружди Арас³⁰⁰ узео је на себе иницијативу да се приликом свог проласка кроз Софију, на путу за Блед и Женеву,³⁰¹ састане са својим бугарским колегом и заједничким званичним комуникеом осуде кампању двеју штампи и нагласе пријатељске односе између турског и бугарског народа.

30. августа на софијској железничкој станици оба министра су се заиста састали и издали следећи званични комунике:

„Пошто пријатељски односи између Турске и Бугарске продужавају да иду својим нормалним путем, тенденциозна саопштења која су се у последње време појавила у извесним органима штампе двеју земаља, као и непријатељске манифестације које ова саопштења изазивају, не одговарају намерама и жељама двеју влада.

Како добро схваћени интереси двеју држава налажу развијање и учвршћење пријатељских и добрих суседних односа између двају народа, треба зажелети да интелигенција двеју земаља заједнички чини напоре да се у јавном мњењу како Турске тако и Бугарске, створи једна атмосфера пријатељства и доброг разумевања.

Ми се чврсто надамо да ће две владе успети, када се има у виду добра воља која их инспирише, да са једне и друге стране отстране све узроке и незадовољства и да спрече сваки покушај злонамерности.“

Од интереса је нагласити, да је г. Ружди Арас нарочито полагао да овај комунике буде објављен приликом његовог пута у Југославију, желећи тиме истаћи, да се бу-

300 Ружди Арас, турски министар иностраних послова од марта 1925. до новембра 1938. Од јануара 1939. до новембра 1941. турски амбасадор у Лондону.

301 Р. Арас је путовао за Женеву на XVI заседање Скупштине Друштва народа, које је почело у Женеви 9. септембра, као шеф турске делегације.

гарско-турско зближење може остварити само у вези са југословенско-турским пријатељством.

Предње се доставља ради знања.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 696 од 16. IX 1935,
ф. I гос. I-5

БР. 64

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 1077/IV, Ар-11

*Побуна у Арбанији*³⁰²

Београд, 4. септембра 1935.

У вези са последњом побуном у Арбанији, Министарство иностраних послова добило је обавештење, да арбанска влада иако јасно зна за праве потстрекаче ове побуне, Италију и Шефкет бег Врлаци-а,³⁰³ ипак још не сме да отворено иступи противу Италије и с њоме дефинитивно рашчисти односе, јер не зна на какову помоћ

302 Ово писмо упућено је посланствима у Риму и Паризу.

303 Шефкет-бег Врлаци, познати италифил кога су Италијани увек имали у приправности да у случају свргавања Зогуа евентуално заузме његово место. Врлаци је био најбогатији човек у Средњој Албанији и познати Зогуов противник.

може рачунати од других држава. У арбанској штампи, која је под потпуним надзором владе, провејавају мисли да напори извесне стране силе да створи утисак у Европи као да је Арбанија легло нереда и да, према томе, није способна за самосталан и независтан живот, неће успети.

Факта, да су побуњеници своју акцију развили у округу Бератском, где највише има италијанских концесија, да је главни покретач побуне, новинар Чекрези, велики италофил, у чију је кућу пред побуну сваки час залазио главни италијански агент Монтанари и да су коловође побуне побегли моторним чамцем преко острва Сазена у Бари, јасно доказују да иза ове побуне стоји Италија и незадовољни бегови.

У тиранским дипломатским круговима упорно се проносе гласови, да би главни потстрекач ове побуне, Италија, са незадовољним беговима, покушала још коју побуну, те да би најзад успела у својој намери. Но мало је вероватноће да би ова побуна могла успети, после последњег неуспеха побуњеника, а нарочито би тешко успела без учешћа Северне Арбаније и арбанских емиграната.

Министарство иностраних послова има част доставити предње с молбом ради знања.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 694 од 16. IX 1935,
ф. I, дос. I-1

БР. 65

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Пов. бр. 22009/IV, Т-23

*Г. Ружди Арас о расељавању њурској
и муслиманској живља из наше земље
у Турску*
Београд, 26. септембра 1935.

Турски Министар иностраних послова г. Ружди Арас изложио је у разговору са вршиоцем дужности нашег Сталног делегата у Женеви³⁰⁴ питање исељавања турског и муслиманског живља из Румуније, Бугарске и Југославије у Турску.

Г. Ружди Арас је изјавио, да су Турци са Румунима закључили споразум и да он очекује да ће се у току ове и идуће године иселити више десетина хиљада Турака из Румунске Добруце, управо све тамошње турско становништво. То становништво послаће се у Турску. Што се тиче Бугарске, он сматра да у Бугарској има око 1.200.000 Турака и Помака (од којих 1.000.000 правих Турака а 200.000 Помака). Турска државна политика не жели да се ово становништво пресели у Турску, већ жели да оно остане и даље у Бугарској.

Што се тиче Југославије, Ружди Арас каже да је у своје

304 Вршилац дужности Сталног делегата КЈ при Друштву народа у Женеви, након одласка Константина Фотића, био је др Иван Субботић од 21. августа 1935. када је примио дужност од К. Фотића. Крајем 1936. постављен је за сталног делегата и ту функцију је обављао све до 24. јуна 1939. када је дужност предао саветнику, отправнику послова др Зориславу Драгутиновићу, пошто је постављен за посланика КЈ у Лондону.

доба имао разговор са бившим Министром г. Јевтићем о исељавању турског и осталог муслиманског несловенског (овде се ради о Арбанасима) живља из Југославије.³⁰⁵

305 Исељавање Турака из Југославије почело је после Првог светског рата. За првих неколико година иселило се у Турску између 40 и 50 хиљада Турака. У току тог процеса турска влада је донела одлуку да се престане са издавањем виза за исељавање, с образложењем да то питање треба решити посебним споразумом на нивоу влада како би се уклониле неугодне последице неорганизованог прилива нових грађана у Турску. После дужег времена, на заседању Савета Балканског споразума 26–27. фебруара 1938. у Анкари, решено је, на иницијативу Турске, да се у Цариграду одржи једна конференција између представника Југославије и Турске на којој би биле испитане све могућности исељавања турског живља из Југославије. Конференција је почела 8. јуна 1938. и јула месеца парафиран је, „ad referendum”, један споразум чије су главне одредбе следеће:

„1. да из Југославије буде исељено у Турску 40.000 муслиманских породица, у току од шест година;

2. да сва непокретна добра која исељеници имају припадну нашој држави за које ће она платити турској влади по 3.000 динара за сваког исељеника старијег од 10 година;

3. да се исплате турској влади врше: априла и октобра, и то у слободним девизама 25%, а за остатак Турска ће набавити робу у нашој земљи;

4. да исељавање почне 1. јуна 1939. године. Прве године да буде исељено 4.000 породица, друге 6.000, треће и четврте по 7.000 и пете и шесте по 8.000;

5. да се обрачунавање турске лире у динаре врши по курсу који би на дан доспећа био утврђен између наше Народне и турске Централне банке.“

Делегати обе земље су парафирали споразум и решили да га са југословенске стране потпише југословенски посланик у Анкари, чим буде одобрен од стране Министарског савета. Овај споразум је изазвао узбуђење код представника албанске мањине у Југославији као и у самој Албанији. Ферад-бег Драга, вођа муслимана на Косову и Метохији, интервенисао је преко министра Мехмеда Спаха да се овај споразум не потписује. Тирана је била обавештена да се овим споразумом желе иселити Албанци а не Турци, али им је преко њиховог посланика

Између њих је био споразум начелно постигнут да се то исељавање фаворизира од стране наше земље.

Г. Ружди Арас је даље рекао, да мисли да бисмо почетком наредне године могли закључити и формалан споразум и то на сличним базама као што је закључен споразум румунско-турски. Турска би полако преузела у току 2 или 3 године 200.000 тих лица са наше територије Јужне Србије, тј. ово је број до кога би они могли ући, но на нама је да одредимо колико ћемо их пустити.

Исељеници би собом могли понети своју покретну имовину (личне ствари, пољопривредни инвентар итд.). Што се тиче непокретности, оне би се имале проценити на изврстан начин за сваки конкретан случај и те суме не би наша држава уступила исељеницима, него би отворила Турској један кредит за куповину робе у Југославији. Исељеници кад дођу у Турску добили би за одговарајуће суме земљиште у Турској, а турска држава би се служила кредитом у Југославији за подмирење својих привредних, трговачких и државних потреба (на пр. за куповину коња).

Најзад г. Ружди Арас је изјавио, да Турска треба становништво и да је вољна да прими од нас не само Турке него и становништво које је сродно по менталитету турском, те ће се у Турској моћи лако асимилирати, као што је то случај са неким деловима арбанског становништва код нас.

у Београду и југословенског у Тирани објашњено да се ради о исељавању Турака а не Албанаца. Да би спречила примену споразума, албанска влада је слала министра иностраних послова у Турску.

На примени споразума инсистирали су Министарство пољопривреде и Главни генералштаб, а то мишљење је заступало и Министарство иностраних послова.

До реализације овог споразума ипак није дошло (А), Збирка Александра Цинцар-Марковића, реферат IV политичког одсека „Исељавање Турака из Југославије”, 12. II 1939, ф. 3). Вид. документ бр. 106.

Предње се доставља Краљевском посланству знања ради.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 792 од 16. X 1935,
ф. I, дос. I-5

БР. 66

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Пов. бр. 25818/V, М-46
Предаја акредитива новој енглеској
посланика у Будимпешти
Београд, 5. новембра 1935.

Према саопштењу³⁰⁶ Краљевског посланства у Будимпешти,³⁰⁷ нови енглески Посланик Сер Џофре Нокс предао је акредитиве Регенту Хортију 28. пр. м. Тим поводом мађарски листови објавили су серију топлих чланака не само за личност новог Посланика већ и за Енглеску. Очевидна је намера да се та прилика искористи ради ублажавања неповољног дејства, које је мађарска

306 Ово писмо упућено је и посланствима КЈ у Прагу и Букурешту.

307 Посланик КЈ у Будимпешти био је др Александар Вукчевић (преузео дужност фебруара 1934. и на њој остао до априла 1938).

одлука о непримењивању санкција³⁰⁸ произвела у Енглеској. Инспирирана мађарска штампа, доносећи детаље о изванредним моралним и интелектуалним способностима Сер Џофре Нокс-а, који је захваљујући тим својим способностима постао међународна личност за време његове управе у Сарској области, поздравила је почетак његове делатности у Мађарској са надом да ће он, упркос данашњег бурног времена, знати да ојача симпатије и благонаклоност, које су енглеска влада и јавно мишљење увек указивали Мађарској.

С друге стране из околине новог енглеског Посланика Краљевско посланство у Будимпешти сазнало је да његов долазак у Будимпешту треба да значи појачање енглеског интереса за прилике у Мађарској и њену унутрашњу и спољну политику. Иако се не може рећи да је и до сада овај енглески интерес био слаб, ипак изгледа да ће нови Посланик бити много активнији него досадањи, не само својим директним запажањима већ и својим интервенцијама у Будимпешти и у Лондону на све чињенице, које би могле реметити мир у овом делу Европе. Једном речју он треба да се покаже много активнијим и да појача енглески утицај у Мађарској, за који се не може рећи да је био изванредно јак.

Из разговора са Сер Џофре Ноксом Краљевски посланик у Будимпешти добио је утисак да се енглески Посланик у многоме разликује од традиционалног мањевише униформисаног типа енглеске дипломатије. По природи врло интелигентан, он даје утисак искусног човека и дипломате који не преза да изађе из обично претеране резерве енглеских дипломатских претставника. Пуномоћни Министри земаља Мале антанте у Будим-

308 Мађарска, Аустрија и Албанија, чланице Друштва народа, нису прихватиле примену санкција према Италији, изгласаних у Скупштини Друштва народа 18. октобра 1935. због италијанске агресије на Етиопију.

пешти надају се, да ће њихови односи са новим енглеским Послаником бити много интимнији и да ће сарадња са њиме бити много лакша и кориснија.

Предње се доставља Краљевском посланству ради обавештења.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 946 од 15. XI 1935,
ф. I, дос. I-4

БР. 67

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 1522/IV, Ит-10
*Енглеска и албанско држање по њиховом
примене санкција*
Београд, 6. новембра 1935.

Према обавештењу³⁰⁹ Краљевског Посланства у Тирани, тамо се упорно протурају вести, без сумње по наредби одозго, да је Арбанија узела став против санкција у Женеви по савету Енглеске.

Међутим, тамошњи енглески Посланик у разговору са нашим Послаником у Тирани,³¹⁰ енергично је деман-

309 Ово писмо упућено је и посланствима КЈ у Риму и Паризу.

310 Југословенски посланик у Тирани био је Јован Ђоновић. Обављао

товао горње вести и изјавио да су Арбанци, после изјаве у Женеви, само покушали да Форењ офису објасне своје држање преко њиховог Посланика у Лондону. Раније нису говорили ништа по томе питању, нити су од Лондона добили ма какву сугестију.

Са своје стране, ово је Министарство преко Краљевске делегације у Женеви проверило да су горње вести о енглеској сугестији нетачне и у опреци са енглеском политиком.³¹¹

Предње се доставља Краљевском Посланству ради знања.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 951 од 15. XI 1935,
ф. I, дос. I-1

је дужност посланика од 22. фебруара 1932. до 31. марта 1936. Пре постављања за посланика био је главни уредник *Трјовинскої іласника*.

311 Министарство иностраних послова знало је за изјаве краља Зогуа, румунском и енглеском посланику у Тирани, да је став Албаније о санкцијама према Италији резултат економске и политичке зависности Албаније од Италије. Министру Стојадиновићу било је јасно да се Зогу поново везао за Италију (ПЛ, пов. бр. 77, Стојадиновићево строго поверљиво циркуларно писмо пов. бр. 30687 од 26. XII 1935, ф. I, дос. I-1). Вид. документ бр. 68.

БР. 68

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Пов. бр. 30353/IV, Ар-1

Краљ Зогу о њолијици Албаније

Београд, 26. децембра 1935.

Према извештају³¹² Краљевског Посланства у Тирани, румунски Посланик у Арбанији, г. Аурелијану, био је примљен у аудијенцију од Краља Зога. Том приликом Зогу је г. Аурелијану рекао, да он стоји и даље при политици сарадње са балканским народима, а да је из економских и политичких разлога принуђен да заузме став, који је узео, у погледу санкција. Такав његов став не искључује, рекао је, политику наслона на балканске земље.³¹³

Сличне изјаве Зогу је дао и енглеском Посланику.

У дипломатским круговима у Тирани овим Зоговим изјавама не поклања се много вере. Дипломатски кор сматра да је Зогу раскрстио са балканском политиком и да се поново везао за Италију.

312 Ово писмо упућено је посланствима КЈ у Риму, Паризу, Букурешту, Анкари и Атини.

313 Неприхватањем примене санкција према Италији, албанска влада је јасно ставила до знања да је под великим утицајем Италије – економским и политичким. Утицајем Италије она је одустала од тражења да уђе у Балкански пакт. Нови председник владе Мегди Фрашери изјавио је југословенском посланику у Тирани да би Албанија од уласка у Балкански пакт могла имати штете, с обзиром на економски и политички положај према Италији. Министар иностраних послова је томе додао да им је једино Италија давала новац када им је био потребан. (Исто као за напомену бр. 310.)

Краљевско Посланство у Тирани мишљења је да Зогу има намеру да користи садашњи тежак положај Италије и узме од ње што више може, верујући, као и сви примитивци, да по потреби може учинити преокрет и да ће бити ипак прихваћен. Њему је прилично стало да увери Енглеze и нашу групу сила да он није ништа учинио што би оштетило интересе Арбаније и да није повео своју земљу у најам Италијанима.

Министарство Иностраних Послова има част доставити предње знања ради.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 41 од 16. I 1936,
ф. I, гос. I-1

БР. 69

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Пов. бр. 30883/IV, Ар-40
Први ѿрансијори нађише из Арбаније
у Иђалију
Београд, 31. децембра 1935.

Према извештају³¹⁴ Краљевског Консулата у Валони, Италијанима је остало да у најкраћем времену почну са

314 Ово писмо упућено је посланствима КЈ у Паризу и Риму и Сталној делегацији КЈ у Женеву.

извозом нафте из Арбаније, те су, форсираним радовима у последње време, успели да „пајп-лајн“-ом спроведу нафту до Валоне. Прво укрцавање нафте вршиће се директно из „пајп-лајн“-а у брод-цистерну, дакле не преко резервоара, који се иначе у ту сврху гради у Валони и од којих ће први бити готов крајем ове године.

Први брод-цистерна стигао је у Валону 21. децембра, али је рђаво време онемогућило уливање нафте. Тек 23. децембра могло се почети са укрцавањем. Први транспорт имао је кренути из Валоне за Италију 28. или 29. децембра. Капацитет носивости овог првог брода-цистерне износи 5.600 тона.

Италијани су предузели мере највеће предострожности да спрече евентуално хотимично или случајно паљење и због тога дванаест стражара надгледају укрцавање, не пуштајући никога да се приближи броду-цистерни.

Поласку првог транспорта нафте из Валоне присуствоваће лично генерални директор италијанских државних железница Јакобини, пошто су оне стварни сопственик петролејске концесије у Арбанији, познате иначе под именом „Аџенда Италијана Петроли-Албанија“.³¹⁵

Министарство Иностраних Послова има част доставити предње с молбом ради знања.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 120 од 25. I 1936,
ф. I, дос. I-1

315 О италијанским петролејским концесијама вид.: Ж. Аврамовски, *нав. дело*, 163–172.

БР. 70

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 274/IV, Г-1

Венизелосове изјаве њојив Мусолинија

Београд, 16. јануара 1936.

Према извештају³¹⁶ Краљевског Посланства у Атини,³¹⁷ париски дописник венизелистичког листа „Неос Козмос“, коментаришући међународну ситуацију и износећи опасности које могу проистаћи, доставило је по овој изјави Венизелоса,³¹⁸ које је поменути лист и објавио.

316 Овај извештај упућен је и посланствима КЈ у Риму и Паризу.

317 Посланик у Атини био је Бошко Христић, унук српског политичара Николе Христића, а син дипломате Косте Христића. Правник по образовању, у дипломатију је ушао 1913. као привремени радник, а од 1915. као писар у Посланству КС у Паризу. Године 1923. шеф је кабинета председника владе; саветник у Посланству у Бриселу 1926, директор Политичког одељења МИП-а, саветник у посланствима у Паризу и Будимпешти, шеф Протокола МИП-а. Посланик у Хагу 1929, а у Атини од 1931. до 1937, када је премештен у Рим.

318 Венизелос Елефтериос (1864–1936), грчки политичар и државник, више пута председник владе; вођа либералне партије, активни учесник борби у Грчкој између републиканаца и монархиста. Присталица наслона на силе Антанте у Првом светском рату. За председника владе дошао јуна 1917, након повлачења краља Константина, и на том положају остао до новембра 1920. када су на изборима већину добили монархисти и када се Константин поново вратио у земљу. Венизелос одлази у емиграцију и враћа се поново марта 1928. на чело коалиционе владе да би након распуштања скупштине и проведених избора 1928. његова партија однела убедљиву победу што му је омогућило да остане на челу владе до марта

Све што се догађа, рекао је Венизелос, према изношењу поменутог новинара, тако је невероватно да он има утисак да је ретко осетио такво запрепашћење и толику жалост, као пред катастрофалном неопрезношћу једнога човека. Јасно је да Венизелос овде чини алузију на Мусолинија. Може се замислити, каже даље Венизелос, колика би била величина беде у којој би се нашла Европа и у којој би мери владао песимизам услед овога, да није енглеског народа који нам даје диван пример. Енглески народ својим држањем успоставио је светску савест. Међутим, с друге стране, оно што се види у Риму, ма колико да је страшно, природно је. Диктатуре стварају рђаву судбину народима, а велику опасност човечанству. Народи то не треба никада да забораве. Најбољи пример показује оно што сада постиже Италија.

Одмах после објављивања тога написа, Венизелос се нашао побуђен да журно пошаље телеграм листу „Неос Козмос“, у коме енергично протестује против погрешног тумачења његових погледа.

Објављујући овај телеграм, Венизелосов орган „Елефтерон Вима“ каже: У политичким круговима сматра се за немогуће да је г. Венизелос могао дати овакве изјаве односно енглеско-италијанског сукоба, у којима се износи да је Мусолини учинио „једну катастрофалну неопрезност“. Није непознато, каже лист, са каквим респектом г. Венизелос говори о шефовима страних држава те је, према томе, искључено да је он могао давати такве изјаве о вођи пријатељског народа италијанског.

Као што се види, и овога пута Венизелос се послужио својом омиљеном праксом да каже што жели, па да после

1933. када је поражен на изборима. Као вођа либералне партије у опозицији, критиковао је и водио кампању против уласка Грчке у Балкански споразум сматрајући да Грчка тиме не добија ништа, односно да се само проширује Мала Антанта. (О Балканском споразуму вид. Живко Аврамовски, *Балканска антиантанта*, Београд 1986).

демантује своје речи, ако су оне непријатне за другу страну. У овом случају, Венизелос се очигледно хтео препоручити и учинити симпатичан Енглежима.

Министарство иностраних послова има част предње доставити знања ради.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 121 од 25. I 1936,
ф. I, гос. I-5

БР. 71

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 376/IV, Г-1

Грчка у случају сукоба у Средоземном мору
Београд, 16. јануара 1936.

Према извештају³¹⁹ Краљевског Посланства у Атини, грчка штампа пишући о евентуалном сукобу италијанско-енглеском као о нечему, што би имало скоро неминовно да наступи, изражава веровање да је између Грчке и Енглеске постигнут споразум. По верзији листава, Енглеска би у случају рата са Италијом, а у замену за уступљене базе, гарантовала Грчкој безбедност њених

319 Овај извештај упућен је посланствима КЈ у Паризу и Риму као и Сталној делегацији КЈ при ДН у Женеви.

обала, а затим би Грчка, по свој прилици, добила Додеканез и Кипар.

Помињући информације неких париских листова, лист „Елефтерос Антропос“ наводи да се Грчка налази у положају у коме је била 1915. године, када су зарађене стране настојале свим средствима да је привуку на једну или на другу страну. Тако и сада, поред Енглеске изгледа да би и Италија била вољна да привуче Грчку себи, уз извесне компензације. Те би се компензације састојале у уступању Грчкој Додеканеза и једног великог дела Арбаније у који би ушао цео северни Епир. У том погледу, према информацијама истог листа, италијанска дипломатија у Паризу покушала је да сондира потребан терен у париским италиofilским круговима.

Док скоро цела штампа изражава веровање да ће Грчка у евентуалном италијанско-енглеском сукобу бити на страни Енглеске, дотле венизелистичко-левичарски лист „Анексартитос“, који се изгледа налази под утицајем италијанске пропаганде, пише против интервенције Грчке на страни Енглеске.

Интересантно је напоменути да о свему овоме грчка влада није сматрала за потребно да изда ма какво званично саопштење.

Министарство иностраних послова има част предње доставити знања ради.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 117 од 25. I 1936,
ф. I, гос. I-5

БР. 72

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 1828/III, Дн. 7

Седнице Комитѣиѣа ѣринаесѣорице,

ѣройозиција Лавал–Хор

Београд, 30. јануара 1936.

Министарству иностраних послова част је извести да је према извештају који је добило од Краљевске сталне делегације при Друштву Народа, одржао седницу Комитет тринаесторице, коме је одлуком Савета Друштва народа од 19. децембра 1935. стављено у дужност да се позабави пропозицијом Лавал–Хор за измирење Италије и Абисиније.³²⁰

320 После италијанске агресије на Етиопију 3. октобра 1935. Друштво народа је 11. октобра изгласало санкције против Италије – економске и финансијске. Решење овог сукоба покушавало се наћи у оквиру Друштва народа, али и изван њега. Министри иностраних послова Велике Британије и Француске, Самјуел Хор и Пјер Лавал, састали су се почетком децембра 1935. у Паризу и у највећој тајности израдили план којим су хтели да задовоље, бар делимично, италијанског диктатора. Овај план је предвиђао да 2/3 етиопске територије припадне Италији, која би етиопском владару уступила луку Асаб са малим залеђем у Еритреји. Над тим остатком Етиопије, која би теоретски имала независност, Италија би добила неку врсту фактичког протектората. План двојице министара дат је Италији 7. децембра, британска влада га је прихватила 9. децембра, а онда је нечијом индискрецијом доспео у француску штампу, која га је широко разгласила. Хор је, тргујући туђом територијом, био принуђен да поднесе оставку па је на његово место као министар иностраних послова дошао Антони Идн. Лавала је од пада спасла десница која је подржавала фашистички режим, тако да је 28. децембра добио

Седница Комитета била је тајна, т. ј. пуштени су само чланови Комитета (претставници свих држава у Савету сем Италије).

Почетак седнице био је врло мучан, јер нико од чланова Комитета није желео да почне дискусију. Најзад је претседник Комитета г. Мадариага изложио историјат питања и покушао да одреди у чему се састоји мисија, коју је Савет поверио Комитету. Позивајући се на текст резолуције од 19. децембра пр. године (*d'étudier en s'inspirant du Pacte, l'ensemble de la situation telle qu'elle résultera des informations qu'il lui sera loisible de recueillir*).³²¹

Мадариага је изразио мишљење да Комитет има да схвати своју мисију у најширем смислу, те да треба да испита све околности спора, начин вођења рата и шансе за измирење.

Остали чланови Комитета нису се сложили са овим мишљењем. Превладало је мишљење да Комитет има само да испита да ли постоји у садашњој ситуацији разлог за веровање, да би било опортуно покушати измирење.

Дискусију је упутио најзад ка дефинитивном закључку г. Идн,³²² који је изјавио да сматра да после пропасти плана

поверење у Скупштини, али је истог дана Мусолини, незадовољан политиком Француске, отказао споразум с Лавалом из јануара 1935. (тајни споразум о интересним сферама у Африци) и обавезе преузете у Стрези из априла исте године. Лавал је пао 22. јануара 1936, заједно са владом, на питањима унутрашње политике а не на трговини туђим територијама.

После неуспеха Лавал–Хоровог плана, који је значио компромитацију две земље, В. Британија и Француска су покушале да спасавају углед изјавом да ће стриктно примењивати санкције против Италије, које у крајњем случају нису имале неког видног резултата (Ч. Попов, *нав. дело*, 468–469).

321 Од проучавања до одушевљења Пактом целокупна ситуација произилази из података који ће му бити доступни.

322 Антони Идн (1897–1977), енглески политичар и државник, члан Парламента од 1923. као конзервативац; помоћник министра иностраних послова 1931–1935. Децембра 1935, након оставке Самјуела Хора, постао министар иностраних послова до марта 1938.

Лавал–Хор није наступио никакав нови моменат који би дао разлога веровању да постоји могућност измирења у овом тренутку, те да према томе нема разлога да Комитет развије какву акцију у циљу измирења.

Одлучено је да Комитет тринаестице у том смислу поднесе извештај Савету.

Карактеристично је, да је у току дискусије г. Лавал³²³ изјавио да је и он мишљења да предлог Лавал–Хор, будући да није био прихваћен, треба сматрати као неважећи (*nul est non avenu*).

Извештај Комитета ће бити поднет Савету вероватно на сутрашњој седници, или на једној од идућих.

Министарству иностраних послова част је доставити предње ради знања.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 196 од 15. II 1936,
ф. I, дос. I-2

323 Пјер Лавал, министар иностраних послова Француске после Бартуовог убиства, од октобра 1934. до јануара 1936; за пропаст плана оптуживао је Мусолинија јер је одуговлачио са одговором (АЈ, ПЛ, пов. бр. 1196, телеграм из Рима, од 25. XII 1935, ф. I, дос. I-2).

БР. 73

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 2948/IV, Ар-14

Трансјорџ арбанске нафте у Италију

Београд, 12. фебруара 1936.

Према једном обавештењу Министарства Иностраних Послова, рафинерија минералног уља на Ријеци примила је из Арбаније око 4000 тона нафте. Прерађивањем те нафте добивено је око 20% бензина лошег квалитета, док је анализом утврђено да остатак сачињавају асфалт и блато. Услед великих трошкова око те нафте и због њеног рђавог квалитета, изгледа да је одлучено за сада обуставити експлоатацију у Арбанији. Тек у случају да дође до примене санкција на петролеум, експлоатација би поново отпочела.

Приликом ових анализа стручњаци су увидели да је творница на Ријеци мала, недовољна, и да постоји потреба за изградњом једне нове, која би имала специјалне стројеве за нафту из Арбаније.

Према истом извору, италијанска влада је одлучила да се што пре приступи изградњи једне такве творнице, а као најподесније место изабрала је Бари. За ову сврху већ је у начелу намењен кредит у износу 70 милиона лира.

Према накнадном пак извештају из истог извора, приликом рафинисања арбанске нафте добивено је, осим бензина, доста асфалта, затим материје за израду коломаза и још неких састојака, који би се могли корисно употребити у индустрији.

После прераде прве партије арбанске нафте у рафинерији на Ријеци, одлучено је да се у будуће мора вршити филтрирање још у Арбанији, како би се нафта добила у што чистијем стању, јер, према извештају који је добивен од радника у рафинерији, приликом прераде ове нафте многи су котлови знатно оштећени.

На Ријеци се мисли да ће се појачањем експлоатације нафте у Арбанији моћи подмирити потребе Италије за случај да се у Женеви одлучи ембарго на петролеј. С друге стране, изгледа да је сада у Италији нагомилано бензина у толикој мери да би ова била у стању задовољити све потребе за време од 8 до 12 месеци.

Ради што лакшег и бржег преноса бензина у освојеним деловима Абисиније, сада у ријечној рафинерији стављају бензин у нарочите касете мање тежине (од 5 до 10 литара па на више), на место досадашњих цистерна.

Уколико се тиче нафте добивене из Мексика, сазнаје се да њу сматрају добром, али како је прескупа, Италија ће и даље набављати нафту из Румуније.

Министарство иностраних послова има част обавестити о предњем ради знања.³²⁴

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 285 од 6. III 1936,
ф. I, гос. I-2

324 Ово писмо упућено је и Посланству КЈ у Паризу и Главног генералштабу.

БР. 74

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 6501/IV, Бу-11

*Деманџи буџарској посланика у Атини
о намери Буџарске да прекрши
Нејски уговор
Београд, 21. марта 1936.*

Краљевско³²⁵ Посланство у Атини известило је Министарство иностраних послова, да је тамошњи лист „Врадини“ објавио почетком о. м. вест под видом телеграма из Париза, према којој би Бугарска имала намеру да, следујући примеру Немачке, једнострано откаже војне клаузуле Нејског уговора.³²⁶

Поводом те вести, бугарски посланик у Атини г. Шишманов дао је изјаву, преко популистичког листа „Катимерини“, да су сличне вести нетачне и да не одговарају стварним интенцијама бугарске владе. На првом месту, јер су намере бугарске владе према њеним суседима изванредно мирољубиве, а затим, што војни положај Бугарске, као и њена међународна ситуација, не дозвољавају јој ни у ком случају, да учини један насилни удар, као што је то урадила Немачка. Бугарска намерава да живи међу својим бал-

325 Ово писмо упућено је посланствима КЈ у Софији, Анкари, Букурешту, Прагу, Паризу и Риму и Сталној делегацији КЈ у Женеви.

326 Бугарској су, као пораженој земљи у Првом светском рату, била наметнута ограничења у погледу наоружања и броја војске – Нејским мировним уговором од 27. септембра 1919. било јој је забрањено наоружање, повећање војних формација изнад 30 000 добровољаца, мобилизација, редовно служење војног рока и образовање неких родова војске.

канским суседима у савршеном миру и братству.

Приликом дипломатског пријема, г. Шишманов је слично објашњење дао и у грчком Министарству иностраних послова. Ова изјава врло је повољно одјекнула у грчкој јавности, која види у томе доказ да Бугарска жели побољшање и добре односе са својим суседима.

Директор листа „Врадини“, који је донео ову вест, рекао је у поверењу Краљевском посланику у Атини, да је она произашла из Италијанског посланства и да ју је он добио од једног дипломате неутралне земље.

Министарству иностраних послова част је доставити предње Краљевском посланству информације ради.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 534 од 20. IV 1936,
ф. I, гос. I-3*

БР. 75

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 8825/V, Дн 44
Локарнска криза
Београд, 17. априла 1936.

Краљевско посланство у Варшави известило је ово Министарство да је турски амбасадор у Пољској имао

разговор са нашим Послаником г. Др Грисогоном.³²⁷ У том разговору турски амбасадор је рекао да је сазнао од г. Шембека, пољског потсекретара за спољне послове, његово мишљење о кризи изазваној отказом Локарнског уговора.³²⁸ По мишљењу г. Шембека економске санкције су неприменљиве и не остаје ништа друго него непосредни преговори са Немачком. Што се тиче Енглеске, она је разбо-

327 Др Првислав Грисогоно (1879–1969), правник по образовању, доста касно је ушао у дипломатију; тек септембра 1931. постављен је за посланика КЈ у Прагу, где је службовао до августа 1935. када је премештен за посланика у Варшави. Након непуне две године, априла 1937, стављен је на располагање, а годину дана касније пензионисан.

Пре уласка у дипломатију, по завршетку студија 1901. у Грацу, радио је у суду у Сплиту, затим као адвокат у Сињу, а марта 1923. изабран је за народног посланика Народне скупштине Краљевине СХС. Био је министар правде па министар без портфеља 1924; министар трговине 1924–1925. и министар на располагању 1925–1929. Од октобра 1929. до одласка на дужност посланика у Праг октобра 1931. био је члан Врховног законодавног савета Министарства правде.

328 Немачка је отказала Локарнски уговор 7. марта 1936. Тога дана је немачки министар иностраних послова Нојрат предао амбасадорима сила потписница Локарнског пакта ноту у којој је саопштено да Немачка напушта пакт и да њена армија маршира у Рајнску област, до тада демилитаризовану зону, кршећи тако међународне уговоре.

Локарнски пакт чинио је скуп међународних уговора насталих 1925, у коме се Немачка нашла као гарант система колективне безбедности. Међународној конференцији у швајцарском градићу Локарну од 5. до 16. октобра 1925. присуствовали су представници Француске, В. Британије, Италије, Немачке, Белгије, Пољске и Чехословачке и на њој је закључено да се сви спорови морају решавати мирним путем. Најважнији од уговора у Локарну био је онај између Француске, Немачке и Белгије, који је гарантовао границе одређене у Версају. Пакт је решио питање безбедности граница Рајнске области које је Хитлер погазио 7. марта (Ч. Попов, *нав. дело*, 339–346 и 471–474; Андреј Митровић, *нав. дело*, 392–393).

ритија (очито у поређењу са Француском).³²⁹ Како се такво мишљење опажа у ближој околини г. Бека,³³⁰ то г. Грисогоно мисли да је то интимно мишљење и самог г. Бека.

У разговору са француским амбасадором г. Грисогоно је стекао уверење да овај сумња у поузданост потпоре од стране Пољске. Лично према г. Беку он не крије своје неповерење. У разговору је признао неефикасност економских санкција али има више поверења у ефикасност извесних финансиских санкција које би за неколико недеља онемогућиле Немачкој да дође до страних девиза. На примедбу г. Грисогона да би се за то требао добити пристанак Италије, и да га она неће дати ако се не обуставе санкције према њој, француски амбасадор је одговорио да није потребно да се оне обуставе формално већ да је довољно да се оне прећутно „пусте да падну“.

У разговору са енглеским амбасадором г. Грисогоно је уочио да овај оправдава отимање енглеске владе француским захтевима тиме, што би оштре мере довеле до рата, а за то Енглеска није спремна. Према томе потребно је преговарати на основи Хитлеровог предлога. Нема разлога терати Хитлера да учини симболички гест повлачења војске, пошто је то за њега апсолутна немогућност, јер ће се у сваком случају у евентуалним преговорима пристати на ремилитаризацију Рајнске области. Потребно је са Немачком учинити нов споразум и уверити је да је ово последњи пут што јој се дозвољава кршење уговора. Даље енглески амбасадор је хвалио умереност и разборитост

329 Француски политички врх давао је енергичне изјаве о спремности за акцију, али резервисаност В. Британије није дозвољавала да се предузме војна акција против кршења међународних уговора од стране Немачке. Потписници Локарнског пакта нису донели никакво решење, а Друштво народа је само констатовало да је Немачка нарушила мировни уговор.

330 Јозеф Бек (1894–1944), пуковник, пољски министар иностраних послова.

Белгије. Није хтео да се изјасни о могућности стварања новог споразума који би заменио Локарнски уговор и пружио накнадне гаранције Француској и Белгији.

Министарство иностраних послова има част доставити предње Краљевском посланству знања ради.

По наредби Министра,
в.д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 599 од 4. V 1936,
ф. I, гос. I-10

БР. 76

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 16237/IV, Ар-47

Боравак сер Едварда Бојла у Арбанији
Београд, 30. јуна 1936.

Према извештају Краљевског посланства у Тирани, 18. о. м. допутовао је из Атине у Тирану, са својом госпођом, Сер Едвард Бојл, претседник Балканског комитета из Лондона. За све време бављења у Тирани, он је био гост Министра иностраних послова г. Асланија.

19. о. м. Краљ Зог примио је у аудијенцију Сер Едварда Бојла, којом му је приликом предао I степен ордена Скендербега, којим је одликовао његову мајку, претседницу Нир Ист Комитета.

Краљевско посланство има обавештење из сигурног извора, да је Сер Едвард Бојл саопштио Краљу Зогу, да гласање Арбаније против санкција није изазвало у Енглеској огорчење против Арбаније и Краља, како се то у Тирани раније говорило, с обзиром да је Арбанија мала земља и да су је њене везе са Италијом приморавале да овако поступи. Он је саветовао Краљу, као пријатељ Арбаније, да у вођењу спољне политике буде опрезан, јер да је то најбоља политика коју могу водити мале земље.

Сер Едвард Бојл отпутовао је преко Венеције за Енглеску 21. о. м.

Министарству иностраних послова част је доставити предње Краљевском посланству ради знања.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов, др. 1013 од 26. VIII 1936,
ф. I, гос. I-1*

БР. 77

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 21582, Ар-22

*Примена италијанско-албанских споразума**од 19. марта*

Београд, 9. септембра 1936.

У вези свога акта Пов. бр. 19865³³¹ од 12. августа 1936. године, Министарству иностраних послова част је извести, да је, према извештају Краљевског Посланства у Тирани, ађутант Краља Зога, ђенерал Зеф Сареџи, опет провео последње две недеље у Риму ради директног свршавања извесних послова у вези са применом албанско-италијанских споразума од 19. марта.³³² Ђене-

331 Писмом под горњим бројем Министарство је упутило извештај отправника послова у Тирани М. Смиљанића, пов. бр. 1482 од 5. августа 1936, у ком извештава о исплати зајмова Албанији од стране Италије. У извештају се каже да је на основу италијанско-албанских финансијских и економских споразума од 19. марта 1936. године албанској влади стављено на располагање преко албанске Народне банке 3 милиона златних франака, и да су настали неспоразуми јер су Албанци очекивали знатно већи износ (ПЛ, пов. бр. 1050, од 30. VIII 1936, ф. I, дос. I-1).

332 Према подацима којима је располагало Министарство иностраних послова, италијанско-албански финансијски и економски споразум од 19. марта био је резултат преговора који су уследили након побуне у Фијери августа 1935, јер се Зогу осетио угроженим. Споразум је садржао следеће одредбе: Италија даје Албанији 3 милиона шв. франака на име заосталих рата од бескаматног зајма из 1931. чиме тај зајам престаје важити (овај зајам није редовно даван због погоршања односа); зајам од 9 милиона шв. франака за покриће буџетских дефицита; зајам од 10 милиона шв. франака за пољопривреду – који ће се плаћати кроз 5 година; зајам од 3 милиона шв. франака за монопол дувана; зајам

рал Сеређи отишао је у Рим недељу дана после полагања од стране италијанске владе првог износа од 3 милиона зл. франака на име обећаних помоћи и зајмова.

Према обавештењима, које је Краљевско Посланство у Тирани добило од упућених личности, између Тиране и Рима има увек непречишћених рачуна и неразјашњених питања.³³³ Италијанска влада је положила 3 милиона зл. франака, али је арбанска влада очекивала седам милиона, дакле два пута више. Питање морато-

за изградњу Драчког пристаништа од 4 милиона шв. франака. Поред зајмова, споразум је предвиђао: мораторијум на отплате по зајмовима, продужење и проширење петролеумских концесија, нове одредбе у трговинском уговору о увозу и извозу роба, о непримењивању од стране албанске владе Закона о аграрној реформи на имању италијанског друштва Е.И.А.А., о италијанским инструкторима и сл. (ПЛ, пов. бр. 495 од 14. IV 1936, Циркуларно писмо МИП-а од 31. марта пов. бр. 7837, ф. I, дос. I-1).

333 Споразуми су ратификовани и ратификација извршена у Тирани 30. маја, али су се споро извршавали. Италијани нису дали Албанији обећани новац, а ова, са своје стране, избегава да изврши своје обавезе, нарочито уколико се оне односе на тајне додатке ових споразума. МИП је имао податке да постоје четири тајна споразума, и то:

1. Споразум о реорганизацији албанске војске и узимању италијанских официра за инструкторе;
 2. Споразум о дозволи утврђивања полуострва Карабуруна, које треба да служи као заштита утврђеног острва Сасена (касније се испоставило да није било таквог споразума – М. М.);
 3. Споразум о уклањању енглеских и узимању италијанских официра као инструктора албанске жандармерије (касније се испоставило да није постојао овај споразум – М. М.);
 4. Споразум о обнављању Тиранског пакта из 1926. у погледу клаузула о гарантовању тадашњег режима у Албанији.
- Према подацима у МИП-у, краљ Зогу се налазио у ситуацији да пред незадовољством маса због споразума са Италијом одуговлачи да изврши примљене обавезе, а да Италијани, са своје стране, рачунајући на тешко стање у коме се Албанија налази и њене потребе за новцем, не мисле да дају новац без чврстих гаранција да ће Албанија испунити све дате обавезе (ПЛ, пов. бр. 855, писмо МИП-а стр. пов. 1773 од 19. јуна 1936, ф. I, дос. I-1).

риума за зајам „СВЕА“ још није уређено, а исто тако ни питање нових зајмова за Драчко пристаниште.

У вези са дограђивањем Драчког пристаништа појавио се један спор приличне финансијске важности. Још пре десет година, када је закључен уговор о грађењу пристаништа према прорачуну италијанског инжењера Луиђиа, исушивање мочвара код Драча и канализација имали су да коштају око 300.000 зл. франака. Арбанска влада тврди да се италијанска влада обавезала да те радове изведе на свој терет, што није учинила. Данас се показало да је за то потребно не 300.000, већ 3.000.000 зл. франака које италијанска влада неће да прими на свој терет. Због свега тога, преговори око далеких радова на Драчком пристаништу иду врло споро и још им се не види крај. Друштво „Мазорана“, које је изграђивало пристаниште, сагласило се само да изведе неке радове потребне ради осигурања већ подигнутих дига и кејова.

Што се тиче споразума о монополу дувана, према обавештењима која су се могла добити у Тирани, изгледа да се тај споразум у опште неће ни примењивати. Највећи противници споразума су друштва и фабрике дувана као и утицајне личности, чији би интереси били погођени, а можда и сам краљ Зогу.

Италијанска влада није задовољна што Арбанија још не признаје анексију Абисиније. Помоћник министра г. Влора, упитан, да ли ће се то признање извршити приликом предаје акредитивних писама ново именованог посланика у Риму г. Џафер Виле, изјавио је, да Арбанија не може да буде прва која ће формално признати ишчезнуће једне мале државе, пошто и њу може сутра иста судбина погодити.

Долазак италијанске војне мисије стално се одлаже. Начелно је одлучен долазак у Арбанију још 26 официра, али има неких тешкоћа због којих италијански официри не стижу у Арбанију. На надлежном месту је речено „да ће се још неко време причекати“. Претпоставља се да још није решено питање каква ће бити функција тих официра: да ли

само као инструктора – како желе Арбанаси, или стварних команданата јединица – како то траже Италијани.

У Тирани се говори, да је дошло до сукоба између италијанског посланика у Тирани Инделија,³³⁴ који је главни италијански преговарач у Тирани и ђенерала Саређиа, кога краљ Зогу употребљава за директне преговоре у Риму. Ти разговори у Риму ишли су до сада преко ђенерала Париавиа који је, док је Бадолџо³³⁵ био у Африци, имао чешћи контакт са Мусолинијем, па је могао свршавати разне ствари за Арбанију. Зато је, како се мисли у Тирани, ђенерал Саређи одлазио у Рим, да створи нове везе са Бадолџом.

Министарству иностраних послова част је саопштити предње с молбом, ради знања.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1250 од 5. X 1936,
ф. I, гос. I-1

334 Марио Индели, италијански посланик, убрзо је након тога премештен за посланика у Београд – крајем октобра 1936.

335 Пјетро Бадолџо генерал, командовао је трупама у Етиопији, а након тога преузео дужност начелника италијанског генералштаба.

БР. 78

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 24566, Бу-27/IV

Акција македонсѝвујушчих у Америци

Београд, 14. октобра 1936.

Министарству иностраних послова част је извести-ти, да орган македонске политичке организације у Сједињеним Државама и Канади МАКЕДОНСКА ТРИБУНА, која излази у Индијанополису, Сједињене Државе, посвећује цео број од 19. пр. м. конгресу македонских братстава који је одржан у Торонту 5, 6. и 7. пр. м.

На конгресу је присуствовало, како лист каже, око 5.000 македонских и бугарских печалбара, чију су манифестацију приликом овога конгреса појачали и хрватски сепаратисти у Канади.

Конгрес је заседавао три дана и на њему је, поред осталог, донета одлука да се упути једна резолуција свим страним државама у Лиги Народа против терора које врше српске власти у Македонији. Затим је одлучено, да се њихов орган у емиграцији МАКЕДОНСКА ТРИБУНА издаје два пута недељно на шест страница. По предлогу великог броја делегата изабрана је и главна управа у коју су ушли: као претседник Цандил Г. Шанев, као потпредседници: др Цветко Анастасов и Коста Попов, за благајника је изабран Таше Панчев, а за одборнике Кирил Галев и Љубен Димитров, за секретара је изабран Петар Г. Ацев.

Лист даље доноси телеграм енглеског краља Едуарда VIII који је упутио конгресу преко гувернера Канаде у

коме захваљује на оданости Македонаца који живе у Канади и захваљује се на њиховом поздравном телеграму. Одмах после тога лист опширно говори о томе, како су српски и грчки претставници власти, односно консули, покушавали код канадских власти, да овај конгрес и његову важност умање тиме што су македонске исељенике оптужили као терористе. Додаје, како су српски и грчки консули хтели да канадску штампу заинтересују за овај конгрес, али нису успели, јер им је канадска штампа одговорила, како каже лист, да је она слободна.

Лист доноси даље низ поздравних телеграма и писама, које је добио конгрес из разних крајева Бугарске. Међу тим депешама нарочито је наглашен телеграм Павелићевих терориста, хрватских домобранаца у емиграцији, који гласи: „Хрватски домобранци желе браћи Бугарима сваки успех на конгресу. Ми верујемо да се ви борите за ослобођење херојске Македоније испод варварског српског јарма. Сви су Хрвати с вама. Нека Бог благослови наше организације ВМРО и Усташе. Да живу наше вође Иван Михајлов и Анте Павелић“. У име хрватских домобранаца ову је депешу потписао Анте Дошен, главни секретар Павелићевих усташа, бивши аустријски капетан.

Лист посвећује даље читаве две странице годишњем извештају, који је поднесен овом конгресу од стране организације, у коме се углавном износи целокупан историјат Македонаца и бугарских родољуба за слободу Македоније. После тога истиче како су канадски листови лепо писали о њиховом конгресу.

О истом конгресу доноси на уводном месту опширнији допис Георги Николова из Торонта македонски лист ОБЗОР у броју од 3. о. м. Тај лист, који излази у Софији, извештава да је за време конгреса Христо Низанов преко Радиа објашњавао „зашто Македонија треба да буде слободна, која је то земља; шта траже њени синови и кће-

ри и каква је то борба коју они воде“; да су на конгресу били поздрављени „становништво Македоније, братска македонска емиграција у Бутарској и борбени хрватски народ“; да је на конгресу прикупљено 3.600 долара и да су примљена многобројна писма и телеграми из Бугарске: Софије, Пловдива, Дупнице, Рушчука, Варне, Горње Думаје итд.

На другом месту ОБЗОР цитира писање канадске шгампе о конгресу.

Министарству иностраних послова част је доставити предње, ради знања.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1422 од 3. XI 1936,
ф. I, гос. I-9

БР. 79

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 25840/V, М-3

Декларација мађарске владе о спољној политици
Београд, 27. октобра 1936.

Претседник³³⁶ мађарске владе г. Дарањи³³⁷ прочитао је 22. т. м. декларацију, којом је претставио своју владу Доњем Дому. У тој декларацији, што се тиче мађарске спољне политике, новина је у томе што се у њој са топлином говори о Енглеској, као и о условном пријатељству са Француском. Очеvidно је да Мађарска не може да рачуна само на италијанску и немачку помоћ у питању заштите мађарских мањина. Због тога је било потребно да се спомене и Енглеска, где Мађарска има велики број пријатеља па и Француска, у којој је мађарска пропаганда такође постигла извесне резултате, јер без благонаклоности ових двеју великих западних сила главни циљ садашње мађарске владе, побољшање стања мађарских мањина у суседним државама, не може бити постигнут. Спомињањем Енглеске и Француске нова мађарска влада, односно министар иностраних послова г. Кања,³³⁸ покушава да прошири хоризонт мађарске спољне политике а не истицањем ревизионистичког питања да задобије њихову благонаклоност за постигнуће извесних резулта-

336 Ово писмо упућено је и Посланству КЈ у Паризу.

337 Калман Дарањи, председник мађарске владе од октобра 1936, након Гембешове смрти, до средине 1937. године.

338 Калман Кања, мађарски министар иностраних послова од 1933. до 1938. године.

та барем у мањинском питању.

Министарство иностраних послова има част скренути пажњу Краљевском посланству на предње, с молбом да Краљевско посланство изволи пратити и сузбијати сваку мађарску акцију, која се односи на питање ревизије или на мањинско питање.

По наредби Министра
в. д. Начелника Политичког одељења
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1431 од 3. XI 1936,
ф. I, дос. I-12

БР. 80

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 26073/IV, Ар-22
Довршењв драчкој њрисџанишџа
Београд, 29. октобра 1936.

На³³⁹ основу итало-арбанског споразума од 19. марта о. г. о довршењу радова на Драчком пристаништу, Италијани су се обавезали пронаћи банку или финансијску групу која ће финансирати продужење радова. Избор је пао на „Банко ди Наполи“, која је упутила у Арбанију своје делегате да са арбанском владом закључе уговор о зајму и утврде ануитете.

339 Ово писмо упућено је посланствима КЈ у Паризу и Риму, као и Сталној делегацији КЈ при ДН у Женеви.

Према обавештењима примљеним од Краљевског Посланства у Тирани, између арбанске владе и делегата „Банко ди Наполи“ закључена су 14. о. м. у Тирани два уговора о зајму, у укупном износу од 3.735.000 златних франака.

Један зајам од 1.735.000 златних франака намењен је искључиво довршењу радова на Драчком пристаништу. Овај зајам, који ће се арбанској влади исплаћивати делимично, т. ј. по завршетку појединих радова на пристаништу, амортизоваће се у 25 шестомесечних отплата, чији ће рокови почети да се рачунају тек по завршетку свих предвиђених радова.

Други зајам од 2.000.000 зл. фр. намењен је чисто трговачким сврхама Драчког пристаништа (антрпо-и, стоваришта итд.). Он ће бити исплаћен арбанској влади у ратама, које не могу бити веће од 300.000 з. фр. годишње. Амортизација и овог зајма отпочеће тек по његовом утрошку, а извршиће се у 8 годишњих рата.

Оба зајма закључена су са 1% годишњег интереса.

У случају да ови зајмови не буду довољни за предвиђене радове или за оне чија би се потреба доцније установила, „Банко ди Наполи“ се обавезује да их финансира на основу споразума који ће се накнадно закључити.

Оба уговора о зајму потписали су: у име арбанске владе Министар Финансија г. Рок Гера, а у име „Банко ди Наполи“ г. Ђузепе Фрињани, њен генерални директор и претседник управног одбора.

Министарство иностраних послова има част доставити предње знања ради.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1644 од 2. XII 1936,
ф. I, гос. I-1

БР. 81

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 29033/III, Дн-11

*Долазак у Београд сер Малколма,
високог комесара Друштва народа
за избеглице из Немачке
Београд, 7. децембра 1936.*

У вези акта Краљевског посланства Пов. бр. 1606³⁴⁰ од 27. новембра о. г, Министарству иностраних послова част је извести га да је високи комесар Друштва народа за немачке избеглице, ђенерал сер Нил Малколм, допутовао у Београд 3. о. м. у мисији да се обавести о помоћи која се код нас указује немачким избеглицама и нарочито да издејствује наш потпис и ратификацију Женевског аранжмана од 4. јула о. г. Министарство иностраних послова посетио је истог дана, где је био примљен од г. Начелника Политичког одељења³⁴¹ и г. Шефа III Политичког отсека.

Пошто је изложио циљ своје мисије, речено му је с наше стране да ми пратимо са великим симпатијама и разумевањем рад Високог комесаријата, али да Аранжман о којем је реч не можемо потписати. Разлози које смо му дали јесу: да ми немамо већи број немачких избеглица код нас; да се оно мало тих избеглица које имамо налази на пропутовању за Палестину; да се не задржавају овде дуже но што им је потребно да добију одобрење за наставак пута; да им се за то време излази у сусрет у сваком погледу итд. Поред тога скренута му је пажња на нашу општу ситуацију у питању избеглица. Говорено му је о

340 Нисмо пронашли наведени документ.

341 Иво Андрић.

великом броју руских избеглица које смо збринули и још увек збрињавамо са највећим жртвама. Ова ситуација је таква да нам не дозвољава никакве нове обавезе. Такве обавезе наша влада не може примати, нити би оне биле добро примљене од нашег јавног мишљења. Поједине случајеве можемо узимати у обзир, али никако не нешто опште, тим пре што опште мере захтевају специјално законодавство које се не може спровести без тешкоћа административне и друге природе.

Предње изјаве одговарају нашем ставу у питању избеглица, а нарочито у питању немачких избеглица. То питање има једну озбиљну политичку позадину, како у погледу наших односа са Немачком тако и у погледу целог проблема политичке емиграције, који нас непосредно интересује. Због те деликатне ситуације – нарочито према Немачкој – ми у самој ствари нисмо хтели ни да учествујемо на Конференцији на којој је Женевски аранжман израђен.

Г. Ђенерал Малколм је одговорио да сада потпуно разуме наш став и да је задовољан обавештењима која су му дата. Молио је за детаљније податке по питању: да ли међу немачким избеглицама у нашој земљи има пољских Јевреја који су раније живели у Немачкој, као пољски држављани и снабдевени пољским пасошем, а који су одатле доцније са осталим Јеврејима избегли и дошли у нашу Краљевину.

Предње се доставља ради знања, с напоменом да је Министарство обећало г. Ђенералу Малколму да ће му обавештења која је тражио односно немачких избеглица пољског држављанства послати преко Краљевског посланства у Лондону.

По наредби Министра,
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1738 од 12. XII 1936, ф. I

БР. 82

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 29375/IV, Оз-40

*Признање владе генерала Франка**од стране Арбаније*

Београд, 17. децембра 1936.

Према извештају Краљевског Посланства у Тирани, признање владе генерала Франка од стране Арбаније изазвало је не само критике већ и подругљиве коментаре од стране тамошњих дипломатских претставника. Ништа озбиљнији нису коментари ни арбанских политичких и војничких кругова.

Како је Краљ Зог одушевљен диктаторским, националсоцијалистичким и антикомунистичким идејама, и како са великим симпатијама прати борбу генерала Франка, дошао је на мисао да призна генерала Франка. Тражио је да Министарски Савет донесе одлуку о томе. После консултација, арбанска влада је дала мишљење да се са тим још причека, пошто и ако дође до победе генерала Франка, ту победу не треба очекивати пре 5 до 6 месеци, а осим тога чисто јуридикчки међународни разлози диктују да о њима Арбанија, као мала држава, мора водити рачуна. Краљу Зогу се то није допало, те је упутио свога ађутанта генерала Саређи-а да упита италијанског Посланика за мишљење. Италијански Посланик није се изјаснио ни за ни против, већ је оставио да Краљ Зог и његова влада одлуче по свом нахођењу. После тога је упућено питање у Рим, где се тада налазио нови арбан-

ски Министар Иностранних Послова г. Либохова,³⁴² а оту- да је дошао одговор да[би] таква одлука арбанске владе била добро примљена, јер би показала пуну сагласност Арбаније са Италијом. Тако је ово питање било решено у року од 24 часа и 26. новембра упућен је телеграм вла- ди у Бургосу, којим се извештава о признању од стране Арбаније.

Влада је била овим задовољна, што јој се указала при- лика да се покаже као влада националистичких и анти- комунистичких схватања, насупротив пређашњој влади г. Фрашери-а,³⁴³ која је, сасвим без разлога, названа леви- чарском и бољшевичком.

Немачки Отправник послова у Тирани није ништа знао о намери арбанске владе. Било му је врло непријат- но што је о овој одлуци дознао преко радио-емисија.

У Тирани су се интересовали да виде каква ће бити реакција у иностранству, а нарочито се страховало шта ће се о овоме мислити у Лондону. Сада у Тирани

342 Либохова Екрем, министар иностраних послова у албанској влади од 9. новембра 1936. године. Пореклом из Јањине, говорио је да је даљи рођак Есад-паше Топтанија. Европски образован, био је маршал двора у Тирани, а затим посланик у Паризу одакле је повучен за министра иностраних послова.

343 Влада Мехди Фрашерија образована је 21. октобра 1935. и после нешто више од годину дана поднела је оставку – 7. новембра 1936, пошто је у Парламенту остала у мањини. То је први случај у историји албанске државе да је једна влада оборена парламентарним путем.

Зогу је наименовао нову владу 9. новембра под председништвом Коча Коте, председника Парламента. По свом саставу то је била изразито италијанска влада, посебно њен председник Кота, министар иностраних послова Е. Либохова и министар унутрашњих послова Муса Јука, познат као човек „чврсте руке“, иначе непопуларан у народу због репресија које је проводио након Фијерске побуне и пре тога у валонској завери (ПЛ, пов. бр. 1679 од 4. XII 1936, извештај МИП-а од 26. XI 1936, ф. I, дос. I-1).

изјављују да енглеска влада не само што није заузела неповољан став према одлуци арбанске владе, него је шта више и одобрава. Арбански Посланик у Лондону био је позван у Форен Офис да пружи објашњење о поступку своје владе. Изгледа да му се само замерило зашто је ово учињено без икаквог претходног консултовања са другим државама. Иначе, у Тирани се тврди да Форен Офис симпатише владу генерала Франка, да жели његову победу, па да га чак и оружјем снабдева преко Португалије.³⁴⁴

Министарство иностраних послова има част доставити предње с молбом ради знања.

По наредби Министра
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1805 од 31. XII 1936,
ф. I, гос. I-1

344 Стварност је била управо супротна, радило се о дезинформацијама.

БР. 83

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА –
ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 451/IV, Е-27

Повољан одјек у Ајџини

енглеско-талијанској споразума

Београд, 12. јануара 1937.

Министарство³⁴⁵ иностраних послова примило је од Краљевског посланства у Атини извештај, да се у грчким политичким круговима изражава велико задовољство поводом закључења енглеско-талијанског споразума,³⁴⁶ који ставља крај озбиљној затегнутости која је постојала у Средоземном мору. Одредба којом се обезбеђује интегритет територија медитеранских земаља истиче се као нарочито повољна за Грчку.

345 Ово писмо упућено је посланствима КЈ у Риму и Паризу и Сталној делегацији КЈ при ДН у Женеви.

346 Реч је о чувеном „Дентлменском споразуму“ који су потписали министар иностраних послова Италије Г. Ђано и Ерик Драмонд, британски амбасадор у Риму, 2. јануара 1937. године. Споразум о обостраној англо-италијанској заинтересованости да се у Медитерану одржи status quo, односио се на цео Медитеран, а не само на његов западни део, како је то било предвиђено два дана раније, 31. XII 1936, са разменом нота.

Велика Британија је хтела након етиопске кризе 1935–1936. да поправи односе са Италијом, надајући се да ће на тај начин италијанску експационистичку политику ставити под своју контролу. Из тих разлога је британска влада и повела разговоре преко свог амбасадора у Риму. Циљ је био спречити италијанску доминацију у Медитерану што је могло да се деси након Мусолинијевог ангажовања у Шпанском грађанском рату.

Дентлменски споразум ипак није отклонио бројне супротности које су постојале између две земље.

Министарству иностраних послова част је доставити предње, ради знања.

По наредби Министра

в. д. Начелника Политичког одељења,

Саветник

Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 117 од 28. I 1937,

ф. I, гос. I-5

БР. 84

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДР СЛАВКУ ГРУЈИЋУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ЛОНДОН

Пов. бр. 5702/V, М-1

*Неуспели десничарски пуч у Будимпешти
циркуларно писмо*

Београд, 20. марта 1937.

Господине Посланиче,³⁴⁷

Према обавештењима Министарства, неуспели десничарски пуч у Будимпешти за који је тамошња влада, почетком марта тг. дознала, припреман је од стране г. Мартена, шефа крајње деснице владине странке и шефо-

347 Др Славко Грујић (1871–1937), посланик у Лондону од почетка октобра 1935. до 23. марта 1937. године. Родио се и започео школовање у Београду, а студије Правног факултета завршио у Паризу, где је и докторирао 1897. Дипломатску каријеру почео је као писар у МИД-у Краљевине Србије јануара 1898, да би исте године био премештен у посланство КС у Цариграду. После две године премештен је за писара у Посланство КС у Атини, а 1902. је поднео оставку. Јуна 1904. поново је примљен у МИД за секретара. Јануара 1905. је секретар у Посланству КС у Петровграду, а марта 1907. у Посланству КС у Лондону. Начелник у МИД-у је од новембра 1913. до новембра 1916, када је унапређен за посланика и упућен на рад у Посланство КС у Берн, а јула 1918. у Посланство КС у Вашингтону. Јануара 1920. стављен је на располагање, али је у Вашингтону остао још две године. Пензионисан је марта 1929. Реактивиран је крајем јула 1935. када је постављен за посланика у Лондону, али је задржан у МИП-у до краја септембра. Пре постављања за посланика у Лондону био је вршилац дужности маршала Двора. Као посланик у Великој Британији био је акредитован и у Холандији. Умро је у Лондону 23. марта 1937. као посланик Краљевине Југославије.

ва фашистичко-хитлеровских организација грофа Фестетића и осталих. Намеравао пуч, имао је за циљ да обори данашњу мађарску владу и доведе крајње десничарске елементе на управу земље.

У вези са том завером проношени су разни гласови. Тврдило се да су били умешани извесни виши официри, међу којима и ађутант Хортијев, генерал Фишер Керестеш, да је заверу финансирао Берлин преко немачког посланства у Будимпешти, да је члан завере био чак и министар трговине г. Борнемиса, и да влада припрема списак лица која имају ускоро бити затворена.

У своме говору поводом намераваоног пуча, председник владе г. Дарањи рекао је да ће влада одржати ред и мир у сваком случају и да она за то има потребна сретства. Међутим, одмах по откривању завере, у будимпештанској влади је преовладало гледиште да се цела афера ликвидира без потреса и на миран начин. И влада је одмах почела да побија све гласове о завери па чак и њено постојање уопште. У томе смислу издато је безброј коминике-а који су сви од реда имали тенденцију да укажу да су узмирујуће вести дошле из иностранства. Тиме [је] отпочела ликвидација целе афере.

Иако је влада упорно побијала гласове о постојању завере, мађарски министар правде издао је наређење свима судским властима у земљи да енергично дејствује по свим деликтима против јавног поретка. Ово је имало велико умирујуће дејство и стишало узбуђење које је у становништву владало првих дана после откривања завере.

Интерпелисан у Парламенту о овој афери, г. Дарањи је изјавио да се последњих дана ништа није догодило што би довело у опасност јавни поредак у земљи, а да влада, са своје стране очекује од јавности да не придаје вере лажним гласовима. Том приликом изјавио је и жаљење што су извесни листови умешали у аферу и личност посланика једне пријатељске земље (Немачке) додајући да

су ти гласови у супротностима са чињеницама као и са савршено коректним држањем дотичног страног претставника. На тај начин, афера је потпуно ликвидирана у Парламенту.

После свих тих изјава мађарска јавност је умирена и цела је ствар приписана нервози и хистерији извесних кругова и пропаганди из иностранства.

Иако, међутим, за сада нису са сигурношћу познате конкретне чињенице ове афере, изгледа да ће она, и поред настојања владе да је на тих начин ликвидира, имати своје последице у унутрашњем и спољно-политичком животу Мађарске. Под претпоставком коју многи знаци оправдавају да је неки покушај организоване завере заиста постојао, чињеница да нико није искусио казну имаће несумњиво за последицу да десничарски елементи остану и даље активни и поред доста енергичних речи председника владе и строгих упутстава министра правде. То даје разлога и веровањима да ће се у наредним месецима продужити идејна борба између присталица данашњег стања и присталица тоталитарне државе у Мађарској. У средини између ова два покрета стоји г. Бетлен³⁴⁸ и г. Екхарт³⁴⁹ који су, по свим знацима, играли велику иако скривену улогу у последњим догађајима. Они су у ствари победници на штету оба покрета, утолико пре што имају за себе либерално-јеврејске кругове и што ће хришћанско-легитимистички крутови увек претпостављати њихову владавину него владавину крајњих десничара.

348 Стефан Бетлен, бивши мађарски премијер, незванични саветник Хортија, био у опозицији.

349 Тибор Екхарт, мађарски политичар, иступао против нациста и диктатуре, лидер малопоседника и леве грађанске опозиције, 1934. са Бетленом формирао опозицију, критиковао је превелики утицај Немачке у мађарским унутрашњим стварима, као и немачку експанзију.

У погледу спољне политике није искључено да ће ова афера имати за резултат извесно погоршање односа са Немачком. Оптужбе које су се појавиле у мађарској јавности против немачког посланика у Будимпешти, изазвале су врло непријатан утисак у Немачкој што се да закључити из енергичног демантија Берлина о тобожњем саучесништву немачког посланика у завери. Немачки пропагандистички кругови у Будимпешти не само да су јако нерасположени против Јевреја већ и против саме мађарске владе и целе Мађарске. Из њихових речи осећа се да немачке симпатије за Мађарску нису биле дубоке. Чак се проносе вести да ће немачка влада предузети извесне мере које ће бити на штету мађарских интереса и у политичком и у привредном погледу.

Достављајући Вам предње знања ради, изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

По наредби Министра
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 528 од 5. IV 1937,
ф. I, гос. I-4

БР. 85

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ВЛАДИСЛАВУ МИЛАНОВИЋУ,
КРАЉЕВСКОМ ОТПРАВНИКУ ПОСЛОВА,
ЛОНДОН

Пов. бр. 6873/V

Сасијанак Мале анџанџе у Београду

циркуларно писмо

Београд, 29. марта 1937.

Господине Отправниче послова,³⁵⁰

Част ми је извести Вас да ће се редовни састанак Сталног савета Мале анатанте одржати у Београду 1. и 2. априла тг. На овом састанку Чехословачку ће претстављати г. Камил Крофта,³⁵¹ који је овога пута Претседник Савета, а Румунију г. Виктор Антонеску.³⁵²

350 Владимир Милановић (1896–?), саветник Посланства КЈ у Лондону од јануара 1937. (постављен децембра 1936) до октобра 1939.

Правник по образовању, у дипломатији је почео радити као писар Посланства Краљевине СХС у Лондону новембра 1919, да би после две године био унапређен у секретара истог посланства. Премештен у МИП 1922, 1923. секретар Посланства у Риму, 1924. у Паризу па поново у Риму, где је остао до фебруара 1927. када је премештен у МИП за секретара. Почетком 1932. поново је секретар у Паризу, затим саветник у јуну, када је премештен у Посланство КЈ у Букурешт, где је остао до октобра 1935. Потом је враћен на рад у МИП. У децембру исте године обављао је дужност шефа V одсека Политичког одељења, затим помоћника начелника Конзуларно-трговинског одељења. После Лондона био је посланик КЈ у Берну, а фебруара 1940. постављен је за посланика у Софији.

351 Др Камил Крофта, чехословачки министар иностраних послова 1936–1938.

352 Виктор Антонеску, румунски министар иностраних послова у Татарескуовој влади од септембра 1936. до децембра 1937.

На овом заседању разматраће се питања од општег међународног значаја као што су: питање новог локарног Пакта, догађаји у Шпанији итд.

Од питања која су у вези са политиком Мале антанте у односу на главне европске силе и суседне државе, расправљаће се о француској понуди пакта о узајамној помоћи, о италијанско-британском централном споразуму, признању италијанског царства у Етиопији, међународном режиму река и Дунава као и о бугарско-југословенском Пакту и могућности сличних пактова са осталим државама.

Стални савет Мале антанте и овога пута узеће нарочито у разматрање питање ресторације Хабзбурговаца и наоружања Мађарске.

Из области економске сарадње држава Мале антанте, дневни ред, углавном, обухвата питање Царинске уније и питање акције у погледу признања регионалне клаузуле.

О постигнутим резултатима овог састанка, Министарство ће имати част извести Вас накнадно.³⁵³

године. За време Првог светског рата био посланик у Паризу, министар привреде 1933–1936.

353 Министар председник Милан Стојадиновић је 21. априла 1937. циркуларним писмом обавестио сва посланства КЈ о заседању Савета Мале Антанте:

„Част ми је извести Вас, да је Стални савет Мале Антанте, на свом последњем заседању одржаном у Београду 1. и 2. априла ове године, донео следеће одлуке по актуелним политичким питањима:

1) Нов Локарнски уговор. Мала Антанта констатује са жаљењем, да преговори за закључење новог локарног пакта нису ништа напредовали. Она и овом приликом подвлачи своје убеђење, да решење питања безбедности на Западу Европе треба да обухвати исто тако и решење питања безбедности на Истоку Европе. Овакво гледиште заступа и Француска, а и Енглеска му се с дана у дан све више приближује.

2) Шпанија. Став Мале Антанте је да се опасност, која прети од догађаја у Шпанији, не може отклонити дефинитивно, докле

год све државе не буду поштовале лојално принцип немешања. Мала Антанта се придржава стриктно овог принципа, као и обавеза које је по том основу преузела. Она би радо прихватила и сваку даљу меру, којом би се ове обавезе учиниле још ефикаснијим, како би се шпанска трагедија могла што пре окончати, што је и у интересу мира у Европи.

3) Бугарско-југословенски и италијанско-југословенски уговори. Мала Антанта схвата у пуној мери велику важност, која и за њу имају ова два скорашња уговора. Њима се постиже већа консолидација положаја Југославије, па стога и положаја целе Мале Антанте, а ствара се и могућност за ближе пријатељство између Румуније и Чехословачке с једне стране и Бугарске и Италије с друге стране.

4) Пројект уговора између Француске и Мале Антанте. Мала Антанта сматра понуду за закључење овог уговора видном манифестацијом пријатељства које Француска гаји према њој. Том понудом Француска је учинила велику услугу како Малој Антанти, тако и ствари општег мира. Али извесни обзири онемогућују у овом моменту прихватање ове понуде. Постоји нада, да ће се ова ситуација доцније можда изменити, кад дође до закључења уговора о узајамној помоћи у другим деловима Европе и кад се види могућност споразума између држава Мале Антанте и њених суседа. Овде се циља на евентуалне преговоре: Берлин–Праг, те се сматра да ће се у том случају одлука о овој ствари олакшати. Другим речима, питање овог уговора одложено је до решења питања Локарнског пакта и евентуалне поправке чешко-немачких односа.

5) Немачко-чехословачки односи. Мала Антанта подвлачи са задовољством извесно побољшање које је настало у последње време у односима између Чехословачке и Немачке. Сваки даљи напредак у овом правцу она унапред поздравља и подржава.

6) Мађарско наоружање. Мала Антанта је формулисала услове које би поставила, ако би јој Мађарска затражила пристанак на измену војних клаузула Тријанонског уговора. Предвиђени услови су: закључење једног колективног или три билатерална пакта о ненападању са клаузулом о дефиницији напада према формули Лондонског уговора од 4. јула 1933; укидање извесних обавеза из Тријанонског уговора, као на пример забрана подизања војних радова на југу од Братиславе; и укидање мешовитих арбитражних судова.

7) Рестаурација Хабсбурговаца. Мала Антанта је подвукла и

Достављајући Вам предње ради Ваше информације, молим Вас, Господине Отправниче, да изволите примити уверење о мом одличном поштовању.

По наредби Министра
в. д. Начелника Политичког одељења,
Саветник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 533 од 5. IV 1937,
ф. I, дос. I-6

овом приликом, да не би никад и ни под којим условима дозволила рестаурацију Хабсбурговаца. Она прима на знање са задовољством изјаве аустријске владе, да ово питање није актуелно. Зато се о овом питању није говорило нарочито у коминикеу за штампу.

8) Абисинија. Мала Антанта сматра да употреба пуне титуле италијанског краља у последњем италијанско-југословенском уговору, као и стварање румунског и чехословачког консулата у Адис Абеби, не значи ни у ком облику признање де јуре постојећег стања у Абисинији. Али ће три савезничке владе настојати да разлика, која постоји између овог стања де факто и де јуре, ишчезне што пре, путем преговора са заинтересованим владама или акције у оквиру Друштва Народа. Одлучено је да се у Женеви гласа за непримање представника Абисиније, без обзира како ће гласати друге државе. Ја сам нагласио, да Југославија данас не може правити питање о признању де јуре, ако се оно ма у којој форми за Југославију буде поставило. Признање де факто, већ учињено од већине држава, практично више значи него признање де јуре.

Предње Вам достављам искључиво ради Вашег знања и управљања.

Изволите примити, Господине Отправниче, уверење о мом одличном поштовању.

Др М. М. Стојадиновић”

(ПЛ, пов. бр. 756 од 27. IV 1937, ф. I, дос. I-6).

БР. 86

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ – Г. ВЛАДИМИРУ
МИЛАНОВИЋУ, ОТПРАВНИКУ ПОСЛОВА,
ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 1024–III

Француско-енглеска декларација

од 24. априла 1937.

циркуларно писмо

Београд, 11. маја 1937.

Господине Отправниче,

У вези циркулара Стр. Пов. бр. 2987³⁵⁴ од 28. X. 1936.,

354 Наведеним циркуларним писмом од 28. октобра 1936. министар-помоћник Владислав Мартинац обавестио је посланика Славка Грујића о одјецима говора белгијског краља Леополда од 14. октобра 1936, који је наишао на неповољан пријем, посебно у француским дипломатским круговима, као и о накнадним образложењима белгијске владе која је хтела да ублажи тон краљевог говора. По мишљењу југословенског МИП-а тај говор је значао директиву за белгијску спољну политику – стриктна оружана неутралност Белгије.

Мартинац је оцењивао да је влада својим накнадним образложењима хтела да прикаже краљев говор, с обзиром на унутрашње политичке прилике, у следећој светлости: антипатије Фламанаца према Французима, као и рексиста, довеле су до тога да би већина Белгијанаца тешко могла учинити било шта што би изгледало као услуга или жртва ради Француске, а још мање ако би се то тумачило као непосредна обавеза према Совјетима. Влада је због унутрашњих околности морала да изјави, а и да води, само белгијску политику. Што се тиче спољне политике, све остаје по старом, према Друштву народа испуњавање своје обавезе; што се тиче Локарна, она не може и не жели да гарантује туђе границе; француско-белгијски војни споразум, према изјави краља, није предвиђао ангажовање белгијске и француске војске. Због тих изјава почели су интен-

част ми је доставити Вам следећа обавештења о декларацији коју су Француска и енглеска влада дале белгијској влади 24 априла ове године:

У току преговора који су вођени између Лондона, Париза и Брисла после изјаве белгиског краља од 14 октобра 1936, Белгија је, како се показало, напустила онај екстреман неутралан став који је том изјавом била наговестила, и да се вратила на једну умеренију политику. Данашњи њен међународни положај, према тексту француско-енглеске декларације и изјава које су се тим поводом могле чути, огледа се у следећем:

1) *Одбрана националне територије*. Белгија се обавезала да ће бранити војнички своју властиту територију ако би била нападнута. Али се она исто тако обавезала да ће одржавати довољно јаку војску у ефективу и материјалу, како би у случају потребе могла развити максималан одбранбени напор према евентуалном нападачу.

2) *Друштво народа*. Краљева изјава од 14 октобра није била јасна у погледу става који ће Белгија заузети у будуће према Друштву народа. Извесне речи употребљене у тој изјави чак су тумачене као да се Белгија одриче својих обавеза по пакту, те да ће се можда и повући из Женева. Сада се Белгија изрично и формално обавезала да ће остати верна Друштву народа и обавезама које проистичу из његовог пакта.

3) *Војни споразуми*. Војни споразум који је Белгија закључила са Француском одмах после рата не помиње се ни у ком облику у француско-енглеској декларацији. Али је белгиски министар иностраних послова г. Спах

живни контакти француске, енглеске и белгијске владе. (Вид. циркулар у ПЛ, пов. бр. 1417, 1935, ф. I, дос. I-10.) Све ово било је изазвано немачким запоседањем Рајнске области и отказа Локарнског уговора марта месеца 1936. (Вид. документ бр. 92.)

изјавио у парламенту 29 априла да енглеско-француска декларација значи за Белгију крај ере војних споразума. Према томе, мора се закључити да је француско-белгиски војни споразум од 7 септембра 1920 сада аброгиран, али то не значи да између Француске и Белгије неће бити и даљих додира по војним стварима, за евентуалност да дође до повреде белгиске територије и услед тога до потребе за поновном француско-белгиском војном сарадњом.

4) *Пролаз ѿруја*. Право пролаза трупа по чл. 16 пакта Друштва народа решено је на нарочити начин. Како је то изјавио г. Спах у парламенту, Белгија по овом питању стоји на истом гледишту као Холандија. Холандско гледиште изложио је министар иностраних послова у парламенту у Хагу 26 марта о. г. Том приликом Де Граеф је изјавио, да Холандија може признати право пролаза трупа по чл. 16 пакта Друштва народа само у случају да држава оглашена за нападача није по свом географском положају према њој суседна.

5) *Ваздухойловни ѿакѿ*. Изјава белгиског краља оставила је отворено питање: какав ће став Белгија узети према пројектованом ваздухопловном пакту, т. ј. да ли ће она бранити прелет преко своје територије од стране авиона који би били упућени у циљу напада на коју другу државу. Ово питање се постављало нарочито у Енглеској, која је изложена нападу од стране Немачке преко Белгије. Питање је решено француско--енглеском декларацијом у смислу енглеске тезе, т. ј. да ће Белгија морати бранити активно ваздушни прелаз преко своје територије. Не каже се да ли ће такав прелаз бити *казус бели* или ће Белгија морати дејствовати само против авиона у питању средствима која јој стоје на расположењу.

6) *Стари Локарно*. Белгија је по Локарнском пакту од 1925 била под обавезом да притекне у помоћ аутоматски осталим уговорним странама у случају неизазваног напада. Она се ове обавезе сада ослобађа француско-енглеском декларацијом. За њу стари локарнски пакт, изгледа више уопште не важи мада садржи и обавезе о ненападању и арбитражи које су очевидно у пуној сагласности са новим белгиским положајем.

7) *Лондонски споразум*. Белгија се француско-енглеском декларацијом ослобађа исто тако споразума који је закључен у Лондону 19 марта 1936, одмах после отказа локарнског уговора од стране Немачке. У овом споразуму изложена је читава једна сложена политика коју ће уговорне стране спроводити у циљу регулисања сукоба који је настао са Немачком услед њеног једностраног отказа Локарна, али је споразум предвиђао и да Локарно остаје на снази између Француске, Енглеске и Белгије. Предвиђено је чак да ће се ђенералштабови ове три Силе састати и проучити с војно-техничког гледишта како се ова обавеза има спровести у дело. У том смислу одржан је састанак у Лондону средином априла 1936, а измењена су и позната формална гарантна писма између Енглеске и Француске и Енглеске и Белгије. Цео овај аранжман сада више не важи уколико је он повлачио обавезе за Белгију.

8) *Нов Локарно*. Овај нови положај који је признат Белгији засеца дубоко у целокупан план за израду новог Локарнског уговора. Тај споразум сада се мора закључивати без Белгије или са једном Белгијом која неће имати удела ни у каквој општој гаранцији безбедности. Али нови Локарно мораће садржавати једну специјалну клаузулу која би се односила на гаранцију белгиске територије и неутралности. Ту гаранцију Белгија сада има формално само од стране Француске и Енглеске, док од

стране Немачке има г. Хитлерову изјаву од 30 јануара о. г. да је Немачка у сваком моменту спремна, да јој призна и гарантује неутралност и неповредивост њене територије.

Предње ми је част, Господине Отправниче, доставити Вам ради знања.

Изволите примити, Господине Отправниче, уверење о мом одличном поштовању.

Заступа
министра-помоћника:
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 886 од 18. V 1937,
ф. I, гос. I-10

БР. 87

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ВЛАДИМИРУ МИЛАНОВИЋУ,
ОТПРАВНИКУ ПОСЛОВА, ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 1147/V
Разјовор између i. Ћана и i. Вукчевића
Београд, 25. маја 1937.
Господине Отправниче,

Приликом посете италијанских Суверена³⁵⁵ Будимпешти, италијански Министар иностраних послова гроф

355 Посета италијанског краљевског пара, краља Виктора Емануела и краљице Јелене, Будимпешти била је од 19. до 22. маја.

Ђано,³⁵⁶ имао је дужи разговор са нашим Краљевским послаником г. Вукчевићем.

Према уверавањима г. Ђана он је из разговора са мађарским државницима добио утисак да нису наступиле никакве промене у ставу мађарске владе према проблемима Средње Европе. Ово важи и за питање мађарске равноправности у наоружању, пошто, како тврди г. Ђано, мађарска влада не намерава да откаже војне клаузуле Трианонског уговора.³⁵⁷

Што се тиче односа између Мађарске и њених суседа, г. Ђано не предвиђа никакву брзу еволуцију. Ово се нарочито односи на Румунију противу које у Мађарској, по речима г. Ђана, постоји велико незадовољство услед рђавог третирања мађарских мањина. Мађарска влада напротив жели добре односе са нашом земљом и због тога је искрено поздравила италијанско-југословенски споразум о пријатељству.

356 Галеацо Ђано (1903–1944), италијански министар иностраних послова од 9. јуна 1936. до 8. фебруара 1943. Потиче из грофовске породице. Учествовао је у фашистичком походу на Рим 1922. Веома млад је ушао у дипломатску службу фашистичког режима. Био је министар за информације и члан Великог фашистичког већа. Учествовао је у освајачком рату против Етиопије 1935–1936. Потом је, 9. јуна 1936, наименован за министра иностраних послова и ту функцију је обављао све до 8. фебруара 1943. када га је Бенито Мусолини, чији је био зет, сменио јер је Ђано заговарао прекид рата због тешких пораза италијанске војске. После капитулације Италије, 9. IX 1943, Ђано је ухваћен и осуђен на смрт стрељањем.

Док је био шеф дипломатије, неко време водио је дневник, који је објављен и представља драгоцену сведочанство тог времена.

357 Трианонски мировни уговор с Мађарском потписан је 4. јуна 1920. Војним клаузулама тога уговора Мађарској су била одређена ограничења у погледу броја војника и наоружања. Могла је имати највише 35.000 војника, били су забрањени општа војна обавеза, мобилизација, увоз оружја, муниције и ратног материјала, као и образовање неких родова војске.

Г. Ђано је говорио г. Вукчевићу и о држању Италије према питањима Средње Европе.³⁵⁸ По г. Ђану, Италију директно интересује Југославија са којом је већ постигнут споразум. Међутим, њу мање интересује Чехословачка чији односи са Совјетском Русијом отежавају склапање Дунавског споразума. Што се тиче Румуније, г. Ђано каже да је објаснио румунској влади тешкоће на које наилази италијанска влада да са њоме склопи споразум о пријатељству, пошто не жели да изазове нерасположење Будимпеште.

Односно немачко-италијанског пријатељства, г. Ђано каже да је његов смисао у томе, да за што дужи период времена одгоди аншлус, који не одговара интересима ни Италије, ни Мађарске, ни Југославије. У томе циљу, углавном, служи пријатељство са Немачком и Италија је, ради његовог одржања, учинила концесију немачкој влади, изјашњавајући се формално против ресторације у Аустрији.

Достављајући Вам предње искључиво ради Вашег личног обавештења, част ми је замолити Вас, Господине Отправниче, да изволите примити уверење о моме одличном поштовању.

Заступник
Министра Помоћника
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 941 од 29. V 1937,
ф. I, гос. I-2

358 Италија је настојала да зближи Југославију и Мађарску и да формира мађарско-југословенски пакт, не да би разбила Малу Антанту већ да би њен остатак увукла у своју сферу. То је била „хоризонтална осовина“ уперена против Француске и Немачке. Мусолини је већ био дао пристанак Хитлеру на аншлус Аустрије, па је сада настојао да се учврсти у Мађарској, Југославији и Румунији (Вук Винавер, Југославија и Мађарска 1933–1941, Београд 1976, 235).

БР. 88

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ВЛАДИМИРУ МИЛАНОВИЋУ,
ОТПРАВНИКУ ПОСЛОВА, ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 1445/III

*Питање ремилиитаризације у Мађарској
и активности мађарске владе*

Београд, 26. јуна 1937.

Господине Отправнице,

Част³⁵⁹ ми је извести Вас да се питање мађарске ре-милитаризације, које је у последње време изазвало живе дискусије у дипломатским и другим круговима, налази још увек у току проучавања од стране мађарске владе. После јавних декларација које је по овом питању дао г. Кања у свом скорашњем експозеу у Парламенту и одлука које је усвојила Мала Антанта на свом мајском састанку у Женеви, мађарска влада ради и даље на том, да се ослободи војних клаузула Тријанонског уговора о миру. Ти њени напори уперени су у два правца. С једне стране, она испитује могућности, да у недостатку тог споразума, приступи њиховом једностраном отказу. Резултати ове активности огледају се последњих дана у следећем:

1) Што се тиче споразума са државама Мале Антанте, мађарски Министар иностраних послова сондира терен преко Посланика наших трију земаља у Будимпешти. Разговоре по тој ствари имао је како са румунским и чехословачким Послаником тако и са нашим. У овим разговорима, упркос њиховом обазривом и увијеном тону, г. Кања је јасно наговестио мађарске намере. Мађарској влади

359 Ово писмо упућено је посланствима КЈ у Бечу, Букурешту, Прагу, Паризу, Берлину, Бриселу, Варшави, Риму и Сталној делегацији КЈ при ДН у Женеви.

је, очевидно, стало до тога, да питање ремититаризације реши по претходном споразуму са Малом Антантом, али тај споразум она условљава погодбама које би јој дозволиле, да из њега извуче све користи, а да у исто време не учини никакве виталне концесије нашим трима државама. У замену за те концесије нуди нам једино зближење и одговарајуће побољшање међусобних односа.

2) План по којем мађарска влада жели да оствари ове своје намере састојао би се, према г. Кањи, из следећег: Државе Мале Антанте измењале би са Мађарском декларације, које би садржавале њихову изјаву, да немају ништа против мађарског наоружања и мађарске пуне равноправности. Исте ове декларације садржавале би још једну одредбу, у којој би била формулисана заједничка изјава о ненападању. Та изјава имала би за циљ да задовољи Малу Антанту, али не би, по замисли г. Кање, била стилизована онако како бисмо ми то желели. Она би била редигована по формули Келоговог пакта³⁶⁰ и не би садржавала никакву дефиницију напада. Тиме би мађарска влада избегла да својој изјави о ненападању да карактер прећутног признања постојећег територијалног стања, па стога њоме не би ни у чему прејудиицирала питање ревизионизма. Оваква стилизација не би је ставила у незгодан положај ни према Немачкој, с обзиром на побољшање војне ситуације у којој би се државе Мале Антанте или бар неке од њих, нашле ако би имале јасно осигурану позадину према Мађарској. У исто време, државе Мале Антанте имале би, по мађарском плану, да предузму извесне мере у циљу побољшања положаја мађарске

360 Бријан–Келогов пакт о одрицању на рат од 27. августа 1927, потписан у Паризу. Идеја за пакт о одрицању на рат потекла је од Аристиде Бријана, који је са државним секретаром за иностране послове САД Франком Келогом израдио овај пакт од 3 члана. Суштина је била да се државе одричу рата као оруђа националне политике у својим међусобним односима.

мањине. Пошто државе Мале Антанте стоје на гледишту да је мањинско питање њихова унутрашња ствар, те би мере имале да буду аутономне а не међународне природе. У овом последњем предлогу огледа се, очевидно, позадина целокупне активности коју мађарска влада води у вези са питањем ремилитаризације у споразуму са државама Мале Антанте. Мађарској влади стало је до тога, да у очекивању жељене ревизије уговора о миру, посвети сву своју пажњу спасавању мађарског живља у државама Мале Антанте од евентуалног однарођавања. Целу ову своју акцију у вези са нама она води с тим у виду, из разумљиве бојазни, да би јој какве контра-мере с наше стране у питању мањина донеле веће штете, но што би јој једнострана ремилитаризација донела користи.

3) У току горњих разговора са претставницима Мале Антанте у Будимпешти, г. Каћа не пропушта да нам ставља до знања, да ће ако са нама не постигне споразум, приступити једностраном отказу војних клаузула Тријанонског уговора. Али он одмах подвлачи, да мађарска влада нема намеру, да диже велику ларму око тога и да помишља више на прећутни и стварни, него на формални отказ. Намера мађарске владе је, како изгледа, да својој досадашњој политици гажења војних клаузула даје постепено све шири обим, задржавајући се једино на ограничењима која произилазе из њених финансиских могућности.

Предње ми је част, Господине Отправниче, доставити Вам искључиво ради Вашег личног знања.

Изволите примити, Господине Отправниче, уверење о мом особитом поштовању.

Заступа
министра помоћника:
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1120 од 2. VII 1937,
ф. I, гос. I-4

БР. 89

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДРАГОМИРУ КАСИДОЛЦУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ЛОНДОН

Пов. бр. 15857/VI

Београд, 25. јула 1937.

Господине Посланиче,³⁶¹

У последњим годинама је турска спољна политика све више показивала тежњу ка консолидовању старих, али и тражењу нових савеза и пријатељстава. Природно, услед тога, с погледом на Совјетску Русију, дошло је до појаве једне несумњиво самосталније акције Турске у односу са другим државама. Тако се у непомућено пријатељске односе између Русије и Турске, дотле најбрижљивије неговане са обе стране још од 1921. године, почео, већ пре конференције о Мореузима у

361 Драгомир Касидолац (1888–1939), посланик у Лондону од 17. јула 1937. (наименован у мају) до краја маја 1939.

По образовању правник. У дипломатску службу је примљен новембра 1916. као писар у МИД-у на Крфу. У том звању био је у посланствима у Берну и Паризу до 1923, када је унапређен за секретара и примљен у МИП. Јуна 1925. унапређен је у генералног конзула и упућен у Грац, а крајем године постављен за саветника Посланства у Атини. Био је саветник у Посланству у Софији 1926, генерални конзул у Прагу, затим у Печују 1927, саветник у Посланству у Тирану средином исте године, а 1929. је шеф одсека у МИП-у. Почетком 1933. постављен је за саветника Посланства у Риму, где је остао до јуна 1935, када је постављен за посланика у Бриселу, где је био акредитован и за Луксембург. Од маја 1936. је посланик у Букурешту, а после годину дана, 4. маја 1937, постављен је за посланика у Лондону. Након Лондона био је, као посланик, премештен у Берн, а убрзо потом је умро у Лозани 13. јуна 1939.

Монтре-у³⁶² у јулу прошле године, увлачити елемент не-поверења. Шта више, неки слободнији потези турски у области спољне политике изазвали су и мање или веће несугласице са Совјетима, нарочито у питању односа са Француском и Италијом. Москва је била отворено незадовољна и Ружди Арас је био приморан да је посети и „објасни“.

Та посета, обављена од 13. до 16. овог месеца после брижљиве припреме атмосфере од стране турске штампе и једне пригодне и ауторитативне изјаве Исмет Инени-а,³⁶³ дала је повода манифестацијама совјетско-турског пријатељства. На ручку који је Литвинов³⁶⁴ дао у част Ружди Араса, министри спољних послова измењали су значајне политичке здравице.

Литвинов је у своме говору подвукао да је Турска учествовала у свим акцијама које је Совјетска влада предузимала за учвршћење светског мира на бази колективне безбедности и недељивости мира. Он није сакрио да је било покушаја „од стране држава чији програм није у складу са концепцијама стабилности, поверења, поштовања безбедности и сталног мира у међународним односима“, да се совјетско-турско пријатељство по-

362 Конференција у Монтреу (Швајцарска) заседала је од 22. јуна до 20. јула 1936, када је потписана Конвенција о мореузима, која је Босфор и Дарданеле ставила под пуни суверенитет Турске. За трговачке бродове свих земаља није било ограничења за пловидбу кроз мореузе, као ни за речно бродовље црноморских земаља. За остале су постојала ограничења у погледу тонаже (Ч. Попов, нав. дело, 516–517).

363 Исмет Инени, председник турске владе.

364 Максим Максимовић Литвинов (1876–1951), министар иностраних послова СССР-а 1930–1939. Био је први представник совјетске владе у В. Британији 1918, доцније заменик министра иностраних послова, а потом министар. Амбасадор у САД 1941–1943.

мути; али он о тим насртајима на „мирољубиве групе“ говори као о акцијама које су унапред осуђене на неуспех, па каже: „Совјетско-турско пријатељство има ту особитост да оставља сваком партнеру потпуну слободу у успостављању односа са трећим државама, сходно његовим посебним интересима. Међутим, с обзиром да то пријатељство цементује обострана жеља за очување универзалног мира, разуме се да ће оба партнера избегавати све што може дати подршке или ојачати агресивне и деструктивне силе, или пак погодити ма то било и само један елемент потенцијала мира. Они ће се увек управљати према принципу да непријатељи њихових пријатеља, непријатељи мира не могу бити њихови прави пријатељи“.

Одговор Ружди Араса на ову здравицу карактеристичан је по томе што није био ни тако топао ни тако одређен као говор Литвинова. У овом одговору Ружди Арас је такође поменуо недељивост мира и колективну безбедност и објаснио да пријатељство између Русије и Турске није ниуколико сметало њихову потпуну независност у успостављању односа са трећим државама и развијању извесних делатности које су им својствене, сходно њиховим сопственим интересима и њиховом специјалном положају. Он је совјетско-турско пријатељство назвао „специјалним односима“, истичући да су све узајамне обавезе објављене, и не садрже ни војних споруума ни нарочитих комбинација.

О посети је у Москви био издан један званичан комунике, у коме су поново истакнути, као заједнички, принципи Друштва народа о недељивости мира и колективној безбедности, као и обострана жеља да се избегне све што би могло подржати или охрабрити „агресивне силе“.

Турска и совјетска штампа пропратиле су ову посету коментарима у духу поменутих говора и званичног комунике-а, турска штампа наглашавајући поред тога као чињеницу, да је на свој начин без икаквог посебног

разлога манифестовано велико пријатељство које везује Турску са Совјетском Русијом.

Саопштавајући Вам предње, част ми је, Господине Посланиче, молити Вас за извештај о евентуалним реперкусијама које је ова посета имала у тамошњој јавности и званичним круговима.

Изволите примити, Господине Посланиче, и овом приликом уверење о мом одличном поштовању.

Заступа Министра-Помоћника,
Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1380 од 12. VIII 1937,
ф. I, гос. I-5*

БР. 90

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 2175/V, Ау-3
Сасијанак Хоџа – Шушини
циркуларно њисмо
Београд, 4. октобра 1937.

Крајем септембра текуће године дошло је до састанка између чехословачког Претседника Министарског савета

г. Милана Хоџе³⁶⁵ и аустриског Савезног канцелара г. Шушнига.³⁶⁶

У погледу спољне ситуације, г. Шушниг је на овом састанку био веома резервисан. По његовом мишљењу, састанак између Мусолинија и Хитлера³⁶⁷ претставља један велики маневар који ће имати огроман утисак и у Немачкој и у Италији.

Што се тиче унутрашње ситуације Аустрије г. Шушниг је уверавао г. Хоџу, да се он данас осећа много јаче него прошле године и да неће пристати да у своју владу уведе претставнике националсоцијалистичке странке па ма какав се притисак вршио на њега у том правцу. Међутим, иако јак, г. Шушниг настоји да свој положај појача још више, и у том циљу води преговоре са бившим социјалистичким вођама Ренером и Најсом. Саму пак социјалистичку странку он и даље не признаје и у својим преговорима избегава остале бивше социјалистичке вође, нарочито оне јеврејског порекла. Ова промена у држању према социјалистима претставља новост, пошто г. Шушниг све до прошле године није уопште хтео да се обазире на социјалдемократе. Г. Хоџа мисли да у овој промени Шушниговог држања треба видети један симптом његовог оптимизма. Други елемент овог оптимизма претстављала би аустриска војска која је данас, према изјави г. Шушнига, и боље организована и више одана.

Са своје стране пак г. Хоџа тврди, да су се сва његова излагања на овом састанку свела на разговоре о смањењу

365 Милан Хоџа (1878–1944), председник чехословачке владе 1935–1938, посланик Народне скупштине 1918–1938, више пута министар разних ресора.

366 Курт Шушниг (1897–1977), аустријски канцелар 1934–1938. Пре доласка за канцелара био је министар правде и просвете (1932–1934).

367 Састанак Хитлер–Мусолини у Берлину септембра 1937.

вишка који произилази из аустриско-чехословачког трговинског биланса, који је сада у корист Чехословачке. Међутим, ипак остаје утисак да се у разговорима у Бадену хтео нарочито истаћи сличан положај Аустрије и Чехословачке које су, и једна и друга, изложене опасностима од Немачке.

Уосталом, у својим разговорима г. Шушниг не крије своје мишљење да се Чехословачка и Аустрија налазе пред заједничком опасношћу од Немачке и да је, према томе, сасвим логично да између њих постоји солидарност интереса. Та солидарност, за сада, не изискује никакве пактове ни званичне комуникее, али Аустрија и Чехословачка, у извесном степену и у извесним питањима, морају да раде паралелно и солидарно.³⁶⁸

Према уверењу које влада у бечким дипломатским круговима, у Аустрији постоји јака националсоцијалистичка офанзива и на ту офанзиву Аустрија, колико јој је то могуће, одговара акцијом и у унутрашњој и у спољној политици. Тако треба посматрати састанак Хоџа–Шушниг који је пао истовремено са састанком Хитлер–Мусолини на који се у аустриској јавности гледа са извесним неповерењем. У том смислу треба схватити скорашњу посету председника Бечке општине Паризу, посету г. Ерио-а Бечу као и разговоре које је г. Шмит³⁶⁹ водио у Женеви приликом заседања Друштва народа. Све те посете и сви разговори имају, углавном, за циљ да се Женева–Париз Лондон што више заинтересују за судбину и положај Аустрије у важном моменту састанка Хитлер–Мусолини.

368 На састанку Хоџа–Шушниг у Бадену било је говора како да се направи блок Беч–Праг–Пешта, како да се смири чешко-мађарски сукоб (В. Винавер, нав. дело, 249).

369 Гвидо Шмит, државни секретар у Министарству иностраних послова 1936 – фебруар 1938, а потом министар иностраних послова до Аншлуса.

Министарству иностраних послова је част доставити предње Краљевском посланству, знања ради.

Заступник
Министра Помоћника
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1611 од 11. X 1937,
ф. I, дос. I-6

БР. 91

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДРАГОМИРУ КАСИДОЛЦУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ЛОНДОН

Пов. бр. 20572/IV, Т-1
Криза владе у Турској
циркуларно њисмо
Београд, 5. октобра 1937.

Господине Посланиче,

Част ми је, ради Ваше личне информације, извести Вас о развоју министарске кризе у Турској.

Анадолска агенција издала је 20. септембра службено саопштење да је Претседник Турске Републике³⁷⁰ одобрио претседнику Министарског савета г. Исмет Инениу, на његову молбу, месец и по дана одмора и да је г. Џелал Бајар, Министар правде, постављен за претседника Министарског савета ад интерим.

Овај неочекивани одлазак на одмор г. Инениа, упркос разноврсним коментарима турске штампе, данас се може

370 Кемал Ататурк, председник Турске републике од 1923. до 1938.

сматрати као његово дефинитивно уклањање са власти и почетак кризе владе у Турској, чији се крај предвиђа, тек по сазиву Велике народне скупштине 1. новембра ове године.

Са званичне турске стране ова смена на врху државне управе објашњена је премореношћу г. Инениа и потребом да на чело владе дође човек искуснији у економским пословима који би подесним савременим методама решио проблеме финансијске, пољопривредне и економске природе.

Међутим, опште је мишљење да повлачењу г. Инениа са власти није разлог његова премореност и потреба опоравка као што није сасвим убедљив ни разлог да је г. Бајар позван да га замени као привредник у циљу спровођења ефикасније економске политике земље. Према томе, прави разлог одласку г. Инениа са власти треба свакако тражити у његовом личном сукобу са Ататурком, као и у његовим размимоилажењима са Претседником Републике по спољно-политичким питањима, првенствено, у супротностима гледишта на односе са Совјетском Русијом.

Као разлози сукоба личне природе, истичу се следећи:

Опште је позната ствар, да су сви досадашњи министри у Турској Републици били само обични чиновници Ататуркови, који је са њима поступао по своме нахођењу и расположењу, третирајући их често пута горе него слуге. Једини човек, према коме је Ататурк имао обзира и увиђавности и третирао као министра у европском смислу, био је Инени, један од његових најдрагоценијих сарадника у рату за независност и ослобођење земље. Уз то човек високих моралних и личних квалитета, – особине које су му привукле велики број присталица у народу, Великој народној скупштини и војсци. Сем тога Инени је сматран у Турској као могући Ататурков наследник. Очеvidно је да је све то, и поред велике Ататуркове вере

у своју личност и самопоуздање, које се често пута граничи са сујетом, могло да побуди код њега извесну љубому према Инениу, иначе потпуно оданом и поузданом сараднику, ради чега је, када је дошло до јачег размимоилажења о начелним питањима, искористио прилику да га уклони са власти. Према томе, опште је мишљење у Турској да је Ататуркова воља једини одлучујући фактор ове промене. Требало је показати пред светом, да Он, вођа и реформатор може да спроводи своје замисли и без једне јаке индивидуалности као што је Инени, ради чега је поверио Претседништво владе ад интерим Целал Бајару, човеку несумњиво много мање индивидуалне вредности. У томе, вероватно, треба тражити објашњење за изненадно потрзање аргумента Револуције, која, према писању турске штампе, не зависи од индивидуалних личности и напредује сопственом снагом, без обзира на оне који је спроводе.

По питањима спољне политике, која су дала повода начелном сукобу између Инениа и Ататурка, наводе се у првом реду супротна гледишта на политику Турске према Русији. Док Ататурк хоће да иде путем који сматра да му намеће данашња европска констелација, Инени, мање импулзиван, гледа на непосредног совјетског суседа и мисли да треба бити обазрив према Русији и у данашњим приликама. Сигурно је да обојица желе да отклоне туторство Совјета над Турском у спољној политици, како би имали слободне руке нарочито у средоземном басену. Али Инени би ипак желео да се у тој политици што мање замери Русији. Према томе, одлазак Инениа са власти имао би истовремено да значи и удаљење Турске од Совјетске Русије и наклон ове прве на западно-европске силе, што је уосталом, одувек и била традиционална турска политика. Поред овога појава непознатих подморница у Мореузима, – за које се верује да су руске, држање Ружди Араса на конференцији у Ниону и неуспех Турске

приликом постављене кандидатуре за Савет Друштва народа, истичу се, поред осталог, као повод сукоба ове двојице по начелним питањима.

Долазак на привремену управу земље Џелал Бајара, имао је за прву последицу ширење вести да ће он, по образовању владе и по сазиву Велике народне скупштине 1. новембра, извршити девалвацију турске лире за 30%. Ове вести које су изазвале велику узнемиреност на цариградској берзи и пад турске папирне лире према злату и страним валутама, дале су повода заступнику претседника Министарског савета Бајару да их преко цариградског „Тана“ категорички демантује.

Да би пресекла све даље коментаре у јавности и штампи о разлозима повлачења Инениа са власти, као и претпоставке о уставним променама у Турској (доношење новог изборног закона са општим и тајним правом гласа, увођење дводомног система, и др.), привремена влада г. Бајара објавила је преко Анадолске агенције следећи комунике:

„После добивеног отсуства претседника владе г. Исмет Инениа, у извесној штампи појавили су се узбудљиви гласови у виду препричавања који нису у складу са истином и који почињу да добијају такав карактер да би могли произвести нетачне реперкусије у земљи и иностранству. Претседник Министарског савета г. Исмет Инени узео је осуство па је било одлучено да се на Претседништво владе доведе г. Џелал Бајар после састанка Велике народне скупштине.

Напис који је изашао у „Тану“ од 28. септембра у форми гласина, према којима би имале наступити уставне промене, и верзије о новим легислативним изборима, садрже обавештења која су лишена сваке основе.

Чињеница да извесни листови објављују несметано произвољне гласове који у битности погађају интересе земље, као да се они односе на неку далеку страну земљу, не

подвргавајући их ни најмањој контроли или провери код одговорних и надлежних власти, не може бити у складу са вишим интересима наше нације; и нема никакве сумње да ће турска јавност знати да оцени такве поступке.“

И поред овог званичног демантија, није искључена могућност, да ће нова влада, у случају опозиционог става Инениа, који има већину у Народној скупштини, бити принуђена да ипак донесе извесне реформе у унутрашњој државној управи.

Личност Џелала Бајара, наследника Исметовог, није нарочито истакнута у турском политичком животу. Раније је био банкарски чиновник, и у том својству примио се оснивања и организовања „Турске пословне банке“, која данас диригује целим економским животом Турске.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом особитом поштовању.

Заступа Помоћника Министра,
Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1639 од 19. X 1937,
ф. I, гос. I-5*

БР. 92

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДРАГОМИРУ КАСИДОЛЦУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ЛОНДОН

Пов. бр. 22544

*Нов међународни положај Белгије**циркуларно писмо*

Београд, 27. октобра 1937.

Господине Посланиче,

У вези³⁷¹ писма Министарства иностраних послова Стр. пов. бр. 1024³⁷² од 10 – V – 37, част ми је доставити Вам следећа обавештења о декларацији коју је немачка влада дала белгијској влади у Берлину 13. октобра о. г. по питању новог међународног положаја Белгије:

1) *Ойшійи значај*. Немачка декларација појављује се као допуна француско-енглеске декларације од 24. априла. Њом се углавном завршава нова спољно-политичка еволуција Белгије, за коју је дао иницијативу Краљ Леополд својим говором одржаним на седници Министарског савета 14. октобра прошле године. Остало је још евентуално да се у истом смислу изјасни и Италија, уколико таква једна изјава уопште може имати каквог практичног значаја и дејства. Нов међународни положај Белгије оличен у стриктној оружаном неутралности дошао је берлинском декларацијом до пуног и дефинитивног изражаја.

2) *Француска*. Француска је највише погођена изменом која је извршена у Белгији. Белгија је после рата

371 Ово циркуларно писмо упућено је свим посланствима КЈ.

372 Вид. документ бр. 86.

водила политику уске сарадње и савеза са Француском. Та политика је сада напуштена. Од француско-енглеске декларације од 24. априла Белгија има потпуно нов политички и правни статус према Француској. Специјални војни уговори са Француском од тада нису више на снази. Нису више у важности ни војне обавезе које је Белгија преузела према Француској у оквиру Локарнског Пакта. Ово ново стање у односима између Белгије и Француске потврђено је у пуној мери немачком декларацијом од 13. октобра. По тексту те декларације, Белгија се обавезала према Немачкој да ће у будуће водити своју независну политику.

3) *Енглеска*. Дејство нове белгијске спољно-политичке оријентације, па стога и дејство берлинске декларације од 13. октобра у погледу Енглеске је друкчије. Положај Белгије према Енглеској технички је измењен, али су енглески политички интереси у Белгији и у овој новој ситуацији остали у пуној мери заштићени. О тим интересима вођено је у свему рачуна. Главни енглески интерес у Белгији оличен је у апсолутном интегритету белгијске територије и белгијских граница. Тај интегритет је загарантован сада и од Немачке, немачком декларацијом од 13. октобра. Том гаранцијом обухваћена је и ваздушна област и тиме је, бар с тог правног гледишта, решен проблем ваздухопловног пакта, који је претстављао један од битних циљева енглеске спољне политике на Западу. Овако повољан положај у којем се нашла Енглеска после берлинске декларације од 13. октобра дао је повода веровању да је ова декларација резултат састанка између Г. Хитлера и Мусолинија и израз њихове жеље да покажу свој заједнички помирљив став према Енглеској.

4) *Друштво Народа*. С белгијске стране се непрестано изјављује да нова белгијска спољно-политичка оријентација ни у чем не мења обавезе које је Белгија примила у Пакту Друштва Народа. Исте ове изјаве могле

су се чути од стране белгијских надлежних кругова и поводом берлинске декларације од 13. октобра. Међутим, ова дипломатска фасада тешко би се могла одржати пред текстом саме белгијске декларације, а још мање пред тумачењима које тај текст добија у Немачкој. Белгија је у Берлину изјавила, према тексту ове декларације, да неће допустити да белгијска територија послужи за транзит или за операциону базу за напад против какве друге државе. Апстрахујући техничко значење речи напад, овде се доводе у питање две виталне обавезе које проистичу из Пакта Друштва Народа. Једна је факултативна и односи се на војне санкције по чл.16 Пакта, друга је обавезна и односи се на право прелаза трупа по истом члану Пакта. С немачке стране се инсистира, као на пример у полузваничном комуникеу објављеном у Берлину преко Агенције Д.Н.Б., да се Белгија обавезала да ни на основу Пакта Друштва Народа неће допустити којој трећој држави употребу своје територије у горепоменуте циљеве. Према томе, може се са сигурношћу рећи да је дејство берлинске декларације на Друштво Народа двојаког карактера. Једно је, да се Белгија у ствари једнострано одрекла својих главних обавеза по чл. 16 Пакта. Друга је, да се у Друштву Народа све више осећа како се државе које му припадају деле на две групе, једне које се и даље налазе под пуном обавезом да поштују све одредбе Пакта, друге које задржавају и даље сва права а у исто време подлежу само неким и то мање значајним и мање битним обавезама. Белгија је после берлинске декларације дефинитивно уврстила сама себе у ову последњу групу држава чланица Друштва Народа.

5) *Немачка*. Политички значај берлинске декларације за Немачку може се посматрати с више тачака гледишта. Декларација за Немачку значи приближавање према Енглеској; обезбеђење према Русији и Чехословачкој, итд. Али поред тога чисто тактичког значаја, она за Немачку

има и једну дубљу, психолошку важност. Поводом немачке повреде белгијске неутралности 1914. године настала је у међународним односима теорија „парчета хартије“, која је нанела велики удар престижу како Немачке тако исто међународних уговора уопште. Поновним хонорисањем немачког потписа на једном документу којим се гарантује неповредност и интегритет Белгије и њених граница ова теорија изгубила је значај који је раније имала.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Заступа
министра помоћника:
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1798 од 15. XI 1937,
ф. I, гос. I-10

БР. 93

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
– Г. ДРАГОМИРУ КАСИДОЛЦУ, КРАЉЕВСКОМ
ПОСЛАНИКУ, ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 2381-III

Наше ваздухойловно наоружање у Енїлеској

Београд, 1. новембра 1937.

Господине посланиче,

У вези писма Министарства стр. пов. бр. 2195³⁷³ од 17. X. 37, част ми је извести Вас да се, на тражење Господина Министра војске и морнарице,³⁷⁴ Министарство иностраних послова обратило по други пут овдашњем енглеском Посланству, с молбом да поново интервенише код Министарства ваздухопловства у Лондону односно дозволе нашим пилотима да могу испробати у лету енглеске авионе о којима је реч. Том приликом, Министарство је скренуло пажњу енглеском Посланству на два нова елемента, т.ј., да се наша војна ваздухопловна комисија већ налази у Енглеској,³⁷⁵ и да су неки од авиона у

373 У цитираном писму Министарство је обавестило Посланство у Лондону да је енглеско Министарство за ваздухопловство у писму министру војске одбило да изда одобрење да југословенски пилоти могу испробати у лету авионе модела „Хокер-Хурикан“ (Hawker Hurricane). Представници фирме „Хокер“ саветовали су да се интервенише преко МИП-а у Форин Офис, али је добијен негативан одговор, с напоменом да на прототипним авионима не могу летети страни пилоти. (АЈ, ПЛ, пов. бр. 1811 од 15. XI 1937, ф. II, дос. I-11).

374 Министар војске и морнарице био је армијски генерал Љубомир Марић.

375 Југословенска војна ваздухопловна комисија била је у Лондону у првој половини октобра, пошто је фирма „Хокер“, са којом су вођени преговори око набавке авиона, обавестила Мини-

питању престали бити прототипни, пошто су их фабрике почеле израђивати у серијама.

Овдашње енглеско Посланство се радо одазвало овој нашој молби и учинило потребан корак код своје владе. У самој ствари, сер Роналд Камбел³⁷⁶ је, како смо обавештени, већ био покренуо целу ову ствар сам на своју руку код своје владе, али је сада и по трећи пут препоручио телеграфски Форен Офису да изађе у сусрет нашој молби.

Поводом своје последње интервенције по овом предмету, Министарство је добило јуче од овдашњег енглеског Посланства одговор, да се у Лондону чини што треба, да југословенски пилоти могу да лете на авионима фабрике Хокер типа „Хури-кан“, а по могућству и на авионима фабрике „Вестланд“ типа „Лисандер“. Енглеске власти жале што им није могуће да удесе и лет на авионима фабрике Хокер типа „Спитфајер“. Разлози су изложени југословенским пилотима који су и сами увидели тешкоће које постоје у том погледу.³⁷⁷

старство војске и морнарице 26. августа 1937. да ће ставити југословенској пилотској комисији на располагање свој авион за пробе у лету у првој половини октобра.

Преговори са фирмом „Хокер“ вођени су у циљу избора нових ловачких авиона једноседа велике брзине и јаког наоружања, неопходних за даље наоружавање југословенског ваздухопловства (Исто као за напомену бр. 372).

376 Роналд Кембел, енглески посланик у Београду од 1935. до 1939. године.

377 Према извештају југословенског посланика у Лондону Д. Касидолца, до 25. новембра 1937. југословенским пилотима је био омогућен лет на авионима типа „Westland Lysander“. На ноту посланика којом је тражено да се југословенским пилотима одобри пробни лет и на другим апаратима, Форин Офис је одговорио да се на тим авионима још врше пробе неопходне пре употребе летелица и да се зато не може добити дозвола за пробне летове (ПЛ, извештај МИП-у стр. пов. бр. 1836 од 25. XI 1937, ф II, дос I-11)

Предње ми је част саопштити Вам, Господине Посланиче, ради Вашег знања. Додајем да је Министарство већ изразило, са своје стране, потребну благодарност овдашњем енглеском Посланству. Молио бих Вас да и Ви првом згодном приликом учините то исто и у Форен Офису.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Заступа
министра помоћника:
Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1813 од 15. XI 1937,
ф. II, гос. I-11*

Бр. 94

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА –
Г. ДР НИКИ МИРОШЕВИЋУ-СОРГУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ВАТИКАН

Пов. бр. 26885/VI, Ас. 1
Београд, 31. децембар 1937.
Господине Посланиче,³⁷⁸

Наш посланик у Вашингтону,³⁷⁹ у једном извештају од 13. децембра о. г., доставља следеће гледиште америчких званичних кругова на развој политичке ситуације у Европи:

У Сједињеним Америчким Државама је сав интерес, на првом месту, концентрисан на даљи развој односа између Лондона и Париза с једне стране и „осовине“ Рим–Берлин с друге стране. По њиховим обавештењима пут лорда Халифакса у Немачку претставља победу оне струје у Енглеској, која сматра да кад већ има да се чине концесије ради одржања мира, онда је боље чинити их Немачкој и покушати споразум с њом пре него са

378 Нико Мирошевић-Сорго (1895–1966), посланик КЈ у Ватикану од марта 1937. до 1941, правник по образовању, у дипломатију је примљен 1919. и одмах упућен као конзул на рад у Будимпешту 1919–1922. После тога враћен је на рад у МИП, па поново као конзул упућен у Целовец 1924, затим је био секретар Посланства КЈ у Бечу 1925–1926, онда поново у Целовцу као генерални конзул 1927–1933, па у Ријеци 1933–1936. Након тог службовања унапређен је за посланика КЈ при Св. столицу крајем 1936, али је у Риму преузео дужност марта 1937. Ватикан је напустио када је Југославија нападнута и распарчана. Према сазнањима приређивача, његова заоставштина, у којој има доста политичке архиве Посланства КЈ при Св. столицу, налази се код његовог сина у Лондону.

379 Константин Фотић.

Италијом. Американци уосталом не верују много у солидност осовине Рим–Берлин и сматрају да би и један и други партнер напустио другог за повољан споразум са Енглеском и Француском. Иако је резултат посете лорда Халифакса показао да је цена коју Немачка тражи веома висока, ипак то није декуражирало енглеске државнике да на том путу истрају и испитају све могућности једног споразума са Немачком. У исто време Енглеска је желела да подвуче своју солидарност са Француском, јер на тај начин појачава и свој сопствени положај у будућим разговорима са Немачком. Тако је на последњем састанку у Лондону постигнута солидарност са француским државницима како у погледу учвршћивања заједничког фронта, тако и у погледу на даљу акцију ка споразуму са Немачком и општу консолидацију мира. У питању Централне Европе, Француска је успела да добије изјаву да се Енглеска не дезинтересује Централном Европом, али се у Америци сматра да то не значи да Енглеска без резерве прима француску тезу. Тако, што се тиче Чехословачке, Енглеска је узела на знање да је Француска решена и оружаном интервенцијом да се одупре макаквој акцији Немачке против Чехословачке, али је са енглеске стране инсистирало да Француска заложи сав свој утицај у Прагу да би сломила Чехословачку да уреди питање односа својој немачкој мањини на такав начин да Немачкој одузме повод за жалбу и евентуалну интервенцију. Делбос³⁸⁰ је имао у овом смислу да утиче на Бенеша приликом своје посете Прагу. Таква промена у ставу према немачкој мањини омогућила би затим и расчишћавање односа између Немачке и Чехословачке. Енглеска налази

380 Ивон Делбос, француски министар иностраних послова после Лавала. Поред посете Прагу, боравио је и у Варшави, Букурешту и Београду, са циљем да се у Европи образује фронт против фашистичког надирања, али при том да се води политика помирљивости и попуштања Немачкој (Г. Попи, *нав. дело*, 165).

да би се то најбоље постигло непосредним разговорима између Прага и Берлина и да би Чехословачка требала да пође примером који је Пољска у том правцу дала.

У питању Аустрије у Вашингтону се сматра да Енглеска, и ако мисли да избегне аншлус који би се брутално извео налази да се мора водити рачуна о расположењу јавног мњења у Аустрији и да избегава да се интервенцијом са стране утиче на развој унутрашње политичке ситуације у тој земљи. На тај начин ослабио би и немачки притисак ка једном радикалном решењу у Аустрији. Изгледа да Американци не верују у дуг век Аустрије; тако је Вилсон (новонаименовани амерички амбасадор у Берлину), говорећи о новом америчком посланику у Бечу, рекао у шали: „Ко зна колико ће дуго он тамо остати?“

Према томе Американци схватају енглеску изјаву о Централној Европи да она значи: да Енглеска иако не оставља потпуно одрешене руке Немачкој ипак настоји да задовољи извесне немачке захтеве и интересе, те да на тај начин отклони или ублажи могуће поводе за сукобе у Централној Европи.

Односно Италије у Вашингтону имају обавештење да је Мусолини био доста узнемирен посетом лорда Халифакса и француско-енглеским разговорима. Мусолини осећа да и у Француској и у Енглеској постоји веће расположење за споразум са Немачком, макар и уз већу цену, него ли са Италијом. То је може бити био главни разлог за одлуку о иступању Италије из Друштва народа.³⁸¹ Мусолини је тиме хтео да покаже да ни он није приморан да тражи тај споразум по сваку цену. Напослетку у Вашингтону верују да би споразум Немачке са Енглеском и Француском омогућио једно шире решење европских проблема у ком би учествовала и Италија.

Част ми је обавестити Вас о предњем ради знања.

381 Италија је иступила из Друштва народа 11. децембра 1937.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, Посланство КЈ у Ватикану (ПВ), йов.
бр. 144 од 16. IV 1938, ф. 13

БР. 95

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 890

Досјава записника енглеској Парламенту
Београд, 19. јануара 1938.

Министарство иностраних послова замолило је већ у два маха, својим актима Пов. бр. 1791 од 29. XI-37. и Пов. бр. 25059 од 7. XII-37, то Краљевско Посланство да му изволи слати, као што је раније чинило, Ханзардове записнике појединих седница Горњег и Доњег дома Британског парламента, на којима се дискутује, или дају изјаве о питањима спољне политике. Министарству је част поново скренути пажњу Краљевском Посланству на интерес који ови записници претстављају за Политичко одељење с гледишта његове документације по питањима опште међународне политике. С ове тачке гледишта, поменути записници садрже драгоцен материјал, чије познавање омогућује не само шири видик по многим општим међународним проблемима, већ исто тако бацају светлост на

извесне стране тих проблема које се иначе не примећују. Министарству је част замолити то Краљевско Посланство, да има у виду горње обзире и да поменуте Ханзардове записнике доставља Политичком одељењу редовно и без застоја. Исто се тако моли Посланство да доставља и све званичне парламентске публикације, које с времена на време објављује Форењ Офис по питањима спољне политике и енглеских међународних преговора.

Министар-помоћник:
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 74 од 23. I 1938,
ф. II, гос. I-13

БР. 96

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 1758/III
Комитет за немешање, документи др. 720
Београд, 3. фебруара 1938.

У вези акта Краљевског посланства Пов. бр. 46³⁸² од 27. јануара т. г., Министарству иностраних послова част је доставити му следеће гледиште о пројектованим новим резолуцијама Комитета за немешање у шпански грађански рат³⁸³ о којима је реч у документу Комитета бр. 720:

382 Нисмо пронашли то писмо.

383 Комитет за немешање у шпанске ствари састао се први пут 9. септембра 1936. у Форин Офису – у Лондону. Чинили су га ди-

1) Краљевска влада је привржена принципу немешања у шпанске ствари и спремна је да поново потврди декларацију коју је раније већ дала у том смислу.

2) Забрана о извозу и транзитну оружја и муниције, према утврђеном списку, на снази је у нашој Краљевини. Ми у том погледу немамо намере да мењамо ништа у нашим постојећим одлукама, те бисмо, ако то Комитет одлучи, пристали да се аранжман који је направљен по тој ствари међу државама потписницама споразума о немешању и овог пута помене као једна пуноважна међународна обавеза, које ће се наша Краљевина придржавати и убудуће.

3) Ми смо декретовали забрану врбовања, одашиљања и транзита добровољаца за Шпанију. Ова забрана је у пуној снази у нашој земљи. Краљевска влада намерава да је и даље одржи у важности. Према томе је готова да прихвати и предложену резолуцију о њеном поновном потврђивању.

4) Ми бисмо исто тако могли, ако Комитет то одлучи, да проширимо ову забрану на лица чије би присуство у Шпанији на ма који начин доприносило продужењу или погоршању постојећег сукоба. Тешкоће би овде могле бити једино статутарне природе, али би се те тешкоће дале избећи административним мерама. У самој ствари, ми већ вршимо строг надзор над визама које издајемо за Шпанију и не дозвољавамо ником да тамо иде, без нарочитих разлога. Према томе ми ни сада не пуштамо у Шпанију никога, за кога бисмо имали ма и најмање сумње да би се тамо мешао у постојећи сукоб и упоме-нутог правцу.

пломатски представници 26 разних земаља. Иницијатива за стварање једног споразума о немешању у грађански рат у Шпанији потекла је од председника француске владе Леона Блума 16. августа 1936. Састанцима Комитета председавао је представник В. Британије, а персонал Форин Офиса је организовао цео рад у техничком погледу.

5) Ми смо и раније били сагласни да се бродовима држава учесница у споразуму о немешању забрани да преносе оружје и добровољце из ма ког пристаништа за Шпанију. Специјалне мере у циљу увођења у живот ове забране код нас нису потребне, пошто већ издата наређења обухватају и овај случај. Ипак су дата специјална и накнадна обавештења свима заинтересованима, да је нашим бродовима забрањено да преносе оружје, муницију и добровољце ма из ког туђег пристаништа за Шпанију. Ми смо спремни да ову забрану одржимо и даље у важности.

6) По питању евакуације добровољаца, наша Краљевина је дала свој начелан пристанак за предложену евакуацију. Ми на овом гледишту стојимо и даље. Што се тиче наших добровољаца, њих је у Шпанији релативно веома мален број. Према подацима којима располажемо, нема их више од око 600. Али ми чинимо и сада, као што смо чинили и раније, две резерве у овом погледу, прво што се тиче репатрирања наших добровољаца у Југославију, а друго што се тиче трошкова у вези са евакуацијом и овим репатрирањем. Ове две резерве познате су Краљевском посланству.

7) По питању признања права зараћености обема сукобљеним странама у Шпанији, ми смо спремни да прихватимо решење за које се буде изјаснио Комитет, како у погледу обима овог права, тако и што се тиче датума примене.

8) Ми смо исто тако спремни да прихватимо обновљени план о контроли, који би Комитет усвојио. Једина резерва коју у овом погледу чинимо односи се на питање трошкова, као што је то Краљевском посланству већ познато.

Предње се саопштава том Краљевском посланству ради знања, с тим да ће му се дефинитивна упутства за његово држање у Комитету за немешање по ствари о којој

је реч послати накнадно. Посланство се моли да по овој ствари не чини ништа без накнадних инструкција, као ни без претходног споразума са тамошњим претставницима држава Мале Антанте и Балканског споразума.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 117 од 8. II 1938,
ф. II, гос. I-13

БР. 97

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ БЕОГРАД –
Г. НИКУ МИРОШЕВИЋУ-СОРГУ, КРАЉЕВСКОМ
ПОСЛАНИКУ ПРИ ВАТИКАНУ, РИМ

Пов. бр. 2188/III, Дн. 3
Ситуација у Друштву народа
Београд, 8. фебруара 1938.

Господине посланиче,

Част ми је доставити Вам следећи извештај о данашњој ситуацији у Друштву народа према изјавама које су поједине државе чланице учиниле у Савету и Комитету за реформу Пакта:

„Велике Силе стоје и даље упорно на гледишту да треба одржати на снази постојећи женевски механизам и женевске обавезе. Ту нарочито долазе до изражаја њихова настојања да се ни у чему не окрњи, бар формално, пуноважност чл. 16 Пакта и уопште система колективне

безбедности. Г. Идн је изјавио да ће Енглеска учинити све што до ње стоји да Друштво народа постане ефикасно. Француски представници су устали одлучно у одбрану колективне безбедности. У својој интервенцији у Комитету за реформу г. Пол Бонкур је тим поводом опоменуо мање државе да колективна безбедност користи више њима но великим, које су наоружане до зуба. Обе ове делегације су подвлачиле да Друштво народа није идеолошки блок, који стоји на супрот другом идеолошком блоку земаља које су изван Друштва народа. Њима су се придружиле без резерве Совјетска Русија, Чехословачка, Шпанија и Мексико. Аустрија је исто тако била уз Енглеску и Француску утолико што је њен делегат у Комитету за реформу изјавио да неће узети учешћа у дебати ни у евентуалном гласању по овом питању, став Аустрије је изазвао изненађење.

Противну тенденцију заступале су Пољска, Швајцарска и северне земље, поред извесног броја држава Јужне Америке. Пољски делегати су стали на гледиште, сходно познатој политици г. Бека, да се стварности мора придавати већи значај по принципима, а индивидуалној безбедности давати предност над колективном. Акцију Друштва народа треба свести на реалне могућности. Швајцарски делегати су дошли у Женеву са задатком да се ослободе свих обавеза по чл. 16 Пакта и врате предратној интегралној неутралности. Став њиховог делегата у Комитету за реформу био је подешен према овој политици, упереној отворено против женевске установе. Држање Белгије, Шведске, Холандије, а и Норвешке и Данске, није било ништа повољније. Изјаве њихових делегата показивале су да су све ове земље решене да раскину са обавезама које им намеће женевски пакт а нарочито чл. 16. Њихов је предлог да се примена чл. 16 учини факултативном. Од претставника нордиског блока једино се делегат Финске изјаснио за одржање принципа

Пакта, али његово држање није наишло на одобрење код финске владе, која га је јавно дезавуисала специјалним комуникејом.

Компромисно држање дошло је до изражаја у изјавама које је дао румунски Министар иностраних послова. Ове изјаве г. Мическо³⁸⁴ је учинио у име целе Мале Антанте, мада су чехословачки делегати, као што је горе изложено, имали друкчије начелно гледиште. У њима је манифестована приврженост идеји Друштва народа а истовремено је подвучено да Друштво народа треба да буде универсално и да води рачуна о стварности. Изјава г. Мическа дата је у сагласности са владама осталих држава Мале Антанте. На Енглеску и Француску учинила је добар утисак. Доцнија декларација румунског делегата у Комитету за реформу, г. Круцеска, да се Румунија придружује француском становишту, не одговара стварном гледишту румунске владе, већ је учињена као противуслуга за повољно држање Француске у питању јеврејских петиција против Румуније. У име Балканског споразума није давана никаква заједничка изјава, али је цело питање претресано на једном састанку између претставника Румуније, Грчке, Турске и Југославије, на којем су утврђене следеће директиве: Једностраним актом не може се ослободити обавезе из чл. 16, али ако се покаже потреба поновне примене санкција, мораће се водити рачуна о реалној ситуацији и могућности. У том смислу су г. Ружди Арас и грчки делегат говорили у Комитету за реформу у име својих земаља. Сличну је изјаву дао и бугарски делегат г. Момчилов, по претходном споразуму са нама. Југославија није члан Комитета.

Размимоилажења у гледиштима држава чланица Друштва народа односно даље судбине чл. 16 и система

384 Мическу Истрате, румунски министар иностраних послова у влади Гога-Куза од краја децембра 1937. до 10. фебруара 1938.

колективне безбедности довела су до одлагања рада Комитета за реформу. Комитет је, на предлог енглеског делегата лорда Кранборна, одлучио да достави сва изражена мишљења Скупштини и да од ње тражи нове директиве. Велике Силе су за сада продрле са својим погледима, а малим државама непријатељски расположеним према женевским политичким обавезама, остављено је да цело ово питање покрену поново на претстојећој Скупштини Друштва народа у септембру. У међувремену, чл. 16 и систем колективне безбедности остају формално на снази мада је многобројним изјавама сумње и неповерења њихова стварна вредност за све практичне циљеве сведена на минимум.“

Предње Вам достављам ради знања.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Министар-помоћник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 53 од 17. II 1938, ф. 13

БР. 98

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДРАГОМИРУ КАСИДОЛЦУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ЛОНДОНПов. бр. 4215/VI, И-56
Београд, 3. марта 1938.

Господине Посланиче,

Министарство иностраних послова примило је од овдашњег Британског посланства, вербалном нотом од 1. марта следеће саопштење:

„Краљевско Британско Посланство има част извести Краљевско Југословенско Министарство иностраних послова, по налогу Виконта Халифакса³⁸⁵ који је дошао на место г. Идна као Краљевски Главни Секретар за Иностране послове, да оставка³⁸⁶ г. Идна не претставља никакву промену политике Владе Његовог Величанства у Сједињеној Краљевини.

2. Влада Његовог Величанства је изјавила своју готовост да отпочне преговоре са Италијанском Владом, и

385 Едвард Халифакс, нови министар иностраних послова у Чемберленовој влади, до тада министар више ресора, генерални гувернер-поткраљ Индије. Од 1941. до 1946. амбасадор у САД.

386 Антони Идн поднео је оставку 20. фебруара 1938. због сукоба са Чемберленом поводом британско-италијанских односа. Италијански услови за преговоре и склапање новог споразума били су да В. Британија призна италијанска освајања у Етиопији и да се преговори воде у Риму, чему се Идн супротстављао а Чемберлен био спреман да их прихвати. О разлозима оставке вид.: Миодраг Зечевић, Миладин Милошевић, *Месечни извештаји југословенског посланства у Лондону 1930–1941*, Београд 1991, извештај посланика за фебруар 1938, 354–355.

да у својим разговорима са том Владом уврсти и питање признања положаја Италије у Абисинији.³⁸⁷ Британска је Влада међутим продужила да сматра да ово питање непосредно се тиче Друштва Народа и да би се у вези с њиме имао тражити пристанак Друштва Народа ако исход разговора буде задовољавајући у другим правцима.

3. Не постоје никакви предлози о којима се воде разговори по питању тако званог четворног пакта. Међутим јасно је, по схватањима Краљевске Британске Владе, да би општи споразум са Италијом, који би по могућству био комбинован са једним бољим разумевањем са Немачком, допринео у многоме одржавању мира и добрих односа у Европи.

4. Горе учињена изјава да није наступила никаква промена у општој политици Краљевске Британске Владе исто се тако односи и на њену политику према Друштву Народа. Британски Министар Претседник, који није казao ништа што није у складу са изјавом г. Идна на последњем заседању скупштине Друштва Народа, поновио је да Краљевска Британска Влада остаје верна Пакту Лиге, и ако успе да дође до споразума са Италијанском Владом желела би прибавити и пристанак Друштва Народа за такав споразум.“

О предњем ми је част обавестити Вас ради знања.

387 Преговори о новом британско-италијанском споразуму вођени су у фебруару у Лондону, а настављени у Риму између министра Тана и амбасадора Драмонта. Захваљујући попустљивости британског премијера Чемберлена, и нешто мекшем Мусолинијевом ставу, преговори су окончани 16. априла 1938. потписивањем тзв. „Ускршњег споразума“. За Мусолинија је то значио успех. За концесије које су дали В. Британији Италијани су добили: сигурност пловидбе кроз Суецки канал, међународно признање освајања Етиопије и одрешене руке у Шпанији.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 253 од 14. III 1938,
ф. II, I-13

БР. 99

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ВАТИКАН

Пов. бр. 6006/V, По-16
Пољско-литвански сјор
циркуларно њисмо³⁸⁸
Београд, 29. марта 1938.

Министарству иностраних послова част је извести Краљевско посланство да је од Краљевског посланства у Варшави³⁸⁹ примило следећа обавештења односно последњег пољско-литванског спора:

Од увек рђави, пољско-литвански односи ушли су у последње време у једну фазу затегнутости за коју се морало тражити неко решење. Само у току последњих

388 Ово писмо упућено је и другим посланствима КЈ (ПЛ, пов. бр. 357, 1938, ф. I, дос. I-6).

389 У Посланству КЈ у Варшави тада је био отправник послова саветник Славко Којић који је преузео дужност од П. Грисогона. Октобра 1938. у Варшаву је дошао као посланик др Александар Вукчевић, који је до тада био посланик у Будимпешти.

месеци десило се седам крупних инцидената између литванских власти и пољске мањине. Због тога је влада у Варшави била приморана да озбиљно узме у разматрање такво стање ствари. Од 1. јануара т.г. у најстрожој тајности вођени су преговори између Пољске и Литваније, који нису дали резултате. Неочекивано и без претходног обавештења, литвански Министар иностраних послова, г. Лозорајтис, наредио је својим преговарачима да преговоре прекину, не дајући никакве разлоге за овакав поступак. Овакав гест г. Лозорајтиса сматран је са пољске стране као тешка увреда нанета пољској дипломатији. Г. Бек се овог пута обратио летонском Министру иностраних послова г. Мунтерсу за посредништво, али ни овај покушај није дао никакве резултате.

Пре свог поласка за Рим, г. Бек је реферисао Маршалу Риђ-Смиглију о стању пољско-литванских односа и том приликом му је рекао, да је он, као Министар иностраних послова, исцрпео све могућности и да је принуђен обратити се „начелном вођи“, који има да каже своју реч, ослањајући се на пољску реч. У међувремену, док је г. Бек био у службеној посети Риму, десило се инцидент на граници, који је стао живота једног пољског граничара, увученог у заседу на литванској територији. Овај догађај одлучио је пољску владу на предузимање крајних мера.

Начин на који је примљена пољска акција, њено спровођење, утицање на пољску јавност, пропаганда у иностранству и нарочито добивени утисак о одлучности пољске владе који је имао да присили Литванију на попуштање, показали су пуну способност и вештину пољске дипломатије.

У погледу међународних односа сукоб између Пољске и Литваније испољио је једну чињеницу, која је од значаја, наиме: да је Пољска као наслон за своју акцију изабрала осовину Берлин–Рим, а мимоишла Париз и Лондон. Ван сваке је сумње да је пољска влада претходно морала себи

обезбедити наклоност неких сила и да није поступила неопрезно. Пољска није могла поставити ултиматум једној сувереној држави и концентрисати војску на граници у намери да, на случај потребе, оружаном силом закорачи на туђу територију, а да претходно није била уверена да ће тај њен поступак наићи, ако не на потпору, бар на благонаклон став неких сила.

Нема сумње да је г. Бек у Риму покретао ово питање јер је пољска влада пре његовог поласка у Рим била начисто с тим какве ће мере према Литванији предузети и само је чекала повољан тренутак. Пољска је Италији учинила услугу укинувши прва санкције. Пољска се, исто тако, прва изјаснила по абисинском питању, сматрајући га ликвидираним. Пољско држање према Женеви пре и после иступања Италије из Друштва народа користило је несумњиво италијанским интересима. Према томе, г. Бек је имао основа да се обрати Риму за подршку у литванском спору. Пошто је пољски ултиматум био упућен Литванији, у пољској штампи објављена је изјава полуслужбених италијанских кругова, у којој је речено да је „Италија заузела потпуно резервисано држање према насталом конфликту и да се италијанска влада, као присталица билатерализма у међународним односима, неће мешати у конфликт“.

Што се тиче Немачке, њој је било у интересу да наступи неки догађај, који ће, бар за извесно време, одвратити пажњу светске јавности од аншлуса. Осим тога, за Немачку може бити од користи нормализовање пољско-литванских односа утолико што ће од њих зависити могућност одвајања Литваније од утицаја Совјетске Русије. Наравно, Пољска је морала водити рачуна да је Литванија у сфери немачких интереса и да са својим поступцима не пређе границу допуштеног. Ова чињеница оправдава мишљење да је Пољска морала претходно консултовати Рајх и од њега тражити сагласност.

Докле питање пољско-литванског спора овако стоји према осовини Берлин–Рим, дотле су Париз и Лондон, необавештени о тачним намерама Пољске и под утицајем атмосфере створене у штампи и јавном мишљењу, чинили корак у Варшави, саветујући умереност пољској влади. Отсуство интервенције Немачке и Италије показује да су обе земље биле упућене у пољске намере.

Уколико се тиче Совјета, Пољска је била уверена да њена акција неће наићи на реакцију са те стране и да се Москва неће заузети за Литванију. Пољска влада је преко свог амбасадора у Москви испитивала расположење Русије и том приликом добила је одговор да ће Совјети остати по страни у овом спору ако Пољска нема агресивних намера према Литванији. Овакво совјетско држање може се двојачко тумачити. С једне стране, несумњиво је да Русија нема намеру да врши било какву експанзију у овом крају Европе нити има жељу за освајањем територија на овој страни. Томе треба додати још и данашње несређене прилике у Русији, њену повученост у саму себе и страховање од оружаног конфликта. С друге стране, изгледа да су и сами политички интереси налагали Совјетској Русији овакво држање. Воспостављањем односа са Литванијом Пољска јача свој положај на Балтику, а њено ојачање за Совјетску Русију може бити од интереса утолико што ће Пољска у својој спољној политици заузети још независнији став и удаљити се од Немачке.

После ликвидираног сукоба пољски одговорни чиниоци показали су такође пуно такта и смисла. Демонстрације против Литваније одједном су претворене у манифестације пријатељства према „братској Литванији”. Са службене стране дата су уверавања да Пољска не намерава ничим нанети штету литванским интересима. У име пољске владе, г. Бек је изјавио претставницима пољске штампе да ће бити поштовано право литванске независности и да Пољска не жели да учини неправду

Литванији. Једном речју, великодушно је речено: „Није победник ни Пољска ни Литванија; победио је мир.“ При свем том, пољска војска остала је и даље концентрисана према литванској граници за сваку евентуалност.

Ликвидација овог спора и васпостављање нормалних односа са Литванијом доноси Пољској очите користи. Поред тога што је престиж Пољске изашао ојачан, њеним политичким и економским интересима указују се на Балтику повољне перспективе. Једина препрека која није дозвољавала да се Балтичке државе формирају у један стварни блок били су несређени пољско-литвански односи. Сада је, међутим, и ова препрека отклоњена и Пољска добија могућност остварења своје концепције да се наметне као велика сила на подручју Балтичког мора.

Предње се доставља Краљевском посланству ради знања.

Министар Помоћник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 134 од 8. IV 1938, ф. 13

БР. 100

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДР ИВАНУ СУББОТИЋУ,
КРАЉЕВСКОМ СТАЛНОМ ДЕЛЕГАТУ ПРИ
ДРУШТВУ НАРОДА, ЖЕНЕВА

Бр. 6251

циркуларно писмо

Београд, 29. марта 1938.

Господине Стални Делегате,

Према обавештењима које има Министарство, одлуке Савета Балканског споразума донете у Анкари 27. фебруара о. г. изазвале су различите коментаре у Италији и Бугарској.

У Италији те су одлуке у главном примљене повољно, а нарочито оне о признању Италијанске империје од стране држава Балканског споразума. У италијанским меродавним круговима истиче [се] нарочито задовољство што се државе Балканске антанте у овом питању нису руководиле решењима Друштва народа, што је уосталом сасвим правилно, јер у Женеви није донесена никаква одлука која би везивала на један или други начин државе чланице Друштва народа у питању признања Италијанске империје. Ипак, Италија не би могла пристати да се признање Италијанске империје од стране Турске везује са питањем њеног приступања Конвенцији у Монтреу. То је, каже се у Риму, за Италију тежак проблем, услед веза које постоје између Турске и Совјетске Русије, те питање њеног приступања Конвенцији о Моуреузима мора бити предмет специјалног проучавања и размишљања.

Што се тиче жеље држава Балканског споразума да васпоставе срдачне односе са Италијом као средоземном силом, са италијанске стране се примећује да је и Италија водила једну политику пријатељства и помирења према свима земљама Средоземног мора. Тако је до турско-грчког измирења дошло и напорима чињеним у своје време од стране Италије. Али и поред горе изражене жеље, Италијани држе да ипак не постоји истоветна срдачност четири балканске државе према Италији. Међу њима постоји још увек мања или већа разлика у ставу и топлини према Италији. То нарочито важи за Турску, која се једног момента изјаснила за једно опште разјашњење односа са Италијом, али се затим неочекивано повукла и вратила на став који се може сматрати у најмању руку као хладан. Исто тако постоји сумња код италијанских званичних кругова да су Турска и Грчка ставиле још једном на расположење нека своја средоземна пристаништа за употребу ратној флоти неких европских земаља. То би по италијанском мишљењу претстављало неку врсту другог издања познатог споразума закљученог противу Италије за време санкција. Како су пак четири државе Балканског споразума у Анкари изјавиле да неће трпети страно мешање било које природе у њихове унутрашње ствари, то је ова ствар остала још неразјашњена.

У бугарским званичним круговима нарочито интересовање и коментаре изазвало је потписивање у Анкари грчко-турског допунског споразума којим се проширују њихове узајамне обавезе из уговора од 1930. и 1933. г. Тај се споразум сматра као уперен противу Бугарске а у исто време и као акт који слаби и умањује значај и важност Балканског споразума. По бугарском мишљењу грчко-турски споразум није у складу са принципима на којима почива Балкански споразум, јер он показује да Грчка и Турска као чланице Балканског споразума, имају и неке своје посебне интересе. Ово бугарско гледиште

изгледа да подржавају и Италијани што потврђује изјава коју је италијански амбасадор у Анкари дао тамошњем бугарском посланику. Према обавештењу са бугарске званичне стране, амбасадор Гали је рекао: „После последњег састанка Сталног савета Балканског споразума у Анкари, добија се утисак да се Балкански споразум сада састоји од Југославије и Румуније, а да се све више оцртава треће место које би требала да заузме Бугарска“.

Достављајући Вам предње ради Вашег личног обавештења, молим Вас, господине Стални Делегате, да изволите примити и овом приликом уверење о моме одличном поштовању.

Помоћник Министра
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, Делегација, пов. бр. 370 од 1. IV 1938,
ф. 56, дос. VII

БР. 101

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДР НИКУ МИРОШЕВИЋУ-СОРГУ,
КРАЉЕВОМ ПОСЛАНИКУ, ВАТИКАН

Пов. бр. 6240
Београд, 30. марта 1938.

Господине Посланиче,

Посета, коју је учинио римској влади почетком марта пољски Министар иностраних послова, г. пуковник Бек, привукла је, с обзиром на садашњу међународну ситу-

ацију, живу пажњу свих политичких фактора, као и европске јавности.

Између Пољске и Италије постојала је увек пуна хармонија не само на културном и привредном пољу, него и у међусобним политичким односима. Иако није имала директних политичких интереса у Италији, Пољска је настојавала да одржава са Италијом пријатељске односе као са великом силом, која у међународној политици заузима видно место. Исто тако и Италија је сматрала Пољску важним фактором европске равнотеже и показивала пуно разумевања за њена гледишта на актуелне европске проблеме. Римска посета г. Бека имала је, према томе, по замисли њених иницијатора, да буде само нова манифестација и јавна потврда постојећег духовног и политичког пријатељства између обе земље и да створи услове за што јачу сарадњу у будућности. Није остало незапажено да је посета пала баш у време када су почели значајни разговори између Италије и Енглеске и када се појавила идеја у енглеским политичким круговима о обнови четворног пакта, према коме је Пољска у своје време била узела негативан став.

Према обавештењима, која има Министарство, један од конкретних резултата римских разговора између пуковника г. Бека и носиоца италијанске спољне политике јесте у постигнутој сагласности да никаква шира сарадња међу европским силама не може дати стварне и конкретне резултате без учешћа Италије и Пољске. Према томе, ако би се појавила каква концепција о споразуму западних европских сила, она би имала да обухвати како Италију, тако и Пољску. С тим у вези примећује се да ова одлука има општи и начелни карактер с обзиром на чињеницу да за сада ужа колаборација европских сила није у изгледу. Ово практично значи да се италијанска дипломатија обавезала да се неће више залагати за закључење четворног пакта у његовом ранијем облику,

него ће стару четворну формулу, која се још 1933. године показла неостваривом, заменити ширим пактом у петоро, који би поред Француске, Италије, Велике Британије и Немачке обухватио и Пољску. Тиме би Пољска не само формално, него и стварно била изједначена са другим европским великим силама.

Други конкретни резултат посете г. Бека изражен је у одлуци да се између Варшаве и Рима врши, обичним дипломатским путем, измена обавештења и гледишта из области политичке, економске и културне у циљу што интимније сарадње, а на бази заједничких интереса и заједничке привржености реду и миру.

Обострано разумевање и подударност интереса дошли су такође до изражаја и при испитивању ситуације у Подунављу. Том приликом утврђено је да је Средња Европа од другоразредног значаја по обе земље, пошто за главно подручје својих интереса Пољска сматра Балтичко море, а Италија Средоземно море. Ово обавештење сматра се као још једна потврда да се Италија заиста дезинтересовала за судбину Аустрије.

Што се тиче анти-комунистичког пакта, Италија је у том погледу показала потпуно разумевање разлога са којих се Пољска уздржала од приступања овом пакту и у том погледу г. Беку нису постављени никакви захтеви. У Италији се схвата да се Пољска енергично бори против комунизма, али не жели да прими на себе међународне обавезе и мења свој став према Совјетској Русији. Што се тиче Друштва народа, пољско држање у Женеви наишло је на повољан одјек у Италији.

Са италијанске стране истицало се да је резултат посете г. Бека Риму било и признање Италијанске империје од стране Пољске, што је учињено приликом здравице Бека, који је наздравио Краљу Италије и Цару Етиопије.

Са пољске стране пак подвлачено је да римска посета г. Бека није била у вези са преоријентацијом пољске

спољне политике и смислу тадашњег зближења са осовинском Рим–Берлин, пошто њена спољна политика стоји на принципу да се не везује ни за какве блокове, да остане верна постојећим савезима и пријатељствима и да задржи пуну самосталност.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Министар-помоћник:
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПВ, њов. бр. 133 од 8. IV 1938, ф. 13

БР. 102

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДРАГОМИРУ КАСИДОЛЦУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ЛОНДОН

Пов. бр. 7235/VI, Ау-43
Београд, 15. априла 1938.
Господине Посланиче,

У вези писма Пов. бр. 26885/VI³⁹⁰ од 31. децембра 1937, част ми је доставити Вам следеће обавештење примљено од нашег Посланика у Вашингтону о одјеку који је Аншлус³⁹¹ тамо имао и гледишту америчких званичних кругова на ситуацијуу Европи после тог догађаја:

³⁹⁰ Вид. документ бр. 94.

³⁹¹ На Хитлеров ултиматум од 11. марта 1938. да аустријски канцелар Шушниг поднесе оставку, што је овај и учинио, уследила је инвазија немачких трупа 12. марта ујутру. Цела земља је окупирана, а 13. марта у Аустрији је донет закон којим се она присајединује немачком Рајху, чиме је престала да постоји као држава.

Сједињење Аустрије Немачкој и брзина са којом је тај акт извршен, оставили су дубок утисак на све кругове у Америци. Међу политичарима, а нарочито у Министарству иностраних послова, реакција је била много јача због метода којима је Аншлус спроведен него ли због самог чина који је одавно очекиван.

У америчком Министарству иностраних послова Аншлус Аустрије са Немачком сматран је у ствари као питање краћег и дужег времена, против кога у суштини није било никакве опозиције. Ипак нико није очекивао да ће се Аншлус провести војничком интервенцијом Немачке, већ више постепеним развојем аустријске унутрашње ситуације. С друге стране рачунало се да ће г. Хитлер, водећи рачуна о осетљивости и расположењу г. Мусолинија, за извесно време ипак задржати у Аустрији један режим привидне аустријске независности сличан ономе у Данцигу. И зато је изненађење било веће а утисак неповољнији. Брзина са којом је Немачка ставила у покрет своју ратну машину учинила је у Сједињеним Америчким Државама огромну импресију, јер се у томе видео стварни доказ немачке војне опреме и снаге. Има се утисак да у америчком Министарству иностраних послова сматрају да је Немачка овим чином дефинитивно утврдила своју превласт у централној и источној Европи и да у својој даљој експанзији она неће наићи ни на какав озбиљнији отпор. Сви су подједнако забринути за даљи развој догађаја не само у централној већ нарочито у западној Европи. Та њихова забринутост нарочито се изражавала у првим данима иза Аншлуса, а била је појачана пољско-литванским сукобом. Високи функционери у америчком Министарству иностраних послова изгледају много више забринути за однос осовине Рим-Берлин према Француској и Енглеској, јер би сукоб са тим силама могао лако да се реперкутује на Сједињене Државе, него ли надирањем Немачке у централну и источну

Европу. По њиховом гледишту први факат са којим треба рачунати јесте, да је осовина Рим–Берлин, бар за тренутак изишла ојачана после сједињења Аустрије. Иако у Италији има елемената, нарочито у војним круговима, који не могу гледати мирно на долазак немачких трупа на Бренер и у близину Трста, ипак Мусолини мора у овом тренутку да настави са политиком осовине Рим–Берлин. Они верују да је Мусолини добио обећања за потпуну потпору и сарадњу Немачке ради остварења његових амбиција у Средоземном мору. Али, кажу, да и није добио таква обећања, Мусолини мора да настави са том политиком како би задржао што јачу позицију у преговорима које води са Енглеском. Сматрају да између Немачке и Италије постоји споразум базиран на томе да Италија признаје Немачкој превласт у централној и источној Европи – са експанзијом према Русији, преко Чехословачке и Северне Румуније – а Немачка да ће помоћи Италији да утврди своју превласт у Средоземном мору. Како после оваквог успеха Хитлера и Мусолини мора да покаже успех ради свога престижа, у Вашингтону се боје да би идући потез осовине Рим–Берлин могао да се манифестује италијанском акцијом у Средоземном мору. Ситуација у Шпанији је један од најважнијих фактора у томе правцу. Амерички званични кругови сматрају да је слом владе у Барселони неизбежан и да Италија не само продужује давање помоћи генералу Франку, већ је решена да по сваку цену спречи Русију ако би се она решила у последњем моменту да отворено помогне владу у Барселони. По мишљењу тих кругова, Италија би у таквом случају могла ићи дотле, да окупира грчка острва у Егејском мору и да спречи излазак Русије из Дарданела. Рашчишћавање ситуације у Шпанији могло би довести до могућности за даље италијанске акције ради утврђења њене превласти у Средоземном Мору. Оваква акција била би, разуме се, пуна опасности, јер спровођење ово-

га плана не би се могло извести без оружаног сукоба са Енглеском и Француском. У Вашингтону сада гледају са мало више оптимизма на европску ситуацију и то због ликвидирања пољско-литванског сукоба с једне стране и због енглеско-италијанских преговора с друге стране. Верују да ће Енглеска учинити велике напоре и жртве да дође до споразума са Италијом и да на тај начин ослаби осовину Рим-Берлин. У америчком Министарству иностраних послова сматрају да Мусолини, ако би постигао повољан споразум са Енглеском – и поред афирмација о солидности осовине – полако њу напуштао, јер ма каква била помоћ Немачке он не би могао постићи своје циљеве без оружаног сукоба са Француском и Енглеском.

Што се тиче држања Сједињених Држава, последњи догађаји ојачали су расположење за изолацију као и оне елементе који су за апсолутно немешање Америке у европске послове. Међутим, иако је то данас најјачи фактор који утиче на америчку спољну политику, ипак не треба губити из вида да би се то расположење могло врло брзо променити, као што је то био случај за време Светског Рата. Америка не би могла заузети тако лако став потпуног немешања – према једном сукобу у коме би Енглеска била умешана и који не би остао без последице за америчке интересе. Тако је Државни секретар г. Хал у своме говору 17. марта о. г. на банкету који су му приредили претставници штампе нагласио готовост Америке да води паралелну политику са силама које раде на одржавању мира. Његову оштру осуду употребе грубе силе у међународним односима и истицање потребе поштовања међународних уговора треба на првом месту схватити као „васпитни напор“ америчког јавног мишљења, који тежи да покаже да могу настати моменти кад амерички интереси могу бити доведени у питање, иако Америка није директно нападнута.

Тако се може очекивати да ће америчка влада наста-

вити и даље те „васпитне напоре“, а под утицајем догађаја у Европи посветиће нарочиту пажњу своме наоружању. Услед тих догађаја Конгрес, који је доста критички примио Претседников предлог за накнадне кредите за наоружање, двадесет другог марта о. г. је великом већином изгласао исте без икакве промене.

О предњем ми је част обавестити Вас ради знања.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 414 од 25. IV 1938,
ф. I, гос. I-7

БР. 103

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 999
Београд, 17. маја 1938.

Према извештају Краљевског Посланства у Берлину,³⁹² из кругова тамошње француске амбасаде и чехословачког посланства преносе се вести да су на римском састанку Хитлера и Мусолинија³⁹³ подељене интересне

392 Посланик КЈ у Берлину био је Александар Цинцар-Марковић (1935–1939).

393 Хитлер је допутовао у Рим 3. маја 1938. на преговоре јер му је Италија била потребна, да би везао Француску и тако лакше

сфере у Средњој и Југоисточној Европи између Немачке и Италије. Према овим вестима, Југославија је додељена италијанској утицајној сфери. Хитлер је, тобож, оставио Мусолинију одрешене руке у погледу италијанских претензија на Далмацију, у намери да изглади тежак утисак који је аншлус произвео у Италији.

Исту вест донела је, 7. маја ове године, Хавасова агенција од свога нарочитог дописника у Риму. Извештај ове агенције гласи:

„Г. Хитлер и г. Мусолини, како се сазнаје, највише су разговарали о питањима која су у вези са политичким и привредним утицајем Италије и Немачке, т. ј. у првом реду о њиховој утицајној сфери у подунавским земљама. Чланак г.Гајде, објављен у *‘Ђорнале д Италиа’*, изазвао је извесно узбуђење у круговима немачке делегације која прати г. Хитлера. У овом чланку г. Гајда износи захтеве Италије у Југоисточној Европи. С друге стране, и италијански политичари били су непријатно изненађени саслушавши излагања извесних немачких захтева у истој области Европе.

Једна добро упућена италијанска личност изјавила је да су немачки министри дошли у Рим са готовим планом о италијанско-немачкој сарадњи у Централној Европи. Изгледа, међутим, да план није наишао на потпуно одобравање и да ће бити потребно да се одрже још неке конференције између италијанских и немачких Министара док се постигне потпуна сагласност. Иако је постигнута можда начелна сагласност, појединости односа утицајних зона још нису утврђене. Изгледа да ће Италија признати нарочите интересе Немачке у Румунији и да ће у накнаду за то Не-

могао да усмери правац удара на Праг. Састанак Хитлер–Мусолини значио је јачање Осовине, што је стварало даље предуслове за немачку победу у Подунављу. Хитлер је дочекан срдечно, као савезник, а Мусолини је после тог састанка појачао кампању против Француске (В. Винавер, *нав. дело*, 270).

Вид. и документ бр. 105.

мачка признати Италији нарочите интересе у Југославији. Ради се на томе да не дође до конкуренције између Италије и Немачке у овим областима Европе.

Званично ове информације још нису потврђене, али се може претпоставити да оне одговарају главним линијама италијанско-немачких разговора, који се сада воде.“

Поводом ове Хавасове вести, која се појавила и у једном делу светске штампе, Агенција Авала дала је, 8. овог месеца, следеће саопштење:

„Јуче објављена информација Хавасове агенције од њеног нарочитог дописника из Рима да су Немачка и Италија поделиле интересне сфере, према којој би подели Југославија припала италијанској а Румунија немачкој сфери и, сматра се у београдским политичким круговима као обична интрига овог дописника Хавасове агенције, чији је циљ и сувише провидан.“

Слична обавештења дана су усмено и страним дописницима у Београду.

Са италијанске званичне стране пружена су нашој влади најформалнија уверавања о потпуној нетачности и апсурдности горњих вести о некој подели сфера између Немачке и Италије на Балкану и у Средњој Европи.

Министарство иностраних послова има част доставити предње Краљевском Посланству ради информација и употребе.

Министар-помоћник:

Иво Андрић

Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 491 од 26. V 1938,
ф. I, дос. I-10

БР. 104

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДР НИКУ МИРОШЕВИЋУ-СОРГУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ВАТИКАН
Стр. пов. бр. 1071

*Пишање Судетских Немаца
и немачко-чехословачки односи
циркуларно писмо
Београд, 21. маја 1938.*

Господине Посланиче,

Због његове важности и актуелности част ми је доставити Вам о питању Судетских Немаца³⁹⁴ и односа између Немачке и Чехословачке следећа обавештења, која је Министарство иностраних послова примило у последње време:

1) *Држање Француске* – Леон Блум³⁹⁵ и Пол Бонкур дали су 14. марта ог. чехословачком Посланику у Паризу г. Осуском изјаве, по којима Чехословачка може рачунати да ће Француска испунити до краја све обавезе францу-

394 У Судетској области у Чехословачкој живело је око 3.200.000 Немаца. Припајање Немачкој Судетске области, поред Аншлуса, био је најважнији задатак Хитлерове спољне политике крајем 1937. и почетком 1938. године. За поход на Судете Хитлеру је била потребна подршка савезника Мусолинија. На састанку у Риму Хитлер га је уверавао да су Алпи граница Италије и Немачке, тј. да нема претензија на Тирол. На Хитлерову одлуку да се обрачуна са Чехословачком због Судета Мусолини није имао примедбе, што је Фиреру значило да ће Италија благонаклоно прихватити спровођење његових планова (Ч. Попов, нав. дело, 547)

395 Леон Блум (1872-1930), председник француске владе.

ско-чехословачког савеза.³⁹⁶ Овим се само енергичније потврдила истоветна изјава коју је г. Делбос, у својству француског Министра иностраних послова, дао 28. фебруара ог. после састанка Шушниг–Хитлер у Берхтесгадену.³⁹⁷

Не изгледа да је садашњи француски Министар иностраних послова г. Боне толико категоричан у овим уверавањима, која је његов претходник давао чехословачкој влади. Његов је став, да ће Француска то питање расправљати са Енглеском и да ће своје држање до краја подешавати према ставу Енглеске.

2) *Закључци у Лондону* – У завршном комуникеу са састанка француских и енглеских државника, издатом у Лондону 29. априла ог, речено је следеће у погледу Централне Европе: „Министри су посветили сву своју пажњу ситуацији у Средњој Европи и сложили су се што се тиче акције, која би се најкорисније могла да предузме у циљу обезбеђења мирољубиве и праведне солуције питања која су се појавила у тој области.“ Француски државници г. Даладје и г. Бона изјавили су у Лондону да ће Француска испунити своје обавезе према Чехословачкој,

396 Француску је с Чехословачком везивао уговор о савезу из 1924. (Уговор о савезу Чехословачке и СССР-а из 1935. био је условљен француским ангажовањем у случају немачког напада на Чехословачку.) Француска је настојала да спречи немачко ширење, али није наилазила на разумевање Лондона од кога је тражено да се више ангажује у Европи. Фебруара и марта 1938. француска влада је ставила до знања и Прагу и Берлину да ће испунити своје обавезе према Чехословачкој ако је нападне Немачка (Милан Ванку, *Мала Анђианша 1920–1938*, Ужице 1969, 225–226).

397 Хитлер је ултимативно позвао канцелара Шушнига на договор у Берхтесгаден 12. фебруара 1938. Аустријски канцелар је био приморан да прихвати немачке услове: именовање нацисте за министра унутрашњих послова, амнестија за затворене припаднике нацистичке партије, консултовање с Немачком, признавање аустријске нацистичке партије – једном речју, била је то предаја Хитлеру.

ако она буде нападнута. Са овом претњом постигнуто је да се Енглеска активније умеша у питање односа између Немачке и Чехословачке.

3) *Француско-енглески корак у Прагу*³⁹⁸ – Француско-енглески корак у Прагу³⁹⁸ учинио је сваки посланик посебно и њихове интервенције се разликују по садржини.

Француски Посланик је изјавио прашкој влади да Француска полаже на то да се чехословачка влада споразуме са претставницима Судетских Немаца у оквиру државне целокупности. Тај споразум са Судетским Немцима имао би велики значај за мир и Француска, која чини све што може да сачува то највеће добро, препоручује чехословачкој влади да олакша мирно решење судетско-немачког питања.

Енглески Посланик упозорио је чехословачку владу, пре свега, да је положај Чехословачке веома тежак и опасан. Помоћ коју Чехословачка очекује од иностранства није тако сигурна, и, ако би дошло до рата, Чехословачка би могла подлећи и, тек после окончања европског рата, могла бити ослобођена. Чехословачка влада поступиће због тога добро, ако о свим чињеницама поведе најозбиљнијег рачуна и онемогући опасност рата споразумевајући се са Хенлајном,³⁹⁹ као што је то препоручио Чемблен. У Енглеској се зна да се спремају уступци у оквиру Устава, али се у Лондону мисли, да овакви уступци неће

398 Француски и енглески посланици у Прагу учинили су демарш да се реши Судетско питање 7. маја 1938.

399 Конрад Хенлајн био је вођа Немачке судетске партије, која је од парламентарних избора 1935. представљала главну политичку снагу међу Немцима у Чехословачкој. Била је у вези с нацистичким вођством у Немачкој одакле је примала помоћ. По налогу из Берлина, преко немачког посланика Ајзенлора, скривеног диригента судетских Немаца, Хенлајнова партија је од чехословачког парламента затражила 29. марта 1938, да се Судетској области да политичка аутономија.

бити довољни. Због тога, енглески Посланик саветује дати уступке и преко граница Устава, и то хитно.

Крофта је одговорио француском и енглеском Посланику да решење питања Судетских Немаца зависи од тога, хоће ли Хитлер рат или га неће. Ако Хитлер хоће рат, никакви уступци Судетским Немцима неће га од тога одвратити. Ако рат не жели, наћи ће се задовољавајуће решење, пошто је чехословачка влада вољна да да што је могуће највише. Од Чехословачке, казао је Крофта, не треба ипак захтевати да Судетским Немцима омогући привилегован положај у земљи и да им препусти да одлучују какву спољну политику треба држава да води.

4) *Енглески корак у Берлину* – Енглески Посланик у Берлину добио је инструкције да учини корак код немачке владе и да нагласи да чешко-судетски спор није чисто немачка ствар, већ европско питање чији развој може тангирати и битне британске интересе. Због тога је саветовано немачкој влади да утиче на Хенлајна како би се постигло мирно решење чешко-немачког спора.

Према изјавама немачких службених кругова, Немачка је са задовољством примила ово посредовање Енглеске, јер и сама жели да избегне све незгодне компликације које би се могле појавити у директним преговорима са Чехословачком. Немачка, вели се у Берлину, очекује да ће чехословачка влада најзад усвојити оправдане захтеве Судетских Немаца, јер би у противном случају ситуација постала врло критична, јер ће Немачка неодступно инсистирати да питање Судетских Немаца добије правилно решење.

5) *Хенлајн у Лондону*⁴⁰⁰ – Према обавештењима из немачког извора, сама енглеска влада је незванично изразила жељу да Хенлајн лично изложи енглеским политичким, нарочито опозиционим, круговима положај и захтеве Немаца. У Лондону су сви саветовали Хенлајну умереност,

400 Хенлајн је био у Лондону 12–14. маја. Разговарао је и с чехословачким послаником у Лондону Јаном Масариком.

а нарочито се инсистирало да одустане од оних ревандикација које се односе на промену ческе спољне политике.

б) *Гледање Прага* – Званични кругови у Прагу сматрају да треба више водити рачуна о Хитлеру него о Судетским Немцима, који ће, као и свака друга мањина, бити стално незадовољни. Ипак верују у мирно решење спора, јер не претпостављају да се Хитлер осећа толико јак да би се и по цену оружаног сукоба успротивио посредничким настојањима Енглеске и Француске.

Част ми је доставити Вам предња обавештења искључиво ради Ваших личних информација.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Министар помоћник

Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, ПВ, сџр. њов. др. 281 од 30. V 1938,
ф. 14*

БР. 105

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДР НИКУ МИРОШЕВИЋУ-СОРГУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ВАТИКАН

Стр. пов. бр. 1070

Посејта њ. Хијлера Риму

циркуларно њисмо

Београд, 22. маја 1938.

Господине Посланиче,

О посети г. Хитлера Риму и о разговорима који су том приликом вођени Министарство иностраних послова примило је следећа обавештења:

Пре свега ова посета имала је претежно карактер једног акта куртоазије и манифестације италијанско-немачког пријатељства, а не карактер једног политичког састанка на коме је требало дискутовати и доносити одређене одлуке о извесним политичким проблемима. Па ипак, између италијанских и немачких државника вођени су разговори о свима проблемима који су на дневном реду у међународном политичком животу, али без доношења икаквих конкретних закључака.

Како са италијанске тако и са немачке стране нарочито се подвлачи важност изјаве г. Хитлера о неповредивости граница према Италији. Аншлус је био изазвао у Италији извесну забринутост па је било потребно да г. Хитлер још једном, приликом овакве једне свечане манифестације итало-немачког пријатељства, нагласи дефинитиван карактер ових граница и тиме допринесе умирењу италијанског јавног мњења.

Италијански кругови запазили су код Немаца велику умереност приликом разматрања свију међународних питања.

На споразум енглеско-италијански⁴⁰¹ Немци нису учинили никакву примедбу, већ напротив нагласили су да је и за Немачку добит кад Италија, њихов пријатељ и сарадник, побољша своју ситуацију и односе са другим земљама. Исто такав став заузели су и према преговорима за споразум између Француске и Италије.

На пријатељске и срдачне везе између Рима и Београда Немачка такође гледа са симпатијама и, према изјави са компетентног италијанског места, ништа није примећено што би могло да се тумачи као жеља да се ти односи поремете.

401 Реч је о италијанско-енглеском споразуму од 16. априла 1938, тзв. „Ускршњем споразуму“ – вид. напомену бр. 386.

У погледу Шпаније, Немци су потпуно сложни са држањем Италије и обећали су да ће је у томе и даље потпомагати.

Колонијалне ревандикације, као актуелан проблем, Немци нису покретали овог пута.

Питање Судетских Немаца као и држање Немачке у овом питању наишло је код г. Мусолинија на потпуно разумевање, веле немачки званични кругови. Ово се такође потврђује и из италијанских извора. Немци су у разговору са италијанским државницима показали у питању Чехословачке умерено расположење и уверавали, да немају намеру да нешто предузимају, бар за сада, противу Чехословачке, од које захтевају само повољно решење питања Судетских Немаца.⁴⁰²

Како у Риму тако и у Берлину најкатегоричније су демантовали вести да је овом приликом било ма каквог говора о подели интересних сфера на Балкану и у Југоисточној Европи између Италије и Немачке.

Част ми је доставити Вам предње ради Ваших личних информација.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Министар помоћник
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПВ, сѝр. њов. др. 280 од 30. V 1938,
ф. 14

402 Догађаји су показали да је Хитлер имао већ спремљене планове за припајање Судета, само му је била потребна Мусолинијева благонаклоност. Чекао је само погодан тренутак да распарча Чехословачку.

БР. 106

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 1317/IV

*Исељење муслимана из Јужне Србије*⁴⁰³*циркуларно писмо*

Београд, 23. јуна 1938.

Одмах после завршетка Светског рата, а као природна последица формирања националних држава на Балкану, појавио се код Турака заосталих на територији наше Краљевине покрет да се иселе у Турску. У току тих првих година иселило се по слободној вољи из наше земље 40–50.000 Турака.

Тај нормални процес исељавања Турака свакако би се наставио а досад би вероватно био углавном и завршен да турска претставништва у Југославији нису, пре неколико година, обуставила издавање виза за усељавање. Своју одлуку турска влада је правдала потребом да се даље усељавање Турака из балканских држава реши посебним споразумима између заинтересованих влада, како би се отклониле разне неугодне последице неорганизованог прилива нових грађана. Увиђајући оправданост овог приговора, ми смо својевремено дали начелни пристанак да се овај проблем реши путем једног специјалног споразума.

Влада Краљевине Румуније, где се исти проблем поставио у озбиљнијем облику, с обзиром на многобројнију турску мањину и већу потребу слободног земљишта за насељавање Румуна који су пристизали из других држава, по-

403 Вид. документ бр. 65 и напомене уз тај документ.

хитала је да још пре две године (4. септембра 1936.) закључи са Турском владом једну конвенцију чија је сврха била регулисање исељавања турског становништва из Добруџе. Показало се, међутим, да је та конвенција, прва по реду, била непотпуна. Нарочито јој се са турске стране замерава што у њој нису довољно биле обрађене финансијске одредбе тако да турска влада није могла наћи потребна материјална сретства за насељавање досељеног становништва.

Зато је на последњем заседању Савета Балканског споразума у Анкари, крајем фебруара ове године, иницијативом Турске која жели да из свих балканских земаља повуче на своју територију што већи број турског живља, покренуто питање да се у Цариграду одржи једна конференција између претставника Турске, Румуније и Југославије а уз присуство грчког обсерватора. Циљ ове конференције имао је бити да се детаљно испитају све могућности исељавања турског живља из Румуније и Југославије, као и да се Турској влади обезбеде сва потребна финансијска сретства, како би се убудуће насељавање досељаника могло вршити без прекида а по напред утврђеном плану.

На основу ове начелне одлуке Савета Балканског споразума, одређени претставници балканских држава састали су се ових дана у Цариграду. Рад конференције је у току и сви резултати њеног рада још нису познати.

Потребно је, ипак, већ сада рећи да се ради, уколико се нас тиче, на исељавању из Јужне Србије живља турског језика и турске културе. Према нашим статистичким подацима турска мањина у Југославији броји око 150.000 душа, док Турци сматрају да њен број достиже и 250.000. У тим границама свакако ће бити утврђена исељеничка квота.

За нас као и за Турску ово није само једно национално-политичко питање, као што се то често помиње. Социјални разлози нам нарочито налажу да се што пре оствари план о исељавању турског живља. Исељавањем

Турака ослободиле би се велике површине зиратног земљишта на коме би се могао сместити велики број наших сународника из пасивних крајева државе (Црна Гора, Далмација, Херцеговина, Лика). А у којој мери постоји потреба за земљиштем на коме би се могла вршити унутрашња колонизација, најбоље говори чињеница да се код Министарства пољопривреде сада налази преко 15.000 молби за доделу земље. Како ће се број ових молби из године у годину повећавати услед нормалног прираста становништва, а нарочито с обзиром на чињеницу да је сада онемогућено свако исељавање у прекоморске земље, које су раније апсорбовале један добар део вишка становништва из наших пасивних крајева, Краљевска влада се нада да ће на овај начин добити могућности за целисходно решење једног од најважнијих социјалних проблема.

Обавештавајући о предњем то Краљевско посланство, Министарству иностраних послова је част скренути му пажњу на могућност да се садашњи преговори као и евентуални споразум по овом питању у иностранству претреса и тумачи са недовољним познавањем ствари а можда и злонамерно. У том случају напред изложене чињенице моћи ће Краљевско посланство корисно употребити да се наше намере правилно објасне, инсистирајући при томе нарочито на социјалним користима од оваквог решења проблема исељавања.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 616 од 2. VII 1938,
ф. I, гос. I-11

БР. 107

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДРАГОМИРУ КАСИДОЛЦУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 1316/IV
циркуларно писмо
Београд, 25. јуна 1938.

Господине Посланиче,

У вези писма Министарства Пов. бр. 12175⁴⁰⁴ од 6.

404 На Конференцији у Сан Рему 25. априла 1920. године Савезници су усвојили споразум којим је мандат над Сиријом имао бити уступљен Француској, а мандат над Месопотамијом и Палестином Енглеској.

Савет Друштва народа је 24. јула 1922. поверио Француској мандат над Сиријом и Либаном.

Споразумом између француске и турске владе од 20. октобра 1921. укинута је ратно стање између те две државе и одређена граница између Турске и Сирије. Права турске мањине су такође била загарантована тим споразумом, као и специјални административни режим у области Александрете и Антиохије чије је становништво у то време било претежно турско, са правом употребе турског језика као званичног у администрацији и школама. Овај споразум је допуњаван, у вези са становништвом Александрете и Антиохије, 1926. и 1930. између Француске и Турске.

Уговором о пријатељству и савезу између Француске и Сирије потписаним 9. септембра 1936. Сирија је постала независна држава и примила је на себе све међународне обавезе које је Француска као њена мандаторка закључила у њено име. Уговором је установљено јединство Сирије па тиме и заштита мањина. Уговор је предвиђао да се у року од 3 године од дана потписа укине француска администрација у Сирији.

Незадовољство у Турској изазвано је чињеницом да није посебно у уговору назначено право турске мањине, пошто је тур-

ска влада сматрала да Сирија није спремна да преузме обавезе које је испуњавала Француска за време њеног мандата.

Турска је захтевала да се исти режим примени и на покрајине Александрету и Антиохију како би се дала могућност њиховом становништву да само решава ово питање. Французи су одговорили да то излази из оквира повереног јој мандата да припреми независност Сирије и Либана – прихватање турског захтева значило би стварање нове државе.

Питање Александрете и Антиохије изнето је пред Друштво народа, где је Турска тражила самосталну државу за санџак Александрету. Након дугих преговора, Савет Друштва народа донео је одлуку да се формира Комитет експерата за израду Статута и Устава санџака, по коме ће санџак бити засебна јединица и уживаће пуну независност у унутрашњим стварима у оквиру Сирије; спољне послове водиће Сирија, биће заједничке царине и монетарни систем, језик ће бити турски и сл. Комитет експерата је сачињавало 6 чланова: Белгијанац, председник, Француз, Енглец, Холанђанин, Турчин и Швеђанин. Комитет је заседао до краја фебруара и завршио рад 15. маја 1937. Савет Друштва народа на седници од 29. маја 1937. прихватио је предложени Статут и Устав санџака и решио питања о којима Комитет није могао постићи сагласност (питање језика и припадности три нахије).

Статутом је прописано: санџак је засебна целина која ужива пуну слободу у унутрашњим стварима; спољне послове санџака водиће Сирија, царине су заједничке, монетарни систем исти; границе су одређене и три спорне нахије припале су Сирији; Савет Друштва народа врши контролу над применом Статута и Устава и у том циљу одредиће свог делегата – Француза; грађанин санџака може бити само држављанин Сирије; владе Сирије и санџака имају по једног комесара, ради одржавања веза када су у питању послови од заједничког интереса; посебни парламенти; међународни споразуми које закључи Сирија важе и за санџак; санџак је демилитаризован – имаће само 1.500 полицајаца који ће носити оружје, забрањен је и транзит оружја и оружане снаге сваке врсте; мањине имају иста права као остали грађани; пристаниште Александрета Турска може да користи за потребе свога транзита преко слободне зоне коју ће добити под закуп на 50 година; датум ступања на снагу Статута и Устава је 29. новембар 1937.

Устав говори о општим одредбама, организацији власти – За-

августа 1937. године част ми је доставити Вам следећа обавештења добијена из директног извора о садашњој ситуацији у Санцаку Александрете.

На дан 1. јануара 1937. године у целом Санцаку Александрете било је 40.899 правних гласача. Од тога броја долази на муслимане суните 21.120, на муслимане Алауите 12.103, на Јермене 4.586, на Грке ортодоксе 2.193 и 897 на остале. Турци су рачунали да ће муслимани сунити и један део осталих заједница гласати за турску заједницу, тако да ће она добити бар већину од 51%. Међутим, већ првих дана избора видело се да турска заједница, и мимо очекивања, није постигла више од 49% у два изборна округа. Објављивање изборних резултата изазвало је сукобе између турског и другог живља. Нереди су бивали све већи. Али и поред тога комисија је наставила рад и у трећем и последњем изборном округу Антиохије. Већ првих дана избора видело се да проценат турске заједнице нагло опада и за прву недељу дана да не износи више од 45%, што је изазвало нове сукобе, које француске грађанске власти нису могле да спрече. Комисија је замољена да због нереда одложи свој рад за пет дана. У исто време делегат високог комесара француске владе саопштио је комисији да је 10. марта 1938. године постигнут тајни споразум између француске и турске владе по коме се турској заједници гарантује већина у будућој скупштини Санцака, што је, уосталом, и г. Арас изјавио у турском

конодавну власт има Скупштина санцака коју чини 40 посланика, извршну власт има председник санцака који се бира на пет година, Извршни савет је одговоран пред Скупштином а њеног председника бира председник санцака, судску власт врше судови.

Француско-турски споразум је гарантовао интегритет територије санцака, а трипартитни споразум између Француске, Турске и Сирије неповредивост турско-сиријске границе (МИП, пов. бр. 12175 од 6. VIII 1937, реферат о питању санцака Александрете и Антиохије, ПЛ, пов. бр. 1491 од 15. IX 1937, ф. I, дос. I-5).

парламенту. Делегат француске владе је додао да је Француска вољна да испуни ово своје обећање и да ће он употребити сва могућа сретства да се створи потребна већина, јер је у противном случају Турска намерна да војском окупира целу територију Санџака, и да Француска с обзиром на европско политичко стање није у могућности да се овој намери одупре. Он је нагласио да је у интересу мира да се избегну компликације. По пријему овог саопштења комисија је решила да обустави рад за пет дана, што је дало повода коментарима да ће Турска успети да добије већину у парламенту иако по процентима изражених гласова на то не би имала право.

Ова настојања француског делегата да убеди претставнике неутралних заједница да се бар уздрже од гласања ако већ не желе гласати за турску заједницу, нису дала никакав резултат он је због тога неуспеха поднео оставку. На његово место постављен је за делегата мајор Г. Коле, који је примивши власт прогласио опсадно стање и на место дотадашњих високих чиновника наименовао истакнуте присталице турске заједнице. Овакво држање француског делегата је у пуној опречности са дотадашњим држањем француских власти које су раније на све начине помагале друге заједнице против турског блока. Нов став Француске изазвао је код нетурског становништва Санџака антифранцуски покрет који се испољио у уличним демонстрацијама против Француске и у спаљивању француских књига.

Француско-турски споразум нерадо је примила комисија Друштва народа, која је својим држањем охрабрила нетурски елемент те свакодневно долази до сукоба између Турака с једне и Арапа, Јермена, Курда, Черкеза, Алауита и Грка с друге стране.

Турска штампа, која је доскоро жучно нападала Француску и њену администрацију у Санџаку, сада се истом

жестином обара на Комисију Друштва народа.⁴⁰⁵ Она наглашава да је рад Комисије сада излишан јер је постигнут споразум између Француске и Турске. Комисија, по турској штампи, својим радом руши постигнути споразум.

Турска влада, свесна својих права у овом делу Мале Азије, решена је да до краја брани своје националне и привредно-саобраћајне интересе у Санџаку. Зато и остаје овако упорна у својим првобитним тражењима да у будућем парламенту Санџака Александрете турска заједница добије већину мандата. Нема сумње да ће у томе и успети.

Достављајући Вам предње ради Вашег обавештења, изволите примити, Господине Посланиче, уверење о моме особитом поштовању.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 617 од 2. VII 1938,
ф. I, дос. I-5*

405 У Изборној комисији Друштва народа у санџаку Александрете била су и два члана из Југославије, др Павковић и др Томшић. Они су се вратили у Београд пошто је, под турском пресијом, Комисија морала да обустави рад. Обојица су били разочарани неуспехом Друштва народа, које је потпуно капитулирало пред захтевима Турске. Посебно је изненађујуће деловало на Комисију то што су француске власти, после постигнутог француско-турског споразума – тајног, „подржавале оне које су раније гониле, а гоне оне које су раније подржавале“. По мишљењу наших чланова, промењено држање мандаторске власти, као и присуство турских трупа, учиниће да се турска мањина у санџаку претвори у већину.

Држање Енглеза у питању санџака, по мишљењу наших делегата, било је резервисано јер не желе да га Турска окупира, „пошто знају да после Санџака долази Сирија а после Сирије Палестина“. У таквим околностима једна делегација нетурског – арапског живља ишла је у Рим да од италијанског министра Ђана тражи подршку и помоћ. (ПЛ, пов. бр. 695 од 28. VIII 1938, извештај МИП-а стр. пов. бр. 1422 од 14. VII 1938, ф. I, дос. I-5).

БР. 108

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДРАГОМИРУ КАСИДОЛЦУ,
ИЗВАНРЕДНОМ ПОСЛАНИКУ
И ОПУНОМОЋЕНОМ МИНИСТРУ, ЛОНДОН

Пов. бр. 14041
Београд, 22. јула 1938.

Господине Посланиче,

У вези циркуларног писма Стр. пов. бр. 1316⁴⁰⁶ од 27. јуна т. г., по питању избора у Санџаку Александрете, част ми је извести Вас о следећем:

Као што је познато, у француском држању по том питању наступио је преокрет, који је довео до споразума између француске и турске владе. Тај споразум конкретизиран је у три документа потписана у Анкари 4. јула ове године.

Први од тих докумената је Уговор о пријатељству којим је замењен уговор о пријатељству, консилијацији и арбитражи од 3. фебруара 1930. године. Док се чланом првим уговора од 1930. Француска и Турска обавезују да ће остати неутралне у случају да једна од њих буде нападнута од једне или више других сила, осталих осамнаест чланова говоре о арбитражи у случају спорова између две уговарајуће стране. Завршни, деветнаести, члан се односи на трајање уговора и његову ратификацију. Овом уговору био је придодат и један Протокол у коме се каже да ће се одредбе уговора односити и на земље које се налазе под француским мандатом. Нови уговор је много шири у политичком смислу. Његовим чланом првим Француска

406 Вид. документ бр. 107.

и Турска се обавезују да неће приступити никаквом политичком или економском споразуму нити каквој другој комбинацији која је управљена против једне од њих. Другим чланом уговорнице се обавезују да, ако је једна нападнута од једне или више сила, друга за све време конфликта неће ни на који начин помагати нападача или нападаче. Члан трећи предвиђа договор између уговорница да би одговориле обавезама које за њих проистичу из Гарантног уговора о територијалној неповредивости Санџака од 29. маја 1937. године, у случају да ситуација у источном делу Средоземног Мора буде таква да изискује примену обавезе о гаранџији. Члан четврти констатује да постојеће обавезе о арбитражи остају у важности колико и овај уговор. Чланом петим се утврђује да овај уговор није у опречности са одредбама које већ постоје и које се односе на нарочити начин решавања извесних спорова. Члан шести говори да овај уговор не може бити сматран да умањује мисију Друштва народа или да се противи обавезама које проистичу из Пакта Друштва народа. Уговор ће бити ратификован. Трајаће десет година и моћи ће да буде продужаван за пет година, ако шест месеци пре истека рока није отказан.

Други докуменат, који је потписан у Анкари од стране турског министра иностраних послова г. Ружди Араса и тамошњег француског амбасадора г. Ханри Пансо-а⁴⁰⁷ садржи заједничку изјаву француске и турске владе о споразуму по питању самог Санџака.

У првом члану ове изјаве стране уговорнице саглашавају се да одрже на снази и примени Статут и Устав Санџака Александрете, који су усвојени од Савета Друштва народа 29. маја 1937. године а у духу Анкарског споразума од 20. октобра 1921. године, који је призна-

407 Андре Франсоа Понсе, француски дипломата, амбасадор у Берлину па у Анкари. Књижевник.

вајући турском елементу превласт у Санџаку, подвукао са своје стране да питање Санџака за Турску није територијално питање.

Други члан ове заједничке изјаве предвиђа да се између Турске, Сирије и Либана имају и надаље одржати односи пријатељства и доброг суседства, успостављени под режимом мандата Анкарском конвенцијом од 30. маја 1936. године.

У трећем члану стране уговорнице се обавезују да одрже на снази за исто трајање, поступак за консилијацију и арбитражу, установљен између Турске и земаља под француском влашћу протоколом додатим француско-турском уговору о пријатељству, консилијацији и арбитражи од 3. фебруара 1930. године.

Члан четврти предвиђа закључење новог протокола који би се односио на оптанте, који живе у Сирији и Либану, а који су у своје време изразили жељу да би хтели постати турски држављани.

У члану петом стране уговорнице предвиђају за турске поданике у Сирији и Либану, као и за сириске и либанске у Турској, повластице које уживају поданици најповлашћеније нације.

У члану шестом Француска и Турска саглашују се, да се конвенција о добром суседству између Француске и Турске из 1926. године претвори у трипартитни пакт о пријатељству између Турске, Сирије и Француске сходно новим условима који проистичу из еволуције француског мандата, чим Сирија буде за то испунила потребне услове, тј. чим постане потпуно независна и примљена у Друштво народа.

Члан седми предвиђа да ће одредбе из уговора о пријатељству и добром суседству закљученом 30. маја 1936. године, између Француске и Турске уколико се одnose на Либан, у своје време бити предмет једног посебног уговора.

Трећи докуменат, који је потписан у Анкари 4. јула ове године, односи се на оптанте који су настањени у Сирији и Либану и чији број износи око 20.000 породица. Ти оптанти уколико не потврде до 15. августа ове године раније учињену опцију (на основу чл. 31 Лозанског уговора и чл. 3 Конвенције потписане у Анкари 30. маја 1926. год.) или не пренесу до 15. јануара 1939. свој домицил у Турску постаће пуноправни сиријски односно либански држављани.

Овим споразумом Француска је успела да с успехом изађе из теснаца у који је запала својим тактизирањем у решавању санџачког питања. Нађено решење је подједнако задовољавајуће и за Француску и за Турску.

Пактом пријатељства Француска је успела да поправи своје односе са Турском и да спасе онај велики морални капитал који је вековима стваран њеним културним утицајем код Турака; да формално сачува све обавезе према Друштву народа; и, да обезбеди не само сарадњу на општем миру и на безбедности у источном делу Средоземног Мора већ и на гарантовању територијалног интегритета Санџака према споразуму од 1937. године. Као први инструменат потписаних споразума, Пакт пријатељства служи и као частан откуп концесија учињених Турској Декларацијом о уређењу санџачког питања.

Што се тиче Декларације о споразуму по самом питању Санџака, ту се водило рачуна да се колико је могуће сачувају форме према Друштву народа. Тако је чланом првим наглашено да се Статут Санџака Александрете и Основни закон, усвојени од Савета Друштва народа 29. маја 1937. године, имају применити у духу Анкарског споразума од 1921. године. Како се пак тим споразумом признаје превласт турског елемента у Санџаку, Турска је добила задовољење у својим националним аспирацијама дефинисаним у „Националном пакту“ из 1920. године.

Француска је истим чланом успела да добије оно што

је у току свих преговора било најтеже: одрицање Турске од територијалних претензија на Санџак. Друга је велика добит за Француску, што у тим споразумима питање њеног мандата над Сиријом и Либаном није ничим ограничено већ, напротив, условљено, да се инструменти, који се имају закључити за перфектуирање споразума од 4. јула о. г., имају саображавати „новим условима створеним еволуцијом мандата“.

Што се тиче саме судбине Санџака, још није решено да ли ће се избори продужити тамо где се стало на дан обуставе рада комисије Друштва народа, или ће се читава изборна операција отпочети изнова. У сваком случају они ће се обавити под заједничком контролом турско-француском и њихов исход више не може доћи у питање.

Достављајући Вам предње ради Вашег обавештења, користим прилику да Вас уверим, Господине Посланиче, о моме особитом поштовању.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 803 од 1. IX 1938,
ф. I, гос. I-5*

БР. 109

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 1625/III

Прејговори између Мале Антанте и Мађарске

Београд, 18. августа 1938.

Министарству иностраних послова част је извести то Краљевско посланство да је енглески Отправник послова посетио на Бледу 16. овог месеца Господина Председника Министарског Савета и Министра иностраних послова, и, по налогу своје владе, учинио следеће саопштење:

„Као што је познато, влада Његовог Величанства у Уједињеној Краљевини учинила је све што је могла, још од самог почетка, да потстакне преговоре између држава чланица Мале Антанте и Мађарске.⁴⁰⁸ С обзиром на

408 Реч је о преговорима између Мале Антанте и Мађарске пред Бледски споразум од 23. августа 1938.

У Мађарској је готово све време између два рата била присутна идеја реваншизма и ревизионизма, некад више, некад мање изражена. Та идеја је подгревана и подржавана, па и усмеравана из Рима и Берлина. Мађарски ревизионизам налазио је свог главног противника у савезу Мале Антанте, због тога и формираног. Стога је Мађарска дуго настојала да разбије тај савез. Прва прилика јој се указала након потписивања југословенско-италијанског споразума марта 1937. Мађарска се надала да ће преко Рима доћи до зближавања са Београдом и да ће тако одвојити Југославију од Румуније и Чехословачке. Сугестије за преговори ради зближења између Мађарске и Мале Антанте стизали су од Ђана и Мусолинија, Геринга и Хитлера, и Стојадиновићу и у Будимпешту. Мађари су условљавали преговоре признањем равноправности у наоружању, а Мала Антанта је најпре желела пакт о ненападању па тек онда преговоре о равноправности у наоружању.

ово влада Његовог Величанства је са највећим интересовањем сазнала за најновији развој ових преговора, и нада се, да ће овај развој довести до закључења једног уговора који ће бити задовољавајући за обе стране.

Господин Претседник Министарског Савета и Министар иностраних послова одговорио је енглеском Отправнику послова да су погледи југословенске вла-

Мађарска је августа 1937. поднела предлог за разговоре који се сводио на следеће: 1. признање равноправности у наоружању, 2. административне мере о мањини, 3. мађарска изјава о ненападању, 4. побољшање живота мађарске мањине.

Мађари нису пристајали на признавање статуса кво зато што су се спремали да учествују у распарчавању Чехословачке када се укаже прилика за то. Посебно су инсистирали на мањинској конвенцији, која би им, по мишљењу представника М. Антанте, омогућила мешање у унутрашње ствари чланица савеза. Чехословачка је била спремна да и то уради, притиснута немачком опасношћу (В. Винавер, нав. дело, 240–241, 272–279; М. Ванку, нав. дело, 233–235). После бројних контаката и преговора, до споразума је дошло 23. августа 1938. на заседању Сталног савета Мале Антанте на Бледу. Стојадиновић је 24. августа обавестио сва посланства да је „са мађарском владом постигнут дефинитиван споразум што се тиче питања војне равноправности Мађарске и неприбегавања сили. По тим питањима редигован је један специјалан поверљив протокол. Споразум је исто тако постигнут што се тиче питања мањине између Мађарске с једне стране и Румуније и Југославије с друге стране. О том споразуму постоји један засебан допунски протокол.

Споразум није могао бити постигнут по питању мањине између Мађарске с једне стране и Чехословачке, с друге стране. Савет је одлучио да његов садашњи председник, у сагласности са г. Крофтом, настави са мађарском владом преговоре по овом питању, како би се ускоро и по том питању дошло до споразума који би задовољио чехословачку владу. Кад овај споразум буде успешно окончан приступиће се објављивању и примени аранжмана који је већ постигнут по мањинском питању између Мађарске с једне стране и Румуније и Југославије с друге стране“. Протоколе су потписали, 23. августа, у име М. Антанте председник Сталног савета, румунски министар Комнен, а у име Мађарске, њен посланик у Београду Бешенеј (ПЛ, пов. бр. 787, циркуларно писмо МИП-а, стр. пов бр. 1696 од 24. VIII 1938, ф. I, дос. I-6).

де у овом питању идентични са погледима британске владе.“

Предње се доставља ради знања.

Министар-помотћник:

Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, ПЛ. њов. др. 761 од 22. VIII 1938,
ф. I, гос. I-6*

БР. 110

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Из Београда 19. септембра 1938. у 14 часова
У Лондон 19. септембра 1938. у 19 часова

Андрић из Женеви⁴⁰⁹ јавља:

„У овдашњој чехословачкој делегацији⁴¹⁰ влада потпуна депресија и несналажење.

Имао сам дужи разговор са првим делегатом Чехословачке Веверком.⁴¹¹ Он сматра да је Чехословачка напуштена и издата и горко жали на Француску и Совјет-

409 Андрић је као помоћник министра иностраних послова био други делегат у Делегацији КЈ на XIX заседању Скупштине Друштва народа која је отворена 12. септембра 1938. у Женеви. У Делегацији су још били: као први делегат др Андреј Госар, министар у пензији, и као трећи делегат др Иван Субботић, стални делегат КЈ при Друштву народа у Женеви.

Поред тројице делегата, у Делегацији су били као експерти: Славко Стојковић, државни заступник при међународним судовима, др Стојан Гавриловић, шеф одсека за Друштво народа у МИП-у, и секретари Делегације, др Војислав Радовановић, секретар у МИП-у, и Евгеније Јуришић, писар у МИП-у (Делегација, пов. бр. 984, решење министра иностраних послова пов. бр. 18227 од 7. IX 1938, ф. 37, дос. XIV).

410 Реч је о чехословачкој делегацији на XIX скупштини Друштва народа.

411 Веверка је тада био посланик Чехословачке у Букурешту, а био је трећи делегат чехословачке делегације на XIX заседању Скупштине Друштва народа. Први делегат био је Камил Крофта, министар иностраних послова, други Штефан Осуски, посланик Чехословачке у Паризу (Делегација, пов. бр. 924 од 30. VIII 1938, ф. 37, дос. XIV).

ску Русију. Каже да су Енглези поступили коректно, али да Французи нису смели довести Чехословачку до овог стања па је напустити као што то сад чине.⁴¹²

Предње се доставља ради Вашег обавештења.

Стр. пов. бр. 1891

Стојадиновић⁴¹³

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 873 од 20. IX 1938,

ф. I, дос. I-6

412 Веверка је вероватно мислио на раније изјаве француских лидера да ће Француска испунити своје уговорне обавезе у случају немачке агресије на Чехословачку, тј. да ће војно интервенисати. После тих изјава, јула и августа 1938, сличан тон се није чуо из Париза. Руси су такође ставили до знања да ће интервенисати у одбрану Чехословачке уколико то учини Француска. Министар Литвинов је то поновио и 2. септембра, али Француска је половином септембра 1938. „била коначно и неповратно упућена на Чемберленову политику задовољавања Хитлерових захтева“. Та политика енглеског премијера довела је и до Минхенског споразума у ноћи између 29. и 30. септембра 1938, којим је део Чехословачке – Судетска област – предат Немцима (Ч. Попов, *нав. дело*, 543–563).

413 Милан Стојадиновић (1888–1961), универзитетски професор и политичар. Председник владе и министар иностраних послова КЈ од 24. јуна 1935. до 4. фебруара 1939, министар финансија у више влада. Због претераног ослањања на Немачку и Италију дошао у сукоб кнезом Павлом, који га је након обарања владе конфинирао а затим предао Британцима, који су га 1940. депортовали на острво Маурицијус. Живео је и умро у Аргентини. Написао је мемоаре *Ни райи ни ѡакѝ*.

БР. 111

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ВАТИКАН

Пов. бр. 20817

*Модалитетии наименовања наших ајенатиа
у националистичкој Шпанији и њених код нас
Београд, 3. октобра 1938.*

Министарству иностраних послова част је извести Краљевско посланство, ради знања, да су, сходно одлуци Сталног савета Балканског споразума од 27. фебруара 1938,⁴¹⁴ а на начин како је то учињено и између владе Велике Британије и шпанске националистичке владе, 30. прошлог месеца измењена писма између Председника Министарског савета, Министра иностраних послова, Г. Др. Милана Стојадиновића и делегата владе генерала Франка, пуномоћног Министра, Г. Едуарда Гарциа Комин, којим су утврђени модалитети наименовања наших агената у националистичкој Шпанији и њених код нас.⁴¹⁵ У тим писмима изјављује се обострана готовост да на респективне територије буде примљен по један Генерални агент, који ће имати за мисију успоставу односа уопште

414 Заседање Сталног савета Балканског споразума одржано је 26–27. фебруара 1938. у Анкари. Балкански споразум, који су склопиле четири земље – Турска, Румунија, Грчка и Југославија, потписан је у Атини 9. фебруара 1934. (Ж. Аврамовски, *Балканска антиантиа*, Београд 1986).

415 Дипломатски односи између Шпаније и Краљевине Србије успостављени су октобра 1916. када је отворено Посланство КС у Мадриду. Укинута је фебруара 1933. Посланик у Паризу био је акредитован и у Мадриду. Посланство у Мадриду поново је отворено јула 1935. (АЈ, МИП КЈ–УО, 1935, ф. Посланства).

између владе Краљевине Југославије и владе националистичке Шпаније као и заштиту интереса својих држављана. У том циљу они ће вршити консуларне функције које су признате међународним правом. Поред Генералног агента, поменута влада моћи ће поставити један ограничен број подагената у местима која ће бити одређена споразумно. У извршењу свога задатка Генерални агенти имаће следећа преимућства: приступ у Министарство иностраних послова и, преко њега, у Министарство трговине и индустрије, пуну слободу општења са својом владом помоћу поштанских пошиљака и шифрованих телеграма и најзад, за време свог боравка у земљи опредељења, биће сматрани као персоне грата и уживаће званичну заштиту власти.

Ова су писма идентична са оним чија је размена извршена раније у Анкари и Букурешту, као и са писмима већине држава са којима је националистичка Шпанија воспоставила везу (Холандија, Бугарска и т. д.).

Умољава се Краљевско посланство да о предњем изволи обавестити подручне консулате, ради знања.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПВ, њов. др. 568 од 15. X 1938,
ф. 14

БР. 112

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 22538/IV

*Оглазак Ванче Михајлова из Турске за Пољску
циркуларно њисмо*

Београд, 24. октобра 1938.

Још пре годину дана саопштено нам је са званичне турске стране да Ванча Михајлов⁴¹⁶ не жели више остати у Турској, где је од 1934. године боравао под надзором власти. Истовремено нам је стављено до знања да Турска влада нема законског основа по коме би једног страног држављанина и против његове изрично изражене жеље држала и даље на својој територији.

После тога Турска влада је задржала Михајлова још неко време. Али пошто је даљи боравак Ивана Михајлова у Турској стварао тешкоће тамошњој Влади одлучено је да му се дозволи одлазак из Турске чим буде обезбедио улазну визу неке друге земље. Нама је, пак, обећано да ћемо благовремено бити обавештени кад и у коју земљу Михајлов путује.

По добивеном принципијелном одобрењу, Михајлов је у току неколико месеци покушавао добити улазну визу

416 Ванчо Михајлов, вођа организације ВМРО, емигрирао је у Турску 1934. пошто је нова влада Кимона Георгијева („Звенари“) објавила распуштање те организације и похапсила неке вође. Турска влада га је интернирала на Принчевска острва одакле је отишао у Пољску, а након тога у Немачку. Распуштање ВМРО био је гест бугарске владе који је тражила југословенска влада као услов за зближење јер су припадници те организације вршили сталне упаде у Југославију из своје државе у држави – Пиринској Македонији у Петрином крају (Ж. Аврамовски, „Бугарска и Балкански споразум 1933–1934“, у зборнику *Југословенско-бугарски односи*, Београд 1982, 205–219).

неке државе, али у томе није успевао. Сједињене Америчке Државе, Енглеска, Швајцарска и Румунија одбиле су да га приме. Најзад се обратио Пољској, од које је по претходно датој изјави да ће се уздржавати од сваке политичке делатности, добио дозволу да се у тој земљи настани.

По обећању које нам је Турска влада раније дала, ми смо били обавештени да је Ивану Михајлову и његовој жени Менчи Корничевој издат турски пасош са ознаком „бугарски емигрант“ и да је тај пасош визиран од стране Пољског консулата у Цариграду.

Снабдевани пасошем и уредном пољском визом, Ванча Михајлов се заједно са женом укрцао 20. августа у Цариграду на пољски полутеретни пароброд „Левант“, који га је 23. септембра довео у пољско пристаниште Гдињу.

Пољске власти, које су детаљно упознате о ранијем злочиначком раду Ивана Михајлова, дале су нам обећање да ће он бити интерниран у средишту земље, далеко од саобраћајних путева, као и да ће се над њим вршити најстрожи надзор, како не би могао долазити у додир са својим присталицама и предузимати било какву политичку акцију.

Извештавајући о предњем то Краљевско претставништво, Министарству иностраних послова је част замолити га да обрати највећу пажњу на рад и кретање присталица Ванче Михајлова, уколико их има на његовом подручју. Нарочито је потребно да Министарство буде хитно обавештено ако се примети да је неко од њих успео успоставити писмену везу или покушава доћи у лични додир са Ванчом Михајловом.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1070 од 8. XI 1938,
ф. I, гос. I-9

БР. 113

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 22566-III-2, Мањ[ине]
Немачка мањина у Југославији
и југословенска мањина у Немачкој
Београд, 25. октобра 1938.

Министарству иностраних послова је част доставити Краљевском претставништву податке о немачкој мањини у Југославији, као и о југословенској мањини у Немачкој.

Према попису становништва из 1931. год. у Југославији је било становништва чији је матерњи језик немачки 499.969. Од тог броја треба одбити стране држављане немачког језика 17.614 и Јевреје немачког језика 10.026. Кад се та два броја одбију немачка мањина у Југославији броји 472.332 Немца.

По бановинама немачка мањина је распоређена као што ће показати ниже изложени подаци, при чему треба напоменути да од показаних бројева нису у појединачним подацима одбијени страни држављани и Јевреји немачког језика.

Дравска бановина: Југословена 1,101.815 – 97,50%, Немаца 25.054 – 2,19%. Немци у овој бановини немају ни у једном срезу ни апсолутну ни релативну већину, чак ни у Кочевском срезу, познатом немачком етничком острву на 37.954 становника нема више од 8.665 Немаца или 22,83%; у 16 срезова немачки проценат се креће од 0,11 – 0,60%; у 6 срезова од 1,30 – 3,31%; у 2 среза 4,54 и 5,94%. У градовима:

У Цељу на 6.602 становника 350 Немаца – 4,82%
 У Љубљани на 59.765 становника 1.326 Немаца –
 2,22%
 У Марибору ” 33.131 ” 2.040 ” – 6,16%
 У Птују ” 4.257 ” 457 ” – 10,74%

Изложени бројеви несумњиво показују да немачка мањина у Дравској бановини не претставља никакву значајну мањину.

Савска бановина: Југословена 2,662.150 – 94,76%, Немаца 80.501 – 2,97%. Кад се од овог броја одбије 6.791 страних држављана и 2.778 Јевреја, онда остаје свега 70.922 Немца припадника немачке мањине. На 69 срезова и 17 градова Савске бановине само у 1 срезу и у једном граду Немци чине преко 20% становника. У осталим срезовима или не улазе у проценат или им је проценат врло мали, сем осам срезова и 4 града где су мало јаче изражени, на пр.:

У срезовима Ђаково на 52.491 становника 12.016 Немаца

Дарувар	”	35.935	”	2.705	”
Нашице	”	50.792	”	3.566	”
Осијек	”	33.514	”	6.790	”
Сл. Пожега	”	52.920	”	2.229	”
Градови					
Осијек	”	40.337	”	9.731	”
Винковци	”	12.267	”	3.143	”
Загреб	”	185.581	”	6.287	”

Главни део немачке мањине налази се у Дунавској бановини и броји 341.341 Немца или 14,30% на 1,590.181 Југословена. Распоређени према областима северно од Дунава и Драве где је углавном настањена претстављена је овако:

БАНАТ Југословена 296.072 (52,50%); Немаца 111.932 (19,98%)

БАЧКА” 344.343 (44,00%); ”172.039 (20,00%)

БАРАЊА” 22.932 (43,39%);” 15.584 (20,18%)

Ови подаци показују да Немци једва достижу до једне петине становништва према укупном становништву у три побројане области Дунавске бановине. Поред тога ваља истаћи чињеницу да се ово подручје нигде не сучељава са границама Рајха од кога је одвојено Мађарском. Немци у Војводини имају само у три среза знатну већину и то у Бачкој Паланци 54%, у Кули 51%, у Оцацима 54%. У свим осталим срезовима њихов релативни број силази на 30 и 20% а у многима се спушта и на 2 и 3%.

Слободан културни развој немачке мањине најбоље показују следећи подаци:

Немачке мањинске школе имале су у току последње школске године 765 одељења, 724 наставника од којих су 507 Немци са 39.209 ђака. Грађанских школа 4 (2 државне и 2 приватне) са 21 одељењем, 675 ђака, 62 наставника од којих су 15 Немци из Рајха. Једна учитељска школа са 4 одељења, 42 ђака и 16 наставника. Једна нижа државна гимназија са 4 одељења и 97 ђака.

Верска организација: а) евангелиста 85.364, реформних 40.434 са 136 парохија, 8 сениората и 1 епископом, б) католика 369.963 са 170 немачких жупа, в) 1.550 Немаца разних других конфесија.

Немачка мањина има 866 разних друштава и удружења, културних, просветних, добротворних и спортских. Већина ових друштава учлањена је у Немачко-швапски савез који има 256 месних група (Ортсгрупе), од којих свака има више секција. Број чланова свих ових друштава премаша 50 хиљада.

Немачка мањинска штампа располаже са 50 разних листова и повремених публикација од којих су 4 дневна листа, 25 недељних, 4 полумесечна, 9 месечних и 7 повремених. Као значајна карактеристика режима под којим живи немачка мањина, може послужити чињеница да се број њихових листова и периодичних едиција знатно повећао од светског рата на овамо.

Изложени подаци несумњиво утврђују да се немачка мањина развија и да одлично стоји и културно и економски. Једино је природни прираштај ове мањине врло слаб, нарочито у Војводини и стога се у том погледу може рачунати и на њено бројно назадовање. Тај факат утврдио је уосталом и немачки часопис „Дојчтум им Аусланд“. Ова појава не потиче из економских разлога или неповољног стања мањине већ из других узрока, који су својствени богатијим и културнијим класама и народима. Ова је појава општа у Војводини код свег становништва, мада у том погледу Југословени стоје нешто боље.

Докле немачка мањина код нас ужива сва права која свестрано искоришћује те јој је тиме потпуно обезбеђен развитак, дотле југословенска мањина у Немачкој – Корушки Словенци и Бургенландски Хрвати и раније и сада живе само од остатака оних установа које су сачували из времена бивше аустријске монархије.

Рачуна се да Словенаца у Корушкој има 80–82.000 од којих 38.000 нису довољно национално свесни, мада [су] сачували и чувају свој језик. Аустријска статистика из 1934. године дала је Словенцима 24.232 припадника. Овакав несавестан попис био је у своје време предмет жалбе словеначке мањине код Друштва народа. Словенци су најгушће насељени у тзв. Плебисцитној зони А, поред *саме наше границе* јужно од Драве, где су у апсолутној већини, а има их такође у знатном броју и преко Драве мада су тамо јаче измешани са Немцима.

Словенци у Немачкој немају својих мањинских школа. Они су приморани да се задовоље тзв. утравквистичким школама конфесионалног карактера које датирају из аустријских времена. У њима је наставни језик немачки а словенски се учи само у почетку првог разреда док деца не добију прве појмове, па се потом одмах прелази на немачки језик. Словенци у Корушкој немају ни једног свог учитеља а сам тип школе је подешен за лакшу германизацију. Таквих школа има 76 са 100 разреда, 10.000 ђака и 72 учитеља од којих 40 немају потребне квалификације за ове школе, јер нису полагали испит из словеначког језика.

У верском погледу Словенци имају извешан број својих свештеника и парохија у чијим се црквама део службе, проповеди и појање држи на словеначком језику. 1938. године у Корушкој је било 89 словеначких жупа са 63 словеначка свештеника.

Од културних организација у Корушкој постоји још 38 словеначких просветних друштава са библиотекама учлањених у Просветну Звезу. Поред тога има 22 певачка друштва и 12 тамбурашких зборова. Академска омладина има такође извешан број својих друштава у Грацу и Бечу. Сва ова друштва броје око 2000 чланова. Поред тога наша мањина има 2 недељна листа „Корошки Словенец“ и „Млади Коротан“.

Хрватска мањина у негдашњој области Бургенланда броји 40.151 Хрвата или 13,75% по аустријском попису становништва из 1934. године, мада их има у ствари преко 50.000. Од 61 хрватског села 45 су чисто хрватска. Ова хрватска мањина у погледу школа боље стоји од словеначке у Корушкој. Она је имала 45 својих школа под надзором једног посебног инспектора. Учитеља је било 171 од којих су 121 Хрват и 50 Немаца. Од средњих школа Хрвати као и Словенци немају ни једну, мада су једни и други имали могућност да необавезно уче свој језик и то Словенци у гимназији у Целовцу а Хрвати у Матерсбур-

гу у учитељској школи. На разним вишим школама било [је] 35 студената Хрвата учлањена у „Коло Градишћанских Хрвата“.

Бургенландски Хрвати имају своје културно друштво, поред певачких друштава и тамбурашких зборова. Друштво издаје „Хрватске новине“ једаред недељно и „Мале црквене школске новине“ за децу двапут месечно. Поред тога друштво издаје и календар и брошуре под насловом „Наша домовина“.

За немачку мањину у Југославији може се констатovati ово: у Дравској и Савској бановини, с обзиром на укупан број становништва и простор тих двеју бановина она претставља само незнатну мањину, а расута је по целој територији те тако није нигде компактна. У Дунавској бановини и то само у Војводини јаче је изражена, па и ту наш национални елеменат располаже знатном већином, нарочито у Банату у коме су Југословени у већини и према Немцима и Мађарима заједно.

Предњи подаци има да послуже у првом реду за обавештење самог Краљевског претставништва, као и за обавештење тамошњег јавног мишљења, за случај да се за то укаже потреба.

Има везе са писмом Министарства Пов. бр. 22564 од данас.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1042 од 1. XI 1938,
ф. I, гос. I-12

БР. 114

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 22564-III, Мањ[ине]
Мађарска мањина у Југославији
и југословенска у Мађарској
Београд, 26. октобра 1938.

У последње време појачано је интересовање за питање народних мањина уопште. У светској дневној штампи појављивали су се и раније и сада нарочито чланци у којима се претресало то питање, наводе се разни статистички подаци и доношене су етнографске карте. Том приликом су изнете многе нетачности о нашој земљи.

Питању народних мањина са наше стране увек је поклањана потребна пажња и поред тога што наша земља нема бројно јаких мањина и што је њихов укупан процент повољнији од свију земаља наследнице бивше Аустро-Угарске, узимајући при том у обзир и саму данашњу Мађарску која има најмање 14% мањинског становништва.

На северу наше земље имамо у првом реду мађарску мањину. Она је настањена поглавито у Дунавској бановини а има је нешто у Савској и Дравској.

Статистика пописа нашег становништва из 1931. г. показује да број становника чији је матерњи језик био мађарски износи 468.185 или 3,36%. Ако се од овог броја одбију страни поданици Мађари (22.000) и Јевреји мађарског језика (11.170) остаје 435.015 Мађара који се једино могу сматрати као мађарска мањина у Југославији.

Мађарска мањина у Дравској бановини не броји више од 7.600 а у Савској бановини претстављена је са 52.577 без Јевреја мађарског језика.

Главни део мађарске мањине налази се у Војводини, па и ту не претставља апсолутну ни релативну већину. У Војводини се налази 374.835 Мађара према 663.347 Југословена, који су овако распоређени:

БАНАТ 93.586 Мађара или 15,61%; 296.072 Југословена или 52,55%

БАЧКА 267.527 Мађара или 34,08%; 334.343 Југословена или 43 87%

БАРАЊА 13.745 Мађара или 26,01%; 22.932 Југословена или 43,39%

Ови бројеви показују да Мађари не само у Војводини него чак ни у појединим њеним областима немају не само већину, него да су далеко остали бројно и релативно иза Југословена, који у Банату имају апсолутну а у Бачкој и Барањи знатну релативну већину. Мађари у Војводини једва прелазе $\frac{1}{4}$ становништва.

Мађарска мањина не стоји боље ни у појединим срезовима и градовима Војводине. У Банату нема ни једног среза или града са 50% Мађара. Највише их има у срезу Нова Кањижа (15.264) или 46,74%. У срезу Велика Кикинда чине $\frac{1}{4}$ а у ЈашаТомић $\frac{1}{5}$ становништва.

У Бачкој на 16 срезова и градова има само три среза са преко 50% и то Бачка Топола, Сента и Стари Бечеј, од којих једино срез Сента има преко 70% Мађара, а од градова само Сента и Стара Кањижа достижу тај проценат. Преко 50% становника Мађара имају свега 22 општине, рачунајући ту и та два града, али се већина тих општина налази баш у поменута три среза, док су остале расејане спорадично и без међусобне везе.

У Барањи на свега два среза Мађари претстављају једва $\frac{1}{4}$ становништва.

Према томе, у Војводини на 32 среза и града Мађари имају само већину у три среза и два града. Од ових краје-

ва са мађарском већином само срез Сента додирује границе Мађарске, док друти срезови са мађарским живљем немају територијалног континуитета са Мађарском.

Из предњег приказа мађарске мањине у крајевима који су негда припадали ужим границама круне Св. Стевана види се да мађарска мањина у упоређењу са нашим националним елементом није нигде надмоћни фактор у етничком погледу. Овом приликом достављају се подаци о нашој мањини у Мађарској, која није посве незнатна, као што се то често сматра. Њен број износи око 165.000 и углавном је настањена поред југословенско-мађарске границе у жупанијама Зала, Шомоћ, Барања, у Бајском Трокуту и поред Дунава до Будимпеште, али је има нешто и поред немачко-мађарске границе.

По мађарском попису из 1910. г. на данашњој територији Мађарске било је 108.000 Југословена (1,5%) од чега је било 81.000 Хрвата и 27.000 Срба не рачунајући у тај број 6.100 рабских Словенаца. 1920. г. мађарска статистика признаје 83.093 а 1930. г. 61.678 Југословена. Да су наведени бројеви нетачни пружа нам доказа сама мађарска статистика, јер садржи посебну рубрику за Мађаре који говоре „стране језике“. Према тој рубрици 1920. г. мађарских држављана знало је југословенске језике (хрватски, српски, буњевачки итд.) 179.298, 1930. г. 150.012 а словенски-вендски 7.884. Из тога се да закључити да у Мађарској данас живи 160–165.000 Југословена који су 7.031 Срби и 6.078 Словенци а остало Хрвати.

Док је Србима у Мађарској остала стара српска црквена организација, са школама, дотле Хрвати и Словенци немајући тога остали су без могућности за свој културни и национални опстанак. Срби у Мађарској имају једног православног епископа, 46 парохија са 18 филијала, 62 цркве, 5 капела и 1 манастир са 19 свештеника, 17 вероисповедних школа, 18 учитеља и 403 ђака. Поред тога у верским недељним школама налази се 156 ђака Срба а у

мађарским основним и средњим школама 262 ђака, који-ма се предаје веронаука и српски језик.

Српске вероисповедне школе могу се убројити у праве мањинске школе, али су зато школе које су намењене осталој југословенској мањини (Хрватима и Словенцима, које Мађари деле још и на Шокце, Буњевце, Венде) обичне мађарске школе мада их Мађари убрајају у мањинске. Те су школе уствари школе за помађаривање.

Културни живот наше мањине сведен је на најмању меру. Без потребног броја учитеља, свештеника, школованих људи у националном духу и без вођства она се не може не само развијати него ни опстати.

Напротив, положај мађарске мањине у Југославији у том је погледу неупоредиво бољи. Мађарска мањина има своје праве мањинске школе, културне, привредне и спортске организације, бројну штампу и верске организације које уживају државну помоћ. Наш режим пружа мађарској мањини могућност за њен развој. Изражено у бројевима, мађарска мањина има: 621 одељење народних школа са наставним мађарским језиком, 33.000 ђака, 506 учитеља; од средњих школа пуну гимназију у Суботици, полугимназију у Сенти, учитељску школу у Београду, са 15 одељења 459 ђака и 16 наставника укупно. Иако мађарска гимназија у Суботици нема довољан број ђака у појединим разредима ипак ти разреди нису укинати.

У 5 разних католичких бискупија Мађари имају 36 мађарских и 67 мешовитих жупа, 91 свештеника Мађара. Реформна мађарска црква има једног епископа Мађара, 3 сениората, 34 парохије, 23 пастора Мађара на 37.909 верника. Тако исто евангелисти Мађари имају своје парохије и свештенике са 2.087 верника. Мађарска мањинска штампа претстављена је са 4 дневна листа, 16 недељних, 4 полумесечна, 6 месечних и 4 повремена, што чини укупно 33 повремене публикације. Мађарска штампа је одлично организована.

Мађарских мањинских друштава и установа у 1931. г. Било је 124 са 24 читаонице, 43 културна друштва, 11 добротворних, 19 привредних задрута и 27 новчаних завода. Са разним спортским, певачким и другим удружењима мађарска мањина у нашој земљи има око 300 разних друштава. Од 1931. г. овај се број знатно повећао, нарочито после побољшаних односа са Мађарском.

Из ових излагања се истиче да мађарска мањина у Југославији не претставља нарочито значајни фактор по броју и компактности. Другу чињеницу, коју ваља истаћи, то је слободан развој мађарске мањине, њен културни живот са свим мањинским правима и правим мањинским школама. Нашој мањини у Мађарској нису дата та права у оном обиму у коме их мађарска мањина ужива у Југославији.

Предњи подаци има да послуже у првом реду за обавештење самог Краљевског претставништва, као и за обавештење тамошњег јавног мишљења за случај да се за то укаже потреба.

Министар-помоћник:
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1043 од 1. XI 1938,
ф. I, гос. I-12

БР. 115

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – Г. ДРАГОМИРУ КАСИДОЛЦУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ЛОНДОН

Пов. бр. 1364

Посејта Чемберлена и Халифакса Риму

циркуларно писмо

Београд, 26. јануара 1939.

Господине посланиче,

Поводом посете енглеског Претседника владе Чемберлена⁴¹⁷ и Министра иностраних послова Халифакса Риму, част ми је доставити Вам следећа обавештења:

Посета Чемберлена и Халифакса Риму у лондонским меродавним круговима сматра се као акт куртоазије и прилика за пријатељску измену мисли у правцу настављања минхенске политике споразума са тоталитарним државама.⁴¹⁸ Никакав програм разговора није био утврђен, али су се предвиђали разговори о француско-италијанском спору. У истим круговима изјављивало се да ови разговори, иако су далеко од помисли на ма какво посредовање, могу бити корисни и донекле припремити терен за фран-

417 Невил Чемберлен (1869–1948), лорд, министар финансија од 1921, члан британског парламента, председник владе 1937–1940. у време када је био на челу Конзервативне странке. Био је заговорник „политике немешања“, односно попуштања према фашизму.

418 Циљ посете Чемберлена и Халифакса Риму, од 11. до 13. фебруара, био је покушај да удаље Мусолинија од Хитлера и тако их учине усамљенијим и спремнијим за споразумевање с Енглеском. У томе су доживели потпуни неуспех. Ћано је после тих преговора јавио Рибентропу, немачком министру иностраних послова, „фијаско, потпун неуспех“ (Ч. Попов, *нав. дело*, 565–566).

цуско-италијански споразум у питању Џибутија, Суецког канала и мањинских привилегија у Тунису.

Чемберленова првобитна намера била је, изгледа, да у овом питању иде много даље. Још крајем децембра прошле године он је саопштио француском Министру иностраних послова да приликом своје посете Риму намерава да саслуша италијанске захтеве према Француској и да посредује у италијанско-француском спору. Међутим, по реферисању Министарском савету, г. Боне је одговорио да Француска одлучно одбија свако посредовање у вези са овим захтевом. То утолико пре што се тада и г. Хитлер показивао спремним да понуди Француској своје посредовање, док је г. Мусолини радио на сазиву једне средоземне конференције четири силе, која би, попут Минхена, решавала о поменутих захтевима.

Ни односно шпанског питања у поменутих енглеским круговима нису се очекивале никакве конкретне одлуке.⁴¹⁹ Најављивало се међутим да ће Чемберлен сандирати могућност ограничења наоружања поморског и ваздухопловног.

Немачка је са пуно пажње пратила римске разговоре и солидарисала се са италијанским интересима у Средоземном мору. У вези с тим доводи се говор, који је Хитлер одржао 12. т. м. на пријему дипломатског кора, а у коме је истакао да је за одржање мира пре свега потребно сазнање да се пре или после морају признати основни интереси свакога народа.

419 Чемберлен и Халифакс су дали, а убрзо и испунили, обећање заједно са Француском, о неинтервенцији Шпанији. Ономогућено је слање лекова, хране и муниције Барселони, коју су у завршној офанзиви против Републике опседали франкистичке снаге. Уследило је убрзо и признавање Франкове владе – 27. фебруара 1939, од стране Енглеске и Француске. То је био крај англо-француског лицемерства у шпанском случају. (Исто као за претходну напомену.)

Односно резултата разговора у Риму између Мусолинија и Чемберлена, у немачким политичким круговима се констатује да су они вођени у пријатељском духу, да је са италијанске стране потврђена мирољубивост и да питања која је истакла Италија наилазе на разумевање код енглеске владе. Иако није дошло до конкретних одлука, ови разговори, сматра се, могу створити повољнију атмосферу за претстојеће директне преговоре између Италије и Француске.

Поводом жалбе Мусолинија Чемберлену што Француска није пристала да поведе одмах нове преговоре после отказаног уговора од 1935. год., француски Министар иностраних послова изјавио је у разговору са једним од наших дипломатских претставника да се Француска није могла и не може упустити у преговоре а да претходно не зна куда све то води. Не знамо који су захтеви Италије, рекао је г. Боне, према томе, чекамо њене предлоге. Исто тако француски Министар иностраних послова изјавио је да он неће учинити какав корак, нити узети неку иницијативу.

Међутим, италијанска дипломатија изјављивала је тих дана отворено, да су италијански захтеви, па чак и они који се односе на Тунис и Корзику, ма како многим изгледали претерани, захтеви који су стварни. Њих је Италија поставила званично и о њима ће се у блиској или даљој будућности морати решавати.

Енглески Министар иностраних послова лорд Халифакс, у разговорима са нашим сталним делегатом при Друштву народа, одмах после посете Риму, рекао је да је Мусолини изјављивао и неколико пута понављао да Италија жели мир и да он неће учинити ништа што би га могло пореметити. Мусолини сматра да са Француском не може преговарати пре него што се реши ситуација у Шпанији. Он има извесне захтеве према Француској, али због тога неће са њом изазвати оружани сукоб. Халифакс

сматра да се италијански захтеви више односе на Џибути него на Тунис, Мусолини је исто тако рекао и подвукао да и Хитлер жели мир и да треба да Чемберлен и Халифакс буду уверени у то. Према изјави Халифакса, Чемберлен је казао Мусолинију да он сматра да је најбоље да се мало стиша ова полемичка атмосфера, па ће онда Париз и Рим лако моћи разговарати. Халифакс има убеђење да Италија жели да се одржи мир.

Халифакс је изјавио турском амбасадору да је задовољан што са стране фашистичког режима нису постављени територијални захтеви према Француској.

Италијански министар иностраних послова, у разговору који је имао са нашим Послаником у Риму,⁴²⁰ после посете Чемберлена, изјавио је да су разговори вођени у пријатељском тону и да је потврђена са обе стране жеља да се настави политика заснована на енглеско-италијанском споразуму од 16. априла прошле године.⁴²¹ Енглези су показали разумевање у расправљању италијанских питања

420 Бошко Христић, посланик у Риму од новембра 1937. до 1941.

421 Ради се о тзв. „Ускршњем споразуму“, који је потврђивао важност „дентлменског споразума“ из 1937; регулисао међусобне обавезе о покретима трупа у Источној Африци и забрањивао обема странама да подижу нова утврђења и војне базе источно од 19. меридијана, чиме је било онемогућено Енглезима да утврђују Кипар; предвиђао равноправност интереса обеју страна у Јемену и Саудијској Арабији; осуђивао међусобну непријатељску пропаганду; забрањивао Италији да спречава отицање воде из језера Цана у Нил, која је била неопходна Египту и Судану; обавезу Италијана да домородачке трупе из Еритреје и Етиопије неће ангажовати изван те територије; регулисао верска права британских грађана у Источној Африци; гарантовао слободну пловидбу Суецом и у случају рата. Италија се обавезала да ће смањити број војника у Либији и повући их, као и наоружање по завршетку рата у Шпанији. Енглези су прихватили обавезу да ће у Друштву народа утицати на земље чланице да признају италијанско освајање Етиопије (Ч. Попов, *нав. дело*, 542–543).

и, осим у неким тачкама, енглеско гледиште било је у сагласности са италијанским. Енглези су, рекао је Ђано, потпуно схватили јачину осовине Рим–Берлин и њену снагу и увиђају потребу да се споразумеју са Римом и Берлином.

У погледу француско-италијанских односа, гроф Ђано је приметио, да Италија стоји на гледишту да су споразуми од 1935. год. неважећи и да треба све почети изнова. Међутим, Италија неће да почне док се не реши шпанско питање. Додао је такође да опасност од сукоба ствара сама француска штампа, која води провокаторску кампању.

Према казивању Ђана, Енглезима је речено са италијанске стране да база италијанске спољне политике остаје осовина Рим–Берлин, што не искључује пријатељство са Енглеском, јер ова осовина није затворен систем. У том духу Немачка је потписала декларацију са Француском,⁴²² као што је и Италија закључила пакт са Енглеском.⁴²³

Предње Вам достављам ради Вашег личног обавештења.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПЛ, њов. др. 100 од 4. II 1939,
ф. II, гос. I-13

422 Реч је о француско-немачком уговору о ненападању, потписаном 6. децембра 1938. у Паризу. Уговор је предвиђао одрицање од употребе силе и обавезу споразумног решавања међународних спорова, као и поштовање постојећих граница без постављања територијалних захтева једне према другој. Крајњи Хитлеров циљ у погледу овог уговора био је да одвоји Француску од Енглеске.

423 Вид. напомену бр. 420.

БР. 116

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДР НИКУ МИРОШЕВИЋУ-СОРГУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ВАТИКАН

Пов. бр. 1365

*Сасџанак Бек-Хитлер у Берхтесгадену**циркуларно писмо*

Београд, 28. јануара 1939.

Господине посланиче,

Догађаји који су се одиграли у последње време у Средњој и Источној Европи довели су у знатној мери у питање повољан развој пољско-немачких односа. У тој ситуацији пољска влада чинила је озбиљне напоре да у пркос свему између две земље одржи раније добре и срдачне односе. Иста тенденција опажала се и код немачке владе. Стога је и одлука пољског Министра иностраних послова г. Бека да на повратку с одмора из Француске посети Канцелара г. Хитлера примљена и у Немачкој и у Пољској као велико олакшање и нада да ће се личним контактом олакшати све несугласице.⁴²⁴

6. јануара текуће године, Хитлер је у Бертесгадену примио г. Бека врло срдачно и са њиме одржао саста-
нак, коме су присуствовали са немачке стране фон Ри-
бентроп⁴²⁵ и немачки Амбасадор у Варшави Молтке, а с

424 Посета Бека Хитлеру у Берхтесгадену уследила је на позив немачког канцелара октобра 1938, када су први пут изнети немачки захтеви према Пољској преко пољског амбасадора Липског.

425 Јоаким фон Рибентроп (1893–1946), од 1933. Хитлеров спољно-политички саветник, 1936–1938. немачки амбасадор у В. Британији, а од 1938. министар иностраних послова.

пољске стране г. Липски, пољски Амбасадор у Берлину и г. Лубјенски, шеф кабинета пољског Министра иностраних послова. Састанак Бека са Хитлером требао је да поврати узајамно поверење, што је било од нарочитог интереса за Немачку с обзиром на тешку ситуацију на Средоземном мору због заоштрености односа између Италије и Француске.

Према добијеним обавештењима на састанку је Хитлер саопштио Беку:

1) да су односи између Немачке и Пољске дефинитивно утврђени уговором од 1934. г. и да ће остати такви и у будућности;

2) да је у Средњој Европи било сувише наглих промена⁴²⁶ и да стога данашња ситуација тамо треба да се смири и стабилизира;

3) да Немачка у блиској будућности не мисли да покреће питање Украјине, мада неће моћи остати равнодушна у случају да Украјинци сами узму иницијативу.

Бек је, према истим обавештењима, објаснио са своје

426 Ради се о распарчавању Чехословачке након Минхенског споразума. Пољска је, сазнавши за одлуке Минхенског споразума, 30. септембра упутила Чехословачкој ултиматум да јој се преда област Тјешина. Сутрадан је Праг прихватио ултиматум, а пољске трупе су умарширале у чешку Шлезију 2. октобра. Бечком арбитражом од 2. новембра 1938 (Гано и Рибентроп) Мађарској је уступљена територија Чехословачке од 12.400 квадратних метара, на којој су Мађари чинили већину.

Словачки националисти профашистичке оријентације прогласили су аутономију Словачке 7. октобра 1938, а неколико дана касније исто се десило и са Прикарпатском Украјином (Рутенијом).

Касније, 15. марта 1939, Хитлер је завео протекторат над Чешком и Моравском, а то је значило анексију. Истога дана Мађарска је окупирала Прикарпатску Украјину, а Словачка прогласила „независност“ и ставила се под немачку заштиту (Ч. Попов, *нав. дело*, 570–571).

стране обнављање споразума са Русијом⁴²⁷ потребом ублажења затегнутости која је настала између Варшаве и Москве у току чехословачке кризе.

После састанка Хитлер–Бек, позив Рибентропу да посети Варшаву сматра се као знак успостављеног поверења између Берлина и Варшаве. Исто тако верује се, да ће се овом приликом у пријатељском духу тражити решење за ова конкретна питања између Немачке и Пољске.⁴²⁸

Предње Вам достављам ради обавештења.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПВ, њов. др. 70 од 10. II 1939, ф. 15

427 Пољаци су, донекле свесни опасности, настојали да учврсте своју међународну позицију па су 24. новембра 1938. потписали споразум са СССР-ом којим се реафирмише пољско-совјетски уговор о ненападању из 1932.

428 Поред наведених саопштења Беку, Хитлер је „одлучио и недвосмислено поновио свој захтев о Данцингу и Коридору [пограничне области Пољске], а понудио му је и савез са Немачком уперен против СССР-а“. Први пут су ти захтеви постављени 24. октобра 1938. амбасадору Липском у Берлину од стране министра Рибентропа (Ч. Попов, *нав. дело*, 576–577). Вид. документ бр. 123.

БР. 117

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА –
Г. ДР НИКУ МИРОШЕВИЋУ-СОРГУ, КРАЉЕВ-
СКОМ ПОСЛАНИКУ, ВАТИКАН

Пов. бр. 1366

*Посејта грофа Ћана Будимпешти**и грофа Чакија Берлину**циркуларно писмо*

Београд, 28. јануара 1939.

Господине посланиче,

Према извештају из Будимпеште, Регент Хорти⁴²⁹ је, позивајући лично италијанског Министра иностраних послова грофа Ћана у Будимпешту, хтео да на један видан начин подвуче захвалност Мађарске на заузимању Италије за мађарске ревандикације према Чехословачкој, али је ова посета имала и другог значаја.

За време тродневног бављења грофа Ћана у Будимпешти нарочито је било говора о односима између Мађарске и Југославије. У току својих разговора са мађарским државницима гроф Ћано је настојавао убедити их у потребу интимније сарадње са Југославијом одричући се према њој свих територијалних претензија, а у исто време не погоршавати односе са Румунијом.⁴³⁰

У здравицама на свечаној вечери у част грофа Ћана, оба Министра иностраних послова говорили су о сарадњи и пријатељству са државама које су у блиским

429 Миклош Хорти (1868–1957), регент, шеф државе.

430 Политика Мусолинија и Ћана тада је била да створе „хоризонталну осовину“ Рим–Будимпешта–Букурешт–Варшава како би парирали Немачкој (В. Винавер, *Југославија–Француска између два рата*, Београд 1985, 399).

односима са осовином Рим–Берлин. Гроф Чаки⁴³¹ је завршавајући здравицу рекао, да жели да на основу принципа „да су пријатељи мојих пријатеља и моји пријатељи“, оствари најбоље пријатељске односе са оним државама које су пријатељским осећајима везане са државама осовине, чиме је отворено направљена алузија на нашу земљу. Гроф Ћано у свом одговору нарочито је подвукао да италијанска политика у Средњој Европи почива данас на пријатељству са Мађарском, на осовини Рим–Берлин и на Београдском споразуму.

По свом повратку из Будимпеште, гроф Ћано је изјавио нашем Посланику у Риму да је у Будимпешти наишао овога пута на пуно разумевање и веома повољно расположење за споразум између Мађарске и Југославије. Мађари су, према грофу Ћану, готови да се одрекну свих својих аспирација према Југославији и умолили га да, приликом посете Београду, посредује да се дође до споразума са Југославијом. Овај споразум појачао би међународни положај ових трију земаља у свим правцима. Мађари су разумели, подвукао је гроф Ћано, да је у њиховом интересу да преко Југославије имају контакт са Италијом, на коју желе да се ослањају.

Са мађарске стране нам се изјављује да су у Будимпешти у питању приближења са Југославијом вољни да иду врло далеко; да је атмосфера у Будимпешти необично повољна и да је сада подесан моменат да се између Пеште и Београда закључи један трајан и повољан споразум.⁴³²

431 Иштван Чаки, мађарски министар иностраних послова од 10. децембра 1938, до тада шеф кабинета министра Кање.

432 Андрић је, у вези с могућим југословенско-мађарским споразумом, у разговору са мађарским послаником у Београду изјавио да „не може бити југословенско-мађарског пакта, јер би изгледало да се он склапа под италијанским притиском“. (В. Винавер, *нав. дело*, 400)

Упоредно са овим блиским односима са Италијом, Мађарска чини све што до ње стоји да одржи присно пријатељство и са Немачком. Непосредно после посете Танове, Министар иностраних послова гроф Чаки учинио је посету Берлину. Посета грофа Чакија имала је за циљ да разјасни неспоразум који је наступио између Немачке и Мађарске због Поткарпатске Русије.⁴³³ Поред тога, после великих симпатија које су се у Мађарској манифестовале према Италији, требало је успоставити одговарајућу хармонију у односима са Немачком.

Да би олакшала и припремила терен мисији грофа Чакија у Берлину, мађарска влада је сматрала за потребно да претходно спроведе извесне мере у складу са циљевима и намерама немачке политике. Тако је, Мађарска пришла антикомунистичком пакту и донела закон о Јеврејима, којим се ограничују права и делатност Јевреја у Мађарској, сходно већ донетим мерама у Немачкој. Односно немачке мањине у Мађарској, мађарска влада је признала овој далекосежна права у школском и културном погледу. Најзад, обустављањем своје акције према Поткарпатској Русији, мађарска влада је хтела показати Немачкој да не жели ићи на супрот немачким интересима у овом делу Европе.

Гроф Чаки се, према нашим обавештењима, вратио из Берлина уверен у најбоље односе између Мађарске и Немачке. У разговорима које је имао са немачким водећим личностима он им је изложио положај и бојазан своје земље. Дао им је изјаву да Мађарска жели да буде са највећим поверењем и надама уз осовину, али не уграђујући се у њу. Подвукао је извесне животне интересе Мађарске. С немачке стране му је стављено до знања да је његов отворен став примљен у Немачкој са симпатијама и разумевањем и дата су му уверавања од самог

433 Мађарска ће 15. марта 1939. окупирати те територије уз сагласност Хитлера.

Канцелара Хитлера, да мађарски интереси неће бити утрожени. Том приликом, између грофа Чакија и г. фон Рибентропа утврђен је даљи метод личног контакта и заједничког рада.

Мађарски Министар иностраних послова, према истим обавештењима, стекао је за време ове посете уверење да Немачка жели мир и да неће изазвати никакав развој који би Европу могао довести у какав неодређен или опасан положај. Немачкој, према његовим импресијама, треба више година да консолидује своје нове тековине у Средњој Европи.

Предње Вам достављам ради обавештења.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о мом одличном поштовању.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПВ, њов. др. 74 од 11. II 1939, ф. 15

БР. 118

„РЕФЕРАТ Г. АНДРИЋА 30. I 1939.“⁴³⁴САДРЖАЈ:⁴³⁵

434 Ово је Милан Стојадиновић руком записао.

435 Овај реферат објавио је Богдан Кризман под називом „Елаборат др Иве Андрића о Албанији из 1939. године“ у *Часопису за савремену историју*, бр. II, 1977, 77–89.

Реферат је састављен и датиран након посете италијанског министра иностраних послова грофа Ђана Југославији од 19. до 23. јануара. Средишње питање у разговорима између Ђана и Стојадиновића, а затим и Ђана са кнезом Павлом, било је питање Албаније.

Чини се да су ти разговори проузроковали израду овог реферата, као и другог који је сачинио Иван Вукотић, такође дипломата, датираног 3. фебруаром 1939. са ознаком службено.

Стојадиновић и Ђано разговарали су о Албанији у Бељу и о томе су обојица оставили лична сведочења – Ђано у књизи *Тајни архиви грофа Ђана*, Стојадиновић у мемоарима *Ни рај ни ѓај*.

Док Ђано бележи да је Стојадиновић „говорио о подели Албаније, ја сам увек говорио о коректурама границе“ (*Тајни архиви...*, 283), Стојадиновићева казивања су другачија – супротна Ђановим, он каже да је италијански министар предложио поделу Албаније, што му је у извештајима наговестио посланик из Рима Б. Христић. Стојадиновић је записао Ђанове речи: „Ја сам лично кумовао при венчању краља Зогу-а, али ми то ништа неће сметати да се на челу италијанских бомбардера спустим у Тирану и проширим суверенитет Италије над том земљом, која нема природних услова за самосталан живот – рече Сiano, насмејавши се слатко при помињању свечаности венчања. Но ми то не желимо без пристанка и сагласности Југославије – додаје озбиљним тоном. Нама је потребна апсолутна безбедност на том делу Јадранског мора, али то не значи да ми тражимо за себе целу албанску територију... Било је раније говора о подели Албаније између Грчке и Србије, ето то се сада може лако спровести поделом Албаније између Италије и Југославије. Томе се нико неће успротивити. Искрцавање трупа би преузела Италија на себе а после просто уступила један део, око Скадра, Југославији... Тако на Југославију не би пала никаква критика агресивног акта према једном од својих суседа...“

Стојадиновић, иако је очекивао такав предлог, правио се изне-

- I – Балкански рат и Арбанија.
- II – Деоба интересних сфера у Арбанији између Србије и Грчке.
- III – Лондонски пакт и Арбанија.
- IV – Арбанија на Конференцији мира.
- V – Италијанска окупација Арбаније после рата и дефинитивно повлачење после неуспеха код Валоне.
- VI – Арбанија пред Конференцијом Амбасадора.
- VII – Римски пакт Пашић–Мусолини и Арбанија
- VIII – Тирански пакт и стање које је он створио.
- IX – Италијанско–југословенски пакт о пријатељству од 25. марта 1937. године.
- X – Одржање или промена статус кво-а.

I

БАЛКАНСКИ РАТ И АРБАНИЈА

Издаз српске војске на Јагран

Према тајном додатку Уговора о савезу између Бугарске и Србије од 29. фебруара 1912. године, Србији је признато право на дотадашње турске територије *северно и западно* од Шар-планине.⁴³⁶ У вези са овом одредбом,

нађен и одговорио је Ђану:

„– Ствар ипак није тако проста – рекох – избрисати са географске карте једну земљу, која је чланица Друштва Народа и већ годинама постоји као суверена земља...” (М. Стојадиновић, *Ни рај ни њакџи*, Ријека 1970, 517).

Занимљиво је да Б. Кризман у коментару „Елабората...” наводи само Ђанове записе о томе ко је предлагао поделу, а ко коректуру границе.

436 Уговор о пријатељству и савезу између Краљевине Србије и Краљевине Бугарске, као Тајни додаток томе уговору, потписани су у Софији 29. фебруара 1912. по старом календару – по новом 13. марта. Тарификације су измењене 1/14. марта 1912, такође у Софији.

а тежећи да својој земљи осигурају излаз на море, српске трупе избиле су 15. новембра 1912. године на Љеш и постепено запоселе целу северну Арбанију до Тиране и Драча. У лондонском „Тајмсу“ изашла је 25. новембра изјава Пашића да Србија тражи Драч са већим хинтерландом.

Стварање аутономије Арбаније

Међутим Конференција Амбасадора у Лондону донела је, 20. децембра 1912. године, одлуку о стварању аутономне Арбаније,⁴³⁷ дајући Србији само право на трговачки излаз на Јадранско море.⁴³⁸ Иста Конференција одлучује 20. марта 1913. године да се Скадар уступи Арбанији. Црна Гора одбила је да прими одлуку великих сила; у томе је подржава Србија, која шаље своје трупе да појачају опсаду Скадра. Велике силе решиле су (21. марта) да изврше поморску демонстрацију, од које се уздржава само Русија. Аустро-угарске, енглеске, француске, немачке и италијанске крстарице, окупљене код Барија,

Чланом II Тајног додатка „Србија признаје Бугарској право на територију источно од Родопе и реке Струме, Бугарска Србији на територију северно и западно од Шаре планине...”

За „територије између Шаре планине, Родопе, Архипелага и Охридског језера“, уколико се не могу организovati у засебну аутономну област, била је предвиђена и обележена линија сфера утицаја Србије и Бугарске – од Голема врха (северно од Криве планине) на југозапад до Охридског језера – јужно од те описане линије Бугарској, а северно Србији. (Вид. Уговор и Тајни додаток у: *Документи о спољној политици Србије 1912*, књига V, свеска 1, Београд 1984, документ бр. 168, стр. 375–378.)

437 Пре тога, 28. новембра 1912, Национални конгрес у Валони, који су сачињавали представници из разних делова Албаније, прогласио је независност Албаније.

438 О Конференцији амбасадора у Лондону вид. у: Димитрије Ђорђевић, *Излазак Србије на Јадранско море и Конференција амбасадора у Лондону 1912*, Београд 1956.

приморале су српске трупе да се повуку са положаја код Скадра.

Блокада црногорске обале

Силе су објавиле 10. априла блокаду црногорских обала, али црногорска влада продужава опсаду Скадра, који капитулира 20. априла. Краљ Никола ипак је приморан на попуштање и 4 маја, у једном телеграму упућеном сер Едварду Греју, предао је судбину Скадра у руке сила. Међународна окупација Скадра трајала је све од 5. маја 1913. до почетка светског рата.

II

ДЕОБА ИНТЕРЕСНИХ СФЕРА У АРБАНИЈИ ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И ГРЧКЕ

Иако је под пресијом великих сила а на првом месту Аустрије морала да се повуче са Јадрана и из северне Арбаније, Србија не престаје да губи наду.

У декларацији, која је тајни додатак Уговору о савезу између Грчке и Србије од 19. маја 1913. године,⁴³⁹ подељене су интересне сфере између Грчке и Србије у тек створеној аутономној Арбанији. Територија која се налази на северу од утока реке Семени у море, затим током ове реке до ушћа Деволи, затим током Деволија до планине Камне – спадала је у српску сферу утицаја. Јужни део Арбаније, од ове линије, спадао је у грчку утицајну сферу. На случај немира у Арбанији две земље су имале да се споразумеју о држању које ће заузети.

439 Уговор о савезу између Краљевине Грчке и Краљевине Србије и Војна конвенција између две земље потписани су у Солуну 19. маја 1913 – по новом календару 1. јуна. (Вид. у: *Документи о спољној политици Србије 1913*, књ. VI, св. II, 401–408.)

Ово су максимални захтеви које смо у једном писаном документу изнели према Арбанији.

III ЛОНДОНСКИ ПАКТ И АРБАНИЈА

Лондонски пакт закључен 26. априла 1915. године између Француске, Велике Британије, Русије и Италије⁴⁴⁰ имао је следеће одредбе односно Арбаније:

1) У примедби чл. 5 речено је: „Четири савезне силе доделиће ниже набројане јадранске земље Хрватској, Србији, Црној Гори: (.). На доњем Јадрану (у крајевима који интересују Србију и Црну Гору) читаву обалу од рта Пламке до реке Дрима са важним пристаништима Сплит, Дубровник, Котор, Бар, Улцињ и Св. Иван Медовански . . . Пристаниште Драч биће додељено независној муслиманској држави Арбанији.“

2) У чл. 6 вели се: „Италија ће добити у потпуно власништво Валону, острво Сасено а осим тога још и доста пространу територију потребну за њихову одбрану, т. ј. део између реке Војуше на северу и Истоку и на југу до Химаре.“

3) У члану 7 вели се: „Ако би дошло до формирања једне мале аутономне и неутралне државе Арбаније, Италија се неће противити жељи Француске, Велике Британије и Русије, да се северни и јужни крајеви Арбаније поделе између Црне Горе, Србије и Грчке.“

„Италија ће добити право да руководи спољним пословима Арбаније.“

440 Текст Лондонског уговора вид. у: Фердо Шишић, *Јадранско питање на Конференцији мира у Паризу*, Збирка аката и докумената, Загреб 1920, 6–9.

Лондонским уговором регулисано је учешће Италије у рату на страни сила Антанте уз територијалне уступке на рачун јужнословенских земаља и Албаније.

Још у 1915. години, велике силе дакле усвајају принцип деобе Арбаније и признају да у Арбанији имају своје интересе Италија, Србија и Грчка. Док се овим двома балканским земљама даје право на исправку границе, Италији се уступа Валона као и протекторат над окрњеном Арбанијом.

IV

АРБАНИЈА НА КОНФЕРЕНЦИЈИ МИРА

Гледишће великих сила

На Конференцији мира, савезничке силе (Француска, Велика Британија и Сједињене Америчке Државе) предложиле су најпре за Арбанију, на северу и истоку, оне границе које су биле утврђене на Лондонској конференцији 1913. године; признају потпун суверенитет Италије над Валомом и потребним залеђем и дају Италији мандат за администрацију слободне арбанске државе под контролом Друштва Народа. (Меморандум од 9. децембра 1919. године)⁴⁴¹

Наше гледишће

(Против мандата Италије. За независну Арбанију. Аргументи за исправку границе и узимање Скадра и северне Арбаније.)

У нашем одговору од 8. јануара 1920. године⁴⁴² ми смо побијали предлог за давање Италији мандата над Арбанијом, наводећи да би то било понављање случаја Босне и Херцеговине. „Ово решење, вели се у нашем одговору, створило би у корист Италије офанзивну границу против наше државе, која би била лишена средстава да се

441 Вид. текст меморандума у: Ф. Шишић, *нав. дело*, 41–51.

442 Фердо Шишић, *нав. дело*, 52–60.

брани. Оно би значило у једну руку офанзивно преимућство, а у другу, савршену стратегијску подложност.“

Ми смо тражили, из економских и стратегијских разлога да се изврши према нама исправка границе⁴⁴³ (у средњем току Дрима, на Бојани и у погледу племена Климента и Кастрата) коју је одредила Лондонска конференција од 1913. године. Изузев ове корекције, наша Делегација је изјавила да је најбоље решење, ако се Арбанија учини независном државом у границама од 1913. године, и са аутономном администрацијом.

У случају да то решење не би било прихваћено, или ако би јужни део Арбаније припао другим државама, наша Делегација тражила је за нас северни део Арбаније до Дрима. „Наша држава има старих права на ове крајеве, вели се у нашем меморандуму. Скадар је бивша престоница српских владара. Наш је народ пролио потоке крви за Скадар а нарочито у рату 1913. године који је стајао Србију више хиљада њених војника а Црну Гору једну трећину њене војске. Да удовољи жељама Великих Сила, српске и црногорске трупе испразниле су 1913. године Скадар и Северну Арбанију. Аустрија, мобилишући војску, запретила је ратом. Скадар је могао припасти Црној Гори да је ова пристала да Ловћен уступи Аустрији,⁴⁴⁴

443 О питању југословенско-албанске границе вид.: Миладин Милошевић, „Успостављање међудржавне границе између Краљевине СХС и Албаније после Првог светског рата (1919–1926. године)“, *Војноисторијски гласник*, бр. 3, 1990, 101–136.

444 У Аустроугарским плановима било је више варијанти територијалног преуређења на територији Србије, Црне Горе и Албаније. „Почетком 1916. разматрано је и стварање нове државе коју би саставили од остатака Албаније, Србије и Црне Горе. У 1917. је сачињена и карта неке такве државе. Обухватала је Албанију до Шкумбе, део Србије под аустроугарском окупацијом и Црну Гору без Ловћена (који анектира Аустро-Угарска)...“ (Андреј Митровић, „Албанци у политици Аустро-Угарске према Србији 1914–1918“, у: *Срби и Албанци у XX веку*, Београд 1991, 83–84).

или да буде неутрализован. Али Црна Гора је одбила да уступи Аустрији овај важан стратегијски положај.“

„Дримска долина са Скадром чини географску и економску целину са Црном Гором и пограничним крајевима Србије. За средњу Србију и за Црну Гору Дримска је долина једини директан и најкраћи природни пут на Јадран. Важна железница Дунав–Јадран треба да прође долином Дрима. Амбасадорска конференција у Лондону од 1913. године признала је Србији то право приступа на море.“

„Скадар је у вези и са питањем реке Бојане, која отвара природни пут црногорској трговини на море. Још према Берлинском уговору Црна Гора ужива право слободне пловидбе на Бојани. Скадарско језеро припада највећим делом Црној Гори. Због турске немарности, најбоље црногорске земље још су увек потопљене водом Скадарског језера. С тога нашу државу интересује у највећој мери регулација Бојане и Дрима, не само због пловидбе на Бојани, него и зато што би се на тај начин исушило 12 до 20.000 хектара најплодније земље, и исто толико би било амелиорирано. Две трећине ове земље припада Црној Гори.“

Италијанско предложење

(према меморандуму од 10. јануара 1920.)⁴⁴⁵

1) Италија тражи од Друштва Народа мандат да администрира независну арбанску државу.

2) Арбанске границе на северу и истоку биће оне које су биле утврђене на Конференцији у Лондону. Јужна граница биће предмет испитивања.

3) Град Валона биће додељен Италији у потпун суверенитет са потребним залеђем за његову одбрану и за економски развитак.

445 Вид. текст меморандума у: Ф. Шишић, *нав. дело*, 62–71.

Савезници пристају да се Скадар
и северна Арбанија прикључе Југославији

Предлажући једно опште решење јадранског питања Клеменсо⁴⁴⁶ је, у својству претседника Конференције мира, рекао 13. јануара 1920. године Пашићу⁴⁴⁷ и Трумбићу,⁴⁴⁸ а у вези са уступањем Ријеке Италији, следеће: „Према томе, држава С.Х.С. успеће се на врхунац своје моћи, па још кад буде имала Скадар, Дрим и Св. Јована Медованског.“

Нити⁴⁴⁹ је био на то пристао, с тим да Италија задржи Валону и да добије мандат над Арбанијом.

Наш последњи одговор Конференцији Мира

У последњем нашем одговору Конференцији мира од 14. јануара 1920. године ми смо и даље остали на становишту, да би најбоље решење било да се администрација Арбаније, у границама одређеним 1913. године, повери локалној, аутономној влади, без ингеренције било које туђе силе. А ако решење не не буде прихваћено, већ се одлучи давање делова арбанске територије другим државама, наша делегација тражила је део северне Арбаније (прилажући једну карту са обележеном границом), за који је обећала аутономан режим.

446 Жорж Клемансо, председник француске владе.

447 Никола Пашић, шеф Делегације Краљевине СХС на Конференцији мира у Паризу 1919–1920.

448 Анте Трумбић, члан Делегације Краљевине СХС на Конференцији мира, и први министар иностраних послова Краљевине СХС од 20. децембра 1919. до краја 1920.

449 Франческо Нити, председник италијанске владе.

Гледишта јок. Пашића

Када је изгледало као сигурно да ће савезници допустити Италији да се учврсти у средњој Арбанији, претседник наше делегације Пашић крајем 1919. године обавестио је владу у Београду да је дошао моменат, *да њисисљени њриликама мењамо нашу њолињику њрема Арбанији*. У том писму се вели:

„Пошто не можемо да васпоставимо стање у Арбанији какво је било пре евакуације наше војске и прве државе Есад паше, услед надирања Италије и подржавања Италије од стране Сила; пошто Силе хоће да примене Лондонски уговор и неће бити Арбаније какву смо ми бранили, већ ће савезници дати Италији Валону са хинтерландом и протекторат над извесним делом Арбаније, то, под таквим околностима, ми морамо да тражимо друге и боље границе према арбанским територијама, које ће потпасти под италијански протекторат.“

„Минимум који ћемо од савезника примити овај је: граница дуж Црнога Дрима до ушћа у Бели Дрим а одатле Великим Дримом до мора.“

„Максимум морамо тражити зато, како би Италија добила што мање територије. Тај максимум наших претензија био би: река Мат до њеног извора а отуда право ка истоку до Црног Дрима. Дакле Мат и Дрим били би наше границе према италијанском протекторату.“

V

ИТАЛИЈАНСКА ОКУПАЦИЈА АРБАНИЈЕ
ПОСЛЕ РАТА И ДЕФИНИТИВНО ПОВЛАЧЕЊЕ
ПОСЛЕ НЕУСПЕХА КОД ВАЛОНЕ

По свршетку рата, на основу једне међусавезничке војне одлуке, италијанске трупе окупирале су целу територију Арбаније, па чак и онај северни део који је нама био признат

у Лондонском пакту. Једино је Скадар био под заједничком окупацијом француских и италијанских трупа.

Због непријатељског става који је Италија била заузеле у то време према држави С.Х.С. ми смо ту италијанску војничку окупацију Арбаније сматрали као највећу опасност по нашу егзистенцију. На арбанском терену поведена је једна оштра борба између нас и Италије.⁴⁵⁰ Италијани су одатле покретали црногорско и македонско питање, као и идеју о Великој Арбанији до Качаника. Ми смо против њих водили час потајну час јавну акцију, придобијајући за паре арбанашке прваке и служећи се идејом „независне Арбаније“ и „Балкан Балканским народима“. Незадовољство арбанашког становништва, које смо и ми подржавали, приморало је Италијане да почетком 1920. године повуку своје трупе из унутрашњости Арбаније и да се задрже само око Валоне, одакле ће такође у јуну исте године бити приморани да се повуку, склопивши један споразум са тиранском владом о евакуацији целокупне арбанске територије изувез острва Сасена.

До евакуације Арбаније дошло је дакле због организованог отпора Арбанаса, али не треба губити из вида да је у то време Италија била политички и војнички врло слаба. И данас има Арбанаса који мисле да би могли истерати Италијане из Арбаније кад год хоће. То самопоуздање је фатално за њих, јер не виде да данашња фашистичка Италија није оно што је била 1920. године под парламентарним владама Нитија, Ђолитија⁴⁵¹ и Факте.⁴⁵²

450 О сукобљавању Италије и Југославије по албанском питању вид.: Андреј Митровић, „Југославија, албанско питање и Италија 1919–1939”, у: *Срби и Албанци у XX веку*, Београд 1991, 231–251; Живко Аврамовски, „Албанија између Југославије и Италије”, *Војноисторијски гласник*, бр. 3, Београд 1984, 153–180.

451 Ђовани Ђолити, председник италијанске владе 1920–1921.

452 Луиђи Факта, председник италијанске владе од 1921. до октобра 1922, када је владу формирао Бенито Мусолини.

VI АРБАНИЈА ПРЕД КОНФЕРЕНЦИЈОМ АМБАСАДОРА

Пошто је евакуацијом Арбаније од стране италијанских трупа била рашчишћена ситуација на терену, Конференција Амбасадора могла је у новембру 1921. године донети одлуку о признању Арбаније као независне и суверене државе.⁴⁵³ Место ранијих обећања односно Валоне и мандата над Арбанијом, велике силе признале су Италији само њен специјални интерес за одржање арбанске независности. Арбанија је ушла и у Друштво Народа,⁴⁵⁴ са надом да ће јој то још више обезбедити њену независност.

Пред Конференцијом Амбасадора још једном смо узалуд покушали да добијемо исправку границе према Скадру и према Дриму, наводећи за Скадар историјске, а за Дрим економске и саобраћајне разлоге. Француски експерт на Конференцији, Ларош, овако нас је тешио: „Краљевска влада је погрешила, што није усвојила, у своје време, француски предлог о подели Арбаније. Паша се био са тим сложио, али је влада у Београду то одбила.“ Да не би дакле пустили Италијане у Валону, ми смо се морали одрећи Скадра и границе до Дрима.

Пошто смо ми стално заступали идеју о недељивости арбанске територије како је она одређена 1913. године,

453 Конференција амбасадора Великих сила, која је требало да реши питања која није успела Конференција мира, донела је одлуку 9. новембра 1921. којом је потврдила суверенитет и интегритет Албаније. Италији је признат интерес да штити ову одлуку.

454 Албанија је примљена у Друштво народа 17. децембра 1920, дакле, пре међународног признања и одређивања граница. Делегација Краљевине СХС гласала је за пријем Албаније у Друштво народа. (М. Милошевић, *Успостављање међудржавне границе...*, 113–114)

као и о независности Арбаније, могло би се претпоставити да нас је ово решење Конференције Амбасадора задовољило. То међутим није случај. Тешкоће у нашим односима са Арбанијом, као и у нашим односима са Италијом због Арбаније ређају се и даље и поред проглашења Арбаније независном државом и чланом Друштва Народа.

*Миридийска република*⁴⁵⁵

Док је Конференција Амбасадора решавала о границама Арбаније и о организовању њене независности, ми смо, половином 1921. године, потписали са првацима Миридита уговор о сарадњи. Било је предвиђено образовање слободне миридитске државе, коју ће бранити војне снаге С.Х.С. и чије ће интересе у иностранству заступати влада у Београду. Влада у Тирани угушила је овај покрет, а ми смо били оптужени и осуђени пред Друштвом Народа.

VII РИМСКИ ПАКТ ПАШИЋ, МУСОЛИНИ И АРБАНИЈА

Римски пакт из јануара 1924.⁴⁵⁶ године, по своме духу, наметао је и Риму и Београду поштовање независности и принцип немешања у унутрашње ствари Арбаније, као и у међусобно обавештавање о догађајима у Арбанији. То међутим није сметало да италијанска влада потпомо-

455 Вид. опширније у: Ж. Аврамовски, *Албанија између Југославије и Италије*, 171–173.

456 Римске уговоре потписали су председници влада Н. Пашић и Б. Мусолини 27. јануара 1924. (вид. у: Б. Кризман, *Вањска јолићка југословенске државе, 1918–1941*, Загреб 1975, 42–43).

гне фон Нолија,⁴⁵⁷ у јуну 1924. године, да изведе побуну против Ахмет Зога, нити пак нашој влади да исте године у децембру омогући Ахмет Зогу да изврши са наше територије упад у Арбанију и преузме власт.⁴⁵⁸ Ни Рим ни Београд нису могли одолети интригама и захтевима својих арбанских „пријатеља“, који су тражили помоћ за одржање или долазак на власт и обећавали верност и са-радњу, а првом приликом мењали оријентацију.

VIII ТИРАНСКИ ПАКТ И СТАЊЕ КОЈЕ ЈЕ ОН СТВОРИО

Пок. Пашић дајући упутства нашим претставницима за рад у Арбанији говорио им је: ми хоћемо независну Арбанију, али слабу и несређену Арбанију. Време је показало, да ово није било могуће одржати. Слаба и несређена

457 Стилијан фон Ноли, православни епископ, на челу Демократске странке у Албанији, формиране почетком треће деценије. У коалиционој влади од 28. јануара 1920. био је министар иностраних послова. Председник владе од средине јуна 1924. у којој је министар био Хасан-бег Приштина, осведочени непријатељ Срба, Србије и Југославије (Ж. Аврамовски, *Албанија између Југославије и Италије*, 175–176).

458 Ахмед-бег Зогу у почетку је био уз Нолија, али његова тежња за влашћу их је раздвојила, а Зогу се везивао за Народњачку странку која је штитила интересе албанских велепоседника – бегова. У влади из јануара 1920. био је министар унутрашњих послова, а децембра 1922. поверен му је мандат за састав нове владе. Уживао је подршку југословенске владе и Енглеске, којој је дао концесије за нафту, што су били довољни разлози да Италија ради на његовом обарању – помажући опозицију са Нолијем на челу. Фебруара 1924. поднео је оставку након неуспелог атентата на њега, али је задржао ресор унутрашњих послова. По доласку Нолија на чело владе, Зогу је прешао у Југославију, која му је помогла да дође на власт децембра 1924. (Исто као и за претходну напомену, стр. 175–180)

Арбанија морала је потражити помоћи и заштите тамо где их је могла наћи. Режим који је био угрожен од Италије, обраћао се нама, а онај кога смо ми хтели срушити тражио је заштите од Италије.

Слаба и несређена Арбанија затражила је 1926. године заштиту и помоћ Италије. Ахмет Зог добио је прво гаранцију за свој режим, а затим је пристао у 1927. години на закључење Војног савеза на 20 година, примио је стотине и стотине милиона лира за јавне радове, економски и финансијски Арбанију сасвим потчинио Италији,⁴⁵⁹ примио многе италијанске инструкторе. Створен је дакле однос који много личи на онај протекторат, против кога смо се борили на Конференцији мира.

Оно што нас је последњих година највише угрожавало из Арбаније, била је војна организација, војна утврђења и иредентистичка акција. Свуда смо видели опасност од италијанске акције и ону „офанзивну границу” против које смо се борили пред савезницима у Паризу, када су предлагали да се Италији да мандат у Арбанији.

На овом месту од интереса је споменути, да смо само ми протестовали и борили се против италијанске пенетрације у Арбанији⁴⁶⁰ и на Балкан. Ни једна друга

459 Италија је остварила своју хегемонију у Албанији потписивањем два „пакта“ – 27. новембра 1926. и 22. новембра 1927, и тиме закорачила на Балканско полуострво, остварујући своје планове још из времена пре Првог светског рата. (А. Митровић, „Југославија, албанско питање и Италија 1919–1939“, 243–244).

Италијанско закорачење на Балкан поклапало се с одласком Н. Пашића са политичке сцене, када почиње дефанзива југословенске политике по албанском питању према италијанском продору, али и са учвршћивањем Мусолинија и његовог активног подривања темеља Краљевине СХС – од 1926. године (*истио*, 247).

460 Вид. опширно, Ж. Аврамовски, „Италијанска економска пенетрација у Албанији 1925. до 1939. године“ у: *Историја XX века*, зборник радова, V, Београд 1963, 138–221.

балканска земља није нас у томе подржавала. Две средоземне поморске силе, Француска и Енглеска, нису се буниле против затварања Јадранског мора. Шта више, Остен Чемберлен на састанку са Мусолинијем у Лаворну, у 1926. години, дао је пристанак на Тирански пакт. А сви француски претставници у Тирани стално су давали савете Краљу Зогу да не долази у сукоб са Италијанима.

IX

ИТАЛИЈАНСКО-ЈУГОСЛОВЕНСКИ ПАКТ О ПРИЈАТЕЉСТВУ ОД 25. МАРТА 1937. ГОДИНЕ

Италија и Југославија водећи једна према другој пријатељску политику могу се споразумети у Арбанији на следећој бази: Италија има свој животни интерес у Валони, тај део арбанашке обале не сме да буде од нас угрожен; ми тај интерес треба да схватимо и да га поштујемо. Животни интерес Југославије јесте да не буде угрожена на граници према Јужној Србији, нити према Косову (насељеном Арбанасима) нити према Скадру и Црној Гори. О овоме се несумњиво водило рачуна када је у тајном протоколу уз пакт о пријатељству предвиђено да ће се обуставити даље утврђивање у зонама Либражда и Милотија. Што се тиче економско-финансијске акције у Арбанији, ми за њу немамо, нити желимо да улажемо нека нарочита средства. Италијани остају дакле без конкуренције и без приговора са наше стране, разуме се под условом да остану у границама друге тајне обавезе коју су пре две године узели према нама а наиме да у политичком, економском или финансијском погледу неће тражити никакве специјалне користи које би директно или индиректно компромитовале независност арбанске државе.

На тај начин пакт о пријатељству од 25. марта 1937. створио је један сношљив „модус вивенди“ између нас и

Италије на арбанашком терену, на коме смо се ранијих година толико сукобљавали и сумњичили.

Друго је питање, да ли би ово примирје у Арбанији могло издржати пробе неке теже и компликованије ситуације у Средоземном мору или на Балкану.

Х

ОДРЖАЊЕ ИЛИ ПРОМЕНА СТАТУС КВО-А

*Независно́сти Арбаније је умањена,
али није униш́тена*

Независност једне земље према иностранству је увек један релативан појам. С обзиром на околности, та независност је потпунија или је умањена. За Арбанију се данас не може казати да је њена унутрашња и спољна политика независна од Италије. Па ипак она се у међународној заједници сматра као независна држава. Међународно-правно, арбанска морска обала није италијанска, већ је под суверенитетом једне балканске државе. Италија још није закорачила на Балкан. Она има суверени део територије у Задру, али јој он не пружа могућност за даље развијање. У Арбанији Италија има утицаја, али нема слободу акције као на својој територији. Арбанаси се ипак одупиру њеној пенетрацији, чине јој тешкоће, успоравају је.

„Балкан Балканским народима“

Традиционална политика Србије је „Балкан Балканским народима“. Овај принцип употребљаван је у своје време у борби против Отоманске Империје и Аустро-Угарске Монархије. Југославија се њиме успешно служила против одредаба Лондонског пакта који је Италију увлачио у Далмацију и Арбанију. У примени тог принципа

ми смо увек видели најбољу залогу за мир на Балкану, за сарадњу међу балканским народима, за нормалан развој балканских народа. Присуство једне велике силе на Балкану то су отворена врата интригама и завојевањима.

Експанзија Италије

Да ли је могуће да Италија, постајући суверени господар јужне и средње Арбаније, остане само на том узаном приморском појасу? Ми у то нисмо веровали пре 20 година, када су велике силе нудиле Италији Валону са хинтерландом. У то нам је још теже веровати данас када Италија показује толики динамизам и смелост у својој спољној политици.

Један опасан преседан

Узимање једног дела балканске територије од једне ванбалканске велике силе, без икакве етничке подлоге, представља за све балканске народе па и за нас један опасан преседан. Друге велике силе са других праваца могу се појавити са сличним претензијама. Посебно случај Италије у Арбанији за нас је опасан јер је Лондонским пактом, у ком је први пут јужна Арбанија призната Италији, тој истој Италији била призната и северна Далмација. Преседан за оживљавање одредаба Лондонског пакта на једном сектору Балкана, отвара врата за оживљавање и других одредаба.

ПОДЕЛА АРБАНИЈЕ?

При процени целог овога питања треба имати у виду да на сваки начин морамо гледати да избегнемо било отворен било прикривен сукоб са Италијом. Исто тако треба избећи и то да Италија сама окупира целу Арбанију и

да нас утрази на врло осетљивим местима, према Боки Которској и према Косову.

С обзиром на све што смо рекли напред, за нас би подела Арбаније могла доћи у обзир само као једно нужно и неизбежно зло коме се не може одупрети, и као једна велика штета из које треба извући онолико користи колико се да, тј. од два зла изабрати мање.⁴⁶¹

НАШЕ КОМПЕНЗАЦИЈЕ

Те компензације налазе се у материјалу који је пре 20 година израђиван, када се постављало питање деобе Арбаније.

Максимум који смо у своје време тражили јесте граница која би ишла реком Мата и Црног Дрима, и која би нам дала стратегијско осигурање Црне Горе и Косова. Морали би исто тако осигурати котлине Охридског и Преспанског Језера, прикључујући Подградец и словенска села Голог Брда, као и она између Преспе и Корче.

⁴⁶¹ Југословенска политика у погледу албанског територијалног интегритета, формулисана и поднета Конференцији мира у Паризу 1919. године, остала је практично непромењена за све време међуратног раздобља. Њена суштина је била образовање независне албанске државе у границама одређеним 1913. године, што би омогућило да Албанци сами формирају своју државу у складу с принципом „Балкан балканским народима“. У случају нечијег закорачења на албанско тле, било окупацијом или протекторатом – мислило се на Италију – југословенска влада је задржавала „себи право“ да заштити своје животне интересе „и тражи одређене стратегијске границе“ јер је сматрала да је тим чином директно угрожена југословенска држава (Андреј Митровић, „Југославија, албанско питање и Италија“, 236–240). Питање поделе Албаније, актуелизовано јануара 1939, решено је у складу са природом фашистичке Италије, која је то питање и покренула, а то је значило на препад узети све. Седмог априла 1939. Италија је окупирала Албанију, а 15. прогласила анексију.

Узимање Скадра могло би у том случају бити од велике моралне и економске важности. То би нам омогућило извођење великих хидротехничких радова и добијање плодног земљишта за исхрану Црне Горе. Северна Арбанија у оквиру Југославије допустила би стварање нових саобраћајних веза Северне и Јужне Србије са Јадраном.

Поделом Арбаније нестало би привлачног центра за арбанашку мањину на Косову, која би се, у новој ситуацији, лакше асимиловала. Ми би евентуално добили још 2–300.000 Арбанаса, али су они већином католици чији однос са Арбанасима муслиманима никад није био добар. Питање исељавања Арбанаса муслимана у Турску такође би се извело под новим околностима, јер не би било никакве јаче акције да се то спречава.

*/Оригинал/ АЈ, Збирка Милана Стојадиновића,
ф. 28, АЈ – 206*

БР. 119

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 4. фебруара 1939. у 16 часова
У Лондон 4. фебруара 1939. у 20 часова

Данас Председник Стојадиновић поднео оставку Кабинета. Циљ је да се Круни омогући консултовање ради испитивања могућности састава једне владе на широј основи.⁴⁶²

Пов. бр. 1788
Андрић
Стојадиновић

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 95 од 4. II 1939,
ф. II, гос. I-11

462 Андрић је оставио забелешку, датирану под петим фебруаром 1939, у којој каже да је четвртог увече разговарао телефоном с италијанским послаником Инденијем. „... На крају разговора упитао ме да ли знам штогод о решењу кризе владе и да ли ће остати г. Др Стојадиновић на челу Спољних послова. Одговорио сам да не знам. На шта је он рекао: „То је врло озбиљна ствар. Ми смо у овоме са г. Стојадиновићем.“ (АЈ, Збирка М. Стојадиновића, ф. 30).

БР. 120

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДР НИКУ МИРОШЕВИЋУ-СОРГУ,
КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНИКУ, ВАТИКАН

Стр. пов. бр. 184

Београд, 25. фебруара 1939.

Господине Посланиче,

Част ми је потврдити пријем Вашег писма Пов. бр. 30 од 25. јануара текуће године и замолити Вас да изволите доставити Министарству оригиналну забелешку⁴⁶³ коју

463 Нисмо пронашли оригинални текст забелешке, који је кардинал Пачели предао посланику Соргу, а посланик је на Андрићево тражење упутио МИП-у 10. марта 1939. У пропратном писму уз забелешку, Сорго саопштава да је „у часу кад ми је [Кардинал] предао забелешку, био позват пре него што сам могао да се упознам са садржином забелешке. По овој ствари није, пак, био вођен никакав даљи разговор, разуме се ни са новим државним секретаром Кардиналом Маљоне“ (ПВ, пов. бр. 144 од 10. III 1939, ф. 15).

Текст писма пов. бр. 30 од 25. I 1939, у коме је превод текста који је Пачели предао Соргу, гласи: „Краљевском посланству част је известити Министарство, да су се приликом новогодишњег честитања Св. Отац Папа и Државни секретар-Кардинал Пачели жалили потписатоме ради поступка према католичкој цркви у Југославији. На питање упућено Кардиналу о чему се ради, Кардинал је казао да ће накнадно саопштити своје жалбе.

Сада је позвао потписатого и предао му следећи текст, који гласи у преводу као што следи:

Живот Католичке цркве у Краљевини Југославији развија се у тешким приликама због следећих разлога:

1) *Школски закони.* – Школски закони сада на снази у Југославији спречавају напредак католичких школа: постојеће школе изврнуте су узнемиравању од стране школских власти и у трајној су опасности да буду затворене. Нарочито се налазе у тешким приликама *католичке учитељске школе*. Школске власти су заиста изјавиле да су такве школе сувишне, пошто у Југославији број учитељица

надилази школске потребе. Постоји чињеница, да држава куша затварати учитељске школе држане од редовница (међу осталим врло уважену школу Милосрдних сестара у Загребу), отвара на свој рачун нове учитељске школе. Жалосне су прилике ученика конфесионалних школа, јер су они или искључени од државних натјецаја, или им се дозначају службе, у којима не могу да отворено исповедају своју веру без тешке опасности.

2) *Огјој и формација катџоличке омладине* – Често се у државним школама културна и морална формација католичких ученика поверава наставницима других конфесија, који понекад испољавају непријатељство према католичкој вери.

Школске књиге, одабране од надлежних власти садрже не ретко заблуде у погледу католичке вере и заштићују по питању постанка света и живота као и земаљске сврхе човека теорије, које су у противности са кршћанским назорима. У школским књигама, писаним и од католичких писаца буди се неповерење према католичкој цркви, њеној хиерархији, обредима, традицији и хисторији. Предавање веронауке у државним средњим школама спречава се на све начине. Н.пр. именовање катехета извргнуто је безбројним бирократским тешкоћама: не могу мирно да врше своју службу. Има примера где се место катехете оставља непопуњено кроз више година у заводима где је омладина католичка. Једнако, ако не и веће тешкоће су на путу слободној формацији католичке омладине у удружењима Католичке акције. У духу Владиног схваћања о државној свевласти (монопоу), не само да су у пракси биле укинуте католичке омладинске организације, било школске било ваншколске, него је често омладина, нарочито школска, била присиљена да под претњом казни уђе у државне формације, фаворизоване од школских власти иако су оне задојене начелима која су у противности са католичком педагогијом.

3) *Економске прилике катџоличке цркве у Југославији* – Католичка црква у Југославији била је лишена великог дела свог поседа. С тога данас не само да не може да удовољи потребама својих културних и каритативних установа, него није у стању да одговори ни хитним потребама Свештенства. Државни допринос за Католичку цркву није у сразмери нити са бројем југословенских католика ни са стварно признатим потребама Католичке цркве, како би то морало да буде по одредбама закона. За њу нема ванредних дознака у прорачуну као што за друге конфесије; кадгод је затражена од Владе каква ванредна помоћ да се спасе н.пр. какав драгоцен предмет култа или да се оправи какав важни споменик,

Вам је предао државни секретар, кардинал Пачели.⁴⁶⁴

одговор је увек био једноличан: „нема буџетске могућности“.

Нарочито је бедно стање болница које припадају Болничарским верским редовима. Те установе, иако примају болеснике без разлике вере и спадају под државни надзор, налазе се у забрињујућем економском стању због закашњења или потпуног изостајања државне помоћи.

4) *Положај државних чиновника католика* – Чиновници католици држани су по страни, и у пракси искључени су од положаја који доносе са собом водећа и управљујућа места. Унапређење је скоро немогуће за чиновника који отворено исповеда своју католичку веру. Постоји и један закон, који дубоко вређа католичку част. Католикиња, супруга државног чиновника, ако се у смислу канонских прописа растави од мужа услед његове кривње, губи право на пензију, док друга, која је проузроковала пропаст невине жене и деце, добива уместо ње право на пензију. Сва досадања настојања Епископата да се тај закон укине или промени била су узалудна. У таквим приликама многи државни чиновници католици отпали су од вере да постигну уноснији економски положај или да себи осигурају брже унапређење у служби.

Овим главним тешкоћама лако би се могло додати не мало других: нпр. владина цензура католичког новинарства, па чак и пастирских писама Бискупа; мешовито васпитање једног и другог спола у државним школама, извор тешке моралне штете; систематско искључење цркве из одбора за заштиту јавног морала итд. итд. Из Ватикана, 15. јануара 1939.“

Приликом предаје ових жалби потсетио је Кардинал на обећање Краљевске Владе, да ће настојати да обезбеди Католичкој цркви у Југославији она права, која јој могу бити обезбеђена постојећим законима, а која су била предвиђена у нератификованом Конкордату са Св. Столицом. Пошто је Кардинал приликом предаје ових жалби имао другог званичног посла, о њима није био вођен даљи разговор. Нема сумње да су ове жалбе биле формулисане на основу извештаја католичког Епископата, који је овај поднео Светој Столици приликом трогодишње посете „ад лимина“, извршене године 1938.

Краљевски Посланик,

Др Мирошевић-Сорго.

(ПВ, пов. бр. 30 од 25. I 1939, ф. 15)

464 Кардинал Пачели је, после смрти папе Пија XI 10. фебруара 1939,

Из достављеног преведеног текста те забелешке види се да она има ставова који су потпуно неумесни и неистинити, те је требало на згодан начин отклонити њено примање. Још би много боље било да није начином вођења разговора изазвана предаја ове забелешке од стране кардинала Пачелија. Уколико би пак Св. Столица имала основаних приговора за које сматра потребно да нам их писмено достави, она то може у свако доба учинити, као што је обичај и правило, преко овдашњег нунција.

Изволите примити, Господине Посланиче, уверење о моме особитом поштовању.

Министар-помоћник,
Иво Андрић

/Оригинал/ АЈ, ПВ, *сѝр. њов. др. 144 од 28. III 1939,*
ф. 15

2. марта изабран за новог папу, који је узео име Пије XII, желећи да на тај начин „обележи оданост своме претходнику”, како је известио посланик Сорго 2. марта (ПВ, пов. бр. 101, ф. 15).

ИЗ БЕРЛИНА
1939-1941.

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 21. априла 1939. у 15,15 часова
У Лондон 21. априла 1939. у 18 часова

20. тек. мес. Берлин јавља:

„Данас сам видео Гафенка⁴⁶⁵ који ми је рекао следеће: Немци ми нису постављали захтеве ни вршили неки притисак. Види се да им није право што је Енглеска својим гаранцијама⁴⁶⁶ ушла дубље у балканске односе, али ако остане на овом што је до сада и ако Енглеска не пође у својој акцији даље, Гафенко има утисак да ће се Немачка задовољити стварним стањем. Тако би се каже Гафенко око наших земаља створила извесна равнотежа и ми бисмо имали неко време мир.

У том смислу Гафенко ће говорити у Лондону.“
Јављам Вам ради личног обавештења.

Пов. бр. 7600

Цинцар Марковић

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 388 од 21. IV 1939,
ф. I, дос. I-6

465 Григорие Гафенку, румунски министар иностраних послова од децембра 1938. Заступник идеје политичке оријентације према фашистичким силама, што је била и оријентација владајућег режима.

466 Ради се о гаранцијама од 13. априла 1939, датим Румунији и Грчкој од стране Енглеске и Француске, да ће им пружити оружану помоћ у случају било чијег напада, мислећи ту у првом реду на немачку агресију.

БР. 122

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА БЕО-
ГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 23. априла 1939. у 15 часова
У Лондон 23. априла у 18 часова

22. тек. мес. Берлин јавља:

„Овдашњи румунски посланик казао ми је да се Хитлер у разговору са Гафенком, којем је присуствовао и посланик, изразио против мађарских ревизионистичких тежњи.⁴⁶⁷ Хитлер додао да зна да немачке мањине које живе у Румунији и Југославији желе да остану у тим земљама и да не желе повратак под круну Св. Стевана.

Сем тога Хитлер се изразио врло оштро о садашњем држању Пољске.“

Јављам Вам искључиво ради Вашег личног обавештења.

Стр. пов. бр. 645

Спахо⁴⁶⁸

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, сѝр. њов. бр. 401 од 23. IV

ф. I, дос. I-6

467 Мађари су имали у првом реду ревизионистичке тежње у погледу Ердеља.

468 Спахо Мехмед, заступао министра иностраних послова Александра Цинцар-Марковића за време његовог пута у Италију – састанак у Венецији са Таном 22. априла – и Берлин – састанак с Рибентропом и Хитлером 26. априла.

БР. 123

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 25. априла 1939. у 22,50 часова

У Лондон 26. априла у 9 часова

Под 22. тек. мес. Берлин јавља:

„После заузећа Мемела⁴⁶⁹ Немци поднели Пољацима предлог за дефинитивно регулисање међусобних односа:

1) Присаједињење Данцига Немачкој уз привредне и саобраћајне олакшице Пољској;

2) Установљавање немачког коридора за Источну Пруску;

3) Побољшање стања немачке мањине, и

4) Гаранција пољске границе за 25 година. Сем тога поде-
ла сфера у Словачкој између Немачке, Пољске и Мађарске.

Пољско одбијање ових предлога,⁴⁷⁰ које Немци сма-
трају врло умеренима, учинило рђав утисак у Берлину, а
Беков пут у Лондон и енглеско-пољски споразум⁴⁷¹ ство-

469 Хитлер је 22. марта 1939. ултиматумом, иза којег је стајала реална војна претња, присилио владу Литваније да Немачкој уступи град Мемел.

470 После комадања Чехословачке, у Хитлеровим плановима на реду је била Пољска. Ове предлоге први пут је саопштио 24. октобра 1938. немачки министар иностраних послова фон Рибентроп пољском амбасадору у Берлину Липском. Јануара 1939. Хитлер је то учинио директно министру Беку у Берлину. Након тога Рибентроп, у два наврата, крајем јануара у Варшави и 26–27. марта у Берлину, тражећи Данцинг и да се Пољска придружи антисовјетском блоку. Пољаци су то одбили.

471 Пољаци, свесни опасности обратили су се Паризу и Лондону, одакле су добили гаранције за пољску независност и интегритет – Енглеска је то саопштила 31. марта, а Француска 13. априла. Овде се ради о Бековом путу у Лондон, где су 6. априла

рили атмосферу незадовољства.

Пошто немачка штампа сада заузета полемиком са западним демократијама, у њој не долази до изражаја незадовољство према Пољској. Међутим односи између Берлина и Варшаве остају врло затегнути.“

Јављам Вам ради личног обавештења.

Стр. пов. бр. 663

Спахо

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 423 од 26. IV 1939,
ф. I, гос. I-6

БР. 124

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 29. априла 1939. у 19,15 часова

У Лондон 30. априла у 9 часова

Берлин јавља:

„У вези са говором Хитлера:⁴⁷² Много је тежа ствар са отказом споразума са Пољском.⁴⁷³ У овд. дипломатским

започели разговори о закључењу уговора о савезу.

472 Хитлер је говорио 28. априла пред Рајхстагом.

473 Хитлер је у том говору изјавио да отказује немачко-пољски уговор о ненападању из 1934, мотивишући то пољско-енглеским уговорима о савезу и наводним пољским ступањем у антинемачки блок са болшевичком Русијом. У том говору напао је и Енглеze и Американце чији је председник тражио од Хитлера и Мусолинија изјаве да у наредних 10 година неће напасти ниједну од 29 држава које су наведене у списку.

круговима сматра се да је Хитлер овим поставио своје захтеве према Пољској као међународни проблем доста вешто и на начин који је умерен и у суштини и у форми. Ако после овога не дође до обнове контакта између ове две земље, него се настави са методама застрашивања односно непопустљивости, највећа опасност по светски мир сконцентрисаће се на овом сектору.⁴⁷⁴

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 8312

Цинцар Марковић⁴⁷⁵

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 448, од 30. IV 1939,
ф. I, гос. I-6

БР. 125

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 11. маја 1939. у 23,20 часова
У Лондон 12. маја у 9 часова

10. тек. мес. Берлин јавља:

Поред тога, Хитлер је поновио захтев Пољској да се Немачкој врати Данцинг и да јој се дозволи изградња железничке и друмске саобраћајнице, кроз коридор, које би имале екстеријорни статус. (Ч. Попов, *нав. дело*, 581–582).

474 Предвиђања посланика Андрића била су више него тачна. На том сектору је започео сукоб који је прерастао у Други светски рат.

475 Александар Цинцар-Марковић наименован је за министра иностраних послова у влади Драгише Цветковића 5. фебруара, када је био у Берлину као посланик, а дужност министра је преузео након повратка из Берлина, одакле је допутовао 12. фебруара.

„Мисија овдашњег папског нунција код Хитлера имала за циљ сазивање једне конференције у петоро (четири велике силе и Пољска).

Видећи да се Рузвелтову предлогу највише замера гломазност конференције коју би требало сазвати,⁴⁷⁶ а осећајући иминентну опасност по мир, Папа⁴⁷⁷ је покушао испитати изгледе за једну ужу и ефикаснију конференцију.

Међутим нема никаквог изгледа да би оваква конференција могла бити прихваћена. С једне стране, у стању у ком се данас налази Пољска, тешко је замислити ма какве корисне разговоре са Немачком, а с друге стране, Италија не би никада пристала да чисто билатерална спорна питања са Француском изнесе пред неку међународну конференцију. Према томе, резултат овог сондирања може се сматрати као негативан, наравно, са свима обзирима за Папину личност.

Иначе, сам контакт био у врло срдачном тону, који показује извесно побољшање односа између Немачке и Ватикана, бар у форми.“

Предње се доставља ради обавештења.

Стр. пов. бр. 766

Спахо

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 497 од 12. V 1939,
ф. I, гос. I-2

476 Амерички председник Франклин Рузвелт је 15. априла упутио писмену поруку Хитлеру и Мусолинију тражећи од њих да се уздрже од агресије на 29 земаља. Поред тога, у поруци је предлагао отварање нових преговора о разоружању у којима би учествовале и САД.

477 Папа Пије XII.

БР. 126

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Из Београда 13. маја 1939.

У Лондон 14. маја у 9 часова

9. тек. мес. Берлин јавља:

„Пред сам полазак за Милано, Фон Рибентроп је позвао шпанског амбасадора и имао дуг разговор. Претпоставља се да је предмет разговора био евентуални наконадни улазак Шпаније у нови војно-политички савез између Италије и Немачке.“⁴⁷⁸

Овдашњи амбасадор Шпаније, који такође више склон идеји неутралности Шпаније, каже ми да немачка влада показује највећу пажњу Шпанији и чини све да је што више обвеже и јаче привеже уз себе, а западне силе својим држањем према Шпанији, иду Немачкој само на руку.“

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 9246

Спахо

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 505 од 14. V 1939,
ф. II, гос. I-10

478 Рибентроп је отпутовао у Милано 6. маја да би затражио од Мусолинија и Ђана да потпишу војну конвенцију између две земље. Такву идеју иницирао је Хитлер средином 1938. предлажући да Антикоминтерна-пакт прерасте у војно-политички савез. Италијани су одбили предлог с мотивацијом да нису спремни за рат. Ипак, Мусолини се одлучио врло брзо и упутио је Ђана у Берлин, где је 22. маја 1939. потписан немачко-италијански уговор о офанзивном војном савезу који је у историји познат под именом Челични пакт.

БР. 127

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Из Београда 20. маја 1939. у 22,15 часова
У Лондан 21. маја у 9 часова

Под 19. тек. мес. Берлин јавља:

„Вајцекер⁴⁷⁹ ми каже да су вести неких страних новина о дубљим променама у односима између Рајха и Ватикана нетачне. Нема сумње да је посетом папског нунција Хитлеру од 5. тек. мес. обновљен додир који је био прекинут и да је пажња са којом је папски нунције примљен, омогућила даље нормалне односе.⁴⁸⁰ Тако исто тачно је да нови Папа⁴⁸¹ настоји да поправи односе са Рајхом, што се види по ватиканској штампи и по смањењу утицаја извесних немачких антирежимских прелата. Али то је засада све и не треба изводити закључак о неким променама у односу владе према католичкој цркви у земљи.

Државни секретар мисли да Ватикан почиње да се прилагођава ситуацији у трећем Рајху.“

479 Вајцекер Ернст, немачки дипломата, државни подсекретар у МИП-у Немачке.

480 До оштре напетости између Ватикана и Немачке дошло је након објаве папске енциклике од 14. марта 1937, с преводом на немачки „Mit brennender Sorge“, у којој је папа Пије XI полемишао са вођством Трећег рајха поводом примене конкордата. У тој енциклици папа је осудио расистичке теорије као супротне хришћанским начелима. Несугласице су појачане, а прошириле су се гласине да ће папа отказати конкордат и повући свог нунција из Берлина. До тога ипак није дошло.

481 Пије XII, до избора 2. марта 1939, кардинал Пачели, државни секретар.

Предње се доставља ради знања.

Пов. бр. 9770

Цинцар Марковић

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 529 од 21. V 1939,
ф. II, гос. I-10

БР. 128

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 11285

Београд, 9. јуна 1939.

Берлин јавља: „Званичном дочеку и паради приликом повратка немачких трупа из Шпаније присуствовали седам пшанских и пет италијанских ђенерала.”⁴⁸²

Шпански ђенерали овлашћени од Франка да са Немцима воде преговоре о војној сарадњи. Међутим не треба у скорој будућности очекивати приступање Шпаније италијанско-немачком војном савезу.

Предње се доставља ради обавештења.

Спахо

/Шифровано писмо/ АЈ, ПЛ, њов. др. 622
од 12. VI 1939, ф. II, гос. I-10

482 Грађански рат у Шпанији завршен је 1. априла 1939. победом Франка на чијој страни су учествовале и италијанске и немачке трупе.

БР. 129

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 11911

Београд, 18. јуна 1939.

Под 16. тек. мес. Берлин јавља:

„После дужег времена Хендерсон⁴⁸³ имао дуг разговор са Вајцзекером. У разговору Хендерсон рекао да би за примирење духова у свету од велике важности била једна измена мисли између великих сила а нарочито Немачке и Енглеске. Као евентуалне предмете тих разговора навео: 1) ограничење наоружања, 2) расподелу сировина и 3) питање колонија.

Са немачке стране има се утисак да Хендерсон није изразио само своје лично мишљење, него да је говорио у вези са последњим помирљивим говорима енглеских државника.

Међутим Немци, каже се, примају све ове разговоре са много скептицизма јер не виде хармонију између тих разговора са једне стране и енглеске међународне акције са друге стране.“

Предње се доставља ради обавештења.

Цинцар Марковић

/Шифровано писмо/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 658
од 2. VII 1939, гос. I-10

483 Невил Хендерсон, британски амбасадор у Берлину. Пре тога био је британски посланик у Београду 1929–1934.

БР. 130

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 11910

Београд, 18. јуна 1939.

Под 17. тек. мес. Берлин јавља:

„Имао сам разговор са овдашњим француским амбасадором. Вреди истаћи следеће:

1) У немачко-француским односима нема промене. Кулондр је и даље без контакта са овдашњим Министарством иностраних послова.

2) Кулондр придаје велику важност привредној ситуацији у Немачкој коју сматра рђавом или у најмању руку замршеном што значи

3) Кулондр не верује у неке немачко-совјетске преговоре о којима се овде периодично проносе гласови, али верује у могућност да поред обичних дипломатских односа постоје стални контакти индустријских и војних кругова из обе земље преко поузданих личности.“⁴⁸⁴

Предње се доставља ради обавештења.

Цинцар Марковић

/Шифровано писмо/ АЈ, ПЛ, њов. др. 655
од 21. VI 1939, ф. II, дос. I-10

484 Радило се о више састанака између амбасадора у Москви Шулеберга и совјетских руководиоца ради припремања новог немачко-совјетског уговора који ће претходити и политичком.

БР. 131

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Пов. бр. 13342
Београд, 6. јула 1939.

27. прошлог месеца Берлин јавља:

„Имам информације да су пољски кругови врло нервозни услед сталног маневрисања немачких моторних трупа на пољској граници, које се са великом брзином пребацују са једне тачке на другу. Принуђени због тога одговарати покретима својих трупа што изазива велике напоре и огромне трошкове. Због тога је пољска влада хитно и са доста нервозе тражила од енглеске и француске владе нове велике кредите да издржи и одговара на ову немачку тактику изнуравања Пољске.“

Предње се доставља ради обавештења.

Цинцар Марковић

/Шифровано писмо/ АЈ, ПЛ, њов. др. 767
од 10. VII 1939, ф. I, гос. I-6

БР. 132

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Берлина 16. јула 1939. у 14,55 часова

У Лондон 16. јула у . . .

У целокупној овдашњој штампи и у овдашњем дипломатском кору проносе се гласови о преговорима између Немачке и Совјетске Русије. Тако тврдило се да је фон Папен⁴⁸⁵ отишао у Москву да се Волтат⁴⁸⁶ већ налази тамо итд.

У овдашњем Министарству иностраних послова уверавају у апсолутну нетачност тих вести. Фон Папен је на свом положају. Волтат је у Берлину и одлази ових дана у Лондон на конференцију о лову на китове а затим на одмор.

Бајсзекер ми је рекао: једино што је тачно то је да се између нас и Москве воде нормалним путем разговори о оживљавању привредних односа који су већ одавно пали испод минимума.

Пов. бр. 990

Андрић

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 792

од 16. VII 1939, ф. II, гос. I-10

485 Франц фон Папен (1879–1969), обавештајни официр, немачки политичар и дипломата, Хитлеров вицеканцелар, амбасадор у Бечу и Анкари – за време рата.

486 Волтат, немачки финансијски стручњак.

БР. 133

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Берлина 17. јула 1939. у 17,56 часова

У Лондон 17. јула у 20 часова

Овдашњи холандски посланик који је пратио Функа⁴⁸⁷ на његовом путу у Холандију, каже ми да је из многих разговора са Функом добио одређен утисак да немачки меродавни кругови никако не желе да изазову ратни сукоб поводом питања Данцига и коридора. Он допушта да би се затегнутост још могла повећати, да ће проћи кроз много криза, али да ће тренутак затишја, који ће ипак једном наступити, моћи бити искоришћен за мирно решење спора.

Београд извештен.

Андрић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 803
од 17. VII 1939, ф. II, гос. I-10

487 Функ Валтер, министар Рајха за привреду.

БР. 134

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Берлина 20. јула 1939. у 17,25 часова
У Лондон 20. јула у 19 часова

Строго поверљиво. Лично за Министра.

Из разговора са италијанским амбасадором⁴⁸⁸ сазнајем: Када је Боне⁴⁸⁹ 1. тек. мес. учинио немачком амбасадору познато саопштење о ставу Француске у питању Данцига и коридора, француски Министар иностраних послова доставио је одмах после тога за Рибентропа и један писмени резиме свога саопштења. Сада је Рибентроп 17. о. мес. одговорио Бонеу једним личним писмом. У писму се каже отприлике: Немачка нема освајачке намере, али се неће дати изазивати и спремна је да се брани од сваког нападача. Тон писма је, каже италијански амбасадор, врло оштар.

Лондон извештен.

Стр. пов. бр. 168

Андрић

АЈ, ПЛ, пов. бр. 833 од 20. VII 1939, ф. II, дос. I-10

488 Атолико Бернардо, италијански амбасадор у Москви 1930–1935, затим у Берлину до 1940.

489 Жорж Боне, француски министар иностраних послова.

БР. 135

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Берлина 20. јула 1939. у 20,32 часова
У Лондон 21. јула у 10 часова

Из овдашње Пољске амбасаде кажу ми да су све вести о неком васпостављању контакта нетачне. Нормалном раду извесних немачко-пољских привредних комисија не треба, кажу, придавати никакав политички значај.

И Атолико ми говорио у истом смислу . . . са жаљењем јер, Данциг, каже италијански амбасадор, једну велику и тешку опасност. Иначе Атолико је и даље мишљења да Немци бар засада неће што би могло изазвати отворен конфликт.

Лондон извештен.

Пов. бр. 1026

Андрић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 844
од 21. VII 1939, ф. II гос. I-10

БР. 136

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Берлина 27. јула 1939. у 17,18 часова
У Лондон 27. јула 1939. у 19 часова

У вези мога шифрованог писма 1059.⁴⁹⁰

Говорећи о разговорима које је Волтат⁴⁹¹ имао у Лондону Верман ми приказује ствар онако како је већ донела овдашња штампа и немачко званично саопштење преко ДНБ:

1) Волтат је ишао са одређеном мисијом у Лондон (лов на китове и питање избеглица) и нити је проговарао нити био зато овлашћен;

2) Хадсон му је спонтано изнео своје познате сугестије;

3) Енглеска штампа учинила је индискрецију и прва изнела разговор у јавност;

4) Тек тада је дошла исправка немачке агенције и немачка штампа изразила своје мишљење и своје негодовање.

Пов. бр. 1070
Андрић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 915
од 27. VII 1939, ф. II дос. I-13

490 Нисмо пронашли Андрићев цитирани телеграм.

491 Немачки финансијски стручњак Волтат био је у Лондону као немачки делегат у међународној конференцији за лов на китове. Поред тога, он је имао у ствари сасвим другу, важну мисију. Требало је да незванично сондира услове за склапање енглеско-немачког споразума који би отклонио могућност рата. До ових података посланик Иван Субботић је у Лондону дошао кроз разговор с румунским послаником Тилеом и турским амбасадором Арасом, који су та обавештења добили „из енглеског меродавног извора“ (ПЛ, пов. бр. 851 од 22. јула, Субботић МИП-у, ф. II, дос. I-10)

БР. 137

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Телеграм из Београда 31. јула 1939. у 17,05 часова
Лондон 1. августа 1939. у 9 часова

Лично за Министра Двора.⁴⁹² Под 28. тек. мцом Берлин јавља:

„Наш војни изасланик⁴⁹³ био позван у Штаб Врховне Команде ваздухопловства где му је министарски саветник г. Милер саопштио следећу изјаву Фелдмаршала Геринга:⁴⁹⁴

Догађаји у последње време изазвали су најозбиљнију ситуацију како за Европу тако напосе још и за Немачку. Немачка је решена да се до максимума наоружа, како би била спремна за све евентуалности.

Из многобројних интервенција са наше стране г. Маршал стекао је уверење да се код нас почиње да сумња у добру вољу и могућност Немачке да испуни своје обавезе и дата обећања. Међутим ствар не стоји тако. Немачка је обећала да ће испоручити нашој војсци 100 авиона МЕ

492 Милан Антић, министар двора од краја децембра 1932. до 30. марта 1941, када је пензионисан; пре тога у дипломатији 1915–1932; био је у пратњи кнеза Павла у посети Лондону (од 18. јула до 4. августа).

493 Владимир Ваухник, генералштабни пуковник, југословенски војни аташе у Берлину.

494 Херман Геринг (1873–1946), командант ваздухопловства од 1938; оснивач Гестапоа; био је председник Рајхстага 1932, па министар ваздухопловства 1933. у Хитлеровом кабинету; био је одређен за Хитлеровог заменика. Извршио самоубиство у затвору 1946.

109 и 100 авиона 90–215, и она ће ову набавку и да спроведе без обзира на евентуалне тешкоће по своју војску, а то утолико пре што ова испорука не базира се на некој трговачкој бази, већ је у првом реду последица повољног развоја спољно-политичких односа између обе земље.

Али Маршал Геринг усталио је приликом боравка Њ. Кр. В. Кнеза Намесника у Берлину⁴⁹⁵ извесне основне погледе спољно-политичког карактера, за које је природно везана дозвола испорука ратног материјала.

Ове спољно-политичке чишенице изискују пак, с обзиром на догађаје последњих дана, извесну допуну и објашњења па да буду односи обе земље потпуно рашчишћени и ситуација јасна.

495 Павле Карађорђевић (1893–1976), кнез регент 1934–1941, први од тројице намесника након убиства краља Александра 9. октобра 1934, био је у посети Немачкој са Цинцар-Марковићем од 31. маја до 6. јуна 1939. године. Кнез Павле и Цинцар-Марковић разговарали су 5. јуна с Хитлером и Рибентропом. Хитлер је у разговору вођеном у Канцеларији Рајха саопштио да би пријатељски гест Југославије према силама Осовине, пре свега према Немачкој био – повлачење Југославије из Друштва народа, а Рибентроп је то допунио предлогом да Југославија приступи Антикоминтерна-пакту. Разговарано је и о ставу Турске, чланице Балканског споразума која се све више везује за Енглеску, а Рибентроп је посебно нагласио питање положаја немачке мањине у Југославији. Кнез и министар Цинцар-Марковић били су прилично изненађени немачким захтевима у погледу изласка Југославије из Друштва народа и предлога за приступање Антикоминтерна-пакту и нису могли дати пристанак на тако нешто. На крају састанка било је речи о томе да ли је Немачка спремна да Југославији понуди кредит од 200 милиона рајхсмарака за набавку ратног материјала. Рибентроп је саопштио да ће се тај захтев размотрити, али је било очито да је одобрење тог кредита било уско везано за политику Југославије према Немачкој – како су то каснији догађаји показали (Желимир Боб Јуричић, *Иво Андрић у Берлину 1939–1941*, Сарајево 1989, 65–67).

Због тога је упутио Маршал Геринг Њ. Кр. В. Кнезу Намеснику нарочито писмо, где се додирују сва ова питања.

Ако на основу ове преписке не дође до потпуне једнакости гледишта, не може дати ни дефинитиван пристанак нити потписати одговарајући уговор за испоруку ратног материјала.⁴⁹⁶

Али ово не значи, да ће се због ових преговора прекинути израда авиона за нашу војску, већ напротив, Мар-

496 Андрић је током јуна и јула 1939. покушавао да у Министарству иностраних послова, са државним секретаром Вајцзером и Вилом, руководиоцем Привредно-политичког одељења, убрза реализацију у вези са одобрењем кредита и испоруком ратног материјала. Наилазио је на неспремност за сарадњу јер су Немци на тај начин вршили притисак на Југославију да испуни њихове захтеве, које су Хитлер и Рибентроп изнели Кнезу Намеснику и министру Цинцар-Марковићу у Берлину јуна месеца, а односили су се на приступање Југославије силама Осовине. Притисак на Југославију вршен је и преко немачког посланика у Београду, Виктора фон Херена, преко кога су практично завршавани сви послови када је у питању однос Берлин–Београд, а не преко Андрића, опуномоћеног министра-посланика у Берлину. Херен је у Београду, по налогу из Берлина, потписао привремени уговор, познат под називом „Тајни протокол између Немачке и Југославије“. Према том протоколу из јула 1939, у замену за авионе и ратни материјал Југославија се обавезала на додатне испоруке сировина и дрвне грађе Немачкој према немачким захтевима и производним капацитетима Југославије. У протоколу није прецизиран износ кредита, што је са немачке стране протумачено као могућност да се и даље врши притисак – наравно, који ће довести до приласка Југославије силама Осовине.

Андрић је у више наврата током јула интервенисао у немачком МИП-у да се убрза са испорукама ратног материјала, али Немци су били упорни – Југославија треба да напусти Друштво народа и Балкански споразум – као што је то Турска учинила прилазећи Енглеској, што су Немци проценили као ремећење равнотеже снага на Балкану. Андрић је објашњавао да је једини циљ југословенске политике неутралност и пријатељски односи са свим суседима (Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 70–74).

шал наређује да се продужи рад пуним капацитетом и ако буде иоле могуће, да се рокови још више скрате него што их је тражила сама војна управа. Коначна пак одлука за испоруку уследиће тек на основу завршене измене мисли између Њ. Кр. В. Кнеза Намесника и Маршала Геринга. Али да би наша војска имала сигурну залогу и веру у искрене намере Немачке то ће се прве партије првих серија ових авиона испоручити и без закљученог уговора.

Што се тиче пак наводно једновремених преговора наше војске у Лондону за испоруку 100 авиона Маршал није противан овој испоруци, ако се овим постигне јачање наше војске, па било да овом поруцбином евентуално и испорука немачких МЕ аероплана.

После ове званичне изјаве следовао је приватан разговор где је Милер додирнуо питање наводно јаке пропаганде Енглеске и Француске у Југославији и у осталим земљама Балкана, као и питање експлоатације нафте, за коју постоји већ концесија, али где ће се свакако у техничком извођењу наићи још на велике тешкоће и сметње, како то догађаји претсказују. Детаљније по овом није се изјаснио.“

Стр. пов. бр. 1318

Цинцар Марковић

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, сџр. њов. бр. 948

од 1. VIII 1939, ф. II, дос. I-10

БР. 138

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 1. августа 1939. у 15,50 часова

У Лондон 1. августа у 18 часова

Лично за Министра Двора.

Берлин јавља:

„Атолико каже ми да има директно и поуздано обавештење о расположењу духова у Варшави и да то што је чуо не даје повод оптимизму.

Пољско јавно мишљење не смирује се, каже Атолико. Напротив, има много и врло утицајних личности које резонују овако: данас је Пољска у центру опште пажње и ужива помоћ и симпатије многих држава. Ако пустимо да време пролази ствари могу да се измене само на штету Пољске. Зато треба искористити ову ситуацију, бити непопустљив, и форсирати, по сваку цену, да се спор са Немачком заврши што пре, док још траје ова по Пољску повољна атмосфера.”

Пов. бр. 15520

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 959

од 1. VIII 1939, ф. I, гос. I-6

БР. 139

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Пов. бр. 15833

Београд, 5. августа 1939.

3. тек. мес. Берлин јавља:

„Овдашњи румунски посланик вратио се из Букурешта где је био на реферисању заједно са посланицима из Софије и Будимпеште.

На конференцији коју су одржали са Гафенком преовлађивало је мишљење да се ни Мађарска ни Бугарска нису још дефинитивно определиле у данашњој међународној ситуацији.

За односе са Мађарском, каже румунски посланик, да су коректни у форми али рђави у суштини и да поред најбоље воље са румунске стране, не може бити корисних разговора са Будимпештом.“

Јављам Вам ради информисања.

Цинцар Марковић

/Шифровано писмо/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 995

од 11. VIII 1939, ф. I, гос. I-6

БР. 140

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Из Београда 12. августа 1939. у 14,20 часова

У Лондон . . .

Лично за Посланика.

11. тек. мес. Берлин јавља:

„Енглески амбасадор⁴⁹⁷ каже ми да је, по његовом личном мишљењу, иницијатива за састанак Рибентроп–Ђано дошла са италијанске стране и да ће Ђано утицати умирујући на Рибентропа у питању немачко-пољских односа.⁴⁹⁸

О састанку Рибентроп–Чаки Хендерсон мисли да је дошао на немачку иницијативу због регулисања немачко-мађарских односа за које поуздано тврди да нису добри.

Енглески амбасадор сматра да се ситуација у последња три четири дана замутила и погоршала. Жали се на писање штампе на обе стране. Каже да је без додира са овдашњим Министарством иностраних послова.“

497 Невил Хендерсон.

498 Информације су биле тачне. Мусолини је хтео да одврати Хитлера од решавања спора с Пољском насилним путем, јер је претпостављао да ће у случају сукоба у рат ући Енглеска и Француска, а Италија још није била спремна да одговори савезничким обавезама према Хитлеру. Ђано је водио разговоре 11–13. августа у Салцбургу с Хитлером и Рибентропом, настојећи да их одврати од војне интервенције у Пољској и да спор реше политичким средствима. Хитлер и Рибентроп су, да би задобили Ђана, предлагали да у време док Немачка уништава Пољску, Италија раскомада Југославију. Договор није постигнут, свако је остао на својим позицијама.

Предње се доставља ради информације.

Стр. пов. бр. 1421
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1009
од 13. VIII 1939, ф. II, гос. I-10

БР. 141

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Из Београда 15. августа 1939. у 20,25 часова
У Лондон 16. августа у 10 часова

14. тек. мес. Берлин јавља:

„Из овдашњег Министарства иностраних послова
побијају вести да су на састанку Рибентроп–Тано спре-
мани планови против извесних држава на југо-истоку
Европе.⁴⁹⁹ Такве вести, каже се, имају за циљ изазвати
сумњу у тим државама са којима Немачка и Италија желе
искрену сарадњу.“

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 16694
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1023
од 16. VIII 1939, ф. II, гос. I-10

499 Реч је о Хитлеровој понуди Мусолинију да освоји Југославију
док он буде разбијао Пољску.

БР. 142

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Послат из Београда 17. августа 1939. у 20,40 часова

Примљен у Лондону 18. августа 1939. у 10 часова

16. текућег месеца Берлин јавља:

„Француски амбасадор који се вратио са отсуства каже ми да је посетио државног потсекретара Вајсцекера и у дужем разговору изнео му гледиште француске владе. Кулондр каже да је инсистирао на томе да би била трагична заблуда од стране немачке владе ако би сумњала у француску решеност да одржи своје обавезе према Пољској. Француска помоћ Пољској у случају немачко-пољског сукоба биће несумњива и аутоматска. Кулондр је подвукао да то говори после разговора које је имао у Паризу са Даладијеом⁵⁰⁰ и Бонеом.

Иначе Кулондр сматра да је ситуација нејасна и врло озбиљна. По његовом мишљењу на састанку Рибентроп–Ђано, нема сумње постигли да се јавно манифестује пуна морална солидарност осовине у питању Гданска. Али није постигнута сагласност о начину даље акције. Кулондр мисли да се о томе још врши измена мисли између Рима и Берлина и да при том Рим настоји да се избегну екстремне одлуке.

Све зависи, завршава Кулондр, од Хитлерове личности т.ј. да ли ће Фирер, као што се то поговара, изаћи ускоро са неким мирољубивим предлозима или ће, вајајући се у праве намере Француске и Енглеске, покушати да и питање Гданска реши силом или препадом.“

500 Едуар Даладје (1884–1970), председник француске владе 1933–1934. и 1938–1940.

Предње се доставља ради знања.

Стр. пов. бр. 1472
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1040
од 18. VIII 1939, ф. I, дос. I-6

БР. 143

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 17. августа 1939. у 23,40 часова
Примљен у Лондону 18. августа 1939. у 10 часова

Лично за Посланика.

16. текућег месеца Берлин јавља:

„На немачком надлежном месту речено ми да је састанак Рибентроп – Ћано био потребан, да би се манифестовала идентичност погледа Немачке и Италије, да би се уразумила Пољска и, што је главно, озбиљно опоменули они који је подржавају. Пориче се да се ради о ма каквој акцији против ма које земље на југо-истоку.

Међутим избегава се да се саопшти ма шта о неким конкретним закључцима састанка, него се поново скреће пажња на држање и поступке Пољске и сматра се да је ситуација озбиљна.

О Румунији се говори без неке нарочите оштрине али се не разуме њихово позивање класа нити се види од којег је заправо угрожена.“

Предње се доставља ради знања.

Стр. пов. бр. 1473
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1041
од 18. VIII 1939, ф. I, гос. I-10

БР. 144

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 20. августа 1939. у 0,25 часова
У Лондон 20. августа 1939. у 9 часова

17. т.м. Берлин јавља:

„Говори се да на званичном месту отклањају сваку идеју о некој међународној конференцији или политичком примирју.

Посета професора Бурхарта Хитлеру није забележена у немачкој штампи. У Министарству иностраних послова изјављују да не знају ништа о тој посети.

Шведски посланик каже, да посета Бурхарта није имала већи значај ни некакве резултате.”

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 17051
Цинцар Марковић

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1052 од 20. VIII 1939,
ф. I, гос. I-6

БР. 145

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 20. августа 1939. у 0,45 часова

У Лондон 20. августа 1939. у 9 часова

Лично за Посланика.

17. т.м. Берлин јавља:

„Према оном што ми каже Вајсцекер, погоршање ситуације наступило поред осталог и од изјаве која дата немачком Отправнику послова у пољском Министарству иностраних послова, да ће пољска влада свако мешање у ствари Гдањска, које би ишло на штету пољских права и интереса, сматрати као изазивање.

Вајсцекер каже да је таква упорност неразумљива и да се човек пред њом мора упитати да ли Пољска уопште жели неко разумно решење мирним путем.“

Предње се доставља ради обавештења.

Стр. пов. бр. 1479

Цинцар Марковић

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, сир. њов. бр. 1053

од 20. VIII 1939, ф. I, дос. I-6

БР. 146

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Пов. бр. 16998

Београд, 21. август 1939.

17. тек. мес. Берлин јавља:

„Сазнајем од Америчког отправника послова да се немачко-совјетски преговори које у Берлину од стране Совјета води економски експерт Барбарин, приводе крају. Совјети . . . у Немачкој машине и фабричке инсталације а Немачка из Русије све њене . . . жито, дрво и руде.

Склапању овог уговора не даје се међутим неко нарочито политичко значење.

У исто време једна делегација немачких привредника отишла је у Москву да на позив руске владе посети велику пољопривредну изложбу.“

Предње се доставља ради знања.

Цинцар Марковић

/Шифровано писмо/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1087
од 25. VIII 1939, ф. II, гос. I-10

БР. 147

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 23. августа 1939. у 22,40 часова

У Лондон 24. августа у 10 часова

23. тек. мес. Берлин јавља:

„Државни секретар Верман каже ми да је одлука о склапању Пакта о ненападању са Совјетском Русијом⁵⁰¹

501 Немачки министар иностраних послова Јоаким фон Рибентроп стигао је у Москву 23. августа 1939. око подне и после неколико сати преговора с Вјечеславом Молотовом, совјетским министром иностраних послова, склопљена су и потписана два значајна документа. Први је био Уговор о ненападању између Немачке и СССР-а. Две силе су се обавезале да неће учествовати ни у каквом акту агресије једна против друге; да неће помагати ниједну трећу силу у њеним ратним акцијама против једне од потписница; да неће улазити у групације сила уперене против партнера из овог уговора; да ће све међусобне спорове решавати споразумно или арбитражом. Уговор је потписан с важношћу од 10 година.

Други документ је био тајни протокол који је садржао три битне тачке: прва – у случају територијалних промена, Финска, Естонија и Летонија сматраће се совјетском утицајном зоном, а Литванија немачком, с тим да јој се припоји град Вилна који је тада био у Пољској; друга – совјетска утицајна зона у Пољској захватала је територију дуж река Нарве, Висле и Сан. Било је предвиђено да се о будућој судбини Пољске договоре две потписнице; трећа – признато је право СССР-у на Бесарабију.

Пре склапања совјетско-немачког уговора текле су сувише развучене политичке и војне дискусије између В. Британије и Француске, са једне, и СССР-а, са друге стране. Две западне силе су калкулисале и Немци су их предухитрили.

За Хитлера је овај уговор значио привремено тактично одступање од основног циља обрачуна са СССР-ом, а Стаљин је рачунао да ће Немачка у сукобу на Западу бити ослабљена и да ће

дошла и за њих нагло али не неочекивано. Претпоставља се да ће имати уобичајену форму таквих уговора, да ће Москва дати обавезу о немешању у унутрашње прилике Немачке, чији став према комунизму остаје непромењен. За Италију каже да је била на пријатељски начин држана у току преговора, а Јапан да је био обавештен. Мисли да су започети преговори које Енглеска и Француска досад водили у Москви изгубили свој смисао.“

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 17329

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1076
од 24. VIII 1939, ф. II, гос. I-10

БР. 148

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
, ЛОНДОН

Из Београда 25. августа 1939. у 6,30 часова
У Лондон 25. августа у 18 часова

Берлин јавља под 24. тек. мес:

„На надлежном месту изјављују следеће:

Енглеска игра са Пољском отишла сувише далеко. Како су Пољаци народ који не може да мирује, постоји велика вероватност да ће изазвати инцидент и напасти Немачку, јер су већ запосели границе са пуним снагама. Ми можемо са успехом бранити се без обзира да ли ће

обрачун са њом након тога бити лакши. Хитлер је тиме избегао рат на два фронта. Обе стране су у споразум ушле неискрено, из пуке нужде (вид. Ч. Попов, *нав. дело*, 585–595).

Енглеска и Француска притицати у помоћ Пољској. Ако до инцидента не дође, Немачка ће одлучно поставити своје оправдане захтеве у Таненбергу или Нирнбергу.

Према томе изгледи за одржање мира на граници пољско-немачкој су врло мали.“

Предње се доставља ради обавештења.

Стр. пов. бр. 1526
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1097
од 25. VIII 1939, ф. II, гос. I-10

БР. 149

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 29. августа 1939. у 6,30 часова
У Лондон 29. августа у 10 часова

27. тек. мес. Берлин јавља:

„У овдашњим дипломатским круговима много се коментарише резервисаност овдашње италијанске амбасаде.

С тим у вези у дипломатском кору постоји мишљење да се Мусолини спрема да одигра улогу посредника који би донео Европи мир а Италији корист.“

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 17955
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1140
од 29. VIII 1939, ф. I, гос. I-2

БР. 150

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 30. августа 1939. у 1,15 часова

У Лондон 30. августа у 10 часова

28. тек. мес. 1939. год. Берлин јавља:

„Стр. пов. Лично за Министра.

Француски амбасадор каже ми да је он последњи пријем код Хитлера, 25. тек. мес., реферисао Паризу већ сутрадан и добио одговор Даладјеа и предао га Хитлеру у поновној аудијенцији 26. тек. мес.⁵⁰² Најпре било решено да се преписка не објављује, али пошто су се пронели гласови да се између Париза и Берлина воде неки одвојени разговори упоредо са оним који се воде у Лондону, сагласили се да преписку објаве.

Кулондр каже да га Хендерсон није детаљно обавестио о поруци коју однео у Лондон.

Из разговора видим да француски и енглески амбасадор иду мало у раскорак.

Кулондр каже да претпоставља да Хитлер преко Хендерсона тражио следеће: прво Гдањск и Коридор, а после тога он је спреман да се упусти у политичке разговоре о

502 Сутрадан су уследили нови контакти између Берлина и Париза. Југословенско посланство у Паризу известило је МИП 28. августа да је „Синоћ немачки отпражник послова саопштио француској влади да Немачка због Данцинга не жели рат са Француском, од које ништа не тражи. Као континенталној сили Немачка се обраћа Француској тражећи да се она дезинтересује Источном Европом, а Немачка ће се дезинтересовати Западном Европом и Средоземним морем, питањем које Француска може сама да регулише са Италијом. Немачка би Француској и у Белгији оставила слободне руке“ (ПЛ, њов. др. 1148 од 30. VIII, извештај из Париза од 28. VIII, ф. II, гос. I-10).

решењу осталих питања као што су колоније, расподела сировина и смањење наоружања.⁵⁰³

Кулондр каже да он лично не види излаз из данашње ситуације, јер измена писама Хитлер – Даладје само је потврдила да сваки остаје на својим позицијама. Једина нада, каже Кулондр, остаје још до повратка енглеског амбасадора.“

Пов. бр. 18052

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1146 од 31. VIII 1939, ф. II, гос. I-10

503 Према сазнањима југословенског посланства у Паризу, Немачка се обратила Лондону преко Хендерсона са следећим:

- „1. Да јој Енглеска одмах и унапред призна право на Данцинг и два коридора кроз Коридор, које би Немачка одмах заузела;
2. Немачка пристаје на међународну конференцију која би решавала сва питања економска, финансијска, питање наоружања, под условом да јој Енглеска унапред обећа повратак бивших немачких колонија.

Овде верују да ће Енглеска одговорити да унапред ништа не може да даје и обећава јер би то био нови Минхен, већ позива Немачку на преговоре, а у кулиси би јој рекла шта би јој могла уступити.“ (Исто као за претходну напомену).

И Париз и Лондон тражили су да се Хитлер споразуме с Пољском око спорних питања; у супротном – у случају сукоба пружиће помоћ Пољској.

БР. 151

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 30. августа 1939. у 6,20 часова
У Лондон 30. августа у 10 часова

Под 28. тек. мес. Берлин јавља:

„Италијански амбасадор каже ми данас да је по његовом мишљењу вероватност за одржање мира сведена на један од сто што ће се видети ноћас по повратку Хендерсона из Лондона.

Италијански амбасадор каже да је Пољска услед енглеске подршке отишла предалеко што онемогућава Мусолинију да изврши мисију посредника као године 1938. пред Минхен. То не значи да Италија не чини све што може за мирно решење сукоба. Тако исто није тачно, каже италијански амбасадор, да је Италија војнички неспремна. Њене су припреме у сразмери са њеним потребама и обавезама.

Без обзира какво ће решење пасти, каже италијански амбасадор, овог пута се показало да гаранција Енглеске није више довољна [2 групе нејасне] европски спор.

Италијански амбасадор сматра да је Румунија сада дефинитивно [4 групе нејасне] неутралност, а нада се да ће и са Турском ствари тако удесити да и она усвоји неутралност.

. [4 групе нејасне].“

Пов. бр. 18057

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, ѿов. др. 1158
од 30. VIII 1939, ф. I, гос. I-2

БР. 152

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 31. августа 1939. у 15,15 часова
У Лондон 31. августа у 20 часова

Под 30. тек. мес. Берлин јавља:

„Грчки посланик каже ми да има основа за веровање да ће Италија у сваком случају остати неутрална. И међу члановима дипломатског кора може се чути слично мишљење. Каже се да је Немачка сагласна с тим, пошто би Италија у заједничком рату претстављала за Немачку сувише велики терет.

Немци би, каже се, морали послати знатне снаге на италијанско-француску границу, а ако би Французи и поред тога успели продрети у северну Италију, Немачка би се нашла угрожена са југа где није заштићена утврђењима.“

Предње се доставља ради знања.

Пов. бр. 18249

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1184
од 3. IX 1939, ф. I, гос. I-2

БР. 153

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 1. септембра 1939. у 16,55 часова
У Лондону 1. септембра у 22 часова

Под 1. тек. мес. Берлин јавља:

„Овдашњи италијански војни изасланик, ђенерал Роата, рекао нашем војном изасланику у разговору да је са војничке тачке гледишта пољско-немачки сукоб ствар Немачке. Италија ће у томе помагати Немачку морално и дипломатски, али ратовати само за своје интересе. А питања која интересују Италију прецизирао је Мусолини јавно. То су питања позната и онима којих се тичу, т.ј. Паризу и Лондону. На крају војни изасланик изразио наду да ће Лондон и Париз ипак показати разумевање за правично решење.“

Предње се доставља ради обавештења.

Стр. пов. бр. 1637
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1213
од 2. IX 1939, ф. I, дос. I-2

БР. 154

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 1. септембра 1939. у 22,30 часова

У Лондон 2. септембра 1939. у 9 часова

Под 31. т.м. Берлин јавља:

„Од синоћ ситуација знатно се погоршала и то, како ми каже италијански амбасадор, на овај начин:

По повратку Хендерсона из Лондона Немци су изјавили да су спремни да разговарају директно са Пољацима али су тражили као услов да пољски опуномоћени преговарач ступи ради преговора одмах, по могућности у току 24 часа, у додир са немачком владом. Немачка влада је у ту сврху израдила и писмено своје (две нејасне групе) преговоре у 14 тачака. Изгледа да Лондон није успео да на то приволи Варшаву. Напротив Варшава је јуче послеподне прогласила општу мобилизацију. То је у Немачкој схваћено као ново изазивање и синоћ је образован савет одбране земље.

Енглези су се, према мишљењу италијанског амбасадора, ангажовали према Немцима нешто више него што су могли да утичу на Варшаву. Зато Лондон ради и даље, са једне стране да наговори Варшаву да ступи у контакт са Берлином, а са друге стране да наговори Немце да не губе стрпљење и да не одустају од своје спремности за директне преговоре са Пољацима.

Атолико ми каже да и Италија чини са своје стране све што може у том правцу.⁵⁰⁴

504 Мусолини је крајем августа предлагао Хитлеру да Пољска преда Немачкој Данцинг, а остала спорна питања да се реше на једној међународној конференцији. Хитлер то није прихватио и одбацио је предлог 31. августа.

Предње се доставља ради знања.

Пов. бр. 18349

Цинцар Марковић

/шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1225
од 2. IX 1939, ф. II, дос. I-10

БР. 155

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 3. септембра 1939. у 7,45 часова
У Лондон 3. септембра у 17 часова

Под 1. тек.. мес. Берлин јавља:

„Државни секретар Вернер кога видео после Хитлеровог говора каже ми да реч рат није изговорена са немачке стране и да операције против Пољске присиљена предузети у циљу одбране.”⁵⁰⁵

Берман потврђује да данас треба да стигне једна совјетска војна делегација, али не може казати ништа о њеном саставу ни стварном циљу доласка.“

Предње се доставља ради знања.

Пов. бр. 18509

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1231
од 3. IX 1939, ф. II, дос. I-10

505 Немачка је у „циљу одбране“ започела војну акцију против Пољске 1. септембра у 4,30, топовском паљбом на граници двеју држава. Тиме је нестала и последња нада да се спор реши мирним путем. Други светски рат је почео.

БР. 156

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Послат из Београда 15. септембра 1939. у 20,20 часова
Примљен у Лондону 16. септембра 1939. у 10 часова

14. т. м. Берлин јавља:

„Ратни циљеви Немачке у односу на Пољску претрпеће како изгледа, знатне измене. Из разговора са Немцима из партије види се да би ти циљеви могли бити проширени до потпуне деобе Пољске између Немачке, Совјетске Русије и Литваније, нарочито ако западне силе одбију све немачке покушаје за склапање мира и тако ослободе Немачку свију обзира.“

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 19643

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1413
од 16. IX 1939, ф. II, гос. I-10

БР. 157

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 22. септембра 1939. у 16,35 часова
У Лондон 23. септембра 1939. у 9 часова

Берлин јавља под 22. т. м.:

„Атолико тврди да су последњи покушаји за спасавање мира 2. т. м. пропали понајвише енглеском кривцом. Са највећим опрезом и много скепсе, изражава се о даљим изгледима за мир, али каже да је то и сад главни предмет талијанских настојања. Изражава бојазан да ће продужење рата претстављати стварну опасност и за земље које нису у рату. Западне силе биће присиљене да потраже терен за један нови фронт против Немачке и да неутралност многих земаља може бити доведена у питање.“

Предње се доставља ради вашег обавештења.

Стр. пов. бр. 2023
Цинцар Марковић

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1463
од 23. IX 1939, ф. I, дос. I-2

БР. 158

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОНИз Београда 30. септембра 1939. у 5,00 часова
У Лондон 30. септембра у 10 часова

Берлин јавља под 28. тек. мес.

„Берлин показао жељу да се што пре приступи дефинитивном уређењу пољског питања т.ј. стварање пољске државе између Немачке и Совјетске Русије.⁵⁰⁶ Немачкој је наине стало да се то изврши што пре како би у садашњој својој акцији за мир на западу имала пред светом аргумент да њене намере нису освајачке и да не жели апсорбовати нове милионе туђег живља.“

Предње Вам јављам ради личног обавештења.

Пов. бр. 20992

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1536
од 30. IX 1939, ф. II, гос. I-10

506 Совјетске трупе су 18. септембра прешле пољску границу и наставиле са освајањем пољске територије да би после једанаест дана, 29. септембра, био склопљен совјетско-немачки споразум о деоби Пољске.

Ту нову пољску државу Хитлер је, према запису италијанског министра Ђана приликом сусрета с Хитлером 1. октобра 1939. у Берлину, замишљао као могућу, али уз три услова: далеко мању него што је била, јер би се Немачкој припојиле територије где живе Немци, да не буде средиште пропаганде и политичких акција против Немачке и да не представља препреку сарадњи Немачке и Совјета. Та држава не би убудуће смела представљати било какву војну снагу нити би имала право да одржава везе с иностранством, јер би то била брига Немачке. Хитлер је замишљао да у одређене крајеве Пољске насели Немце из других земаља (*Тајни архиви грофа Ђана 1936–1942, 328–329*).

БР. 159

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛА-
ВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 3. октобра 1939. у 18,55 часова
У Лондон 4. октобра у 9 часова

2. тек. мес. Берлин јавља:

„Поводом посете грофа Ђана Берлину⁵⁰⁷ дипломатски кругови кажу да се са италијанске стране желело: а) проверити карактер и домашај совјетско-немачке сарадње и нарочито б) утврдити који прави циљеви и тачне границе совјетског утицаја у Средњој Европи и на Балкану.“

Предње се доставља ради знања.

Пов. бр. 21340

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1571 од 4. X
1939, ф. I, дос. I-2

507 Након деобе Пољске између Немачке и СССР-а 29. септембра 1939, Рибентроп је по повратку из Москве предложио састанак Мусолинија и Хитлера и позвао Ђана у Берлин.

Ђано је стигао у Берлин 1. октобра и разговарао с Хитлером и Рибентропом. Био је упознат са дотадашњим током операција у Пољској, подели Пољске и Хитлеровим даљим намерама око могућности стварања неког облика пољске државе.

Ђану је стављено до знања да судбина Италије и фашизма зависи од успеха или неуспеха Немачке и да Италија треба да сарађује са њим и војнички, на фронту. Хитлер је саопштио да би Мусолини могао учинити велику услугу Немачкој ако организује блок неутралних држава како би спречио француско-енглеску пропаганду и тако олакшао положај Немачке. Фирер је био убеђен, према записима Ђана, у супериорност и сигурну победу над Енглеском и Француском. (Вид. *Тајни архиви грофа Ђана*, 326–334, *Разговор с Фирером*, Берлин 1. октобра 1939).

БР. 160

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛА-
ВИЈЕ, ЛОНДОН

Пов. бр. 21370

Београд, 3. октобра 1939. год.

2. тек. мес. Берлин јавља:

„Из разговора са добро обавештеним немачким личностима види се да немачки званични кругови не верују у неки непосредан успех своје офанзиве за мир чија кулминација треба да буде говор Хитлера у Рајхстагу.⁵⁰⁸

508 Хитлер је одржао говор 6. октобра у Рајхстагу. Андрић је 2. октобра известио Министарство: „У вези са понудама мира које ће Хитлер учинити у четвртак овде се проучавају проблеми како да се организује живот Пољака и Чеха. То неће бити такво уређење које би омогућило новој Пољској неку пуну политичку а још мање војничку самосталност и неограничену слободу одлучивања. Тако исто учиниће покушај са новим статутом за чешко подручје према којем би чешки народ, у границама Рајха добио неку врсту шире аутономије“ (ПЛ, пов. бр. 1572, телеграм Цинцар-Марковића пов. бр. 21341 од 3. X 1939, ф. II, дос. I-10).

За Пољску је рекао да се не може сматрати културном земљом и није се правдао за напад на њу, саопштавајући да она може постојати у далеко мањем обиму под одређеним гаранцијама. Саопштио је да је Немачка задовољна освајањем и да нема других претензија. Позвао је Енглеску и Француску да организују конференцију која би разрешила неслагања, поготову што нигде није „поступао против британских интереса“ а према Француској нема никаквих захтева. Хитлер је даље говорио о граници према Југославији коју сматра непроменљивом, о „решавању и сређивању жидовског питања“, о праву Немачке на колоније, о смањењу наоружања, оживљавању међународне трговине, о проблему мањина – успостављању новог „етнографског реда“, тј. о расељавању немачких мањина (Volksdeutsche) у средњој и

Немачка влада спроводи ипак ту офанзиву свима средствима и неумањеном енергијом јер од ње очекује:

1) оправдање пред немачким народом за даље вођење борбе,

2) повољан утицај на неутралне државе,

3) бар извесно слабљење одлучности код противника, нарочито у Француској којој немачка пропаганда посвећује велики део своје активности.“

Предње се доставља ради обавештења.

Цинцар Марковић

/Шифровано писмо/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1615 од 11. X 1939, ф. II, дос. I-10

БР. 161

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛА-
ВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 3. октобра 1939. у 17,50 часова

У Лондон 4. октобра у 0 часова

Лично за Посланика.

3. тек. мес. Берлин јавља:

„Италијански амбасадор каже ми: „Посета грофа Ђана имала је информативни карактер, зато не треба ни очекивати неке конкретне резултате ни нове манифестације.“⁵⁰⁹

југоисточној Европи (Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 87–88).

509 Ђано је записао на крају своје забелешке после разговора да су се сложили: да се пре Хитлеровог говора неће предузимати никаква иницијатива; после говора, када се појаве прве фран-

Понуда Хитлера није још дефинитивно формулисана.

Не може да прецизира у којој ће се мери и у ком облику Италија ангажовати за Хитлерову понуду мира, али извесно је да ће помирљиво настојање Рима бити настављено.

Италија ће настојати да координира и организује тежње и настојања свих неутралних држава. Совјетско-немачка сарадња кретаће се у досадашњим границама. Војничка помоћ тешко да може доћи у обзир јер Совјети не желе да се војнички експонирају.

Москва је изјавила да у садашњим околностима неће дирати у Бесарабију, што је важно јер омогућава да Балкан остане изван свих сукоба, до чега је Италији много стало јер би свако померање сила на Балкану довело одмах у питање италијанску неутралност. Турски споразум са Совјетима у питању искључења трећих сила из Црног мора уверава да Немци ничим не показују тенденцију за експанзију ка југу и Јадранском мору.“

Јављам Вам ради информисања.

Стр. пов. бр. 2176

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1569

од 4. X 1939, ф. II, дос. I-10

цуско-енглеске реакције, поново ће се састати с Рибентропом ради размене мишљења и, ако тако буду догађаји диктирали, састаће се Хитлер и Мусолини (*Тајни архиви...*, 334).

БР. 162

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 12. октобра 1939. у 21 часова

У Лондон 13. октобра 1939. у 10 часова

11. тек. мес. Берлин јавља:

„Синоћњи разговор Даладјеа наишао овде на намерно умерене коментаре. Добија се утисак да посланица мира садржана у говору Хитлера, 6. т. м., не мора бити последња реч и да се са немачке стране могу очекивати и даље нови покушаји да се дође до мира или да се бар продужи садашње затишје.“

Предње се доставља ради знања.

Пов. бр. 22150

Цинцар Марковић

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1626
од 13. X 1939, ф. I, гос. I-10

БР. 163

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 14. октобра 1939. у 10 часова

У Лондон 15. октобра у 10 часова

13. тек. мес. Берлин јавља:

„Чемберленов јучерашњи говор⁵¹⁰ наишао овде на оштру реакцију и потпуно негодовање. Штампи дат налог за најоштрије нападе.

Дипломатски кругови кажу да Немци овом оштром полемиком желе да продуже дискусију како би: 1) дали прилике мирољубивим струјама у Француској и Енглеској да дођу до израза и 2) омогућили посредовање неке неутралне силе.

Италијански амбасадор каже да не треба очекивати посредовање Италије.

Напори Рима иду за тим да се сабију редови неутралних.”

510 На Хитлеров говор у Рајхстагу од 6. октобра британски премијер је одговорио у Доњем дому енглеског парламента: „1 – Енглеска се не бори за завојевање; она се бори за слободу и за мир. 2 – Хитлерови предлози за мир су нејасни и они не садрже никакву сугестију за исправку неправди учињених Пољској и Чехословачкој. „Они су само покушај да Немачка задржи плен” и према томе, опасности за нове и даље агресије постоје још увек. 3 – Искуство је показало да се данашњој немачкој влади не може поклонити никакво поверење и она је, следствено, главна препрека миру. 4 – За обезбеђење мира, потребне су стварне гаранције а не речи. Овај услов може испунити само једна немачка влада. Све дотле, Енглеска пуним замахом наставља рат“ – известио је југословенски посланик из Лондона, Иван Субботић (М. Зечевић, М. Милошевић, *Месечни извештаји југословенској посланства у Лондону 1930–1941*, 442).

Предње се доставља ради знања.

Пов. бр. 22335

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1639
од 14. X 1939, ф. II, дос. I-10

БР. 164

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ЛОНДОН

Из Београда 20. октобра 1939. у 3,35 часова
У Лондон у 10 часова

Под 18. тек. мес. Берлин јавља:

„У вези са немачком „офанзивом мира“ овде се помишљало да се Чешкој да нова . . . и шира аутономија како би се доказало да Немачка не жели просту анексију и асимилацију мањих народа и тим утицало на јавно мишљење. Енглеско одбијање немачке понуде мира бацило је ово питање у позадину, али се сада поново ствар проучава. Мисли да ће ради разговора по том питању Хаха⁵¹¹ доћи у Берлин.“

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 22826

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1662
од 20. X 1939, ф. II, дос. I-10

511 Емил Хаха, мало познати и неискусни политичар изабран је 30. октобра 1938. за председника Чехословачке Републике, након што је Едуард Бенеш поднео оставку 5. октобра, разочаран сломом своје државе и држањем западних савезника, Француске и Енглеске, на Минхенском састанку.

БР. 165

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛА-
ВИЈЕ, ЛОНДОН

Пов. бр. 24712/III, X-1

Ойшййа йолиййичка сиййуација и Немачка

Београд, 9. новембра 1939.

Краљевско посланство у Берлину известило је под 31. октобром Министарство иностраних послова о следећем:

„У последњих месец дана Немачка је у својим спољнополитичким настојањима претрпела три ударца.

Најпре је дошао потпис турско-енглеско-француског пакта у Анкари од 19. октобра,⁵¹² који је примљен са ве-

512 Уговор о узајамној одбрани између Турске, В. Британије и Француске потписан је 19. октобра у Анкари. Тим уговором били су употпуњени ранији привремени уговори у облику заједничких изјава о узајамној помоћи, и то између Велике Британије и Турске од 21. маја 1939. и Француске и Турске од 23. јуна исте године.

Упоредо с преговорима Турске и западних савезника вођени су и преговори између СССР-а и Турске, који нису уродили плодом. Немачка је преко Стаљина тражила да с Турском склопи уговор и тако је одвоји од В. Британије и Француске. Стаљин је тражио да Турска не брани Грчку и Румунију, да не пропусти западне флоте да бране Румунију, а склопљени пакт не би важио ако Хитлер нападне Турску.

Трипартитни уговор Енглеска–Француска–Турска у енглеској јавности је примљен с великим задовољством, нарочито после гласова о преговорима у Москви. Главне одредбе су: „Француска и Енглеска притичу у помоћ Турској у случају да је ова нападнута од које европске силе; Турска притиче у помоћ Француској и Енглеској у случају једног акта агресије од стране које европске силе ако би тај акт довео до рата у басену Средоземног мора а у који би Француска и Енглеска биле увучене; ово

ликим негодовањем. У први мах немачка штампа се уздржала од опширнијих коментара, очекујући да помоћу туђих неповољних тумачења нападне овај пакт. Међутим, очекивани италијански коментари су изостали а совјетски нису били оно што се желело. Извесно разочарење за немачке званичне кругове било је и држање свих осталих балканских земаља, па и Југославије, од којих су очекивали да се јасније и одлучније ограде од анкарског пакта.

Огорчење пак против саме Турске је било толико да су чак прављене алузије на подмитљивост турских управљача, тврдећи да се други мотиви за склапање овог пакта не могу наћи.

Други непријатан догађај била је папска енциikliка од 28. овог месеца у којој се на недвосмислен начин осуђује режим у Немачкој и изражавају симпатије за Пољску. Због тога иста није могла бити прочитана у католичким црквама у Немачкој.

Трећа непријатност било је гласање америчког Сената по питању измене закона о неутралности од 27. октобра, које је несумњиво имало највише утицаја на широке масе, пошто је улога Сједињених Америчких Држава у светском рату још у живој успомени и са те тачке просуђују немачке масе значај држања Сједињених Америчких Држава и у садашњем сукобу.“

исто важи и за Турску у обратном случају. Турска притиче у помоћ Енглеској и Француској у случају да су оне увучене у рат услед извршења гаранција датих Грчкој и Румунији док су те гаранције на снази; ако су Енглеска и Француска увучене у рат услед акта агресије једне европске силе, предвиђа се имедијатна консултација између уговорних страна итд.“ (М. Зечевић, М. Милошевић, *Извештаји...*, 423).

Министарству иностраних послова част је доставити предње Краљевском посланству, знања ради.

По наредби Министра
Помоћник Начелника Политичког одељења,
И. Божић⁵¹³

/Препис Андрићевог писма од 31. октобра, начињен у МИП-у и упућен посланствима КЈ у Лондону, Паризу и Риму/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1888 од 22. XI 1939, ф. I, дос. I-10

БР. 166

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ. ЛОНДОН

Пов. бр. 24925/III
*Гледишће Берлина на холандско-белгијску
акцију за мир*
Београд, 11. новембра 1939.

Краљевско посланство у Берлину доставило је под 8. новембром следећи извештај о састанку белгиског Краља са холандском Краљицом и о ставу Немачке према Белгији и Холандији:

513 Др Иван Божић, саветник у МИП-у и помоћник начелника Политичког одељења од јуна 1938. до јула 1940, када је распоређен на дужност саветника Посланства КЈ у Берлину. У дипломатији је од 1920. као вицеkonzул у МИП-у, затим у Диселдорфу и Прагу, постављен је за секретара у МИП-у 1929, ради као konzул у Браили 1932, поново је у МИП-у 1934, а 1935. постаје саветник у Посланству КЈ у Прагу до јуна 1938. када је враћен у МИП.

„Састанак белгиског Краља са холандском Краљичом у Хагу од 6–7. о. м. није у Берлину наишао на добар пријем. Изгледа да немачки званични фактори у томе састанку, управо у овим данима кад се толико говори и пише о опасности немачке инвазије, виде још једну демонстрацију заједничке свести о опасности, него жељу да се допринесе општем миру или бар смирењу на сопственим границама. Са немачке стране каже се отворено да држање Белгије и Холандије према енглеској блокади није онакво какво би по немачком мишљењу требало да буде и пита се да ли се толика попустљивост према акцији енглеске флоте на мору, може довести у склад са улогом неутралне државе. Те неутралне земље нису хтеле да се користе ни својим правом ни, могућностима које им је пружао велики Хитлеров говор, да отворено и оштро иступе против енглеског поступања на мору него се задовољавају дискретним протестима на папиру.⁵¹⁴ Тиме ове државе не доприносе ни одбрани сопствених интереса ни повраћању мира, који је њима као малим државама потребнији него другима.

У белгиској амбасади и холандском посланству у Берлину гледају са забринутошћу на овакве изјаве са

514 У реакцији у Енглеској, на понуду посредништва за мир од 7. новембра, односно у одговору енглеског краља од 12. новембра, речено је да Енглеска прихвата сваку понуду ако она садржи стварне гаранције за један праведан мир. Напад на Пољску је још једном обелоданио намере немачке аполитике у односу на њене суседе. Народи Британске империје боре се да ослободе Европу великог страха од немачке агресије, да европским народима обезбеде њихову независност и слободу и да се у међународним односима методе силе замене методама мирних решења – рекао је у одговору.

У одговору француског председника републике поставља се питање исправке неправди учињених Пољској, Чехословачкој и Аустрији. Одговори су практично садржали циљеве рата двеју држава (М. Зечевић, М. Милошевић, *Извештаји...*, 428).

званичне немачке стране које могу бити почетак једне кампање против Белгије и Холандије са чијим држањем, у Берлину нису ни мало задовољни нити су спремни да га без протеста и отпора даље трпе.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње знања ради.

По наредби Министра
Начелник Политичког одељења,
Р. Петровић⁵¹⁵

/Препис Андрићевог извештаја од 8. новембра, начињен у МИП-у и упућен посланствима КЈ у Лондону, Паризу и Риму и Генералштабу/ *АЈ, ПЛ, њов. др. 1892 од 22. XI 1939, ф. II, гос. I-10*

515 Радован Петровић, начелник Политичког одељења МИП-а од 3. априла 1939. године. У дипломатску службу примљен је по завршетку студија на Правном факултету у Паризу 1919. године. Био је писар па секретар Посланства у Берну 1919–1923, затим секретар у МИП-у 1923–1925, у Делегацији у Фиренци, у Посланству у Паризу 1925–1927, вицеконзул у Марсељу 1927–1930, поново у МИП-у, потом секретар Посланства у Атини 1931–1935. Крајем 1935. је саветник у МИП-у, 1936. је у Посланству у Прагу, затим Букурешту 1937–1938. За време службовања у Прагу и Букурешту био је члан Сталног секретаријата Мале Антанте. Генерални конзул у Трсту био је од јула 1938. до краја марта 1939, када је враћен у МИП и преузео дужност начелника Политичког одељења.

БР. 167

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 3235/III

Немачки коменџари говора грофа Ђана

Београд, 28. децембра 1939.

Краљевско посланство у Берлину доставило је под 19. децембром следеће обавештење о пријему на који је наишао у Немачкој последњи говор италијанског Министра иностраних послова грофа Галеаца Ђана:⁵¹⁶

„И поред пасуса, који се односе на ревизију мировних уговора, заокружавање Немачке и Италије и ,анти-минхенско расположење‘ Париза и Лондона, говор грофа Ђана примљен је са негодовањем у немачким званичним круговима.

Истакнуте немачке личности подвлаче да овај говор може бити само од историске вредности за евентуално будуће утврђивање ратне одговорности, али да он не претставља никакав допринос за повољно окончање рата.

Гроф Ђано није нашао за потребно да ни једном једином речи помене досадашње напоре и успехе савезничке немачке војске, већ је напротив јасно одделио италијанску ствар од немачке ствари, бранећи немачко гледиште само и једино онде где се је оно сасвим поклапало са италијанским схватањима интересима.

Где пак то није био случај, он је, пренебрегавајући савезничке обзире, одлучно иступио у одбрану италијан-

516 Ђано је одржао говор 16. децембра у фашистичкој комори. Наишао је на велики одјек јер није ниједном поменуо осовину Берлин–Рим.

ске тезе, не водећи притом ни најмање рачуна о штети коју тиме може нанети Немачкој. То је н. пр. био случај у ставу који је заузео према Совјетској Русији и анти-коминтернском пакту, као и у индискретном изношењу усмених споразума, који су пратили италијанско-немачки пакт, а према којима су обе уговорне стране биле дужне да за време од три године раде на консолидацији мира и не покрећу ни једно питање које би могло изазвати европски сукоб.

Општи је утисак да италијански Министар иностраних послова овим својим говором не само што није пружио никакву моралну подршку Немачкој, него јој је у много чему одмогао.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње Краљевском посланству ради обавештења.

Министар-помоћник

Мил. Д. Смиљанић⁵¹⁷

/Препис Андрићевог писма од 19. децембра, начињен у МИП-у и упућен посланствима КЈ у Лондону, Риму и Паризу/ АЈ, ПЛ, *сћр.* њов. др. 23 од 8. I 1940, ф. 1, дос. I-8

517 Милоје Д. Смиљанић, помоћник министра иностраних послова од 15. септембра 1939. У дипломатију је примљен 1919. након студија права у Греноблу; био је најпре писар у МИП-у, затим члан Делегације Краљевине СХС у Трсту, вицеkonzул од 1922, секретар у Посланству у Тирани 1929–1931, па у Посланству у Софији 1931–1934. Јула 1934. је саветник у МИП-у, а 1935. шеф V одсека Политичког одељења. Саветник је Посланства у Тирани од маја 1936. до априла 1937, а од маја 1937. заступник в. д. начелника Политичког одељења МИП-а. Јуна 1938. је в. д. начелника Политичког одељења, а од априла 1939. в. д. помоћника министра иностраних послова, па помоћник од 15. септембра 1939. За посланика је постављен 1941. у Каиру.

БР. 168

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 748/III Е-23

Камџања немачке шџамџе љроџив неутџралаца
Београд, 13. јануара 1940.

Краљевско посланство у Берлину доставило је под 5. јануаром следеће обавештење о новој кампањи коју диригована немачка штампа предузима против неутралаца:

„Пошто немачка акција за мир није донела жељене резултате, то мир није више предмет немачких настојања и размишљања, већ се говори само о борби до истраге, која треба да донесе коначну победу Немачкој.

У вези с тиме спроводи се у инспирисаним чланцима систематска акција застрашивања према неутралцима, којима се скреће пажња на последице које их чекају у случају предузимања или толерирања аката који, по немачком схватању, нису у складу са њиховим ставом неутралности.

При томе се, с обзиром на гласове о претстојећој акцији савезника за образовањем једног југо-источног фронта, обраћа највећа пажња на тај део Европе.

Тако је прошлог месеца објављен у Берлинер Берзенцајтунгу чланак Др-а Карла Мегерла, истакнутог члана Рајхстага, који је у блиској вези са Вилхелмштрасе,⁵¹⁸ у ком се упозоравају привредници југо-источне Европе да се не дају завести пригодним куповинама енглеских агената, који им нуде бољу цену и плаћање у готову, како би истисли немачке извознике, који су њихови стални и сигурни клијенти.

518 Министарство иностраних послова Немачке.

Ако би југо-источни произвођач примио енглеску понуду, заувек би проиграо поверење немачке привреде, а осим тога Немачка не би дуго остала миран посматрач једног таквог посредног учешћа у енглеском економском рату.

Исто тако се у вези са последњим заседањем Друштва народа, поручује у немачкој штампи неутралним државама да је свака њихова сарадња са женевском институцијом инкомпатибилна са њиховом неутралношћу. Замера се не само Белгији и Холандији, које су гласале у прилог Финске, него и осталим који су се уздржали од гласања.⁵¹⁹

Исти Др Мегерле пише тим поводом да уздржавање од гласања и прећутно прихватање противничких говора није устању да оправда неутралне чланове Друштва народа у очима Немачке, која сваког оног који остаје, у тој чисто енглеско-француској организацији сматра саучесником непријатеља Немачке.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње, ради обавештења.

По наредби Министра
Начелник Политичког одељења
Р. Петровић

/Препис Андрићевог писма од 5. јануара 1940, начињен у МИП-у и упућен посланствима КЈ у Лондону, Паризу, Риму и Вашингтону/ АЈ, ПЛ, њов. др. 118 од 22. I 1940, ф. I, дос. I-8

519 После напада совјетских трупа на Финску 30. новембра 1939, Финска је затражила да се сазову Савет и Скупштина Друштва народа и пред њих изнесе случај совјетске агресије. Многе државе су то подржале, у првом реду Енглеска и Француска, па је и дошло до заседања Скупштине Друштва народа, које је почело 9. децембра. На заседању је осуђен акт агресије, а СССР искључен из Друштва народа 14. децембра.

БР. 169

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ
ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 83⁵²⁰

Берлин, 11. јануара 1940.

У току децембра месеца прошле године, у Немачкој је извршена врховна реорганизација у вођству немачке ратне привреде. Суверена власт у њеном извођењу и даљем раду сконцентрисана је опет у рукама генералфелдмаршала Göringa, повереника за четворогодишњи план.

Овдашња јавност сазнала је о тој промени из чланка који је написао државни секретар Kögner у последњем броју привредне ревије »Vierjahresplan«.

Као што је познато, циљ првог четворогодишњег плана био је успостављање немачке привреде (проглас немачке национал-социјалистичке партије односно владе на народ 1. II 1933 – сутрадан по доласку на власт), и то спасавање сељака у циљу осигурања исхране народа и спасавања немачког радника јаком борбом против беспослености. Циљ овог првог плана био је постигнут 1936. године.

Циљ другог четворогодишњег плана државни канцелар прогласио је на партијском конгресу (Reichsparteitag) у септембру 1936. године овим речима: Немачка мора

520 Овај извештај Андрић је послао Политичком одељењу МИП-а, које га је затим упутило Конзуларно-привредном одељењу и Главном генералштабу под бр. 1464/III-Е.22 од 23. јануара 1940. Конзуларно-трговинско одељење је са садржином овог извештаја упознало Министарство финансија – Одељење буџета Министарство трговине и индустрије – Одељење спољне трговине и Народну банку КЈ.

бити за четири године потпуно независна од иностранства у свим оним продуктима, које може створити немачки рад, његова хемија, индустрија или рударство.

Извршење овог другог плана поверено је било генералфелдмаршалу Göringu 18. октобра 1936. Њему су у исто време дата врло широка овлашћења према свима државним па и највишим надлештвима национал-социјалистичке партије.

У циљу спровођења овог другог плана био је издат цео низ законских прописа и разних уредаба. Све више и више била су сконцентрисана нова одељења и разни ресори у рукама повереника за четворогодишњи план, што је сачињавало огроман и комплициран његов штаб. Посао се невероватно проширио, тако да је у многим ресорима дошло до двоструког рада, до тешкоћа по питању надлежности, до других неприлика које су кочиле и организацију саму и, што је важније, привредни живот. Пре годину дана дошло је због ових нездравих појава у организацији штаба четворогодишњег плана до извесне децентрализације. Извођење појединих задатака у оквиру плана било је пренето на поједина надлежна ресорна министарства у којима је била извршена реорганизација послова и одељења. При томе су морале бити водеће личности, које су раније радиле на положајима у оквиру четворогодишњег плана, примљене у ресорна министарства.

Целокупна организација министарства народне привреде била је у основи измењена и наново уређена. Том приликом морао је др Schacht⁵²¹ направити ме-сто новом и данашњем министру немачке привреде (Reichswirtschaftsminister) др Функу. Оваквим децентрализованим системом радило се годину дана и више.

521 Хајлмар фон Шахт, немачки министар привреде, гувернер Рајхсбанке, човек који је снабдевао Хитлера финансијским средствима за наоружање и агресију.

Дошао је рат. У пракси се показало да реорганиза-ција извршена пре годину дана, није дорасла новим и проширеним задацима које тражи привредни живот у рату. Било је многих тешкоћа разне природе, нарочито на пољу социалне политике, у питању надница и цена и на пољу финансијске политике. Сем тога, мере преузете одмах почетком рата – које су биле већ раније спремљене у мирно доба – у циљу продужења радног времена, даље повећани порези и смањена заштита рада (Arbeitschutz) показале су се као погрешне јер су у многоне кочиле привредни развој. Извесне мере су биле због велике „опозиције“ брзо повучене. Исто тако „нови финансиски план“ који је ступио у живот, праћен огромном рекламом и пропагандом, показао се у пракси као немогућ, јер је донео – у супротности са ранијим системом финансирања – поскупљење државног кредита, прикривену инфлацију двоструком особином пореских бонова и тиме несигурност валуте.

Дефлациона политика – која би се у извесној мери у мирно доба могла сматрати као паметна фискална мера – наишла је у ратно доба због намераваног смањења надница на најјачи отпор и радничког фронта и индустријалаца самих. У тој вези треба напоменути да ни војнички, ни привредни кругови нису очекивали овакав развој рата. Сем рата у Пољској није било никаквих већих ратних акција и операција; материјални губици и губици у људству били су релативно мали. Могло се према томе одустати од пуне војне као и привредне мобилизације, која би имала за последицу обустављање рада у многим индустријама сем у ратној.

Под оваквим условима систем децентрализације у привредном животу – који је диригован – није могао да се одржи и било је од нужне потребе изменити привредне планове. Сем у текстилној индустрији која у великој коли-

чини и мери зависи од сировина, запослење у фабрикама морало је остати због избегавања беспослености.

Имајући све то у виду, нарочито тешкоће у ратној привреди, г. Göring нашао се, иницијативом г. Функа, принуђен одустати од прошлогодишњих мера и прибећи новом систему и решењу.

Новом организацијом, генералним саветом, одузете су ресорним министарствима и генералном поверенику за немачку привреду (министар Функ) многе функције и компетенције. Целокупно привредно вођство и далеко-сежне мере за његово спровођење пренете су опет у руке г. Göringa, као повереника за четворогодишњи план.

У своме горе цитираном чланку државни секретар Körner јасно признаје да је било прилагођење високо развијене немачке привреде рату један од најтежих задатака, што је било могуће спровести једино благодарећи дисциплини народа и стабилности немачких привредних прилика. Стварне претпоставке за успешну привредну мобилизацију створио [је] четворогодишњи план, на чијој основи се створило прилагођење привредном рату. За то иде главна заслуга министру Функу, као главном привредном поверенику. Први месеци систематског развоја ратне привредне политике показали су многе резултате и искуства која су од велике важности за будућност и која се морају марљиво проучити. Ратно привредна политика мора бити због тога еластична и јака, она мора да тражи смело нова сретства у циљу победничке одбране државе. Да би се ово постигло потребно је 1) јасна заповест (klare Befehlsgewalt) и најстроже ауторитарно вођство целокупне ратне привреде. 2) стална, текућа и најтешња сарадња свих оних, који се баве питањима ратне привреде и то свих оних из партије и државне администрације. 3) дисциплина и сарађивање целог народа, и продуцената и потрошача.

Тако се г. Göring, на иницијативу г. Функа, у децембру месецу, решио да уводи даље упрошћавање (Vereinheitlichung) у вођству привредне политике тиме што се ствара горе споменута највиша ратно привредна инстанца, генерални савет, чије вођство узима он лично у руке. При томе он ће се послужити надлежним министарствима, већ постојећим институцијама и надлештвима четворогодишњег плана. Сва највиша државна надлештва биће увршћена у генерални савет, чије ће вођство бити у Göringovим рукама. Чланови тога савета биће државни секретари: повереника за четворогодишњи план (Körner), министра привреде, министра за исхрану становништва и пољопривреде, министра за рад, за саобраћај, унутрашњих послова и министра за шуме, државни комесар за стварање цена, шеф врховно војно привредног уреда код врховне команде, као и повереник заступника вође национал-социалистичке партије. Савет се може проширити уласком и заступника министра финансија или Reichsbanke. За време осуштовања из Берлина г. Göringа ће заступати у основним питањима привредне политике министар Функ, у текућим пословима државни секретар Körner. Генерални савет није нова институција, нити се може заменити министарским саветом за одбрану земље, чије вођство исто тако припада г. Göringu. Лозинка савета није реформа данашњег система, него брзо доношење важних ратно привредних одлука и мера. Савет ће тачно одређивати текући рад појединих ресора, примаће и проучавати привредне извештаје и дириговати немачку ратну привреду. Извршење донетих одлука, израда управних прописа биће и даље препуштена појединим министарствима, која располажу потребним стручњацима и управним апаратом.

На крају свога чланка државни секретар Körner изражава наду да ће генерални савет бити у стању, да реши сва питања и све задатке привредне природе, па ма и рат

дуго трајао. Потребан је брзи рад као што је потребно отстранити евентуалне бирократске појаве. Сем тога треба да је сваки на своме месту: кроз цео народ да провејава једна јака добра воља.

Укратко резимирано. Пошто је било потребно, да се убудуће мере и одлуке немачке ратно привредне политике сконцентришу на једном месту и у рукама једног лица, то је створен генерални савет. Досадашњи координациони одбор министарства био је само саветодавно тело. Поједина министарства доносила су одлуке по своме нахођењу, које су често биле у супротности и штетне за осталу привреду. Стварањем савета доносиће се одлуке обавезне за сва министарства, за целу немачку привреду. Извршујући органи биће као и досада поједина министарства.

Из свега горе изложеног као и из права располагања приватном својином немачких држављана – већ ранијим доношењем разних овлашћења и прописа – јасно се види како немачка држава преузима вођство над целокупним националним и приватним добрима својих држављана у своје руке и како она све јасније иде путем више и више дириговане политике и постепеној етатизацији немачке приватне својине.⁵²² Целокупна ратна и привредна де-

522 Као пример наводимо нови закон о немачкој државној банци (Рајхсбанка) који је ступио на снагу 16. јуна 1939. Банка је била реорганизована према смерницама вође Рајха и била њему подређена. Нови закон имао је за циљ не само да се банка ограничи на кредитну и валутну политику, него да постане орган националсоцијалистичке политике. Изгубила је своју независност и била је подређена искључиво вођи Рајха. Једино је он банци могао давати директна наређења – ниједан ресорни министар није имао то право. Банка није прешла у власништво Рајха, формално је остала у приватним рукама, али је држава имала апсолутни утицај на вођство банке – Директориј (АЈ, МИП – КПО, бр. 6044, извештај Посланства у Берлину пов. бр. 840 од 20. VI 1939, ф. XII, р. о. 232).

латност данас у Немачкој има да служи једином циљу: победи Немачке. Личност г. Göringa, у кога имају Немци поверење, и у чије диктаторске руке су пренети послови ратно привредног вођства целокупне немачке привреде, треба да буде гаранција да је вођство у добрим, правим и јаким рукама.

Посланик,

[Иво Андрић]

*/Копија/ АЈ, МИП КЈ – Конзуларно-привредно
одељење, њов. др. 719 од 29. I 1940, ф. 11, р.о. 232,
Немачка*

БР. 170

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ, ЛОН-
ДОН

Послат из Београда 19. јануара 1940. у 0,45 часова
Примљен у Лондону 19. јануара 1940. у 12 часова

Под 15 т. м. Берлин јавља:

„Протурање алармантних вести стране штампе о агресивним намерама Немачке против Белгије и Холандије, овдашњи званични кругови не демантују изрично него изјављују да се ради и овог пута о једној офанзиви лажних вести противу Немачке и о жељи Енглеске и Француске да створе нове смутње, нове провокације и заплете. Међутим у приватним разговорима Немци подвлаче да Белгија и Холандија не пружају овим провокацијама онакав отпор какав би, по немачком мишљењу, требало да пруже.“

Предње се доставља ради знања.

Пов. бр. 1201

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 97
од 22. I 1940, ф. I, гос. I-10

БР. 171

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕО-
ГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ, ЛОНДОН

Пов. бр. 1650/III, Бе-50

Белџијско-немачки односи

Београд, 23. јануара 1940.

Краљевско посланство у Берлину доставило је под 15. јануаром следећа обавештења добивена од тамошњег белгиског амбасадора о белгиско-немачким односима:

„1) Иако са званичне немачке стране нема никаквих претњи и никаквог притиска, ипак је Белгија, с обзиром на могућност прикривених немачких циљева, спремна за сваку евентуалност.

2) Пре извесног времена тражили су Рим и Мадрид у пријатељској форми обавештења у Берлину о намерама немачке владе према Белгији односно Холандији, а у исто време скренули Белгији пажњу на потребу мира и обазривости.

3) Иницијатива за мир белгиског Краља и холандске Краљице дошла је на непосредно и јасно изражену жељу Берлина.

4) Белгиска влада дала је ових дана пристанак за израду 1000 жељезничких вагона белгиским фабрикама за рачун Немачке.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње ради обавештења.

Министар-помоћник

Мил. Д Смиљанић

/Препис Андрићевог писма од 15. јануара, начињен у МИП-у и упућен посланствима КЈ у Лондону, Паризу, Риму, Бриселу, Мадриду и Генералштабу/ АЈ, ПЛ, њов. др. 256 од 17. II 1940, ф. I, гос. I-10

БР. 172

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ
ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 125

Немачко финансирање рата

Берлин, 23. јануара 1940.

Консуларно-привредно одељење⁵²³

За покриће трошкова око наоружања и за финансирање рата, Немачка је била принуђена да знатно повећа разне дажбине. Тако је само приход од пореза повећан од 6,65 милијарди марака у 1932/33 години на 18 милијарди у 1938/39 години, али се верује да се на овој цифри неће остати и да ће приходи од пореза у 1940. години бити повећани на 24 милијарде, што ће претстављати око 30% целокупног државног прихода. Поред овога, очекује се допунско повећање порезе на зараду за нових 25%.

Ово повећање порезе у првом реду има за циљ да покрије повећане издатке за време рата, али, осим тога, ово се приказује као нека врста привредног регулатора. Јер одмах по почетку рата у Немачкој је ограничена потрошња увођењем бонова за животне намирнице и друге потребе. Само један део зараде могао се издати за животну егзистенцију. Како су зараде и приходи остали исти, а цене стабилне, потрошачи су имали слободну куповну моћ која је тражила на пијаци још слободну робу. Најбољи доказ за ово је, да се за време од почетка рата па до данас куповало све оно што се без бонова могло добити.

523 Копију овог извештаја КПО упутио је 31. јануара Министарству финансија – Одељењу буџета. Посланство у Берлину је исти извештај упутило и Политичком одељењу МИП-а.

За време божићних празника била је тако велика навала на радње да су ове распродале своја стоваришта. Цена није играла никакву улогу, већ је главно било да се нешто добије. За један килограм кафе плаћало се око 70,-РМ (1.000,-динара). Ако би овако стање потрајало могло би имати инфлаторних последица, утолико што би и покрај свих врло строгих мера шверц постао свакодневна појава. Куповну моћ која је слободна требало је апсорбовати. Ово учинити само порезом осећало би становништво као сувише велики баласт. И поред уверења да безбедност државе захтева да жртве подносе не само војници већ и цивилно становништво, свако повећање пореза изазива негодовање.

Да би могли да покрију велике расходе, немачки надлежни фактори настоје да, поред пореза, повећају или пронађу и друге изворе. Један од ранијих значајнијих извора били су зајмови, и нема сумње да ће се њима и сада прибећи. Као врло добар извор државних прихода сматра се и штедња, нарочито због тога што сви новчани канали воде у државну касу, па, према томе, држава може да се послужи новцем грађана. Због тога се на све стране држе сада говори о штедњи. Подвлачи се да држава штеди и да грађани морају утолико пре својевољно штедети. У оквиру пропаганде за штедњу био је нарочито изразит говор г. Функа, у коме је Министар привреде ставио до знања немачком народу жеље немачких одговорних фактора. Ове се жеље, на економском пољу, своде на штедњу. Г. Функ је нагласио да грађани разбацују новац купујући непотребне ствари било из бојазни од инфлације, било из страха да ће робе ускоро нестати па желе да се на време снабду. Како ће новац остати стабилан, рекао је г. Функ, и како ће робе увек бити довољно да покрију потребе појединаца, овакво схватање је безразложно. У случају пак да грађани не прихвате ове разлоге и не почну са правом

штедњом, држава ће бити приморана да вишак слободног прихода корисно употреби.

Дневна штампа поздравља овај подстрек за штедњу. Наглашава се, да се приватна потрошња мора смањити у интересу војске. Штедња је за време мира национално привредна потреба, а за време рата ово је дужност сваког појединца. Издавањем бонова омогућено је сваком Немцу да може добро живети и према томе нема потребе новац разбацити, за непотребне ствари. Како ће се штедњом финансирати рат то је национална дужност сваког Немца да штеди, а ако неће милом онда га треба у интересу целине натерати силом.

Начин штедње засада се препушта још увек слободном нахођењу појединаца. За појачање добровољне штедње чују се разни предлози: појачати пропаганду да деца штеде у школи, штедња међу Хитлеровом омладином, поклоне и специјалне награде предузећа треба да чине не у новцу већ у боновима, поједина предузећа и институције треба да организују штедњу међу радницима и чиновницима и тако даље. Шта више се предлаже да држава даде пореске олакшице онима који ће штедети на дуги рок.

На основу напред изнетог може се констатовати да ће Немачка углавном финансирати рат порезом и штедњом. Било добровољна или присилна штедња, ово не значи засада ништа друго већ прикривени порез. Национални доходак и приход појединаца трошиће се онако како то држава нареди. Уштеде се неће препуштати вољи и нахођењу појединаца већ ће се морати користити у интересу целине и државе. Ако систем штедње за финансирање рата не да очекиване резултате, онда ће бити примењен повећан порез. Појачаним разрезом пореза настојаће држава да подмири своје потребе за цело време рата.

У вези са предњим проносе се гласови да ће путем подесних уредаба бити уведена присилна штедња. То

јест, да ће свакоме од његових прихода бити одређена једна извесна сума за минимум егзистенције, а сав сувишак да ће морати бити стављен на расположење држави у облику обавезне штедње.

Посланик,
Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, МИП КЈ – КПО, бр. 863 од 31. I 1940,
ф. II, р.о. 233, Немачка*

БР. 173

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 29. фебруара 1940. у 1 час
Примљен у Лондону 29. фебруара 1940. у 10 часова

27. текућег месеца Берлин јавља:

„Немачки званични кругови су потпуно резервисани питању посете Велса.⁵²⁴ У овдашњим дипломатским

524 Велс Самнер, амерички државни подсекретар, путовао је у Европу са задатком председника САД Рузвелта да се у престоницама зараћених земаља упозна с политичком ситуацијом у Европи. Велс је француском амбасадору у Вашингтону, пре пута у Европу, изјавио да он не носи никакве предлоге у престонице зараћених земаља и да председник Рузвелт добро зна да тренутно не постоје никакви изгледи за мир. Политички кругови и јавност Сједињених Држава оцењивали су његово путовање као мисију која има карактер непристрасности, која остаје у границама америчке политике неутралности.

У дипломатским круговима, званично образложење да његова посета има информативни карактер, примљено је без задњих

круговима чује се мишљење да Хитлер према Велсу заступа следеће гледиште:

1) Слободан животни простор за Немачку у Средњој Европи и Источној Европи без права мешања западних сила.

2) Предност расподеле сировина у свету и колонија.

Захтеви које Хитлер изнео у свом говору од 24. т. м. могу се резимирати на две горње тачке. Мисли се да су оне у ствари један антиципиран одговор Велсу.“

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 5003

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 315

од 1. III 1940, ф. I, дос. I-7

намера, али се претпостављало да Велс има и други задатак с обзиром на ситуацију у скандинавским земљама и држање Француске и Енглеске према њима. У Америци је постојало уверење, према извештају посланика К. Фотића, да Финска није крајњи циљ Совјета, већ да ће после ње уследити, у споразуму с Немачком, напад на Норвешку и Шведску, а да ће Немачка напасти Холандију.

Америка је показивала посебно занимање за Холандију због специјалних интереса које Америка има у Холандској источној Индији. Мислило се да би немачкој офанзиве у Холандији могла уследити јапанска инвазија у холандској Индији, тим пре што је Јапан био отказао уговор о арбитражи између Јапана и Холандије. Према Фотићевим сазнањима из „добро обавештених кругова“, Велс је имао задатак да сва та питања расветли – посебно став Енглеске и Француске (АЈ, ПЛ, пов. бр. 368 од 19. III 1940, Извештај МИП-а од 4. III 1940, г. I, дос. I-7).

БР. 174

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 3. марта 1940. у 15,30 часова

Примљен у Лондону 4. марта 1940. у 10 часова

2. текућег месеца Берлин јавља:

„Дознајем да је фон Рибентроп изложио опширно Велсу⁵²⁵ све разлоге који Немачкој императивно намећу њен став у садашњем рату. Према томе од Енглеске а не од Немачке зависи питање рата или мира. Док Рибентроп образложио Велсу немачке погледе на узроке и на праву природу рата дотле Хитлер говорио више о циљевима рата. По томе немачком схватању Средња и Југо-источна Европа претстављају немачки животни простор из којег треба да буде искључен утицај сваке друге силе, док се у Источној Европи предвиђа совјетско-немачка сарадња.

Хитлер није говорио о колонијама, али то не значи да их се одриче. Хитлер није чинио никакве предлоге за мир.

Предње Вам јављам ради личног обавештења.

Стр. пов. бр. 669

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 320

од 4. III 1940, ф. I, дос. I-7

525 Велс је разговарао с Рибентропом и Хитлером 1. марта 1940. Пре поласка у Берлин, Велс је био у Риму, где је 26. фебруара водио разговоре с Мусолинијем о чему је Ђано оставио забелешку (Тајни архиви грофа Ђана, 349–351).

БР. 175

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 20. марта 1940. у 3,10 часа
Примљен у Лондон 20. марта 1940. у 10 часова

18. текућег месеца Берлин јавља:

„О састанку Мусолини–Хитлер⁵²⁶ у овдашњим дипломатским круговима чују се три разне верзије:

526 Ради се о састанку Мусолинија и Хитлера на Бренеру 18. марта 1940. На том састанку били су Ђано и Рибентроп.

Ђано је записао ток и садржину разговора између Хитлера и Мусолинија. На једном месту Ђано је записао Хитлерове речи „да није дошао зато, да од њега нешто тражи, него је само хтео да му изнесе, какав је положај, и да саопшти своје гледиште о будућем развоју рата“.

Хитлер је, према Ђану, излагао Мусолинију дотадашњи ток рата и своју увереност да ће уништити Француску и Енглеску, коју окривљује за рат.

Мусолини је говорио о могућностима и датуму уласка Италије у рат, саопштавајући да ће то учинити онога часа кад Немачка „својом акцијом створи повољну ситуацију“ (вид. Тајни архиви грофа Ђана, 377–382).

Занимљиво је навести шта је италијански посланик у Софији поводом сусрета на Бренеру саопштио југословенском посланику: „Италијански посланик рече ми да је састанак на Бренеру последица велике психолошке грешке Енглеске која место да буде задовољна неутралним ставом Италије, почела да третира Италију у погледу блокаде са мало обзира и за енглески угаљ инсистирала да добије талијанске топове и авионе које би употребила против Немачке. Тим је Енглеска покушала да компромитује Италију у Немачкој. Други разлог је чињеница да је Русија одустала од политике бољшевизирања Финске као и поново потврдила одлуку да неће предузимати ништа слично на југоистоку Европе...“ (АЈ, ПЛ, пов. бр. 402 од 27. III 1940, извештај МИП-а, ф. I, дос. I-8). До енглеске блокаде према Италији дошло је 1. марта, након што је Италија одбацила енглески услов за трговински уговор – да Енглеској продаје оружје и муницију. То је заиста било испитивање колико је Италија била вољна да се одели од Немачке.

- 1) Са немачке стране ради се о офанзиви мира.
- 2) Мусолини хоће да подвуче демонстративно немачко-талијанску сарадњу, да би тако извршио притисак на савезнике, а у исто време да утиче на Хитлера да спречи већи размах ратних операција.
- 3) Ради се о реализацији крупних планова за немачко-талијанску сарадњу на дипломатском терену који треба да обухвати државе Источне и Југо-источне Европе и да контрпарира енглеска и француска настојања у тим земљама.“

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 7096.

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 396 од 22. III 1940, ф. I, гос. I-8

БР. 176

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ Ј
УГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Београд, 26. марта 1940.

Анкара, 30. марта 1940.

22. овог месеца Берлин јавља:

„Овдашњи дипломатски кругови констатују код Немаца повишен тон и нову борбеност. Немци настоје да искористе досадашње дипломатске успехе и демонстративно наговештавају нову сарадњу са Римом и Москвом. Сматра се да се њихов притисак концентрише на . . . (ис-

пуштена група). Један од блиских сарадника Рибентропа рекао је о односу Немачке према Турској и Балкану следеће:

Одговорност земаља Балканског споразума велика је. Њихова је дужност да на време спрече неки фаталан корак Турске. Држање Турске је и даље колебљиво и несигурно.“

Предње се доставља ради знања.

Стр. пов. бр. 925

Цинцар Марковић

/Шифровано писмо/ АЈ, Посланство КЈ у Анкари (ПА), њов. бр. 484 од 30. III 1940, ф. 34, дос. С-9, Немачка

БР. 177

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Из Београда 7. априла 1940. у 18 часова

У Лондон 8. априла 1940. у 10 часова

6. т. м. Берлин јавља:

„Енглеска настојања у односу према неутралним државама Севера и Југоистока наилази овде на [нејасна група] реакцију.

У круговима страних војних изасланика говори се да ће извесне јединице Источне војске ђенерала Бласковица бити за сваку евентуалност померена ближе ка југоистоку. Даље се говори о припреми поморских и сувоземних

снага у Хамбургу и околини, за случај повреде норвешке неутралности од стране Енглеске.“

Предње се доставља ради знања.

Стр. пов. бр. 1053
Цинцар-Марковић

/Телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 503 од 8. IV 1940,
ф. I, дос. I-8

БР. 178

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 20. априла 1940. у 19,20 часова
Примљен у Лондону 21. априла 1940. у 10 часова

Под 18. т. м. Берлин јавља:

„Данас ми Вајцекер каже да је жеља Немачке била да на Северу као и на Југо-истоку буде сачуван мир. На Северу то није успела⁵²⁷ и то кривицом других. Он не предвиђа да ће се формирати неки шири и значајнији фронт у Норвешкој јер за то нема услова.

По његовом мишљењу на Југо-истоку нема у овај мах опасности за мир. Све земље у питању желе да сачувају неутралност па чак и Турска.

У талијанској штампи осећа се, каже Вајцекер, извесна живост и борбеност. То је разумљиво с обзиром на савезничке односе према Немачкој, али сматра да (иако то изрично не каже) из тога не треба одмах изводити неке далекосежне закључке.“

527 Вид. документ бр. 179.

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 10383

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 673
од 3. V 1940, ф. I, дос. I-8

БР. 179

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ, ЛОН-
ДОН

Пов. бр. 10662/III, Оз-9

Немачки напад на Данску и Норвешку
Београд, 23. април 1940.

Краљевско посланство у Берлину доставило је под 19. априлом следеће обавештење о настојању Немачке да и питање окупације Норвешке реши по могућству мирним путем, без употребе оружја:

„На сам дан упада немачких трупа у Норвешку⁵²⁸ Министар иностраних послова г. фон Рибентроп позвао је

528 Немачке трупе нападе су Норвешку 8. априла 1940, иако је Норвешка маја 1938. прогласила своју неутралност заједно са осталим нордијским земљама. Данска је такође нападнута, 9. априла.

У извештају од 23. априла Андрић је саопштио „да се немачки упад у Скандинавију од стране партијских личности приказује не само као једна одбрамбена мера него у исто време и као саставни део једног већег плана о ломљењу енглеске империје. У разговорима те личности желе оставити утисак као да Италија има своје важно и већ одређено место у том плану“ (АЈ, ПЛ, пов. бр. 728 од 12. V 1940, г. I, дос. I-8).

к себи норвешког посланика у Берлину г. Шела, објаснио му немачке намере у смислу меморандума и тражио од њега да ступи у везу са својом владом и тражи од ње ин-струкције. Г. Шел је покушао, али није успео.

После неуспелог покушаја са владом г. Квислинга,⁵²⁹ норвешког посланика, позвао је вође Рајха г. Хитлер који је у присуству г. фон Рибентропа поново тражио од њега да ступи у контакт са својом владом, досадашњом или неком новом, јер он треба да зна ко претставља владу у Норвешкој и на кога се може обратити. Међутим г. Шел није ни овог пута успео у свом настојању.

Пошто се г. Хитлер уверио да се преко г. Шела не може ништа постићи и да је легална норвешка влада решена да да отпор, норвешком је посланику 19. априла стављено до знања да треба да напусти Немачку.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње ради знања.

По наредби Министра
Начелник Политичког одељења
Р. Петровић

/Препис Андрићевог писма, начињен у МИП-у и
упућен свим амбасадама и посланствима КЈ/ АЈ, ПЛ,
йов. бр. 738 од 12. V 1940, ф. I, гос. I-8

529 Видкун Квислинг, вођа норвешких фашиста, који је од 1930. одржавао везе с немачком нацистичком партијом, 1933. је основао Национални збор, покрет који је отворено пропагирао нацистичку идеологију. За време немачке агресије помагао је немачке трупе у заузимању земље. Хитлер га је 1942. поставио на чело марионетске владе Норвешке и ту је остао све до слома фашиста, када је осуђен и стрељан.

БР. 180

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Стр. пов. бр. 1374/III

Говор ĩ. фон Рибенѝройа

Београд, 3. маја 1940.

Краљевско посланство у Берлину доставило је под 30. априлом о. г. следећи извештај о говору г. фон Рибентропа одржаном 28. априла у канцеларству Рајха:

„Необичан и неуобичајени начин на који је г. фон Рибентроп сазвао дипломатски кор да прими његова саопштења, изазвао је изненађење и негодовање код чланова дипломатског кора.

Узроци, због којих је г. фон Рибентроп сматрао за потребно да безначајну изјаву у погледу Норвешке, намењену штампи, учини у присуству целокупног дипломатског кора и страних војних изасланика, јесу следећи:

1) Жеља да се импресионирају претставници неутралних земаља;

2) Намера да се остави утисак добрих и нормалних односа са Шведском⁵³⁰ и пуног поштовања њене неутралности – очигледно у циљу пропаганде и вероватно и у вези са жељом да штеди осетљивост Совјетске Русије;

3) Главни пак циљ био је ефекат који ова изјава пред страним претставницима треба да остави у унутрашњости Немачке. Немачког грађанина, који зазира од повреде неутралности једне мирољубиве земље, требало је уверити да Немачка није повредила норвешку и данску неутралност, него да су то учинили савезници.

530 Шведска је успела да остане за све време рата у неутралности, истина, с посебним режимом економских односа са Немачком.

У овом последњем циљу изгледа да је г. фон Рибентроп успео у извесној мери код просечног немачког човека, па ма и пролазно.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње Краљевском посланству ради обавештења.

По наредби Министра
Начелник Политичког одељења
Р. Петровић

/Препис Андрићевог писма, начињен у МИП-у и упућен посланствима у Лондону, Риму, Паризу, Будимпешти, Атини и Софији и амбасадама КЈ у Анкари и Букурешту/ АЈ, ПЛ, њов. др. 724 од 12. V 1940, ф. I, дос. I-8

БР. 181

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДР ИЛИЈИ ШУМЕНКОВИЋУ,
КРАЉЕВСКОМ АМБАСАДОРУ, АНКАРА

Стр. пов. бр. 1375-XI
Данашње активирање
јолийиике осовине Рим–Берлин
Београд, 3. Маја 1940.

Господине амбасадоре,

Част ми је известити Вас да је Министарство иностраних послова примило данас од Краљевског посланика у Берлину следеће обавештење односно активирања политике осовине Рим–Берлин које се у последње време видно манифестује:

„1) После затишја од неколико месеци, одједном су учестале званичне посете. Тако су само ових дана боравили у Берлину пуковник милиције Фанели, шеф италијанског туризма Пробо Магрини, вице-гувернер Рима Монтуори, инспектор фашистичких организација у иностранству Карло Базиле, и друти. Њихове изјаве у штампима су веома издашне у комплиментима немачком народу и војсци. Ове италијанске срданости примају се у берлинским круговима са великим задовољством и сервирају врло свечано јавности.

2) Смењивање г. Атолика и постављење г. Алфиерија⁵³¹ за новог италијанског амбасадора у Берлину претставља један стваран и значајан прилог побољшању италијанско-немачких односа. Положај г. Атолика од месеца новембра прошле године није био код немачких меродавних фактора више онако повољан као некад. Овај положај није се могао поправити, а болест је убрзала г. Атоликово опозивање. Постављење новог амбасадора, истакнутог члана партије и ноторног германофила, јесте једна у низу мера и манифестација којима Италија, без штете и обавезе по себе, обавезује Берлин. Са немачке стране настоји се дати овој мери значај једног речитог симптома.“

Истим овим извештајем Краљевски посланик у Берлину доставио је Министарству иностраних послова следеће обавештење односно мишљења која преовлађују у тамошњим дипломатским круговима поводом горњих настојања у правцу активирања политике осовине Рим–Берлин:

531 Дино Алфијери, амбасадор Италије у Берлину од априла 1940. до 25. јула 1943. Пре тога обављао је следеће функције: државни подсекретар у Министарству за корпорације 1929–1932, државни подсекретар за штампу и пропаганду 1932–1936, затим министар истог министарства до 31. октобра 1939 – уместо Ђана, који је постао министар иностраних послова; амбасадор у Ватикану 1939–1940.

„1) Што се тиче наименовања г. Алфиерија, у дипломатском кору се ствар истина схвата као једна крупна манифестација у корист осовине Рим–Берлин, али се сматра да она сама по себи не искључује ни по чему нове промене температуре у италијанско-немачком пријатељству. Ако Риму једног дана затреба, он може врло лако личности новог амбасадора дати претежно културни и пропагандистички карактер и одузети јој политички и дипломатски значај који јој се сада овде даје.

2) Што се тиче даљег развоја италијанско-немачких односа, у дипломатским круговима у Берлину могу се уопште констатовати два опрезна схватања. С једне стране, један мањи број дипломатских претставника сматра да се Мусолини везао нераздвојно са Хитлером и да сада ради на препарирању јавности и других фактора у Италији за своју германофилску политику, која може ићи чак до уласка у рат на страни Немачке. Други, а то је већина, сматрају да је све ово само једна фаза у италијанском маневрисању и да на том путу треба очекивати још многе промене и кривудања, и да у овом најновијем ставу Италије нема ничега ни дефинитивног ни одређеног. Ни једни ни други не искључују да Италија неће покушати у једној од тих фаза да учврсти још боље свој положај на Балкану, под условом да то буде без крупнијих улога и без већег ризика.“

Предње Вам се доставља ради Вашег обавештења.

Изволите примити, Господине Амбасадоре, уверење о мом одличном поштовању.

Помоћник министра:

Мил. Д Смиљанић

/Препис Андрићевог извештаја, начињен у МИП-у и упућен Амбасади КЈ у Анкари/ АЈ, ПА, *сјир. йов. др.* 787 од 3. V 1940, *ф.* 36

БР. 182

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Пов. бр. 12362

Београд, 10. маја 1940.

Анкара, 13. маја 1940.

4. о. м. Берлин јавља:

„Турски амбасадор, који се вратио ових дана из Анкаре, каже ми да су утисци које доноси врло повољни. Код свих меродавних фактора нашао добру вољу и пуно разумевање да се остане изван сукоба сем у случају да турски интереси буду директно угрожени. Турска влада решена је да ни у ком случају не пропусти ма чију ратну флоту кроз мореузе.

Војска генерала Вегана нема, по мишљењу турског амбасадора, офанзивне циљеве него искључиво чување савезничких интереса и престижа на истоку.

Односи са Совјетском Русијом нису сасвим онакви какви су некад били, али су врло коректни и на граници турско-совјетској не постоји никакве затегнутости.

Из свега тога турски амбасадор закључује да ће Турска, ако се не десе неке крупне промене, моћи заиста остати и даље ван сукоба.

За привредне односе са Немачком турски амбасадор каже, да са турске стране постоји не само добра воља, него и конкретни предлози, али да до сада није било могуће доћи до неког резултата.“

Предње се доставља ради обавештења.

Цинцар Марковић

/Шифровано писмо/ АЈ, ПА, њов. бр. 826
од 13. V 1940, ф. 34, гос. В-1

БР. 183

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Послан из Београда 12. маја 1940. у 18,40 часова
Примљен у Анкари 13. маја 1940. у 08,30 часова

Берлин јавља под 10. текућег месеца.

„Бугарски посланик сматра да постоји вероватноћа да ће Енглези тражити диверзију на Балкану како би привукли на ту страну један део немачких снага. Бугарски посланик сматра да ће се Енглези у том циљу послужити Турском. Због тога је, по његовом мишљењу, кључ мира и рата на Балкану у Турској.

Турски амбасадор сматра напротив да ће сад за догледно време бити сачуван мир на Балкану. За Турску каже да ће остати мирна догод њени животни интереси не буду доведени у питање.

Грчки посланик сматра такође да сад не треба очекивати енглеску интервенцију на Балкану. Он сматра да би мир на Балкану могао бити угрожен пре од стране Италије.“

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 12640

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПА, њов. др. 824
од 13. V 1940, ф. 34, гос. В-1

Бр. 184

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Из Београда 1. јуна 1940. у 0,30 часова
У Лондон у 9 часова

Берлин јавља под 27. овог месеца:

„Овде у дипломатском кору сазнаје се да немачка влада, после првих неуспеха, поново настоји да постигне споразум и сарадњу између три силе, Немачке, Италије и Совјетске Русије. Немачки амбасадор Шуленберг развија у Москви велику активност у том правцу“.

Предње се доставља ради обавештења.

Стр. пов. бр. 1724

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, сџр. њов. др. 902
од 4. VI 1940. ф. I, гос. I-8

БР. 185

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Пов. бр. 15846-III, Н-1

Духовно расположење у Немачкој

Београд, 12. јуна 1940.

Краљевски посланик у Берлину доставио је под 8. јуном следећи извештај о духовном расположењу немачког народа:

„У Немачкој су сви данас убеђени да ће Немачка извојевати победу над савезницима и то за врло кратко време. Сазнање и нада да ће се рат завршити у врло скорој будућности, уз немачку победу, учинили су да је немачки народ данас у много ведријем душевном расположењу, но икада до сада од почетка рата. Али ово ведро расположење ограничава се на крајеве, где се не осећају директни ударци рата. У круговима партије одушевљење и самопоуздање иде несравњено много даље.

Партиске личности изражавају у разговорима немачке намере о уређењу послератне Европе. Средња Европа и Балкан заузимају у тим плановима знатно место. У Југоисточној Европи треба да буде сачуван мир. По свршетку рата Немачка ће у тим крајевима „направити реда“, што не значи освајања, анексије и неке велике територијалне промене, него више један политички, привредни и идеолошки утицај Немачке на све народе у том делу Европе.

Да би се правилно оценило данашње расположење просечног Немца треба се сетити да је Версаљски мир, са својим материјалним и моралним последицама, оставио

у добром делу немачког народа дубљег трага него што се то у иностранству обично мисли. Кад се ради о репарацији ,версаљске неправде' већина Немаца је спремна да прими највеће жртве и да постане добровољан саучесник у најстрашнијим насиљима и најрискантнијим међународним авантурама.

Једна од грешака западних сила у процени ударне снаге Немачке била је у нетачној оцени тога расположења уопште и промени његовог утицаја на ратни потенцијал Немачке.

У главном немачке масе су и овога пута савршено и послушно оруђе у рукама вођства и цео немачки заиста огромни напор оставља утисак елементарне силе која није нашла своје место у свету и тражећи га настоји да помери све остале народе са места које они заузимају.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње ради обавештења.

По наредби Министра,
Начелник Политичког одељења,
Р. Петровић

/Препис Андрићевог извештаја од 8. јуна, начињен у МИП-у и упућен амбасадама КЈ у Анкари и Букурешту и посланствима КЈ у Лондону, Риму, Паризу, Софији, Будимпешти и Атини/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1414 од 16. X 1940, ф. I, гос. I-8

БР. 186

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Пов. бр. 16024/III, Н-1

Објашњење немачких партијских

кругова о улазу у освојене земље

Београд, 13. јуна 1940.

Краљевски посланик у Берлину известио је под 18. мајем о. г. да се у немачким партијским круговима даје следећа идеолошка подлога немачком упаду у Холандију и Белгију⁵³² и пресудном удару Немачке против западних сила:

„Перифериске земље“, како се сада називају Холандија, Белгија, Данска и Швајцарска, отпаци су некадашњег немачког Светог римског царства. Управо стога што су у потстви сачувале сазнање о томе, те мале некад германске државе показивале су све већу тежњу да се удаље од Немачке, некадашње матице и да се привредно, културно и политички што чвршће вежу и приљубе било латинском било англосаксонском свету, т. ј. Француској или Енглеској. Један од резултата овога рата и немачке победе биће и то да ће тај историски апсурд бити исправљен и те земље враћене у свој природни положај, т. ј. у нормални однос везаности и зависности према матици земљи, Немачкој.

Сличне коректуре биће извршене и са скандинавским земљама, а затим и са земљама средње Европе.

532 Немачка агресија на Холандију и Белгију, земље које су биле прокламовале своју неутралност, извршена је 10. маја 1940. Убрзо је крајем маја уследила и капитулација ових земаља. Истовремено с нападом на Холандију и Белгију, нападнути су Луксембург и аеродроми у Француској.

Тиме ће Немачка преузети своју историјску мисију централне силе у Европи и тако ће бити створена нова Европа на природнијим и правичнијим основима, у којој ће сви народи имати онај положај који им по њиховом географском положају, њиховој унутрашњој вредности и њиховој историјској улози стварно припада, а из које ће бити искључени штетни утицаји страних сила, нарочито Енглеске.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње Краљевском претставништву ради обавештења.

По наредби Министра,
Начелник Политичког одељења,
Р. Петровић

/Препис Андрићевог извештаја од 18. маја начињен у МИП-у и упућен амбасадама у Анкари и Букурешту и посланствима КЈ у Будимпешти, Софији и Атини/ АЈ, ПА, йов. бр. 1100 од 28. VI 1940, ф. 34, гос. С-9

БР. 187

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Стр. пов. бр. 2006/III

Разговори са партијским личностима

и привредницима о држању

Немачке према Италији и о немачким

условима за мир

Београд, 19. јуна 1940.

Краљевски посланик у Берлину доставио је под 15. јуном следећа запажања, која је стекао у разговору са партијским личностима и привредницима који имају веза са меродавним факторима, о држању Немачке према Италији и о немачким условима за мир:

„У тим круговима улазак Италије у рат⁵³³ не само да није поздрављен са искреним одушевљењем, него се о њему говори са нелагодношћу, са иронијом или отвореним негодовањем.

Уопште је за однос немачког народа према италијанском карактеристично да идеја немачко-италијанског пријатељства не може никако да ухвати корена међу овдашњим светом. Док Италија није ушла у рат говорило се подругљиво о савезнику који остаје изван сукоба и посматра борбу Немачке на живот и смрт. Сада када је Италија ушла у рат не само да се са ниподаштавањем говори о њеној војничкој спреми и снази, него се отворено тврди да је италијански ударац против побеђеног противника једна морална ругоба и да је Италија „дошла

533 Италија је ушла у рат 10. јуна, када су њене трупе прешле Алпе. Истог дана објављен је рат Француској и Енглеској.

на дељење лешине'. Италија је, чује се врло често, окаљала моралну чистоћу и светињу немачког рата који је био једна мушка борба између Немачке и њених моћних противника, а који Италија сада претвара у пљачку.

Ако се рат по несрећи продужи, каже се даље, Италија неће моћи ни привредно ни војнички да га издржи и постаће убрзо баласт и слаба тачка за Немачку. Ако се пак рат оконча брзо и победнички, претензије Италије отежаваће опет политички улогу Немачке или ће пак ићи на уштрб и самих немачких интереса.

Што се тиче немачких услова за мир, у тим се круговима тврди да Француска треба да буде сведена у политичком и војном погледу на силу другог реда која никад више својим коалицијама и својим злоупотребљавањем других раса не би могла угрозити Немачку у њеној европској мисији.⁵³⁴

Напротив, Фирер би вероватно и данас поставио Енглеској врло благе услове, под условом, наравно, да Немачка буде призната као равноправна велика сила и да јој буду остављене слободне руке на континенту.

За Белгију и Холандију тврди се да би морале уступити Немачкој поморске и копнене базе и према Немачкој доћи у однос полузависних држава, као балтичке државе у односу према Совјетској Русији.⁵³⁵

534 Француска је већ у јуну била разбијена. Седамнаестог јуна француска армија је била потучена од Немачке и тога дана формирана је нова француска влада под председништвом маршала Ф. Петена, која је 22. јуна 1940. потписала примирје с Немцима, а 24. јуна с Италијанима. То је практично значило капитулацију Француске. Немци су анектирали Алзас и Лорену, а Италијани Ницу и Савоју. Немачка је одмах окупирала 2/3 француске територије, а остатак 1942. године.

535 СССР је са прибалтичким државама Естонијом, Летонијом и Литванијом 1939. године склопио уговоре о ненападању, по којима је добио војне базе где је стационирана совјетска војска.

Сем тога Немачка би добила знатне колонијалне поседе.

У погледу територијалног статуса Балканског полуострва не предвиђају се неке веће промене, наравно под условом да их балканске државе својим држањем у садашњем рату не изазову саме. Том приликом увек се подвлачи да би италијанске територијалне претензије на Балкану наишле на енергично противљење како Немачке тако и Совјетске Русије и да према томе немају изгледа на успех.

Једино што се и за Балкан предвиђа, то је његово привредно преуређење⁵³⁶ и социјално подешавање с об-

Средином јуна 1940. издејствовао је право држања својих јединица на целим територијама трију држава, тако да су совјетске трупе 17. јуна 1940. запоселе те територије.

536 Немачка пропагандна кампања за ширење свог утицаја, од пролећа 1940. године, увела је термин „привредни простор“ или „привредно подручје“, посебно када је било говора о Југоистоку Европе, Балкану. Према мишљењу југословенског конзула у Бечу, овај термин је ушао у употребу да би дао мирољубиву форму немачком продирању на Балкан, који је од виталног значаја за немачки „ужи животни простор“. „За разлику од немачког, животног простора у ком Немачка мора да има не само привредну већ и политичку слободу акције, у свом „привредном простору“ Немачка жели да види политички слободне и независне изграђене националне привреде, по схватању универзалистичке економске школе“, закључивао је конзул на основу немачке пропаганде. То је значило да Немачка купује све вишкове продукције земаља „привредног простора“, а да им покрива потребе у индустријским производима – у првом реду машинама, које даље служе јачању националних привреда, а тиме и „политичке независности држава у немачком привредном простору“. Немачка пропаганда о свом „привредном простору“, којом се посебно бавио привредни публициста Алфред Пилман, износила је лоше стране задуживања балканских земаља у Енглеској и Француској, наводећи да „Немачка омогућава јачање и прогресивно интензивирање националних привреда, и, у вези с тиме, здраво формирање властитог, националног капитала, као и подизање куповне моћи у земљи,

зиром на више интересе животног простора Немачке.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње Краљевској Амбасади ради обавештења.

Министар-помоћник,

Мил. Д. Смиљанић

/Препис Андрићевог извештаја од 15. јуна, начињен у МИП-у и упућен амбасадама КЈ у Анкари и Букурешту и посланствима КЈ у Риму, Софији, Атини и Будимпешти/
АЈ, ПА, њов. бр. 1146 од 7. VII 1940, ф. 34, гос. С-9

БР. 188

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Из Београда 1. јула 1940. у 03,00 часа

У Лондон 1. јула у . . . часова

Берлин јавља под 25 о. мес.

„Из разговора са немачким [недостаје реч] чује се следеће:

што ће, опет, олакшати царинску политику дотичних држава“. У том „привредном простору“ на Балкану Немачка пропаганда је видела само Немачку и никог више изузев Италије, али само у Албанији (АЈ, МИП КЈ КПО, извештај конзула из Беча, пов. бр. 224, 1940, ф. XI, р.о. 232, св. II).

Октобра 1940. генерални конзул из Беча у опширном извештају о немачким напорима за продирање на југоисток каже да та активност има за циљ „да чврсто веже југоисточне државе са немачким Рајхом, стварајући такорекућ један јединствени привредни организам од Хамбурга до Солуна“ (АЈ, МИП КЈ КПО, бр. 9805, извештај генералног конзула из Беча пов. бр. 888 од 17. X 1940, ф. XI, р.о. 232, св. V).

1) Хитлер има још увек своју слабост према Енглезима као раси и као империји. Према томе Енглези би још увек могли постићи врло повољан мир и спасти империју под условом да збаце садашње управљаче и усвоје [група нејасна] схватање о уређењу Европе.⁵³⁷

2) Немци верују да ће Немачкој успети освојити Енглеску али не одбијају могућност да Краљ и влада избегну у Канаду и да се рат настави. То је за Немце непријатна евентуалност зато подвлаче да ће на немилосрдну блокаду одговорити [група нејасна] средствима.“

Предње се доставља ради Вашег обавештења.

Стр. пов. бр. 2104
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, сџр. њов. др. 1023
од 4. VII 1940, ф. I, дос. I-10

БР. 189

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Из Београда 3. јула 1940. у 2,50 часова

У Лондон 3. јула 1940. у 14 часова

Јуче Берлин јавља.

Компетентна немачка личност каже ми:

„Пре немачког напада на Енглеску Фирер ће још јед-

537 Ђано је 19. јуна 1940, приликом разговора са немачким министром Рибентропом у Минхену, забележио његове речи да Хитлер тражи од Енглеске да се одрекне неких својих поседа и да призна постојеће стање у Европи, другим речима, да призна немачка освајања (*Тајни архиви Ђофа Ђана*, 391).

ном пружити Енглеској могућност доћи до часног [недостаје група] и спасти Империју. Не зна се да ли ће то бити јавним говором или другим начином.

Ако се и после тога у Енглеској не схвати да се ради о судбини Европе онда ће се приступити одлучном нападу на Енглеску.“

Предње се доставља ради знања.

Стр. пов. бр. 2128

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, сџр. њов. др. 1024
од 4. VII 1940, ф. I, гос. I-10

БР. 190

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДР ИЛИЈИ ШУМЕНКОВИЋУ,
КРАЉЕВСКОМ АМБАСАДОРУ, АНКАРА

Стр. пов. бр. 2213/III

Београд, 11. јула 1940.

Господине Амбасадоре,

Част ми је извести Вас да је краљевски Посланик у Берлину, у вези са гласовима о покушајима за мир између Немачке и Енглеске, доставио Министарству следећи извештај:

„У дипломатским круговима и даље се подржавају гласови о покушајима да се Енглеска приволи на мир пре немачког удара за који је све спремно. Тиме се тумачи и одлагање немачке офанзиве против острва.

Хитлерова жеља да дође до споразума са Енглеском заснована је на сасвим практичним разлозима. Неразум-

ном политиком енглеских управљача, по тврђењу немачких личности, г. Хитлер је био присиљен да против својих жеља и уверења ратује са Енглеском. Сад кад је Енглеска изгубила све савезнике и остала усамљена, упорство енглеских владајућих кругова доводи Хитлера у тешку дилему. Непомирљивост Енглеске и логика овога рата силе га да и против ње спроведе рат до уништења, а целокупна његова концепција светске политике и међународних односа нагони га да поштеди енглеску империју. По схватањима г. Хитлера енглеска империја је у данашњим приликама нужна претпоставка за равнотежу у свету. Нестанак те империје изазвао би поремећаје које г. Хитлер сада не жели и довео би огромне поседе и богаћења у руке других држава и раса, а осиромашео и иначе осиромашену Европу. Укратко, г. Хитлер сматра енглеску империјалну власт једном нуждом и желео би да Енглеска остане нека врста европског жандарма у тим деловима света, док не дођу времена када ће те поседе моћи преузети Немачка. Али у исто време г. Хитлер жели да се Енглеска повуче са европског копна, где њен утицај сматра неоправданим и фаталним т.ј. непомирљивим са развојем Трећег Рајха.

Отуда се код свих националсоцијалистичких кругова осећа огорчење против непомирљивости и неувиђавности енглеских водећих кругова којима се, како они кажу, још увек, после свих грешака, пружа добра прилика да закључе мир и спасу империју.

Помисао да би Енглеска могла наставити са отпором, наслањајући се на Сједињене Америчке Државе, изазива код Немаца бујицу огорчених пребацивања и претња из којих се види њихова вера у непобедивост Немачке, а иза којих се исто тако наслућује бојазан од продужења рата и забринутост због последица које рат може још да изазове у међународним односима.

Томе треба додати совјетску опасност која у Немачкој све јасније долази до изражаја. Продужење рата на Запа-

ду дало би Совјетској Русији још више слободе и воље за освајања у оквиру немачког животног простора. Већ у садашњем брзом и безобзирном освајању Бесарабије и Северне Буковине⁵³⁸ у Берлину гледају између осталог и енглеске прсте. У дипломатским круговима се могу чути чак и такви гласови који совјетско-немачки сукоб предвиђају још пре идуће јесени.

Има још једна чињеница која код Немаца појачава жељу за брзим миром. То је држање Италије. Према ономе што се у Берлину може чути, са италијанске стране не показује се много воље за неко јаче ангажовање у рату против Енглеске, изузев сектора на којима Италија већ сада води рат, а који су споредни. И ма да се са италијанске стране подвлачи жеља Италије да се ангажује и у борби против Енглеске до дефинитивне победе, немачки кругови у поверљивим разговорима дају израза својој сумњи и тврде да је, с обзиром на ратничке квалитете италијанске војске, у најмању руку неизвесно са каквим и коликим стварним италијанским учешћем се може рачунати.

Услед свега тога преовлађује мишљење да ће г. Хитлер одлагати офанзиву против Енглеске док год она не постане неизбежна.“

Достављајући Вам предње ради Вашег личног обавештења, молим Вас, Господине Амбасадоре, да изволите примити уверење о мом одличном поштовању.

Министар-помоћник,
Мил. Д. Смиљанић

/Препис Андрићевог извештаја, начињен у МИП-у и упућен амбасади КЈ у Анкари/ АЈ, ПА, йов. др. 1205 од 22. VII 1940, ф. гос. 9

538 Совјетске трупе су окупирале Бесарабију и Северну Буковину 28. јуна 1940, после безусловног ултиматума упућеног румунској влади.

БР. 191

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Београд, 26. јула 1940. у 2,00 часа

Анкара, 28. јула 1940. у 15,00 часова

О захтевима Немачке на састанку у Салцбургу,⁵³⁹
Берлин јавља под 26. овог месеца:

„1) Немачка треба да има као залеђе један непосредан
шири привредни појас на југоистоку без трвења и трза-
вица;

2) Треба повезати земље на југоистоку и изравнати
њихове несугласице како би се тиме онемогућио терен
руског утицаја;

3) Са Словачком треба решити питање унутрашње
политике.“

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 20382

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПА, њов. бр. 1227
од 25. VII 1940, ф. 34, гос. С-9

539 Двадесет шестог и 27. јула 1940. Хитлер је у Салцбургу преговарао са румунским и бугарским представницима због кризе око Румуније, настојећи да обузда бугарске територијалне захтеве на рачун Румуније. Хитлеру је био потребан мир на Балкану због акција које је планирао против Енглеске (Ж. Аврамовски, *Балканска анијанија 1934–1940*, 361).

БР. 192

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – Г. АЛЕКСАНДРУ
ЦИНЦАР-МАРКОВИЋУ, МИНИСТРУ
ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Стр. пов. бр. 487

Берлин, 9. августа 1940.

Господине Министре,

У вези мојих ранијих извештаја о приликама у балтичким земљама,⁵⁴⁰ част ми је извести Вас да су сва три посланика тих земаља, естонски, летонски и литвански, одбили да се врате у земљу и да су због тога смењени са својих положаја. У сва три посланства један део чиновништва је такође остао веран ранијој влади и услед тога напустио службу, док је други део пристао да и даље ради.

Литвански посланик, који је раније био официр и узео видног учешћа у борбама добровољаца за ослобођење Литваније, упутио је свима дипломатским мисијама у Берлину писма са копијама телеграма које је измењао са новом владом. Из те преписке се види да је г. Скирпа лишен држављанства због свога протеста против увођења новог режима у Литванији.

Како се из немачких кругова сазнаје сва три посланика балтичких земаља остаће у Немачкој као приватна лица. Посланства сама још увек постоје, са секретарима на челу, али се очекује да ће ускоро бити ликвидирана.

540 Три балтичке земље званично су прикључене СССР-у августа месеца – Литванија 3. VIII, Летонија 5. VIII, а Естонија 6. VIII 1940, после избора у јулу и победе комунистичких партија у тим земљама и проглашења социјалистичких република.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом особитом поштовању.

Посланик,
И. Андрић

/Копија/ АЈ, Министарски савети КЈ (138), ф. 4, АЈ – 18

БР. 193

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 20. августа 1940. у 1,30 часова
Примљен у Лондону 20. августа 1940. у 11 часова

Берлин јавља под 16. ов. м.:

„Совјетски амбасадор сматра као извесно да рат неће бити завршен пре зиме. На против он предвиђа дуго трајање рата све и у случају да Немци окупирају Енглеску. Совјетски амбасадор предвиђа да ће продужењу рата допринети Сједињене Америчке Државе али не прецизира на који начин. Он сматра да ће још једна ратна зима бити у сваком погледу тешка и неповољно утицати на морал ширких маса у свим државама.“

Предње се доставља ради ваше личне информације.

Стр. пов. бр. 2600
Цинцар-Марковић

*/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1202
од 23. VIII 1940, ф. I, гос. I-8*

БР. 194

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 8. септембра 1940. у 1,30 часова
Примљен у Лондону 9. септембра 1940. у 10 часова

Берлин јавља 6. септембра 1940. г.:

„У круговима страних војних изасланика имају обавештења да Немци и поред значајних успеха нису досад могли да постигну у свему циљеве који [су] у овој фази били предвиђени. Малаксавање енглеске одбране примећено је али само повремено и местимично а не у целисти. Енглеска ловачка авијација добила у последње време, како Немци кажу, осетна појачања. Сем тога ни немачка бомбардовања нису дала још потпуно задовољавајуће резултате.

Због тога мисли се да ће садашња фаза планског рушења потрајати дуже и да ће тек тада моћи доћи до главне и пресудне ваздушне операције.“

Предње вам достављам искључиво ради ваше личне информације.

Стр. пов. бр. 2728
Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1278
од 12. IX 1940, ф. I, гос. I-8

БР. 195

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 8. септембра 1940. у 20,45 часова
Примљен у Лондону 9. септембра 1940. у 10 часова

Берлин под 7. септембром јавља:

„У немачким војним круговима говори се да су од јуче стављене у акцију противу Енглеске све три ваздухопловне флоте. Јучерашњи напад противу јужних области Енглеске предузет је већ удвострученим снагама. У истим круговима рачуна се да идуће недеље наступа одлучна фаза ваздушних операција против Енглеске, да ће трајати највише пет дана и донети дефинитивно паралисање енглеске ваздушне одбране.

У тим круговима, у разговору, још увек се чује мишљење да ће енглески водећи кругови увидети безциљност даљег отпора.“

Предње се доставља искључиво ради Ваше личне информације.

Стр. пов. бр. 2731
Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1277
од 12. IX 1940, ф. I, дос. I-8

БР. 196

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. ДР ИЛИЈИ ШУМЕНКОВИЋУ,
КРАЉЕВСКОМ АМБАСАДОРУ, АНКАРА

Пов. бр. 24116

Бечка арбитража, гледиште Берлина

Београд, 17. септембра 1940.

Господине Амбасадоре,

У вези писма Министарства Пов. бр. 24625 од 9. овог месеца, част ми је извести Вас да су од Краљевског посланика у Берлину добијена следећа обавештења о званичном немачком гледишту по питању Бечке Арбитраже:⁵⁴¹

„У Берлину се сматра да арбитражним решењем румунско-мађарског спора Немачка може бити потпуно задовољна. Решење путем арбитраже наметало се пошто су обе стране биле заузеле потпуно непомирљив став, а било је неопходно донети хитно решење које неће дати времена за дискусију.

У Берлину се не крије да су Немци извукли највећу корист за себе. На првом месту, Немци истичу да је њихова улога била улога праведнога арбитра и пацификатора. Затим сматрају да су гаранцијом румунских граница спречили сваку евентуалност стране интервенције и промене румунског територијалног статуса. Поред тога овом арбитражом обезбеђени су и интереси немачке

541 Реч је о Бечкој арбитражи од 31. августа којом је део Ердеља додељен Мађарској, а румунске границе је гарантовала Немачка, као и Бугарска, којој је уступљена Јужна Добруџа 7. септембра. Хитлер је овим обезбедио хегемонију и затворио врата совјетском утицају (Вук Винавер, *Југославија и Мађарска 1933–1941*, Београд 1976, 377).

мањине у том делу Европе. Најзад, Немци су ову арбитражу искористили у циљеве своје пропаганде.

У свим берлинским круговима највише је подвучена и коментарисана изјава Министра иностраних послова г. фон Рибентропа у којој је нагласио да су овом арбитражом извршене последње територијалне промене у Подунављу.

Берлински дипломатски кругови налазе да је Немачка у целом овом питању углавном желела да заустави и ограничи сваки даљи утицај Совјетске Русије на Југоистоку Европе.“

Предње ми је част доставити Вам искључиво ради Вашег личног обавештења.

Изволите примити, Господине Амбасадоре, уверење о мом особитом поштовању.

Помоћник министра:

Мил. Д Смиљанић

/препис Андрићевог извештаја, начињен у МИП-у и упућен амбасади у Анкари/ АЈ, ПА, њов. бр. 1442 од 22. IX 1940, ф. 34, дос. С-2

БР. 197

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 19. септембра 1940. у 3 часа
Примљен у Лондону 19. септембра 1940. у 18 часова

Берлин јавља под 17. ов. м.

„За Суњера⁵⁴² са немачке стране вели се да је посета пријатељства и куртоазије, док се у дипломатским круговима каже да Немци у ствари овој посети придају важност велику и политичку у вези са даљим намерама сила Осовине у Средоземном мору.“

Предње се доставља ради вашег обавештења.

Пов. бр. 25567

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1310
од 24. IX 1940, ф. I, дос. I-8

542 Рамон Серано Суњер, шпански министар иностраних послова од октобра 1939. до септембра 1942.

Приликом посете Берлину 17. септембра разговарао је о могућностима уласка Шпаније у рат. Немачка је тражила помоћ да јој Шпанија допусти утврђивање поморских упоришта и пружи помоћ да се Енглези потпуно истисну из Средоземља, што је Франко, у одговору Хитлеру одбио. Франко је постављао услове за улазак Шпаније у рат: тражио је територије, које Немци нису били вољни да дају, и економску и војну помоћ. Уколико би се то прихватило, Франко би ушао у рат тек после инвазије В. Британије.

БР. 198

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 21. септембра 1940. у 20,40 часова
Примљен у Лондону 23. септембра 1940. у 11 часова

Берлин данас (даје) следеће тумачење путу фон Рибентропа у Рим.⁵⁴³

„1) Изгледа да ће бар тренутно тежиште рата против Енглеске бити пренесено у Африку и да Африка ступа у први план интересовања сила Осовине.

2) Услед приближења Шпаније силама Осовине очекује се њено, било активно било пасивно, учешће у рату.

3) Услед тога треба утврдити не само модалитете заједничке акције, него и границе талијанских и шпанских претензија у Африци.

4) Противно оном што пише талијанска штампа, у немачким круговима се тврди да садашњи разговори немају никакве везе са Југославијом.⁵⁴⁴

543 Рибентроп је водио разговоре у Риму 19. септембра с Мусолинијем и Ђаном, којима су присуствовали и амбасадор Немачке у Риму фон Макензен и Д. Алфијери, амбасадор Италије у Берлину.

Главни разлог Рибентроповог пута у Рим био је разговор о склапању Тројног пакта између Немачке, Италије и Јапана, што је требало да успори помоћ САД Енглеској и њен улазак у рат, по шпанском уласку у рат.

544 Југославија је ипак била предмет разговора. Ђано је записао: „Што се тиче Грчке и Југославије, Рибентроп понавља, да се ради о искључиво италијанским интересима, па је према томе ствар саме Италије да изабере решење.

Немачка задржава у Југославији једино право на округ

5) Допушта се могућност да ће бити речи о Грчкој, јер талијанско-грчки односи стоје у вези са талијанском акцијом у Средоземном мору.“

Пов. бр. 25764

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1311
од 24. IX 1940, ф. I, дос. I-8

БР. 199

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 29. септембра 1940. у 18,30 часова
Примљен у Лондону 30. септембра 1940. у 11 часова

Берлин јавља под 28. овог месеца.

„У дипломатским круговима говори се да је упоредо са јучерашњим пактом утврђе⁵⁴⁵ требало да дође и до свечаног прилажења Шпаније силама Осовине. Међутим

Марибор. Рибентроп понавља оно што је већ у Берлину рекао грофу Хану: У садашњем је положају потребно да главни напор изврши против Велике Британије, али у исто време потврђује, да су Грчка и Југославија подручја талијанских интереса, у којима Италија може проводити политику, коју сматра за себе добром; у тој ће јој политици Немачка увек помагати, и то свим силама” (Тајни архиви грофа Хана, 410–411).

545 Ради се о Тројном пакту између Немачке, Италије и Јапана, који је потписан у Берлину 27. септембра 1940. Потписници су се обавезали да ће међусобно пружити сваку могућу политичку, економску и војну помоћ.

изгледа да разговори вођени овде са Суњером нису довели до резултата и да се у Мадриду наишло на тешкоће. По једнима, разлог је у претераним талијанским претензијама а по другима у шпанској унутрашњој ситуацији.

Стога у дипломатским круговима сматра се да шпанско прилажење Осовини не треба очекивати непосредно али исто тако верује се да ће до тога најпосле морати доћи⁵⁴⁶ (нејасна група) то имати за последицу појаву немачких војних снага на Гибралтару.“

Стр. пов. бр. 2891
Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1337
од 1. X 1940, ф. I, дос. I-10

БР. 200

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКРА

Београд, 3. октобра 1940. у 1,45 часова
Анкара, 3. октобра 1940. у 16,00 часова

Берлин јавља под 29. прошлог месеца:

„У новинарским круговима говори се да ће силе осовине можда и не чекајући решење у западном делу Средоземног Мора, приступити рашчишћавању у источном делу и с тим у вези Грчка биће приморана да се изјасни. Рим и Берлин мораће тражити од Грчке стварне

546 Шпанија је 1939. прогласила неутралност и тога се држала за све време рата мада је била на страни сила Осовине.

и несумњиве доказе лојалности и неће трпети на томе осетљивом месту ни најмању сумњиву ситуацију.“

Стр. пов. бр. 2922
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПА, њов. бр. 1186
од 3. X 1940, ф. 34, дос. В

БР. 201

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД –КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ, ЛОНДОН

Послат из Београда 6. октобра 1940. у 23 часа
Примљен у Лондону 7. октобра 1940. у 11 часова

Берлин јавља под 4. октобром:

„Колико се овде чује предмет разговора између Хитлера и Мусолинија⁵⁴⁷ требало би да буду питања која се односе на даље ратовање против Енглеске као и сви проблеми који су са тиме у вези, без изузетка.

Претпоставља се да ће и о бољим односима са Совјетском Русијом бити реч.“

Предње се доставља ради Вашег обавештења.

Пов. бр. 27193
Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1365
од 8. X 1940, ф. I, дос. I-10

547 Хитлер и Мусолини су разговарали 4. септембра на Бренеру. Разговарано је о рату с Енглеском, шпанском уласку у рат на страни сила Осовине, ситуацији у Француској, о рату у Египту (вид. *Тајни архиви њрофа Ђана*, 414–419).

БР. 202

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 10. октобра 1940. у 0,30 часова
Примљен у Лондону 11. октобра 1940. у 11 часова

Берлин јавља 8. овог месеца:

„После паузе од три дана, у ноћи између 7. и 8. октобра, енглеска авијација поново бомбардовала Берлин и околину. Зна се да овога пута настојања Енглеза била да бомбардују војне циљеве и фабрике. Зато су бацили експлозивне и разорне бомбе на Темпелхоф, Целендорф, Моабит, Сименстат и друга индустријска предграђа. Успели су да изазову неколико пожара, да нанесу штете Сименсовим фабрикама и да погоде . . . тернан . . . и први воз на отвореној прузи. Једна бомба пала је на болницу Роберт Кох у Моабиту. Има доста мртвих и рањених.

Ноћас су Енглези први пут дошли у великој формацији и летели над Берлином и околином од 10 увече до 3 ујутро.“

Предње се доставља ради ваше личне информације.

Пов. бр. 27544

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, сџр. њов. др. 1394
од 14. X 1940, ф. I, гос. I-8

БР. 203

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 23. октобра 1940. у 17,20 часова

Примљен у Лондону 24. октобра 1940. у 10 часова

21. овог месеца Берлин јавља:

„Синоћ узбуна дата са кратким прекидом од поноћи до 6 часова.

Бомбардовали су Темпелхоф, фабрике у Лангвицу и Сименсове фабрике. Напад је био сконцентрисан на железнички чвор код Шен . . . берга у центру вароши. Запаљена је једна велика пивара а можда и гасна централа у близини. Бомбе су унеколико пореметиле железнички саобраћај.

Изгледа да је штета велика зашто има доста мртвих и рањених.

Бомбардовање је било снажније него икада до сада и бачено је много запаљивих и разорних бомби.“

Предње се доставља ради вашег личног обавештења.

Пов. бр. 29102

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. бр. 1443

од 24. X 1940, ф. I, гос. I-8

БР. 204

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКARA

Послат из Београда 3. новембра 1940. у 3,15 часова
Примљен у Анкари 3. новембра 1940. у 17,40 часова

Берлин јавља под 31. прошлог месеца:

„У овдашњим дипломатским круговима каже се да је Италија започела акцију против Грчке⁵⁴⁸ противно жељи Берлина који је планирао притисак дипломатским путем. Немачка није желела оружани напад јер не жели да се рат пренесе на Балкан и што препад на Грчку може да поквари утисак који у Америци треба да изазове саста-
нак Хитлер–Петен.⁵⁴⁹ Италија је претпоставила оружани напад јер сматра да ће лако победити и да ће после тога моћи Грчкој поставити тешке територијалне захтеве.

Немачка и даље гледа како би спречила даљи развој сукоба.“

Предње Вам достављам ради Вашег обавештења.

Стр. пов. бр. 3274
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПА, њов. др. 1674
од 3. XI 1940, ф. 34, гос. В

548 Италијански притисак на Грчку, који је почео августа 1940, манифестовао се и потапањем грчких бродова од стране италијанских подморница. Фашистичка агресија уследила је 28. октобра 1940.

549 Филип Анри Петен (1856–1951), француски генерал и политичар. Од маја 1940. подпредседник, а јуна председник француске владе у Вишију. Разговарали су крајем октобра, када је Хитлер планирао да вишијевска Француска приђе силама Осовине.

БР. 205

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – КРАЉЕВСКОМ ПОСЛАНСТВУ,
ЛОНДОН

Послат из Београда 4. новембра 1940. у 1,20 часова
Примљен у Лондону 4. новембра 1940. у 10 часова

Берлин јавља 2. овог месеца:

„Ноћ између 1. и 2. овог месеца у Берлину је двапут дат знак за узбуну која је трајала од 9 увече до 5 ујутру са прекидом од 2 часа. До сада су енглески бомбардери долазили над Берлином само са једне стране, док су међутим ноћас напали истовремено са истока и запада. Највише (?) запаљиве бомбе проузроковале [нејасна група] пожаре. Према досадашњим информацијама штета је велика, има много мртвих и рањених.“

Предње се доставља ради ваше личне информације.

Пов. бр. 30324

Цинцар-Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1492

од 4. XI 1940, ф. I, дос. I-8

БР. 206

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – Г. АЛЕКСАНДРУ
ЦИНЦАР-МАРКОВИЋУ, МИНИСТРУ
ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 3036

Берлин, 4. новембра 1940.

Господине Министре,

У разговору са једним мојим сарадником овдашњи
румунски војни изасланик рекао је следеће:

„Нетачне су све вести које су овде у иностранству кружиле да у Румунији има неколико немачких дивизија. У ствари у Румунији се налази једна немачка мисија инструктора чији број, засад, не прелази цифру од 6–7000 официра, подофицира и војника.⁵⁵⁰ Сви они углавном припадају помоћним специјалним групама пионира, понтоњера, саобраћајним одредима и јединицама за везу. Тачно је да скоро свакодневно одлазе за Румунију нове трупе, али њихов број неће, према утврђеном плану, прећи бројно стање једне дивизије. Све људство и скоро сав материјал превезени су сувим преко Мађарске. Изузетак чине неколико великих камиона-радионица и неки други гломазнији материјал који су Дунавом превезени у Румунију. Немци су и овај материјал желели да превезу сувим, али су усвојили мишљење Мађара да је то неизводљиво, пошто неки путеви и неки мостови у Мађарској, испод којих пролази жељезница, нису довољно високи.

550 У Румунију су само 12. октобра стигле две немачке дивизије да „штите петролејске изворе“ и омогуће брже стварање румунске војске (В. Винавер, *нав. дело*, 382–383).

Потпуно независно од војне мисије инструктора, у Румунији се налази једна појачана комбинована ваздухопловна дивизија. Румуни не знају тачан број апарата, али верују да има два пука бомбардера, два пука ловаца и неколико ескадрила извиђача. Сви ови авиони деташирани су од немачке источне војске.

Идеја о одашиљању инструктора дошла је од Румуна. Њу је први покушао да оствари Краљ Карол.⁵⁵¹ На његово тражење Немци нису одговорили ни позитивно ни негативно. Међутим чим је ђенерал Антонеску⁵⁵² поновио молбу, Немци су одговорили афирмативно и одмах су упутили тражене одреде.

Настојањем Немаца остварује се идеја подизања моста на Дунаву код Ђурђева. Доскора су Бугари одбијали да партиципирају у изградњи моста, изговарајући се да за то немају материјалних средстава. Сада су међутим пристали, пошто су им Немци то затражили. На изградњи моста учествоваће Румуни, Бугари и Немци. Гвоздена конструкција је већ наручена код фирме Рајн-метал. Довожење материјала, земљани радови и радови на постављању стубова на обали, почеће ускоро, ако већ нису почели. Требало би да мост буде изграђен у току једне године.

Све војне наруџбине које је Румунија раније учинила у Немачкој и које сада чини, Немци тачно и на време извршавају.

Односи са Бугарима су добри. Приликом уласка у Добруџу Бугари су се коректно понашали и, изузев не-

551 Карол II (1893–1953), румунски краљ 1930–1940. Године 1938. завео је отворену фашистичку диктатуру. Септембра 1940. дао оставку.

552 Јон Антонеску, генерал, начелник румунског Генералштаба, председник владе од септембра 1940, који је Румунију увео у Тројни пакт 23. новембра 1940. године, а пре тога одбацио обавезе из савеза Мале Антанте и Балканског споразума.

колико безначајних локалних инцидената, Румуни се на њих не могу да жале. Засад су односи посве коректни и постоји могућност за тешњу сарадњу до које може, али не мора доћи.

Са Мађарима ствари иду све горе. Уместо да буду задовољни што су политичком коњуктуром и жељом Немаца да се по мађарско-румунском спору донесе макакво али брзо решење, добили оно што су у рату изгубили, они играју улогу незадовољних и праве такве ствари са Румунима у Ердељу да је румунска влада морала да тражи да једна мешовита комисија испита бар један део случајева. Како су закључци комисије неповољни по Мађаре,⁵⁵³ они ипак у знак жалости са незадовољним апетитом истичу по станицама и јавним зградама заставе на пола копља.

Част ми је доставити Вам са дужном резервом предња казивања румунског војног изасланика, како би могла бити проверена преко наше Амбасаде у Букурешту.“

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом особитом поштовању.

Посланик,

И. Андрић, с.р.

/Копија Андрићевог извештаја од 4. XI 1940, коју је МИП упутио амбасади КЈ у Анкари 9. XI; исти извештај је упућен и Амбасади КЈ у Букурешту и посланствима у Софији и Москви/ АЈ, ПА, њов. др. 1787 од 23. XI 1940, ф. 34, гос. С-2

553 „Мађарске трупе су приликом запоседања северог Ердеља начиниле право чудо од зверстава и свирепости – вешале, бацале православне цркве динамитом у ваздух, протеривале људе итд.“ (В. Винавер, нав. дело, 383).

БР. 207

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКARA

Послат из Београда 9. новембра 1940. у 3,00 часова
Примљен у Анкари 9. новембра 1940. у 17,15 часова

Берлин јавља под 7. овог месеца:

„Бугарски посланик каже ми да сматра да ће мир на Балкану остата ненарушен и поред мањих инцидената који су увек могући, често неизбежни. Немцима је стало да се сачува мир и они могу притећи у помоћ Италији преко Албаније тако да тиме не повреде ничију неутралност.

Бугарски посланик каже да је из разговора са фон Папеном⁵⁵⁴ имао утисак да Турска неће ништа предузимати догод Бугарска остане мирна и недирнута.⁵⁵⁵

Из свега бугарски посланик закључује да ће талијанско-грчки сукоб остати изолован.“

Предње се доставља ради Ваше личне информације.

Пов. бр. 30872

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПЛ, њов. др. 1714
од 9. XI 1940, ф. 34, гос. В-24

554 Папен је немачки амбасадор у Анкари.

555 После италијанског напада на Грчку, Југославија и Турска су интервенисале у Софији да Бугарска остане неутрална. Пошто је Бугарска остала неутрална, Југославија и Турска нису имале обавезу да притекну у помоћ Грчкој. Према одредбама Балканског споразума, у случају бугарског напада, Југославија и Турска биле су обавезне да интервенишу (Ж. Аврамовски, *Балканска анџанија*, 362).

БР. 208

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Београд, 20. новембра 1940. у 2,30 часова

Анкара, 20 новембра 1940. у 16,15 часова

Берлин јавља под 17. овог месеца:

„Један од Рибентропових сарадника каже ми данас, у разговору, да по његовом мишљењу талијанско-грчки спор⁵⁵⁶ још има изгледа да се оконча брзо без веће штете по Грчку и повољно по општи (мир) на Балкану, слично као што је био случај са Финском, али то под условом да Грци не пусте Енглеze да се искрцају и негде на копну, на пример у Солуну.

556 Краљевско посланство у Берлину известило је МИП да је италијански напад на Грчку дошао у незгодан час по Немачку. Спорост операција чини тај сукоб још мање симпатичним. Сви Немци, изузев званичних личности, неповољно се изражавају о италијанском препадy, који сматрају за нову непријатност „у стварању једне организоване Европе која би се у циљу постизања што бржег мира могла супротставити Енглеској и Америци“. Немачкој јавности је сметало и то што се једна мала земља смела супротставити и одупрети силама Осовине у тренуцима када је у Европи изгледало да је њихова моћ апсолутна.

Андрјић је процењивао да немачки званични кругови желе да се овај сукоб реши попуштањем Грчке и склапањем мира. Желећи да склопе мир, нису прекинули дипломатске односе са Грчком „јер би јој тим прекидом била одузета могућност да настави да ради на испуњењу тог свог циља“ (АЈ, ПА, пов. бр. 1788, извештај МИП-а од 13. XI, ф. 34, дос. В).

Иначе, Хитлер је хтео, не знајући за дан напада на Грчку, да предложи Мусолинију да то учини на пролеће (*Тајни архиви ђрофа Ђана*, 433).

Предње Вам достављам искључиво ради Ваше личне информације.

Стр. пов. бр. 3470
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПА, њов. др. 1752
од 20. XI 1940, ф. 34, гос. В

БР. 209

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Пов. бр. 32866-III-

*Извештај Посланства у Берлину о немачкој
дипломатској активности*

Београд, 26. новембар 1940.

Министарству иностраних послова част је извести да је Краљевско посланство у Берлину, под 20. т. м. доставило Министарству, по предмету немачке дипломатске активности, следећи извештај:

„Немачка дипломатска активност наставља се без предах. Конкретан циљ садашње акције је: синхронизација Европе. Немци се у многоне користе грешкама које је починило немачко вођство у прошлом светском рату, као и тадашњим методама Енглеза који су, за време прошлог рата, умели да своју, енглеску ствар, – по речима адмирала Тирпица – маскирају као ствар Европе, чове-

чанства и цивилизације. Стога данашње вођство Трећега Рајха настоји да у томе туче Енглеску. Већ у почетку рата бачена је парола о ,престарелим народима и младим народима', затим о плутократији и о ,социјалистичком уређењу света'. Сада се лансира парола о ,новом поретку у Европи'.

Ова настојања немачког вођства нису само пропагандистичке природе. У овом последњем случају она имају посве практичне војно политичке и привредне циљеве и посве конкретне задатке. Главни циљ немачког вођства био је и остао: што бржи мир. Томе сада дошао је и један други задатак, који је у ствари идентичан са горњим циљем и његов саставни део: спречити Сједињене Америчке Државе да својим огромним ратним потенцијалом, посредно или чак и непосредно, помогне Енглеску. У ту сврху је из Берлина бачена идеја о континенталној солидарности и новом поретку у Европи као одвојеном континенту. С тим у вези бачена је у позадину раније толико понављана мисао о немачком ,Гросрауму', и уопште, заобљене су многе оштрице на немачкој пропаганди. Јавила су се тумачења да немачки национализам није непомирљив са идејом опште међународне сарадње, да мисао аутархије не треба узимати као нешто апсолутно, него као пролазно средство у борби Немачке и Италије против Енглеске. Тако је дошло и до првих додира са владом у Вишију и до покушаја да се са освојеним земљама нађе модус вивенди.

Данас се Немачка налази у једном рату у који је уложила сав свој престиж и сву своју снагу и у ситуацији да јој је преко потребно да тај рат брзо оконча. У исто време, данас иза ,идеје' стоји нетакнута готово целокупна немачка војна сила, која по свом броју и по свом наоружању у овом тренутку доминира континентом. Под таквим дакле погодбама Немачка данас излази да врбује европске земље за сарадњу под новом констелацијом пакта у троје и за организовање новог европског поретка.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње ради обавештења.

По наредби Министра,
Начелник Политичког одељења,
Р. Петровић

/препис Андрићевог извештаја од 20. новембра,
начињен у МИП-у и упућен Амбасади КЈ у Анкари/
АЈ, ПА, йов. др. 1884 од 3. XII 1940, ф. 34, дос. С-9

БР. 210

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Београд, 26. новембра 1940. у 3,00 часа
Анкара, 26. новембар 1940. у 11,30 часова

Берлин јавља под 21. овог месеца:

„Од овдашње добро обавештене личности сазнајем да садашња дипломатска активност Немачке има два објекта: Шпанију и Турску, без чијег пристанка се не може замислити успешна акција осовине у Средоземном мору.

Што се тиче Турске,⁵⁵⁷ силе осовине појачаће прити-

557 Андрић је 11. новембра разговарао у Берлину са фон Папенем, немачким амбасадором у Турској, који му је саопштио да је његова мисија „да одржи Турску на путу мира“. Истог дана турски амбасадор у Берлину рекао је нашем посланику да је споразум са силама Осовине могућ „ако силе Осовине у својим плановима немају и атак на суверенитет Турске пошто она ничију лојалну сарадњу не одбија“.

Андрић је из свега закључио да Немачка води велику дипломатску акцију према Турској и да се са турске стране разговори

сак и рачунају да ће за три-четири недеље успети потпуно рашчистити питање њеног држања тако да би крајем месеца децембра почела велика акција осовине против Енглеске у источном делу Средоземног мора.

Турска ће бити принуђена одрећи се савеза са Енглеском или бацити у самоубилачки рат.

Силе осовине мисле да су прозрели Турску и да је њен отпор вербалан, иза којег се крије решеност избећи рат посваку цену.“

Предње се доставља ради Ваше личне информације.

Стр. пов. бр. 3543

Цинцар Марковић

*/Шифровани телеграм/ АЈ, ПА, њов. др. 1801
од 26. XI 1940, ф. 34, дос. В-1*

БР. 211

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКARA

Београд, 6. децембра 1940. у 23,35 часова

Анкара, 7. децембра 1940. у 9,00 часова

Берлин јавља под 25. прошлог месеца:

„Из добро обавештених кругова сазнајем да ће држање Турске зависити много од развоја совјетско-немачких односа. Међутим и у питању Турске као у случају Бугарске изгледа да Москва резервише будућност. Свакако совјетско држање у Анкари је пасивно и нема знакова да

не одбијају, али смисао и правац ове акције се не могу процени-ти (АЈ, ПА, пов. бр. 1784, извештај МИП-а стр. пов. 3424 од 16. XI 1940, ф. 34, дос. В-9).

Москва врши на Турску онај утицај који је Берлин желео и тражио. Није искључено да Руси оклевају у жељи да тако извуку од Немачке неке нове концесије.“

Предње се доставља ради Ваше личне информације.

Стр. пов. бр. 3610
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПА, сџр. йов. др. 1837
од 7. XII 1940, ф. 34, дос В-9

БР. 212

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Стр. пов. бр. 3686-III

Немачко-француски односи
Београд, 11. децембра 1940.

Краљевско Посланство у Берлину доставило је под 27. новембром т. г. следећа обавештења о немачко-француским односима:

”У француско-немачким односима и даље се виде упоредо позитивни и негативни фактори, повољни изгледи и велике тешкоће.

Око личности генерала Вегана⁵⁵⁸ и даље има једна атмосфера неизвесности и сумње. Влада из Вишија треба

558 Генерал Веган је заменио Гамлена на положају министра војног још у Реноовом кабинету (Реноова влада од 20. марта до 16. јуна 1940, заменио Даладјеа), затим у Петеновом од 16. јуна 1940. Веган се противио предаји француске флоте и трупа у Африци.

да је преузела одговорност за његово држање, како из Берлина не би тражили његово опозивање и смењивање.

Евакуација Француза из Лорена изазвала је нове затегнутости између Вишија и Берлина. По немачком тврђењу до сад је евакуисано око 16.000 лица. Са њима се поступа коректно. У први мах требало би да буде евакуисано око 120.000. Евакуација је наишла на протест Француза и амбасадор Абец успео је да је обустави, јер она квари план о немачко-француској сарадњи. Обустављање је, како се говори, примљено повољно у Вишију.

Немци сматрају да ће затегнутост настала поводом овога ишчезнути. Ако маршал Петен и Лавал буду хтели и могли да пруже и развију политику споразума и сарадње, каже се са немачке стране, то ће имати дејство на немачке услове приликом склапања мира. Под повољним приликама, немачке територијалне претензије могле би бити минималне. Можда би се све могло свршити на реанексији Алзаса и Лорена. Укратко, на границе из 1914. године. Тиме би отпале све раније комбинације о распарчавању Француске, а Немачка би наравно посредовала и у питању италијанских и шпанских претензија. Француска би наравно морала прекинути везе са Лондоном и уклонити све личности које су противне зближењу са Немачком. Међутим Немачка у тим уклањањима личности не мисли да иде далеко. Тако на пример она не жели прогањање личности као Даладијеа и Гамлена.

Укратко у Берлину влада и даље мишљење да Француска може и треба да нађе своје место у новом европском поретку под егидом Немачке.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње знања ради.

По наредби Министра,
Начелник Политичког одељења,
Р. Петровић

/препис Андрићевог писма од 27. новембра, начињен у МИП-у и упућен Амбасади КЈ у Анкари и посланству-ма КЈ у Вишију и Риму/ АЈ, ПА, њов. др. 1938 од 31. XII 1940, ф. 34, гос. С-7

БР. 213

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Београд, 14. децембра 1940. у 1,40 часова
Анкара, 15. децембра 1940. у 10,30 часова

Берлин јавља под 9. овог месеца:

„Грчки посланик каже да су му извесне немачке незваничне личности, које су у вези са званичним круговима, у разговору повериле да би било добро да Грчка покаже умереност и да већ сада потражи начин за мирно решење спора путем споразума. Грчки посланик сматра да те алузије показују жељу Немачке да се сукоб ограничи и што пре реши путем споразума, али да Немци неће предузимати никакве друге кораке.

Из разговора, пак, са немачким личностима видим да они и даље сматрају да се мора пустити да Талијани постигну бар неке успехе и поправе свој оронили престиж. Тек тада би могло бити речи о неком посредовању. У случају да се то покаже као немогућно, Немачка ће морати интервенисати јер не може дозволити пуну грчку победу, која би на крају значила енглеску победу.“

Пов. бр. 34431
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПА, њов. др. 1900
од 15. XII 1940, ф. 34, гос. В

БР. 214

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Стр. пов. бр. 3833/III
*Немачка реакција на
проенглески став Америке*
Београд, 25. децембра 1940.

Министарству иностраних послова част је извести да је од Краљевског посланства у Берлину под 22. децембром т. г. примило, по горњем предмету, следећи извештај:

„Са званичне немачке стране досад је углавном избегавана свака реакција поводом проенглеског става владе Сједињених Држава. Међутим, последње изјаве Председника Рузвелта⁵⁵⁹ и војне и финансијске мере Сједињених Држава су такве, да се прешло преко свих међународних форми и обзира, те немачки званични кругови неће моћи даље ћутке прелазити преко њих. Немачка реакција ће доћи још и због тога, што се народу већ једном мора објаснити право расположење Сједињених Држава, пошто би евентуални улазак Америке у рат без претходне припреме народа за ову могућност изазвао већу депресију него објављивање овдашњег америчког става.

559 Рузвелт је изјавио да ће САД дати сав тражени ратни материјал Енглеској. У децембру је Енглеска поручила у САД 12.000 авиона и 60 теретних бродова, што је износило 750 милиона фунти стерлинга. Америка је испоручивала Енглеској у току 1940. око 300–400 авиона месечно. Поред материјалне помоћи САД Енглеској, она је не мање значила и моралну потпору (М. Зечевић, М. Милошевић, *Извештаји* . . . , 465, 474–475).

У берлинским дипломатским круговима сматра се да ће се Немци засад ограничити само на реакцију путем пропаганде и да ће у том циљу употребити сва средства која им пружа пакт у троје, како би тиме утицали што више на америчко јавно мишљење а код својих маса створили утисак да Немачка није усамљена.

У вези са овим, у берлинским дипломатским круговима верује се да ће Немци покушати да наглим и одлучним војничким успехом реше рат у своју корист, пре но што Сједињене Државе ступе у отворен рат са Немачком, а нарочито пре но што америчка помоћ постане стварна и ефикасна.“

Министарству иностраних послова част је доставити предње с молбом на знање.

По наредби Министра,
Начелник Политичког одељења,
Р. Петровић

/Препис Андрићевог извештаја од 22. децембра, начињен у МИП-у и упућен Амбасади КЈ у Анкари/ АЈ, ПА, њов. др. 1932 од 31. XII 1940, ф. 34, гос. С-9

БР. 215

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ, БЕОГРАД –
ПОЧАСНОМ АЋУТАНТУ Њ. В. КРАЉА,
АРМИЈСКОМ ЂЕНЕРАЛУ Г. ПЕТРУ ПЕШИЋУ,
МИНИСТРУ ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ, БЕОГРАД

Стр. пов. бр. 28/III

Београд, 6. јануар 1941.

Господине Министре,⁵⁶⁰

Част ми је извести Вас да ми је Краљевски Посланику Берлину, по предмету немачке помоћи Италије против Грчке, доставио још и следећи накнадни извештај:

„Добро упућена личност, чији су се податци обично показивали као тачни, изјавила ми је данас да немачку помоћ Италији против Грчке не треба очекивати као нешто што претстоји иминентно, како се то у последње време често чује.

Мусолини, каже та личност, не жели немачку по-

560 Петар Пешић (1871–1944), рођен у Нишу, војну академију завршио 1892, за време Првог светског рата био помоћник начелника штаба црногорске Врховне команде, а затим начелник истог штаба до јануара 1916. На Солунском фронту је помоћник начелника штаба српске Врховне команде. На Конференцији мира у Паризу 1919–1920. члан Делегације СХС; начелник Главног генералштаба 1921–1922, а потом министар војске и морнарице 1922–1924, после чега је пензионисан. Као армијски генерал у пензији, априла 1929. постављен је за изванредног посланика и опуномоћеног министра КЈ у Бриселу. Априла 1930. премештен је за посланика у Праг, а децембра исте године стављен на располагање. У марту 1931. опет је постављен за посланика у Бриселу. Јула 1934. стављен је на располагање. У влади Цветковић–Мачек 1940. постављен је за министра војске и морнарице.

моћ у великом обиму и у разним родовима оружја, јер се боји да би то рђаво утицало на италијанско јавно мишљење и на углед фашистичког режима и да би овај и онако непопуларан рат учинио још непопуларнијим. Помоћ у авијацији Мусолини може да прими, јер су се и италијански авиони појавили над Енглеском, тако да се у томе огледа бар нека привидна равнотежа. Али сваку другу помоћ Мусолини ће отклањати док год има и мало наде да ће сопственим снагама моћи повратити окрњени престиж на два ратишта.

Немцима је овакво Мусолинијево држање незгодно и они би желели да могу бар на један од ова два ратишта да интервенишу и што пре окрену ситуацију у корист сила осовине. Јер, говори се у Берлину, италијански неуспеси шире једну атмосферу депресије и малодушности и руше морални кредит сила осовине у свету. Тиме коче и немачку дипломатску активност и индиректно помажу акцију противника. Тако на пример последње догађаје у Виши-у, који нису никако у интересу сила осовине, приписују у многоструку италијанским неуспесима и атмосфери коју они шире. Берлину је нарочито незгодно да се тако губи време, које је с обзиром на држање Америке за Немачку драгоценост.

С обзиром на све горње, Немци су спремни да са чекају још извесно време, можда до фебруара месеца, и да пруже Мусолинију могућност да се рехабилитира, бар на једном ратишту, сопственом снагом. То утолико пре што по немачком мишљењу не треба очекивати неке нове велике успехе Енглеза и Грка. Фронтови ће се углавном усталити. Извесна италијанска повлачења, уколико још наступе, биће само као резултат ранијих неуспеха. Са немачке стране се каже да је у таквој атмосфери могућно сачекати још извесно време.“

Достављајући Вам предње ради Ваших личних информација, молим Вас, Господине Министре, да изво-

лите и овом приликом примити уверење о мом особи-
том поштовању.⁵⁶¹

Министар иностраних послова,
Ал. Цинцар Марковић

/Препис Андрићевог извештаја, начињен у МИП-у и
упућен министру војске и морнарице/ *Војноисторијски*
инстџиј – *Архив оружаних снага (ВИИ-АОС) њојисник*
17, куџија 1, фасцикла 4, докуменџи 42

БР. 216

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ – ПОЧАСНОМ
АЂУТАНТУ Њ. В. КРАЉА, АРМИЈСКОМ
ЂЕНЕРАЛУ Г. ПЕТРУ ПЕШИЋУ, МИНИСТРУ
ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ, БЕОГРАД

Стр. пов. бр. 32/III
Београд, 6. јануар 1941.

Господине Министре,

Част ми је извести Вас да ми је Краљевски Посла-
ник у Берлину, по предмету упућивања немачких трупа у
Италију, под 30. пр. м. доставио следећи извештај:

561 Овај извештај примљен је у Министарству војске и морнарице
10. јануара 1941, а затим прослеђен на знање начелнику Главног
генералштаба 18. јануара 1941. На полеђини извештаја, по
заповести начелника Главног генералштаба, стоји записано:
„Господину Министру војске и моранице Ђ. О. Предње је
примљено к знању. Молим да се овако важна саопштења
достављају Главном ђенералштабу, без дужег задржавања у
Министарству.“

„Већ од средине месеца децембра добијају се подаци из разних извора, како немачких тако и страних, о постепеном пребацивању и нагомилавању немачких трупа у јужној Баварској и у Тиролу према италијанској граници.

Али има се и више података – нарочито из немачких кругова – да је известан део ових трупа већ пребачен чак преко границе у пределе на самим јужним огранцима Алпа, где је вешто прикривено смештен у више забачених предела. Тачно је, да је на прузи Инсбрук–Бренер примећен већ неколико дана нарочито жив саобраћај возова натоварених ратним материјалом, а и понеки трупни транспорт. И поред настојања наших и страних војних лица у Немачкој, ипак нису могли бити прибављени посве конкретни подаци о стварној јачини већ пребачених снага, нити о местима њиховог прикупљања.

С обзиром на врло ограничене комуникације преко Алпа – по мишљењу страних војних претставника – врло је вероватно да је известан део трупа већ на италијанској страни Алпа, јер би иначе морало већ доћи до претераног нагомилавања у самом Тиролу, а на случај потребе требало би више недеља да се ове трупе пребаце у Италију.

Из разговора са немачким војним лицима могло би се закључити, да ове снаге нису предвиђене за неку операцију великог стила, већ више у приправности да притекну Италији у помоћ, ако буде на граници своје отпорне снаге.

С друге пак стране чују се чак претпоставке, да је целокупна ова акција – поред своје превентивне улоге – и вешто припремљена демонстрација ради прикривања завршних припрема на каналском фронту против Енглеске, где би отсудне операције могле да отпочну још пре пролећа.“

Предње ми је част доставити Вам ради Вашег личног обавештења.

Изволите примити, Господине Министре, и овом приликом уверење о мом особитом поштовању.⁵⁶²

Министар иностраних послова
Ал. Цинцар Марковић

/Препис Андрићевог извештаја од 30. јануара 1940, начињен у МИП-у и упућен министру војске и морнарице/ ВИИ-АОС, њойисник 17, к. 1, ф. 4, док. 43

БР. 217

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ – ПОЧАСНОМ
АЋУТАНТУ Њ. В. КРАЉА, АРМИЈСКОМ
ЂЕНЕРАЛУ Г. ПЕТРУ ПЕШИЋУ, МИНИСТРУ
ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ, БЕОГРАД

Стр. пов. бр. 33/III
Београд, 6. јануара 1941.

Господине Министре,
Част ми је извести Вас да ми је Краљевски Посланик у Берлину под 2. т. м. доставио следећи извештај о

562 Овај Андрићев извештај примљен је у Министарству војске и морнарице 10. јануара, а прослеђен на знање начелнику Главног генералштаба 18. јануара 1941, одакле је одговорено војном министру као и у претходном случају: „Молим да се овако важна саопштења хитно достављају Главном ђенералштабу, а не после 8 дана.“
Заиста се морамо запитати како је било могуће да се у ондашњим приликама и околностима овако важна саопштења војног карактера споро саопштавају, укључујући ту и време од дана слања извештаја из Берлина, односно из Министарства иностраних послова. (Овај извештај је писан 30. децембра, а Генералштаб га је добио тек 18. јануара).

румунско-немачком споразуму за упућивање немачких јединица у Румунију:

„Према извесним подацима из војних кругова у Берлину, требало би да је приликом последње посете Ђенерала Антонеска у Берлину, поред протокола за упућивање немачких школских јединица, био потписан и један „тајни додатак протокола“, који се односи на евентуално коришћење румунске територије за немачке оперативне трупе. Тај протокол би требао да садржи следеће одредбе:

1) Немачка војна управа може да користи територију румунског Баната између мађарске, југословенске границе и гребена Карпата за прикупљање и смештај својих оперативних снага, за случај да се укаже потреба за операцијама немачке војске на југоистоку;

2) Такође ће ставити румунска влада немачким трупама на расположење три жељезничке пруге, које воде из овог предела на југ и југо-исток;

3) Немачка војна управа се обавезује, да за ове трупе неће узимати никаквих потреба из земље, већ ће се издржавање ових трупа вршити искључиво из Немачке;

4) О прикупљању и превозењу ових трупа, ако се ово буде остварило, неће се давати никаква обавештења ни међусобно ни другим земљама.“

Предњи извештај Краљевски Посланик доставио је са дужном резервом.

Достављајући Вам предње ради Вашег личног обавештења, молим Вас, Господине Министре, да и овом приликом изволите примити уверење о мом одличном поштовању.

Министар иностраних послова,
Ал. Цинцар Марковић

/Препис Андрићевог извештаја од 2. јануара,
начињен у МИП-у и упућен министру војске и
морнарице/ ВИИ–АОС, *йойисник* 17, к. 12, ф. 5, док. 9

БР. 218

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ВАШИНГТОН

Београд, 25. јануара 1941.

Вашингтон, 25. јануара 1941.

19. текућег месеца Берлин јавља:

„У немачкој штампи отпочела серија чланака против политике С.А.Д. Чланци потичу од најистакнутијих новинара, писани полемично али умереним тоном који показује да и даље Немци избегавају да провоцирају америчко јавно мњење.“⁵⁶³

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 1797

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, Посланство КЈ
у Вашингтону, њов. бр. 49 од 25. I 1941, ф. 214,
дос. Немачка

563 Америчко јавно мњење као и званична америчка политика били су решени да помогну Енглеској свим средствима изузев директног учешћа у рату. Председник САД Рузвелт одржао је говор 6. јануара у ком је нагласио да је Америка витално заинтересована у рату који европске демократије воде за слободу народа. У америчком Конгресу поднет је Закон о помоћи Енглеској (10. јануара). Испоруке ратног материјала Енглеској теле су без застоја.

БР. 219

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ
ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Пов. бр. 287

Тешкоће око снабдевања угљем

Берлин, 5. фебруара 1941.

Консуларно-привредно одељење⁵⁶⁴

На октобарским југословенско-немачким трговинским преговорима обећала је немачка Делегација, да ће се у току 1940/41 године иопоручити Југославији 240.000 тона угља. Од месеца децембра у лиферовану угља и кокса из Немачке за Југославију наступиле су знатне тешкоће. Исти је случај и са домаћим снабдевањем. Разлог овоме је, што је у Немачкој и у овој години завладала велика хладноћа. У Немачкој се вади годишње око 3 и по милијарди квинтала угља, што је довољно да се задовоље домаће потребе и жеље иностранства. Да се овај угаљ транспортира потребно је окупирати 1/3 немачких транспортних средстава. Према томе проблем редовнога снабдевања угљем у данашњој Немачкој не лежи у производњи, већ у превозу угља. У нормално доба немачке државне железнице пуштају у саобраћај дневно око 25.000 теретних возова са по 30 вагона, дакле око 750.000 вагона дневно. У доба нормалне температуре за пуштање у промет једнога теретног вагона потребно је око 12 минута. У данашње врло хладне зимске дане замрзава се

564 Овај извештај Андрић је послао и Политичком одељењу МИП-а. Конзуларно-привредно одељење је препис овог извештаја упутило Генералној дирекцији државних железница 13. фебруара пошто се радило о снабдевању угљем државних железница.

зејтин у колима, цеви за грејање, скретнице и тако даље. Вагони се у ранжирању морају вући од композиције до композиције, а не могу се одбацити. Исто тако се отежава рад код ранжирања возова зато јер су зимски дани врло кратки. Све ово има за последицу да је на место 12 минута потребно и по један сат док се вагон не пусти у саобраћај.

У пролеће, лето, јесен па и за време благе зиме саобраћај рекама је врло жив. У нормално доба превози у Немачкој речно паробродарство трећину немачког годишњег транспортног волумена, при чему се ради обично о роби велике запремине као што су угаљ, пшеница, животне намирнице, материјал за грађу и тако даље. Услед данашње велике зиме која већ дуже траје у Немачкој је речни саобраћај потпуно престао, јер су се реке и канали замрзли. И овај терет пренет је на железнице.

Услед ограничења потрошње бензина број теретних аутомобила знатно је смањен. У нормално доба саобраћај теретним аутомобилима у Немачкој је био тако јак, да није само допуњавао, већ је био велики конкурент државним жељезницама. У доба мира теретни аутомобили превозили су у Немачкој годишње око 13,5 милиона тона. Данас и ове транспорте морају преузети и извршити жељезнице.

Да би се саобраћајне прилике као и потрошња угља донекле поправила извршена су доста велика ограничења. Немачке жељезнице обуставиле су много возова за превоз становништва. Становништво се стално упозорава и позива, да путује само у случају преке потребе. За време божићних празника уведене су специјалне дозволе за путовања. Исто тако око трошења угља извршена су ограничења. У становима не сме бити топлије од 18 степени. У кућама се даје само два пута недељно топла вода, и то петком и суботом.

Из напред изнетогa може се видети да су у Немачкој услед отежаног саобраћаја наступиле доста велике тешкоће саснабдевања угљем, као и са осталим кабастим производима. Према томе и покрај нашега свакодневног заузимања код немачких надлежних, да се бар нашим државним жељезницама лиферују довољно угља неће бити ово могуће постићи, све док у Немачкој не наступе мало топлији дани и реке постану опет пловне.

Посланик,
Иво Андрић

*/Оригинал/ АЈ, МИП КЈ-КПО, бр. 1186
од 12. II 1941, ф. 4, р.о. 232*

БР. 220

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ – Г. МИНИСТРУ
ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ,
НА ЛИЧНОСТ

Пов. бр. 2974-III, Н-56
Београд, 6. фебруара 1941.

Министарству иностраних послова част је извести да Краљевско посланство у Берлину под 5. т.м. доставља следеће:

„Последњих дана односи између Виши-ја и Берлина знатно су се погоршали. Немци чине индиректан притисак пошто су увидели да преговори не доносе жељене резултате. У окупираној Француској Немци желе да против Вишија мобилишу радничке синдикате, у исто време у Паризу оснивају нове странке а преко контроли-

сане париске штампе жестоко нападају владу у Вишију. Од јуче пуштају вести да се на граници окупиране Француске немачке трупе налазе у приправности. Али поред свега тога званични немачки кругови показују извесну резервисаност а штампа ништа не пише о кризи односа између Берлина и Вишија.“

/Препис Андрићевог извештаја од 5. фебруара, начињен у МИП-у и упућен министру војске и морнарице/ ВИИ-АОС, њойисник 17, к. 11а, ф. 2, дос. 57

БР. 221

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ – Г. МИНИСТРУ
ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ
НА ЛИЧНОСТ

Пов. бр. 03299/III

Београд, 10. фебруар 1941. год.

У вези свога акта Пов. бр. 2456/III од 31. јануара т. г. Министарству иностраних послова част је извести да је од Краљевског посланства у Берлину примило следећи извештај 4. фебруара т. г:

„У берлинским дипломатским круговима кружи вест да ће за Румунију, половином фебруара, бити упућен нови ешалон немачких трупа у јачини од 10 дивизија. Према томе, говори се, у Румунији ће до пролећа бити укупно око 40 до 45 немачких дивизија.

Ове вести потичу углавном из мађарског и словачког посланства и о њима се много говори. Због тога постоји и мишљење да су оне намерно лансиране од стране Не-

маца а у циљу да се одврати Енглеска од евентуалног искрцавања у Грчкој; да се утиче на став држава на Балкану и најзад, да се овим покретима трупа камуфлира прави правац великих војних операција на другим странама.

Међутим, у дипломатским крутовима се тврди да су транспорти немачких трупа за Румунију последњих дана повећани и убрзани и да су све три словачке транзитне пруге заузеле за транспорт ових трупа.“

/Препис Андрићевог извештаја од 4. фебруара, начињен у МИП-у и упућен министру војске и морнарице/ ВИИ-АОС, њојисник 17, к. 11а, ф. 2, док. 36

БР. 222

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
КРАЉЕВИНЕЈУГОСЛАВИЈЕ – Г. МИНИСТРУ
ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ
НА ЛИЧНОСТ

Пов. бр. 3664/III

Говор адмирала Редера у Бремену
Београд, 13. фебруара 1941.

Министарству иностраних послова част је извести-ти да је Краљевско посланство у Берлину под 30. пр. м. доставило следећи извештај о говору адмирала Редера у Бремену:

„29. јануара адмирал Редер, Врховни командант морнарице, одржао је радницима бродоградилишта у Бремену дужи говор.

Сличан говор адмирал Редер одржао је и лане, пре похода на Норвешку.

Овај говор, као и последњи говор г. Хитлера, намењен је очигледно радништву. Адмирал је нарочито подвукао да борба коју Немачка води против Енглеске има специјалан карактер и да ће она у Немачкој остварити ,социјализам рада‘.

По тврђењу адмирала Редера Енглеска је осуђена на смрт. Енглеска сама себи не може помоћи а свака помоћ са стране стигла би доцкан, с обзиром на снагу немачких удараца.

Даљи ток победоносног немачког рата против Енглеске адмирал Редер приказује овако:

1) Немачка флота, нарочито подморнице, онемогућиће довоз у Енглеску у толикој мери да ће то угрозити озбиљно животну снагу острва.

2) Немачка авијација наставиће своју акцију док не уништи саобраћајне везе, привредне центре и пристаништа.

3) Та заједничка акција трајаће све док не дође час одлуке.

На крају говора адмирал Редер рекао је да ће Немачка после победоносног рата створити ратну и трговачку морнарицу, достојну велике силе. Исто тако Немачка ће своје радништво моћи запослити ,у великим прекоморским базама‘, које ће се после овога рата стећи.“

/Препис Андрићевог извештаја од 30. јануара, начињен у МИП-у и упућен министру војске и морнарице/ ВИИ-АОС, њойисник 17, к. 11а, ф. 1, док. 12

БР. 223

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – Г. МИНИСТРУ ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ,
НА ЛИЧНОСТ

Пов. бр. 3673/III

Верзије о начину напада на Енглеску

Београд, 13. фебруара 1941.

Министарству иностраних послова част је извести да је од Краљевског посланства у Берлину под 2. т. м., о версијама о нападу на Енглеску, примило следећи извештај:

„О начину немачког напада на Енглеску, у берлинским незваничним круговима, највише се одржава следеће. Немачка војна сила врши велике припреме на сектору Денкерк–Кале–Булош–Абевил, где су изграђени многи аеродроми, на којима треба да буде смештено око 10.000 авиона. Они ће летети у формацији од 2–3000 авиона и, уз сарадњу далекометних топова, имаће за циљ уништење свих одбрамбених конструкција на сектору између Истборна, Кройдона и Дувра.

Пошто авијација и далекометна артилерија изврше овај задатак, почеће се са искрцавањем трупа на томе сектору. Искрцавање ће се вршити у кратким интервалима и у групама од по три дивизије. Свака од ових формација приликом искрцавања биће штићена од бомбардера, борбених авиона и сумарена. На овај начин, у врло кратком времену, биће искрцано око пола милиона војника, који ће одмах предузети офанзиву против Лондона. Поред овог главног напада биће истовремено извршени и многи други, демонстративног карактера, на другим тачкама Енглеске. Њихове полазне тачке простираће се од Норвешке преко Холандије и Белгије до Бреста. Али

и ови напади демонстративног карактера биће довољно снажни и са толиким бројем војника и оруђа да ће сваки од њих моћи да се претвори у стваран напад ако не наиђе на онај отпор који се буде очекивао. Лаки авиони за обрушавање (штука) играће приликом ових напада једну од главних улога. Они ће, поред сталног рушења комуникација и узнемиравања енглеских јединица у покрету, имати за задатак да бомбардовањем још постојећих енглеских утврђења учествују у нападу помажући напредовање немачких оклопних и пешадијских јединица.

Цела ова операција, по мишљењу ових немачких кругова, има да буде завршена најдаље у року од две недеље и они се надају да ће у том року Енглеска бити тако побеђена да неће више имати ни снаге ни воље да у будућности води ратове против Немачке.

И поред велике сигурности коју немачки кругови желе у разговорима да покажу, ипак се осећа да их мучи страх и неизвесност од исхода претстојеће борбе.“

/Препис Андрићевог извештаја од 30. јануара, начињен у МИП-у и упућен министру војске и морнарице/
ВИИ-АОС, њојисник 17, к. 11а, ф. 1, док 11

БР. 224

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ВАШИНГТОН

Београд, 14. фебруара 1941.

Вашингтон, 14. фебруара 1941.

3. текућег месеца Берлин јавља:

„У питању односа према С.А.Д. код немачких одговорних фактора постоје две струје. Прва, умерена, да се избегне по сваку цену даље заоштравање, и друга, радикална, да се на нападе одговори равном мером.

Потпуно је преовладала умерена струја јер је вођству стало да пре обрачуна са Енглеском не дође до формалног рата са С.А.Д, а на случај енглеског слома, по мишљењу немачком, Америка ће се помирити са свршеним чином.“

Предње се доставља ради Вашег личног обавештења.

Пов. бр. 3670

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, Посланство КЈ у Вашингтону, њов. др. 94 од 14. II 1941, ф. 214, гос. Немачка

БР. 225

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – Г. АЛЕКСАНДРУ
ЦИНЦАР-МАРКОВИЋУ, МИНИСТРУ
ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Стр. пов. бр. 59

Берлин, 25. фебруар 1941.

Господине Министре,

Добро упућена личност каже ми о турско-немачким односима следеће:

Пошто се ствар са Бугарском развијала као што је било предвиђено и оконча на пуно задовољство меродавних немачких фактора, сад је сва њихова пажња сконцентрисана на Турску.

Оптимистичке званичне изјаве којима се тумачила турско-бугарска декларација⁵⁶⁵ све више уступају места резервисаном ћутању.

Изјава турског министра иностраних послова којом је протумачио смисао декларације сматра се овде двосмисленом и не може, наравно, да задовољи немачке меродавне кругове. Још мање може да их задовољи писање турске штампе.

У немачкој штампи подржава се још извесна нота оптимизма објашњавањем фон Папенових пријема и говора, али то је више због одржавања општег расположења и да би се побила противничка тврђења. У ствари развој ствари у Турској прати се са напрегнутом пажњом. На

565 То је турско-бугарска декларација о ненападању. Она је, с обзиром на прилике у којима је настала, значила да се Турска неће мешати у догађаје у Бугарској, а то је опет значило – слободан пролаз за немачку војску кроз Бугарску.

путовање г. Идна⁵⁶⁶ и енглеског шефа генералштаба на Блиски исток гледа се са највећим подозрењем.

Томе треба додати још један минус који бележи немачка дапломатија. У последње време наине у Анкари као и у другим престоницама, немачка дипломатска акција сукобљује се не више са енглеским него удруженим енглеско-американским напорима. При томе дипломатија Сједињених Америчких Држава није у већини случајева ништа мање борбена од енглеске а често су њени услови рада повољнији од енглеских.

Међутим, у случају Турске Немци не мисле да напусте свој досадашњи став резервисане и дискретне али неуморне и непоколебљиве активности. Немачки водећи кругови решени су да у томе иду до краја и да у питању Турске покажу „беспримерну стрпљивост“.

То показује колико им је стало да у питању Турске постигну решење у смислу својих планова.

У исто време Немци се надају да ће овакав њихов ради и поред тешких услова под којима се развија и поред минималних досадашњих успеха, имати ипак на крају добре резултате.

Изволите примити, Господине Министре, уверење о мом особитом поштовању.

566 Антони Идн (1897-1977), британски политичар и државник. Посланик Конзервативне странке у парламенту 1923, помоћник министра иностраних послова 1931–1933. Године 1935. постао је Лорд чувар државног печата, затим министар за везу са Друштвом народа, где се залагао за санкције према Италији; 1935–1938. је министар иностраних послова у Чемберленовој влади; поднео је оставку после Минхенског споразума. У ратној Черчиловој влади био министар рата, а крајем децембра 1940. поново министар иностраних послова пошто је лорд Халифакс, дотадашњи министар, постављен за енглеског амбасадора у Вашингтону (22. децембра). После рата био је министар иностраних послова 1951–1955. и председник владе 1955–1957.

Посланик,
И. Андрић

/Копија Андрићевог извештаја коју је МИП упутио
Амбасади КЈ у Анкари под стр. пов. бр. 566 од 3. III 1941./
АЈ, ПА, њов. др. 385 од 11. III 1941, ф. 39, гос. В-8

БР. 226

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Београд, 5. марта 1941. у 1,20 часова
Анкара, 5. марта 1941. у 16 часова

Берлин јавља под 4. овог месеца:

„Вајсцекер каже ми у разговору да прилажење Бугарске пакту утроје⁵⁶⁷ не претставља ни за кога изненађење. Све се то врши једном неумитношћу закона.

Турска изјављује да ће се успротивити ако би њени интереси били повређени. Они и неће бити повређени и према томе Турска ће моћи да остане на миру, завршио је Вајсцекер.“

Пов. бр. 6650
Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПА, њов. др. 343
од 5. III 1941, ф. 39, гос. В-8

567 Бугарска је приступила Тројном пакту 1. марта 1941. Пре ње, у току 1940, то су учиниле: Мађарска 20. новембра, Румунија 23. новембра и Словачка 24. новембра. Након потписивања пакта од 1. марта, немачке трупе су одмах ушле у савезничку земљу Бугарску.

БР. 227

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА
БЕОГРАД – АМБАСАДИ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, АНКАРА

Београд, 7. марта 1941. у 1,30 часова

Анкара, 8. марта 1941. у 8,30 часова

Берлин јавља под 4. овог месеца:

„Совјетски амбасадор каже ми данас у разговору да му није познато да ли су Немци известили Москву о уласку немачких трупа у Бугарску.

О држању Турске каже да му оно није потпуно јасно. У сваком случају сматра да Турска неће реагирати све и ако немачке трупе и нападну Грчку.“

Предње Вам достављам ради Вашег обавештења.

Пов. бр. 5844

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, ПА, њов. др. 354
од 8. III 1941, ф. 39, гос. В-8

БР. 228

МИНИСТАРСТВО ИНОСТРАНИХ ПОСЛОВА,
БЕОГРАД – ПОСЛАНСТВУ КРАЉЕВИНЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ, ВАШИНГТОН

Београд, 13. марта 1941.

Вашингтон, 13. марта 1941.

11. текућег месеца Берлин јавља:

„Немачки званични кругови пратили су до у детаљима дискусију у Сенату, не само све говоре него и карактер и суштину (?) сваког против-предлога и сваке измене. На основу тога немачки званични кругови дошли су до закључка да о даљем држању С.А.Д. не треба имати илузија, и да Рузвелт води своју земљу од етапе до етапе право у рат против Немачке.“⁵⁶⁸

Предње се доставља ради обавештења.

Пов. бр. 6424

Цинцар Марковић

/Шифровани телеграм/ АЈ, Посланство КЈ у
Вашингтону, њов. бр. 130 од 13. III 1941,
ф. 214, дос. Немачка

568 САД су ушле у рат после јапанског напада на америчку базу у Перл Харбуру 7. децембра 1941.

БР. 229

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ
ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Отправљен из Берлина 4. априла 1941. у 13,15 часова
Примљен у Београду 4. априла 1941. у 18,00 часова

Како се овде чује, немачки дипломатски и консуларни чиновници и даље напуштају Југославију.⁵⁶⁹

Мислим да би требало водити рачуна да у нашој земљи остане бар онолико немачких дипломатских и консуларних чиновника колико ми имамо у Немачкој.

Млађе чиновнике, нарочито војне обвезнике почећу већ од данас упућивати за Београд, где ће се пријавити

569 Након приступања Југославије Тројном пакту 25. марта 1941. у Београду је у ноћи 26–27. марта извршен државни удар којим је збачена власт Намесништва, кнез Павле Карађорђевић је смењен, а власт пренета на краља Петра II. Нову владу је формирао генерал Душан Симовић, један од пучиста. Дотадашњи председник владе Драгиша Цветковић, министар Цинцар-Марковић и намесници Станковић и Перовић ухапшени су. Сутрадан су уследиле јаке антинемачке демонстрације. Берлин је одмах сазнао за пуч и демонстрације и наредио да се дипломатско особље у Београду сведе на минимум (било их је око 90). Према Рибентроповом наређењу, требало је да остану: отправник послова, радио-оператер, стручњак за шифре, возач и аташе. Сви немачки конзулати, изузев оног у Загребу, морали су бити затворени до 3. априла. Организацијом око одласка немачке колоније из Југославије управљао је немачки војни аташе коме су помоћ пружале власти. Одлазак немачких грађана из Београда и Југославије уследио је одмах након демонстрација, јер им је тако сугерисано због Хитлерове одлуке да нападне Југославију, коју је донео истог дана када је извршен државни удар. (Ж. Б. Јуричић, *нав. дело*, 205).

Министарству, како сам се споразумео са Начелником и Министром помоћником.⁵⁷⁰

Пов. бр. 790

Андрић

*/Телеграм/ АЈ, МИП КЈ – Политичко одељење,
йов. др. 8498 од 5. IV 1941.*

570 Андрић је био у Београду на реферисању од 29. марта, а у Берлин се вратио 3. априла.

БР. 230

ПОСЛАНСТВО КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
БЕРЛИН – МИНИСТАРСТВУ ИНОСТРАНИХ
ПОСЛОВА, БЕОГРАД

Отправљен из Берлина 4. априла 1941. у 13,50 часова.

Примљен у Београду 4. априла 1941. у 18,00 часова.

Немачка штампа и радио настављају са ширењем фантастичних вести о прогањању Немаца код нас.⁵⁷¹

У овдашњем дипломатском кору чује се мишљење потпуно неутралних личности да Немци, изненађени догађајима у Југославији, убрзано спремају повод за евен-туални напад против Југославије.⁵⁷²

571 Догађаји од 27. марта дали су повода немачкој штампи и радију за жестоку кампању против Југославије. Стално је истицано да је немачка мањина од тада изложена злостављању и насиљу. Тој кампањи одмах су се придружиле мађарска, бугарска и румунска средства информисања.

Министар Нинчић је у циркуларној поруци југословенским посланствима саопштио да: „Приликом ових манифестација (27. март) било је заиста спорадичних инцидената сасвим невинне природе као неколико разбијених прозора на немачким кућама, непријатељских поклика против Немаца, било је и мањих физичких испада од стране неодговорних елемената и пијаних људи, али није било ничег што би могло дати и најмање повода за кампању оваквих размера. Ова кампања појачава свакодневно тон износећи разне врсте злостављања што је апсолутно неистинито. Представници немачке мањине у Цељу за које је немачки радио јавио да су били предмет злостављања, спонтано су изјавили данас преко нашег радија да су та тврђења апсолутно нетачна.“

Нинчић је молио дипломатске представнике да у границама могућности енергично оповргну немачку пропаганду у којој „нема ни најмање истине“ (АЈ, Посланство КЈ у Вашингтону, пов. бр. 165 од 3. IV 1941, Нинчићев телеграм, пов. бр. 8.322 од 3. IV, ф. 214, дос. Немачка).

572 Југословенски војни аташе у Берлину, пуковник В. Ваухнук, прве информације о Хитлеровој одлуци да нападне и уништи Југославију добио је 28. марта, а 1. априла сазнао је и датум и

У сваком случају ова кампања потпуно личи оној коју су у своје време организовали против Чехословачке и Пољске.

Мислим да би са наше стране требало систематски реагирати, износећи стварно стање и демантујући лажне вести тачку по тачку. Претставницима неутралних земаља добро би било већ сад указати на методе и циљеве немачке пропаганде.

Пов. бр. 791

Андрић

*/Телеграм/ АЈ, МИП КЈ – Политичко одељење,
йов. др. 8.500 од 5. IV 1941.*

начин напада – 6. април, бомбардовање Београда. Исте информације добијао је и наредних дана и обавештавао Генералштаб у Београду, где се сумњало у тачност порука. Војни аташе је, као што се обистинило, располагао тачним информацијама (Јакоб Б. Хоптнер, *Југославија у кризи 1934–1941*, Ријека 1972, 271–272).

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА

НАПОМЕНА

Истражујући једену другу тему из југословенске дипломатије између два светска рата, приређивач ове књиге дошао је до сазнања да се у сачуваној дипломатској грађи налази не тако мали број дипломатских извештаја Ива Андрића, југословенског дипломате из међуратног периода.

После једног разговора на ову тему са Вуком Крњевићем, уредником у београдској “Просвети”, који је дао идеју да се објаве Андрићеве дипломатски извештаји, уселдила су додатна истраживања, која су сва досадашња општа сазнања о броју, обиму и садржају сачуваних Андрићевих извештаја, далеко превазишла. То је био разлог више да се приреди ова књига, која ће, надамо се, изнети доста нових појединости, до сада непознатих, о дипломатској каријери нашег великог књижевника — дипломате. Такође, сами извештаји пружају низ података и чињеница о југословенској спољној политици у четвртој и на почетку пете деценије двадесетог века.

У настојању да сачувамо аутентичност Андрићевих текстова оставили смо многе правописне неуједначности, језичке особености па и неправилности (велика и мала слова, интерпункција, растављено и састављено писање речи, једначење сугласника, неправилна именичка промена).

Сем очигледних дактилографских омашака, исправили смо спојене глаголске негације (непостоји > не постоји, не знам > не знам), прилоге и прилошке сложе-

нице у случајевима када постоји могућност другачијег значења (у очи > уочи, у неколико > унеколико, и ако > иако); помоћне глаголе додавали смо само тамо где упадљиво недостају и та места су означена, као и друге интервенције, угластим заградама.

Нашим напоменама уз документе-извештаје покушали смо да појаснимо сва она места која могу бити загонетна просечном читаоцу. За напомене смо користили углавном необјављену, а често и некоришћену архивску грађу, као и основну историјску литературу.

Велику помоћ у раду на овој књизи пружио ми је проф. др Андреј Митровић својим сугестијама, стручним саветима и, посебно, указивањем на садржаје објављене архивске грађе стране провенијенције, као и на страну литературу везану за тему коју сам обрађивао. Овим му се најтоплије захваљујем.

Миладин Милошевић

НАПОМЕНА УЗ ОВО ИЗДАЊЕ

АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Одјељење за историју
Трг Николе Тесле, Андрићград – Вишеград

АРХИВ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
Алеја Св. Саве 1, Бања Лука

АРХИВ СРБИЈЕ
Карнегијева 2, Београд

АРХИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Васе Пелагића 33, Београд

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ БЕОГРАДА
Палмира Тољатија 1, Београд

За издаваче
Емир Кустурица
Бојан Стојнић
Мирослав Перишић
Милан Терзић
Драган Гачић

Лектура и коректура
Зорица Ивковић Савић

Прелом текста
Жељка Башић Станков

Штампа
Белпак, Београд

Тираж
400

